

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

НАГОРНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 378.046+341.63(410) (043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ
В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на джерело
_____ О. О. Нагорна (
підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант –

Бідюк Наталя Михайлівна,
доктор педагогічних наук,
професор

Хмельницький – 2021

АНОТАЦІЯ

Нагорна О. О. Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Хмельницький, 2021.

У роботі виконано бібліографічний аналіз задекларованої проблеми; схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження; вивчено генезу професії міжнародного арбітражу; виокремлено чотири основні етапи: зародження професії (кінець XIX століття – 70-ті – 80-ті роки XX століття); утвердження (80-ті – 90-ті роки XX століття – початок XXI століття); усвідомлення (початок XXI століття – до 2010 року); «partiципації» (фз 2010 року – донині); описано особливості професійної діяльності міжнародного арбітра та його соціально-професійний профіль (професійні, особистісні, інтелектуальні якості); обґрунтовано методологічні підходи до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу (акмеологічний, компетентнісний, міждисциплінарний, професіографічний, діяльнісний, особистісно орієнтований).

З’ясовано особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Швеції, Швейцарії та США, що вважають світовими арбітражними центрами. Зокрема, проаналізовано організаційні й дидактичні засади їх функціонування. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в європейському та американському (Швеція, Швейцарія, США) досвіді має подібні особливості: доступність; професійність; гнучкість; дотримання принципів фундаменталізації, оптимальності й достатності, системності та послідовності навчання; міжкультурний підхід до навчання; порівняльний підхід до навчання (загальне право vs континентальне право); проблемно-орієнтований підхід заради інтенсивної підготовки майбутніх

фахівців; принцип інтерактивності через максимальну взаємодію студентів із викладачами, ментором, однокурсниками; застосування прогресивних форм і методів роботи; практична спрямованість навчання з можливістю проходження навчання в реальних умовах, тобто стажування у відомих міжнародних юридичних фірмах або в провідних міжнародних організаціях, участь у міжнародних навчальних засіданнях; міжнародна взаємодія через організацію навчальних візитів, міжнародних конференцій, симпозіумів, зустрічей для стимулювання академічної мобільності; розвиток науково-дослідницьких навичок майбутніх арбітражних юристів.

Організація професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії ґрунтована на принципах оптимальності й достатності, мобільності, інтерактивності, проблемності, професійної спрямованості, фундаменталізації, зв'язку теорії з практикою, системності, послідовності; передбачає дослідження та аналіз історичних і філософсько-педагогічних передумов становлення британської юридичної школи, законодавчого регулювання й управління системою юридичної освіти у Великій Британії, особливостей вступу на магістерські програми з міжнародного арбітражу у Великій Британії. У роботі представлено основні завдання магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії; виявлено, що високий рівень сформованості комунікативно-мовленнєвої, соціокультурної, міждисциплінарної, цифрової, самоосвітньої, міжособистісної, науково-дослідницької, діагностичної, аналітичної, конфліктологічної компетентностей на основі необхідних знань, умінь і навичок є доказом успішного закінчення магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії. Навчальний процес організований за такими формами, як аудиторні навчальні заняття, самостійна робота, практична й науково-дослідницька підготовка.

Описано зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії, схарактеризовано форми, методи та технології навчання магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії,

з'ясовано особливості практичної підготовки як важливого компонента магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії, досліджено науково-дослідницьку підготовку магістрів міжнародного арбітражу, проаналізовано систему оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу, відрефлектовано процес підвищення кваліфікації арбітрів у Великій Британії.

Представлено особливості магістерської підготовки юристів у ЗВО України та з'ясовано освітньо-ресурсний потенціал для запровадження професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; виконано порівняльно-педагогічний аналіз підготовки, на підставі якого обґрунтовано можливості творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні. З'ясовано, що якість вищої юридичної освіти в Україні лише частково корелює з сучасними потребами глобалізованого суспільства. Українська спільнота вимагає висококваліфікованих, компетентних фахівців у галузі міжнародного арбітражу, проте цей запит не задоволений системою юридичної освіти в Україні повною мірою, а професія міжнародного арбітра не визнана як соціально важлива. Провідні вітчизняні університети, державні установи й організації, юридичні фірми роблять спроби залучати фахівців до арбітражу, популяризувати цю науково-практичну діяльність через організацію лекцій, нетривалих навчальних курсів, семінарів, вебінарів, круглих столів, конференцій. Адміністрація юридичних факультетів потужних українських університетів поступово вводить до навчальних планів дисципліни, пов'язані з вивченням альтернативних способів вирішення спорів загалом та з арбітражем зокрема. Однак такі кроки мають фрагментарний характер, відсутня система професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в системі юридичної освіти України. Використання прогресивних ідей британського досвіду вможливить розвиток системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Теоретичною основою дослідження слугують положення: ідей філософії позитивізму, що спрямовані на раціональний, науковий погляд стосовно суспільства на основі спостереження й експерименту; утилітаризму, орієнтованого на корисність процесів, досягнення цілей і практичну сфокусованість британської освіти; ліберального консерватизму, основна мета якого – пошук смислу, набуття мудрості, широке вивчення права, технократизму, що акцентують увагу на домінуванні в професійній сфері фахівців із технічними навичками; філософії управління, що зосереджена на формуванні вмінь професійно управляти різними критичними ситуаціями, зокрема виявляти, урегульовувати проблеми, конфлікти, спори й запобігати їм, а також винаходити нові форми та методи управління; економічного аналізу права, тобто глибинного розуміння сутності правових принципів й інститутів у широкому економічному аспекті, економічної ефективності для права в цілому.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* у вітчизняній педагогічній науці виконано системний аналіз проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в педагогічній теорії та практиці Великої Британії, зокрема, обґрунтовано теоретичні (наукові підходи); організаційні (поетапна структура підготовки; прагматична спрямованість навчання, активна співпраця з міжнародними стейкхолдерами), дидактичні (стандартизація змісту юридичної освіти, компетентнісно-орієнтоване навчання на засадах міждисциплінарного підходу; опційний і комплексний принципи побудови освітніх програм; контекстність та інтерактивність форм, методів і технологій навчання; дослідницько-практична підготовка; клінічні арбітражні практики; виробниче навчання в реальних умовах; інноваційні форми оцінювання (іспит «із відкритою книгою»), менторство; диверситивність форм підвищення кваліфікації та ін.) засади професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; на основі порівняльно-педагогічного аналізу окреслено можливості використання прогресивних ідей британського досвіду для обґрунтування перспектив розвитку

системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні на державному, організаційно-педагогічному, фінансовому, інформаційному, міжнародному рівнях; розроблено соціально-професійний профіль фахівця з міжнародного арбітражу;

– *удосконалено* положення щодо розвитку магістерської освіти, моніторингу навчальної та науково-дослідницької підготовки в магістратурі університетів Великої Британії; зміст, форми й методи професійної підготовки юристів у ЗВО України, з огляду на особливості британського досвіду;

– *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про становлення й розвиток міжнародного арбітражу; особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у світовому просторі; положення компетентнісного, міждисциплінарного, професіографічного підходів до професійної підготовки юристів; особливості професійної діяльності фахівця з міжнародного арбітражу; прогностичні аспекти розвитку вищої юридичної освіти України в умовах загальноєвропейського освітнього простору.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні навчально-методичного посібника «English for Lawyers»; англо-українського глосарію з міжнародного арбітражу «English-Ukrainian International Arbitration Glossary», що слугує допоміжним довідником для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право»; створенні робочої програми та навчально-методичних матеріалів із дисциплін «Ділова іноземна мова» для магістрів за спеціалізацією «Міжнародно-економічне право та альтернативні способи вирішення спорів»; «Юридична іноземна мова» для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право». Результати дослідження можуть стати цінним джерелом у практичній роботі закладів вищої юридичної освіти для оновлення змісту освітніх програм, удосконалення навчальних планів, навчальних курсів, використання інноваційних методів та форм навчання. Наукові положення й висновки дослідження варто застосовувати в історико-педагогічних, психологічних, педагогічних, порівняльних, соціально-філософських, юридичних, економічних розвідках.

Ключові слова: юридична наука, юридична освіта, підготовка, професійна підготовка, магістерська підготовка, магістр міжнародного арбітражу, міжнародний арбітраж, міжнародний арбітр, альтернативне вирішення спорів, технології навчання, університет, школа права, Велика Британія.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Нагорна, О. О. (2020а). *Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії: теорія і практика*. Хмельницький: Термінова поліграфія.

Навчальний посібник

2. Нагорна, О. О., Арзянцева, Н. І., Гайдамашук, Л. В., Гуменчук, О. Є., Кічігін, В. О., Молотай, С. М., Петрушко А. А. (2011). *English for Lawyers*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.

Статі у фахових наукових виданнях України, зокрема у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз

3. Нагорна, О. О. (2015а). Деякі аспекти організації професійної підготовки магістрів міжнародного комерційного арбітражу в університетах Великої Британії. *Педагогічний дискурс*, 19, 137–140.

4. Нагорна, О. О. (2015b). Затребуваність майбутніх юристів-фахівців з міжнародного комерційного арбітражу в умовах сьогодення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*, 767, 122–126.

5. Нагорна, О. О. (2016а). Організація магістерської програми «Вирішення міжнародних спорів» (MIDS) в Женевському Університеті. *Вісник Черкаського університету*, 9, 6–9.

6. Нагорна, О. О. (2016с). Професійна підготовка магістрів за програмою

«Міжнародні судові процеси і арбітраж» у Цюрихському університеті.

Педагогічний дискурс. 2016, 21, 105–109 (1 міжнар. наук. база).

7. Нагорна, О. О. (2016d). Особливості організації професійної підготовки за магістерською програмою «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 12 (8), 24–28 (20 міжнар. наук. баз).

8. Нагорна, О. О. (2017j). Поняття «міжнародний арбітраж» в контексті професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів. *Освітній простір України*, 9, 107–112.

9. Нагорна, О. О. (2017k). Поступ професійної освіти та підготовки міжнародних арбітрів у розрізі історичного розвитку міжнародного арбітражу: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (41), 179–182.

10. Нагорна, О. О. (2017l). Професійна підготовка магістрів за спеціальністю «Будівельне право та арбітраж» в Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона. *Вісник Черкаського університету*, 15, 67–71 (2 міжнар. наук. бази).

11. Нагорна, О. О. (2017o). Сучасний стан професійної підготовки магістрів за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів» в університеті Лідса Беккетта. *Педагогічний дискурс*, 23, 96–102 (1 міжнар. наук. база).

12. Нагорна, О. О. (2018f). Загальна характеристика магістерської програми за спеціалізаціями «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» та «Вирішення спорів» у школі права Лондонського університету Сіті. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (43), 187–192 (3 міжнар. наук. бази).

13. Нагорна, О. О. (2018h). Організаційно-педагогічні основи професійної підготовки фахівців міжнародного арбітражу в умовах магістратури «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» в школі права університету Бедфордшир. *Науковий вісник НУБіП України*, 291, 214–220 (8 міжнар. наук. баз).

14. Нагорна, О. О. (2018i). Соціально-професійні характеристики міжнародного арбітражного судді. *Наука і освіта*, 11–12, 50–55.
15. Нагорна, О. О. (2019b). Завершення навчання на спеціалізованій магістерській програмі з міжнародного арбітражу як невід’ємний етап у професійній підготовці майбутніх арбітражних суддів. *Педагогічний дискурс*, 26, 60–63 (12 міжнар. наук. баз).
16. Нагорна, О. О. (2019c). Регулювання юридичної освіти в рамках магістерського рівня в університетах Великої Британії. *Освітній простір України*, 16, 30–37 (8 міжнар. наук. баз).
17. Нагорна, О. О. (2019d). Сучасний стан професійної підготовки фахівців з міжнародного арбітражу в університетах України. *Молодь і ринок*, 12 (179). 116–122 (4 міжнар. наук. бази).
18. Nagorna, O. O. (2016f). Socio-Pedagogical Portrait of a Master’s Degree Student in International Arbitration: Experience of Great Britain. *Comparative Professional Pedagogy*, 6 (2), 45–49 (20 міжнар. наук. баз).
19. Nahorna, Olha. (2018d). Hallmarks of LLM in Comparative and International Dispute Resolution at Queen Mary University of London. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 1 (42), 155–159 (3 міжнар. наук. бази).
20. Nahorna, O. O. (2018l). Open Book Exam as Assessment Method at Master Degree Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution: Foreign Experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 8 (4), 26–30 (25 міжнар. наук. баз).

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

21. Nagornaya, O. O. (2018j). Advantages of LLM Programme in Alternative Dispute Resolution in the School of Law of the University of Portsmouth. *Лингвистика и методика в высшей школе*, 10, 161–166.
22. Nagorna, O. (2017r). The Current State of Professional Training of LLM Students in International Arbitration in the New York University School of Law.

Zarządzanie Strategiczne w Organizacji, 12, 243–248 (2 міжнар. наук. бази).

23. Nahorna, O. (2018k). Master Degree Programmes in the UK: a Challenge or Stimulation. *Lodging the Theory in Social Practice* (P. 161–169). Los Angeles (2 міжнар. наук. бази).

24. Nahorna, O. (2019e). Management of LLM Programmes in International Dispute Resolution and Arbitration: The Experience of England. *Virtus*, 39, 50–52 (7 міжнар. наук. баз).

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

25. Нагорна, О. О. (2016b). Особливості викладання англійської мови майбутнім фахівцям у сфері міжнародного арбітражу в аспекті міжкультурної комунікації. *Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (с. 352–355). Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М. І.

26. Нагорна, О. О. (2016e). Укладення арбітражної угоди як невід’ємна складова діяльності майбутніх арбітрів. *Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті: матеріали Міжнар. наук. конф. УАКЛіП* (с. 87–88). Черкаси: Видавець ФОП Гордієнко Є. І.

27. Нагорна, О. О. (2017a). «Виробниче» навчання як передумова ефективної професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів: досвід США. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 191–192). Хмельницький: ХНУ.

28. Нагорна, О. О. (2017b). Digital Competence as a Precondition for Effective Education and Training Practices of Master Degree Students in International Arbitration. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 52–53). Суми: ФЛП Цёма С. П.

29. Нагорна, О. О. (2017c). Академічне письмо як складова професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів-міжнародників. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі:*

шляхи інтеграції школи та ВНЗ: матеріали IX Міжнар. наук.-метод. конф. (с. 123–124). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

30. Нагорна, О. О. (2017d). Велика Британія як світовий центр міжнародного арбітражу. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України*: тези X Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 338–340). Хмельницький: НАДПСУ.

31. Нагорна, О. О. (2017f). Кадровий потенціал як основа успішного функціонування магістерських програм з міжнародного арбітражу. *Психологія та педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 67–68). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».

32. Нагорна, О. О. (2017g). Магістерська програма за спеціалізацією «Міжнародний комерційний арбітраж» в юридичній школі університету Вашингтон. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VI Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 157–158). Київ – Хмельницький: Термінова поліграфія.

33. Нагорна, О. О. (2017i). Особливості магістерської програми «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» в юридичній школі університету Техас. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 56–57). Київ: Педагогічна думка.

34. Нагорна, О. О. (2017m). Розвиток науково-дослідницьких навичок як складова частина професійної підготовки магістрів – майбутніх міжнародних арбітрів. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (с. 40–41). Дніпро: СПД «Охотнік».

35. Нагорна, О. О. (2017n). Розвиток професійної освіти міжнародних арбітрів як показник правової культури українського суспільства. *Лабіринти реальності*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 120–122.). Монреаль: СРМ«ASF».

36. Нагорна, О.О. (2017p). Організація магістерської програми

«Міжнародний інвестиційний арбітраж» в Уппсальському університеті. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф.* (с. 108–109). Хмельницький: ХНУ.

37. Нагорна, О. О. (2018a). «Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу»: необхідність створення та перспективи використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародного арбітражу в умовах магістратури. *Сучасні наукові інновації: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 12–13). Київ: МЦНД.

38. Нагорна, О. О. (2018b). Dissertation as an Assessment Method at Master Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали VII Міжнар. наук.-метод. семінару* (с. 15–16). Київ – Хмельницький: Термінова поліграфія.

39. Нагорна, О. О. (2018e). Tempus проект як важіль розвитку магістерської програми з економічного права та альтернативного вирішення спорів (арбітражу) в університетах України. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 176–178). Київ – Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД».

40. Нагорна, О. О. (2018g). Можливість здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» в школі права університету Вестмінстера. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 24–25.). Суми: ФЛП Цёма С. П.

41. Нагорна, О. О. (2019a). Магістерська програма з міжнародного комерційного арбітражу: досвід Пеппердинського університету. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали VIII Міжнар. наук.-метод. семінару* (с. 29–31). Київ – Хмельницький: Термінова поліграфія.

42. Nagornaya, O. O. (2017q). Moot as an Effective Training Activity ofLLM Students in Alternative Dispute Resolution or International Arbitration. *Інновації в освіті: сб. науч. ст. участников XI Междунар. науч. конф. «ТехноОБРАЗ' 2017»* (с. 102–105). Гродно: ГрГУ имени Янки Купалы.

**Опубліковані праці, що додатково
відображають наукові результати дисертації**

43. Нагорна, О. О. (2017е). Досвід юридичної школи Університету Маямі щодо організації магістерської програми з міжнародного арбітражу.

Університетські наукові записки, 3 (63), 379–386 (2 міжнар. наук. бази).

44. Нагорна, О. О. (2018с). *English-Ukrainian International Arbitration Glossary*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.

45. Нагорна, О. О. (2017h). Організація магістерської програми

«Міжнародний комерційний арбітраж» в Стокгольмському університеті. *Фізико-математична освіта*, 1 (11), 80–84 (31 міжнар. наук. база).

ABSTRACT

Nahorna O. O. Theory and Practice of the Professional Training of Masters of Laws in International Arbitration at the Universities of Great Britain.

Manuscript.

Thesis for an academic degree of a postdoctoral researcher in pedagogy. Specialty 13.00.04 Theory and Methods of Professional Education. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Khmelnytskyi, 2021.

In the dissertation the bibliographic analysis of the problem of the research is carried out, the conceptual apparatus of research is characterized, the genesis of formation and development of the profession of the international arbitration is studied and four basic stages are singled out: origin of the profession (end of the 19th century 1970-s 1980-s); formation (1980-s 1990-s beginning of the 21st century); awareness (beginning of the 21st century until 2010); «participation» (since 2010 to

the present), the features of the professional activity of the international arbitrator are described and their socio-professional profile is characterized (professional, personal, intellectual qualities), the methodological approaches to professional training of the masters of international arbitration are substantiated (acmeological, competence, interdisciplinary, professiographic, activity and personality-oriented).

The peculiarities of professional training of masters of international arbitration in the universities of Sweden, Switzerland and the USA, which are considered to be world arbitration centers, are considered, in particular, the organizational and didactic principles of their functioning are analyzed. The professional training of masters of international arbitration in the European and American experience (Sweden, Switzerland and the USA) has similar features: accessibility; professionalism; flexibility; adherence to the principles of fundamentalization, optimality and sufficiency, systematicity and consistency of learning; intercultural approach to learning; comparative approach to learning (common law vs continental law); problem-oriented approach for intensive training of the future professionals; the principle of interactivity through the maximum interaction of students with teachers, mentors, course mates; application of progressive forms and methods of work ; practical orientation of training with the possibility of training in real conditions, i.e. internships in well-known international law firms or leading international organizations and participation in international training meetings; international interaction through the organization of study visits, international conferences, symposia, meetings to stimulate academic mobility; development of scientific-research skills of the future arbitrators.

Organization of professional training of masters of international arbitration in Great Britain is based on the principles of optimality and sufficiency, mobility, interactivity, problematicity, professional orientation, fundamentalization, connection of theory with practice, systematicity, sequence and involves research and analysis of historical and philosophic-pedagogical preconditions of formation of the British law school, legal regulation and management of the system of legal education in Great Britain, peculiarities of admission to masters programs in international arbitration in

Great Britain; the main objectives of the masters programs in international arbitration in universities of Great Britain are determined; it is found out that the high level of formedness of communicative-speech, socio-cultural, interdisciplinary, digital, self-educational, interpersonal, scientific-research, diagnostic, analytical, conflictological competences based on the necessary knowledge, skills and abilities is the evidence of the successful completion of the masters programs in international arbitration in the universities of Great Britain. Organization of the educational process takes place in such forms as classroom training, independent work, practical and research training.

The content of professional training of masters of international arbitration in the universities of Great Britain is described, the forms, methods and technologies of training of masters of international arbitration in the universities of Great Britain are characterized, the peculiarities of practical training as an important component of the masters programs in international arbitration in the universities of Great Britain are considered, scientific-research training of masters of international arbitration is revealed, international arbitration, the system of evaluation of learning outcomes of masters of international arbitration is analyzed, the process of professional development of arbitrators in Great Britain is explained.

The peculiarities of masters training of lawyers in higher educational institutions of Ukraine are shown and the educational-resource potential for the introduction of professional training of masters of international arbitration is clarified ; the comparative and pedagogical analysis of training is carried out, on the basis of which the possibilities of creative use of progressive ideas of the British experience for the development of the system of professional training of masters of international arbitration in Ukraine are substantiated. It is found out that the quality of higher legal education in Ukraine only partially correlates with the modern demands of the globalized society. The Ukrainian community needs highly qualified, competent specialists in the sphere of international arbitration, but this demand is not fully met by the system of legal education in Ukraine, and the profession of international arbitrator is not recognized as socially important. Leading domestic universities, government agencies and organizations, law firms try to involve experts in arbitration, to promote

this scientific-practical activity through the organization of lectures, short educational courses, seminars, webinars, round tables, conferences. Administration of law faculties of powerful Ukrainian universities gradually introduces into the curricula disciplines related to the study of alternative dispute resolution in general and arbitration in particular. However, such steps are fragmentary; there is no system of professional training of masters of international arbitration in the system of legal education in Ukraine. The use of progressive ideas of the British experience will enable the development of the system of professional training of masters of international arbitration in Ukraine.

The following provisions make the theoretical basis of the research: the ideas of the philosophy of positivism, which were aimed at rational, scientific view of the society based on observation and experiment, utilitarianism, focused on the usefulness of processes, achieving goals and determining the practical orientation of British education, the concept of usefulness and economic benefit depends on the progress of science and implementation of scientific research results in practice; liberal conservatism, the main goal of which is the search for sense, gaining wisdom, extensive study of law, technocracism, which focus on the dominance in the professional sphere of specialists with technical skills; philosophy of management that focus on the formation of skills to professionally manage various critical situations, including prevention, detection and resolution of problems, conflicts, disputes, as well as invent new forms and methods of management, economic analysis of law, i.e. profound understanding of legal principles and institutions in broad economic aspect, economic effectiveness for law in general.

The scientific novelty of the obtained results of the research is that:

– *for the first time* in the domestic pedagogical science the systematic analysis of the problem of professional training of masters of international arbitration in the pedagogical theory and practice of Great Britain is carried out, in particular: theoretical (scientific approaches) are substantiated; organizational (step-by-step structure of training, pragmatic orientation of training, active cooperation with international stakeholders) and didactic (standardization of the content of legal education,

competence-oriented training on the basis of interdisciplinary approach; optional and comprehensive principles of the structure of educational programs; contextuality and interactivity of forms, methods and technologies of training; research and practical training; clinical arbitration practices; industrial training in real conditions; innovative forms of assessment (examination «with open book»), mentoring; diversification of forms of professional development, etc.) principles of professional training of masters of international arbitration; on the basis of comparative and pedagogical analysis the possibilities of using progressive ideas of British experience to substantiate the prospects of development of the system of professional training of masters of international arbitration in Ukraine at the state, organizational-pedagogical, financial, informational, international levels are outlined; the socio-professional profile of the specialist in international arbitration *is developed*;

– regulations on the development of masters education, monitoring of educational and research training in the masters program of British universities; content, forms and methods of professional training of lawyers in higher educational institutions of Ukraine, taking into account the peculiarities of the British experience *were improved*;

scientific ideas about the formation and development of international arbitration ; peculiarities of professional training of masters of international arbitration in the world space; provisions of competence, interdisciplinary, professiographic approaches to professional training of lawyers; peculiarities of professional activity of the specialist in international arbitration; prognostic aspects of the development of the system of higher legal education of Ukraine in the conditions of the European educational space *were further developed*.

Practical significance of the obtained results of the research is in the compiling of the textbook «English for Lawyers»; design of the «English-Ukrainian International Arbitration Glossary», which serves as an auxiliary guide for masters in the specialties 081 «Law» and 293 «International Law»; syllabus and teaching materials in the disciplines «Business Foreign Language» for masters in specialization «International Economic Law and Alternative Dispute Resolution»; «Legal Foreign

Language» for masters in specialties 081 «Law» and 293 «International Law». The results of the research can be a valuable source in practical work of institutions of higher legal education to update the content of educational programs, improve curricula, training courses, use of innovative methods and forms of teaching. Scientific provisions and conclusions of the research can be used in historic-pedagogical, psychological, pedagogical, comparative, socio-philosophical, legal and economic scientific researches.

Keywords: law science, legal education, training, professional training, masters training, master of international arbitration, international arbitration, international arbitrator, alternative dispute resolution, training technology, university, law school, Great Britain.

The list of the authors publications

The publications that reflect the main findings of the thesis Monograph

***Nahorna, O. O. (2020a). Professional Training of Masters of Laws in International Arbitration at the Universities of Great Britain: Theory and Practice. Khmelnytskyi: Terminova Polihrafiia.
The educational textbook***

1. Nahorna, O. O., Arziantseva, N. I., Haidamashchuk, L. V., Humenchuk, O. Ye., Kichihin, V. O., Molotai, S. M., Petrushko, A. A. (2011). *English for Lawyers*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law.

Articles in professional scientific editions published in Ukraine (indexed in international scientometric services)

2. Nahorna, O. O. (2015a). Some Aspects of Professional Training Organization of Master Degree Students in International Commercial Arbitration at the Universities of United Kingdom. *Pedagogical Discourse*, 19, 137140.

3. Nahorna, O. O. (2015b). Demand for Future Lawyers-Specialists in

International Commercial Arbitration in the Conditions of Modernity. *Scientific Journal of Chernivtsi University. Pedagogy and Psychology*, 767, 122126.

4. Nahorna, O. O. (2016a). Organization of the Masters Programme in International Dispute Settlement (MIDS) at the University of Geneva. *Journal of Cherkasy University*, 9, 69.

5. Nahorna, O. O. (2016c). Professional Training of LLM Degree Students in «International Litigation and Arbitration» Programme at the University of Zurich. *Pedagogical Discourse*. 2016, 21, 105109 (1 international academic database).

6. Nahorna, O. O. (2016d). Peculiarities of Organization of Professional Training of SILS LLM in «International Commercial Law and Dispute Resolution» Programme at the Swiss International Law School. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 12 (8), 2428 (20 international academic databases).

7. Nahorna, O. O. (2017j). The Concept «International Arbitration» in the Context of Professional Training of Future Arbitration Lawyers. *Educational Environment of Ukraine*, 9, 107112.

8. Nahorna, O. O. (2017k). Promotion of Professional Education and Training of Arbitration Lawyers in the Context of Historical Development of International Arbitration: Experience of Foreign Countries. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 2 (41), 179182.

9. Nahorna, O. O. (2017l). Professional Training of Master Degree Students in «Construction Law and Arbitration» Programme at Aberdeen Business School of Robert Gordon University. *Journal of Cherkasy University*, 15, 6771 (2 international academic databases).

10. Nahorna, O. O. (2017o). Current State of Professional Training of Master Degree Students in Construction Law and Dispute Resolution at Leeds Beckett University. *Pedagogical Discourse*, 23, 96102 (1 international academic database).

11. Nahorna, O. O. (2018f). General Characteristics of the Masters Programme with the Areas of Specialisation «Civil Litigation and Dispute Resolution» and «Dispute Resolution» at the City Law School. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 2 (43), 187192 (3 international academic databases).

12. Nahorna, O. O. (2018h). Organizational and Pedagogical Bases of Professional Training of International Arbitration Specialists in the Conditions of Master Programme «International Commercial and Dispute Resolution Law» in the University of Bedfordshire Law School. *Scientific Journal of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, 291, 214220 (8 international academic databases).
13. Nahorna, O. O. (2018i). Social Professional Characteristics of International Arbitrator. *Science and Education*, 1112, 5055.
14. Nahorna, O. O. (2019b). Completion of a Specialized Masters Programme in International Arbitration as an Integral Part of the Professional Training of Future Arbitrators. *Pedagogical Discourse*, 26, 6063 (12 international academic databases).
15. Nahorna, O. O. (2019c). Regulation of Legal Education at the Masters Level at the Universities of Great Britain. *Educational Environment of Ukraine*, 16, 3037 (8 international academic databases).
16. Nahorna, O. O. (2019d). Current State of Professional Training of Specialists in International Arbitration at Ukrainian Universities. *Youth and the Market*, 12 (179). 116122 (4 international academic database).
17. Nagorna, O. O. (2016f). Socio-Pedagogical Portrait of a Masters Degree Student in International Arbitration: Experience of Great Britain. *Comparative Professional Pedagogy*, 6 (2), 4549 (20 international academic databases).
18. Nahorna, Olha. (2018d). Hallmarks of LLM in Comparative and International Dispute Resolution at Queen Mary University of London. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 1 (42), 155159 (3 international academic databases).
19. Nahorna, O. O. (2018l). Open Book Exam as Assessment Method at Master Degree Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution: Foreign Experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 8 (4), 2630 (25 international academic databases).

Articles in foreign scientific periodical editions

20. Nagornaya, O. O. (2018j). Advantages of LLM Programme in Alternative Dispute Resolution in the School of Law of the University of Portsmouth. *Linguistics and methodology in High School*, 10, 161-166.
21. Nahorna, O. (2017r). The Current State of Professional Training of LLM Students in International Arbitration in the New York University School of Law. *Zarządzanie Strategiczne w Organizacji*, 12, 243-249.
22. Nahorna, O. (2018k). Master Degree Programmes in the UK: a Challenge or Stimulation. *Lodging the Theory in Social Practice* (pp. 161-169). Los Angeles (2 international academic databases).
23. Nahorna, O. (2019e). Management of LLM Programmes in International Dispute Resolution and Arbitration: the Experience of England. *Virtus*, 39, 5052 (7 international academic databases).

Publications which validate the findings of the thesis

24. Nahorna, O. O. (2016b). Peculiarities of Teaching English to Future Specialists in the Field of International Arbitration in the Aspect of Intercultural Communication. *Actual Problems of Modern Philology and Culturology: Postmodernist Paradigm: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (P. 352-355). Khmelnytskyi: Zakolodnyi M. I.
25. Nahorna, O. O. (2016e). Concluding an Arbitration Agreement as an Integral Part of the Activities of Future Arbitrators. *Cognitive Linguistics in the Interdisciplinary Context: Proceedings of International Scientific Conference UAKLiP* (pp. 8788). Cherkasy: Hordienko Ye. I.
26. Nahorna, O. O. (2017a). «Work-based» Learning as a Prerequisite for Effective Professional Training of Future Arbitrators: the Experience of the United States. *Professional Development of Personality: Problems and Prospects: Proceedings of the 9th International Scientific-Practical Conference* (P. 191-192). Khmelnytskyi: KhNU.
27. Nahorna, O. O. (2017b). Digital Competence as a Precondition for Effective Education and Training Practices of Master Degree Students in International

Arbitration. *Scientific Activity as a Way of Formation of Professional Competencies of a Future Specialist*: Proceedings of International Scientific-Practical Conference (P. 52–53). Sumy: Tsioma S. P.

28. Nahorna, O. O. (2017c). Academic Writing as a Component of Professional Training of Future International Arbitration Lawyers. *Methodical and Psychological-Pedagogical Problems of Teaching Foreign Languages at the Present Stage: Ways of Integration of School and University*: Proceedings of the 9th International Scientific Methodical Conference (P. 123–124). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.

29. Nahorna, O. O. (2017d). Great Britain as a World Center of International Arbitration. *Educational and Scientific Support of the Activity of the Components of the Security and Defense Sector of Ukraine*: Proceedings of the 10th All-Ukrainian Scientific-Practical Conference (P. 338–340). Khmelnytskyi: National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

30. Nahorna, O. O. (2017f). Human Resources as a Basis for the Successful Functioning of Masters Programmes in International Arbitration. *Psychology and Pedagogy in the System of Modern Humanitarian Knowledge of the XXI Century*: Proceedings of International Scientific-Practical Conference (P. 67–68). Kharkiv: East Ukrainian organization «Center for Pedagogical Research».

31. Nahorna, O. O. (2017g). Master's Program in International Commercial Arbitration at the University of Washington Law School. *Development of Comparative Professional Pedagogy in the Context of Globalization and Integration Processes*: Proceedings of the 6th International Scientific Methodological Seminar (P. 157–158). Kyiv – Khmelnytskyi: Terminova Polihrafiia.

32. Nahorna, O. O. (2017i). Peculiarities of the Master's Program «World Energy, International Arbitration and Environmental Law» at the University of Texas Law School. *Pedagogical Comparative Studies and International Education 2017: Educational Transformations in the Context of European Integration and Globalization*: Proceedings of the 1st International Scientific-Practical Conference (P. 56–57). Kyiv: Pedahohichna dumka.

33. Nahorna, O. O. (2017m). Development of Research Skills as an Integral Part of The Professional Training of Masters – Future Arbitration Lawyers. *Education and Science in the Conditions of Global Transformations: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference* (P. 40–41). Dnipro: SPD «Ohotnik».

34. Nahorna, O. O. (2017n). Development of Professional Education of Arbitration Lawyers as an Indicator of The Legal Culture of Ukrainian Society. *Labyrinths of Reality: Proceedings of the 4th International Scientific-Practical Conference* (P. 120–122.). Montreal: CPM «ASF».

35. Nahorna, O. O. (2017p). Organization of the Master's Program «International Investment Arbitration» at Uppsala University. *Current Issues of Theory and Practice of Psychological and Pedagogical Training of Future Specialists: Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (P. 108–109). Khmelnytskyi: KhNU.

36. Nahorna, O. O. (2018a). «English-Ukrainian International Arbitration Glossary»: Necessity for Completion and Prospects for Usage in The Process of Professional Training of Future Specialists in International Arbitration at Masters Programs. *Modern Scientific Innovations: Proceedings of the 2nd International Scientific-Practical Conference* (P. 12–13). Kyiv: MTsND.

37. Nahorna, O. O. (2018b). Dissertation as an Assessment Method at Master Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution. *Development of Comparative Professional Pedagogy in the Context of Globalization and Integration Processes: Proceedings of the 7th International Scientific Methodological Seminar* (P. 15–16). Kyiv – Khmelnytskyi: Terminova Polihrafiia.

38. Nahorna, O. O. (2018e). Tempus Project as a Key Factor for the Development of Master's Programs in Economic Law and Alternative Dispute Resolution (Arbitration) at the Universities of Ukraine. *Pedagogical Comparative Studies and International Education 2018: Educational Transformations in the Context of European Integration and Globalization: Proceedings of the 2nd International Scientific-Practical Conference* (P. 176–178). Kyiv – Drohobych: «Track-LTD».

39. Nahorna, O. O. (2018g). Opportunity to Obtain Master's Degree in Specialty «International and Commercial Disputes Resolution» at the University of Westminster Law School. *Scientific Activity as a Way of Formation of Professional Competencies of a Future Specialist: Proceedings of International Scientific-Practical Conference* (P. 24–25). Sumy: Tsioma S. P.
40. Nahorna, O. O. (2019a). The LLM in International Commercial Arbitration: Experience of Pepperdine University School of Law. *Development of Comparative Professional Pedagogy in the Context of Globalization and Integration Processes: Proceedings of the 8th International Scientific Methodological Seminar* (P. 2931). Kyiv Khmelnytskyi: Terminova Polihrafiia.
41. Nagornaya, O. O. (2017q). Moot as an Effective Training Activity of LLM Students in Alternative Dispute Resolution or International Arbitration. *Innovations in Education: Proceedings of the 11th International Scientific Conference*
42. «TechnoOBRAZ' 2017» (P. 102–105). Grodno: Yanka Kupala State University of Grodno.

Publications which additionally reflect the scientific results of the thesis

43. Nahorna, O. O. (2017e). Experience of the University of Miami School of Law on the Organization of Masters Programs in International Arbitration. *Journal of University Scientific Notes*, 3 (63), 379386 (2 international academic databases).
44. Nahorna, O. O. (2018c). *English-Ukrainian International Arbitration Glossary*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law.
45. Nahorna, O. O. (2017h). Organization of the Master Program in International Commercial Arbitration at Stockholm University. *Physical and Mathematical Education*, 1 (11), 8084 (31 international academic databases).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	27
ВСТУП	30
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ	
1.1. Бібліографічний аналіз проблеми дослідження	45
1.2. Генеза професії міжнародного арбітра.....	56
1.3. Особливості професійної діяльності міжнародного арбітра	91
1.4. Методологічні підходи до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.....	109
Висновки до першого розділу.....	125
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ У СВІТОВОМУ ПРОСТОРІ	
2.1. Загальна характеристика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Швеції.....	128
2.2. Швейцарський досвід підготовки магістрів міжнародного арбітражу до майбутньої професійної діяльності.....	139
2.3. Освітні програми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в США.....	155
Висновки до другого розділу.....	174
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	
3.1. Історичні та філософсько-педагогічні передумови становлення британської юридичної школи	177
3.2. Законодавче регулювання та управління системою юридичної освіти у Великій Британії.....	200
3.3. Організаційні умови професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.....	214

Висновки до третього розділу	236
РОЗДІЛ 4. ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ.....	238
4.1. Зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.....	238
4.2. Форми, методи й технології навчання магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.....	254
4.3. Практична підготовка як важливий компонент магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.....	275
4.4. Науково-дослідницька підготовка магістрів міжнародного арбітражу..	281
4.5. Система оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу.....	286
4.6. Підвищення кваліфікації арбітрів у Великій Британії	304
Висновки до четвертого розділу	309
РОЗДІЛ 5. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ БРИТАНСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ПРОГНОСТИЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ.....	311
5.1. Особливості магістерської підготовки юристів у ЗВО України та освітньо-ресурсний потенціал для запровадження професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.....	311
5.2. Обґрунтування можливостей творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні	331
Висновки до п'ятого розділу	354
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	356
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	363
ДОДАТКИ	408

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Термін	Переклад українською мовою
ВОІВ	Всесвітня організація інтелектуальної власності
ЄДКІ	Єдиний державний кваліфікаційний іспит
ЄФВВ	Єдине фахове вступне випробування
ЗЕД	Зовнішньоекономічна діяльність
МАК	Морська арбітражна комісія
МКАС	Міжнародний комерційний арбітражний суд
НАПрН	Національна академія правових наук України
ОП	Освітня програма
ПІВ	Право інтелектуальної власності
СОТ	Світова організація торгівлі
ТЗНПК	Тест загальної навчальної правничої компетентності
ТПП	Торгово-промислова палата України
УАА	Українська арбітражна асоціація
AAA (American Arbitration Association)	Американська арбітражна асоціація
ALT (The Association of Law Teachers)	Асоціація викладачів права
ARWU (The Academic Ranking of World Universities)	Академічний рейтинг університетів світу
CATS (Credit Accumulation and Transfer Scheme)	Кредитна накопичувальна та трансферна схема
CHULS (The Committee of Heads of University Law Schools)	Комітет керівників юридичних шкіл університетів
CIArb (Chartered Institute of Arbitrators)	Королівський інститут арбітрів Великої Британії
CoRe-2 (Competences in Recognition and Education 2)	Проект «Компетентності у визнанні та навчанні»
DELLS (Department for Education, Lifelong Learning and Skills)	Уельський департамент освіти, навичок і навчання впродовж життя
DENI (Department of Education, Northern Ireland)	Департамент освіти Північної Ірландії
DfE (The Department of the Economy)	Департамент економіки
EHEA (European Higher Education Area)	Європейський простір вищої освіти
EI (Education International)	Освітній інтернаціонал

ENIC (European Network of Information Centres in the European Region)	Європейська мережа інформаційних центрів у Європейському Союзі
ENQA (The European Association for Quality Assurance in Higher Education)	Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти
ET 2020 («Education and training 2020»)	«Освіта та підготовка – 2020»
EUA (The European University Association)	Асоціація європейських університетів
EURASHE (the European Association of Institutions in Higher Education)	Європейська асоціація закладів вищої освіти
FAM (Future of Arbitration: Miami)	Асоціація «Майбутнє арбітражу: Маямі»
FHEQ (Frameworks for Higher Education Qualifications)	Кваліфікаційна рамка вищої освіти
HEFCE (Higher Education Funding Council for England)	Рада фінансування вищої освіти в Англії
HEQC (Council on Higher Education)	Ради з оцінювання якості вищої освіти
HESA (Higher Education Statistical Agency)	Статистичне агентство вищої освіти
IAI (Miami Law's International Arbitration Institute)	Міжнародний арбітражний інститут на базі юридичної школи Маямі
IBRLA (International Business Regulation, Litigation and Arbitration)	Магістерська програма «Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж»
ICC (International Chamber of Commerce)	Міжнародна торговельна палата (МТП)
ICDR (The International Centre for Dispute Resolution)	Міжнародний центр вирішення спорів
ICSA (The Institute of Chartered Secretaries and Administrators)	Британський інститут корпоративного управління
ICSID (International Centre for Settlement of Investment Dispute)	Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів
ISCED (International Standard Classification of Education)	Міжнародний стандарт класифікації освіти
LCCI (London Chamber of Commerce and Industry)	Лондонська торгово-промислова палата
LCIA (London Court of International Arbitration)	Лондонський міжнародний арбітражний суд
LLM (Master of Laws)	Магістр права
MIDS (The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement)	Магістерська програма «Вирішення міжнародних спорів» у Женевському університеті

NARIC (National Academic Recognition Information Centres in the European Union)	Національний центр академічного визнання та інформації в Європейському Союзі
OfS (Office for Students)	Студентський комітет
PCA (Permanent Court of Arbitration)	Постійний арбітражний суд
QAA (Quality Assurance Agency for Higher Education)	Агентство із забезпечення якості вищої освіти
QAC (Quality Assurance Committee)	Комітет якості вищої освіти
QMUL (Queen Mary University of London)	Лондонський університет королеви Марії
RAE (Research Assessment Exercise)	Система оцінювання наукових досліджень
REF (Research Excellence Framework)	Рамки дослідницької компетенції
RICS (Royal Institute of Chartered Surveyors)	Королівський інститут дипломованих інспекторів
SCAI (The Swiss Chambers' Arbitration Institution)	Арбітражний та медіаційний суд Швейцарської торгової палати
SCC (The Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce)	Арбітражний інститут Стокгольмської Торгової палати
SED (The Scottish Education Department)	Департамент шотландської освіти
SIFoCC (Standing International Forum of Commercial Courts)	Форум суддів комерційних судів
SiLS (Swiss International Law School)	Швейцарська міжнародна юридична школа
SLS (The Society of Legal Scholars)	Товариство науковців у галузі права
UCAS (Universities and Colleges Admissions Service)	Служба допомоги вступникам до університетів та коледжів
UKRI (UK Research and Innovation)	Британське управління з досліджень та інновацій
UNCITRAL (The United Nations Commission on International Trade Law)	Допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН
UNIDROIT (The International Institute for the Unification of Private Law)	Міжнародний інститут уніфікації приватного права
UUK (Universities UK)	Рада університетів Великої Британії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, виходу України на міжнародні фінансові ринки й активної участі в міжнародних економічних структурах зростає потреба у висококваліфікованих юристах, добре обізнаних із міжнародними аспектами правового регулювання економічних та господарських відносин, із механізмами розв'язання міжнародних спорів. У світовому досвіді професійна підготовка таких фахівців відбувається в умовах магістратури, сфокусована на формуванні юристів нового покоління (міжнародний арбітраж, міжнародна правова аналітика та ін.), які володіють прийомами й методами правового забезпечення ефективного розвитку бізнесу як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Аналіз вітчизняних здобутків та позитивного зарубіжного досвіду професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу сприятиме вдосконаленню вищої юридичної освіти в Україні.

Важливе значення для реформування вищої юридичної освіти мають ключові положення таких документів: Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.); «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.); «Проект Концепції реформування юридичної освіти» (2019 р.), «Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років» (2014 р.); аналітичне дослідження «Стан юридичної освіти та науки в Україні» (2009 – 2010 рр.); аналітичне дослідження «Стан юридичної освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань» (2018 р.); аналітичне дослідження «Стандартизовані освітні вимірювання 2018 року у вищій юридичній освіті. Єдине фахове вступне випробування та Єдиний вступний іспит» (2019 р.), статистичне дослідження «Стан юридичної освіти в Україні» (2019 р.); «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (2018 р.), «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» (2020 р.), де викладено нові вимоги й

комплекс необхідних заходів для покращення якості та розвитку вищої юридичної освіти України.

На сучасному етапі Україна є активним та успішним учасником міжнародних правовідносин в арбітражах. У 2018 році за позовом України арбітражний суд у Гаазі визнав незаконною націоналізацію майна 18 українських юридичних осіб та однієї фізичної особи, унаслідок анексії півострова Крим Російською Федерацією у 2014 році, ухваливши рішення про відшкодування збитків вартістю 159 млн дол. У 2019 році Постійна палата третейського суду розпочала слухання стосовно позову України про порушення Росією Конвенції ООН із морського права. Зрозуміло, що лише висококваліфіковані, компетентні арбітри можуть забезпечити ефективний арбітражний розгляд на міжнародному рівні. Упродовж останніх років в Україні посилено вимоги до підготовки компетентних, ґрунтованих юристів, готових до самовдосконалення, дослідницької діяльності, професійного розвитку. Водночас у вищій юридичній освіті бракує єдиної науково обґрунтованої системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу. Певні фрагментарні знання запропоновані майбутнім юристам у межах опанування навчальних дисциплін «Міжнародний комерційний арбітраж» та / чи «Альтернативне вирішення спорів». Це актуалізує потребу в пошуку інноваційних підходів до вдосконалення професійної підготовки таких фахівців, з уваги на прогресивні ідеї зарубіжного досвіду.

Вибір Великої Британії для проведення порівняльно-педагогічного дослідження зумовлений зовнішніми та внутрішніми чинниками. По-перше, Велику Британію вважають країною із сучасною правовою інфраструктурою, розвиненою арбітражною спільнотою, високим рівнем професіоналізації арбітражної практики, однією з провідних світових арбітражних юрисдикцій, найбільш привілейованим центром проведення арбітражних розглядів. По-друге, задовольняючи суспільну потребу у фахівцях з альтернативного вирішення спорів, зокрема арбітражу, британські університети проводять якісну професійну підготовку магістрів міжнародного арбітражу. Одна з

найпрестижніших у світі магістерських освітніх програм «Порівняльне та міжнародне вирішення спорів» у Лондонському університеті Королеви Марії (із 1985 року – понад 3 тис. випускників) спрямована на професійну підготовку юристів із глибоким розумінням особливостей і потреб міжнародного арбітражу, володінням сучасними стратегіями й тактиками врегулювання міжнародних конфліктів. По-третє, професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу має системний характер та унікальні особливості, що ґрунтовані на сталих історичних традиціях британської магістерської освіти й сучасних освітніх інноваціях європейської юридичної школи. По-четверте, вивчення, узагальнення й осмислення британського досвіду підготовки магістрів міжнародного арбітражу вможливають запобігання помилкам у реформуванні вітчизняної системи юридичної освіти, слугуватимуть основою для обґрунтування прогностичних положень на етапі інтеграції України до європейського освітнього простору.

Вивчення, аналіз і систематизація джерельної бази засвідчили, що професійну підготовку магістрів міжнародного арбітражу в Україні та зарубіжному досвіді вчені досліджують за такими напрямками:

– філософські й теоретико-методологічні засади розвитку професійної освіти (В. Бех, Ю. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кучук, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.); права (Д. Булгакова, А. Карапетов, І. Кацапова, Н. Мосьпан, А. Лушніков, О. Нікішенков, В. Тукалов, Г. Шершеневич, Л. Шпаковська, R. Cotterrell, J. Evetts, J. Flood, E. Gaillard, R. Lanneau, S. T. Laurel, R. Susskind, J. Zerilli та ін.);

– ретроспектива та сучасні тенденції розвитку юридичної освіти (В. Вахштайн, В. Захаров, Т. Ільїна, А. Лушніков, Н. Панькова, С. Фокіна, M. Daly, V. Dicey, J. Le Goff, J. Krook, J. Maxeiner, R. Robson, C. Seron, C. Silver, G. L. Williams та ін.); особливості юридичної діяльності та професійної підготовки майбутніх юристів (Т. Горбунова, С. Гусарєв, В. Журавський, О. Котикова, А. Кучук, О. Михайленко, В. Нагнибіда, Є. Певцова, В. Рижиков,

М. Скрипник, В. Тацій, О. Фатхутдінова, Н. Фоменко, Г. Яворська, J. Faulconbridge, D. Muzio, J. Smith та ін.);

– організація магістерської підготовки (Є. Безсмолий, В. Берека, С. Вітвицька, Л. Кліх, І. Козич, А. Кузьмінський, В. Люлька, Н. Мачинська, О. Проценко, А. Rauhvargers, С. Tauch та ін.);

– прогресивні ідеї зарубіжного досвіду розвитку освітніх систем, зокрема США (Б. Бистрова, Н. Бідюк, О. Калініна, І. Литовченко, О. Романовська, К. Скиба, С. Федоренко), Канади (Л. Нос, С. Ставкова), країн Європейського Союзу (Н. Авшенюк, С. Заскалета, О. Локшина, О. Матвієнко, А. Сбруєва), Німеччини (Н. Абашкіна, О. Гривкова, Н. Креденець, І. Тригуб); Польщі (І. Андрушук, О. Кучай); Великої Британії (О. Бартош (Пічкара), О. Бойко, І. Брандibuра, С. Коваленко, Н. Мукан, І. Попович, М. Тадєєва, В. Третько); скандинавських країн (Т. Логвиненко, О. Огієнко); Японії, Південної Кореї, Китаю (Н. Пазюра, К. Шевченко) та ін.;

– професійна діяльність і професійна підготовка міжнародних арбітрів (B. Cremades, Y. Derains, Y. Dezalay, M. Domke, T. L. Friedman, B. Garth, W. Henderson, L. Levy, S. Perry, M. Picher, T. Reeves, C. Rogers, Th. Schultz, R. Seeber та ін.).

Попри вагомі досягнення вітчизняних і зарубіжних дослідників у царині юридичної освіти, досвід Великої Британії щодо професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу донині перебував поза науковою увагою. На цьому тлі постає потреба в комплексному вивченні теоретичних засад і зарубіжної практики професійної підготовки фахівців у сфері міжнародного арбітражу та в подальшому розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Вивчення досвіду професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії, системне дослідження науково-педагогічної літератури та практики професійної підготовки магістрів зі спеціальностей 081 «Право» і 293 «Міжнародне право» в Україні вможливили виявлення низки *суперечностей*, зокрема:

– *у соціально-глобалізаційному вимірі* – між запитами глобалізованого суспільства й ринку праці щодо підготовки висококваліфікованих, компетентних фахівців у галузі міжнародного арбітражу та недостатнім рівнем їх задоволення системою вищої юридичної освіти в Україні; визнанням соціальної важливості професії міжнародного арбітра, з огляду на якісні зміни в юридичній галузі, і недостатнім рівнем залучення зарубіжного досвіду для вдосконалення вищої юридичної освіти в Україні з метою ефективної професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; швидким розвитком глобалізаційних, інтеграційних, інформаційних процесів суспільства й недостатнім рівнем забезпечення умов для академічної мобільності майбутніх фахівців у сфері міжнародного арбітражу;

– *у науково-прогностичному вимірі* – між потребою педагогічної науки і практики у вивченні прогресивних ідей британського досвіду професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу та відсутністю його об'єктивного наукового аналізу й узагальнення у вітчизняній педагогічній компаративістиці; необхідністю запровадження реформаційних процесів у системі вищої (зокрема юридичної) освіти України відповідно до світових стандартів для прогнозування можливих якісних змін і недостатнім обґрунтуванням концептуальних засад формування й розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; необхідністю розроблення та впровадження освітніх програм професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу й необґрунтованістю теоретичних та організаційно-дидактичних засад для професійної підготовки магістрів за такою спеціальністю в Україні; необхідністю використання інноваційних методів і технологій навчання в професійній підготовці юристів та реальним станом їхньої реалізації в освітньому процесі закладів вищої юридичної освіти в Україні; високим рівнем розвитку системи юридичної освіти Великої Британії, що віддзеркалює світові тенденції, та недостатньою розробленістю й обґрунтованістю перспектив прогностичного розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Актуальність і доцільність дослідження, соціально-педагогічне значення й практична необхідність розроблення концептуальних засад професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні зумовили вибір теми дисертації **«Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за темою «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927). Тема роботи затверджена вченою радою Хмельницького університету управління та права (протокол № 11 від 30.03.2016 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 29.11.2016 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні теоретичних, організаційних і дидактичних особливостей професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії та в обґрунтуванні можливостей творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Відповідно до мети, сформульовано такі **завдання**:

- 1) виконати бібліографічний аналіз проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у вітчизняній і зарубіжній літературі;
- 2) дослідити генезу професії міжнародного арбітра;
- 3) з'ясувати специфіку професійної діяльності та схарактеризувати соціально-професійний профіль фахівця з міжнародного арбітражу;
- 4) вивчити особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у світовому досвіді;
- 5) обґрунтувати теоретичні засади професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії;

6) схарактеризувати організаційні й дидактичні особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії;

7) обґрунтувати перспективи розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні на основі порівняльно-педагогічного аналізу досвіду Великої Британії та України;

8) розробити навчально-методичне забезпечення для вдосконалення професійної підготовки юристів, зокрема магістрів міжнародного арбітражу, з огляду на прогресивні ідеї британського досвіду.

Об'єкт дослідження – система вищої юридичної освіти у Великій Британії.

Предмет дослідження – теоретичні, організаційні, дидактичні засади професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

Концепція дослідження. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в системі вищої юридичної освіти Великої Британії є неперервним, системним освітнім процесом, спрямованим на забезпечення якісних змін у навчально-науково-професійній діяльності майбутнього юриста міжнародного арбітражу, що здатний оперативно реагувати на виклики професії й трансформувати отримані знання в зміст професійної діяльності. Зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу структурований на засадах стандартизації й професіоналізації вищої юридичної освіти, аналізу європейської та світової моделей професійної підготовки юристів, розвитку співпраці з міжнародними стейкхолдерами. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії ґрунтована на положеннях філософії права, соціології права, економічного аналізу права, акмеологічного, компетентнісного, професіографічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, міждисциплінарного підходів. Реформування системи вищої юридичної освіти Великої Британії на сучасному етапі передбачає оновлення теоретичних, структурно-змістових, організаційно-дидактичних засад професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

Концепція охоплює три взаємопов'язані концепти, що сприяють реалізації основної мети дослідження.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію методологічних підходів до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу: *акмеологічний* підхід (спрямований на підготовку магістрів міжнародного арбітражу як на процес досягнення максимально можливого розвитку теоретичної та практичної досконалості в навчально-науковій діяльності, що сприяє творчому самовдосконаленню і свободі самовираження в професійній діяльності); *компетентнісний* підхід (сфокусований на організацію освітнього процесу, яка зосереджена на розвитку фахових компетентностей магістрів міжнародного арбітражу); *професіографічний* підхід (зорієнтований на з'ясування професійних функцій магістрів міжнародного арбітражу, з огляду на сучасні тенденції розвитку їхньої професійної діяльності та вимоги ринку праці і юридичної галузі); *діяльнісний* підхід (скерований на розвиток у майбутніх фахівців стійкого відчуття професійної ідентичності, саморефлексувальної громадянської позиції, практичних навичок й етичних суджень через розширення джерел знань і способів опанування нових знань, для ефективної діяльності в мінливому глобалізованому світі); *особистісно орієнтований* підхід (спрямований на розвиток особистості та її освітньо-професійних потреб); *міждисциплінарний* (передбачає використання філософських, правових, економічних, психологічних, педагогічних, соціологічних й інших наукових концепцій і положень; вивчення закономірностей світових тенденцій розвитку вищої юридичної освіти; тенденцій інтернаціоналізації вищої освіти, глобалізації й мультикультурності).

Теоретичний концепт репрезентує систему вихідних концептуальних положень, ідей, теорій (філософських, історичних, психологічних, педагогічних, економічних, соціологічних, юридичних), нормативно-правових засад, дефініцій, без яких неможливе розуміння сутності системного процесу професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

Практичний концепт становлять форми, методи, технології, що

застосовують у процесі професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії й України; розроблення науково-методичних рекомендацій для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в умовах університетської освіти України на державному, організаційно-педагогічному, фінансовому, інформаційному, міжнародному рівнях.

Методологічною основою дослідження слугують: філософські положення теорії пізнання про єдність загального й часткового, логічного та історичного, теорії і практики; діалектичні принципи науковості, об'єктивності, системності, історизму, цілісності; ідеї гуманістичного розуміння людини як найвищої цінності суспільства, як активного суб'єкта професійної діяльності; концептуальні положення культурології, педагогічної компаративістики; ідеї міждисциплінарного поєднання сучасних педагогічних, філософських, соціологічних, економічних, юридичних, культурологічних знань про освіту; філософські, педагогічні, психологічні ідеї й положення про прогностичний розвиток сучасної освіти, неперервність професійної освіти. Дослідження проведене на основі використання акмеологічного, компетентнісного, професіографічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів.

Теоретичну основу дослідження становлять положення: філософії *позитивізму*, які спрямовані на раціональний, науковий погляд щодо суспільства на основі спостереження й експерименту (A. Comte, J. S. Mill, H. Spencer), *утилітаризму*, що орієнтовані на корисність процесів, досягнення цілей та детермінують практичну спрямованість британської освіти, окреслюють поняття корисності й економічної вигоди, які залежать від прогресу науки та реалізації результатів наукового пошуку на практиці (J. Austen, J. Bentham); *ліберального консерватизму*, основна мета якого – пошук смислу, набуття мудрості, широке вивчення права (S. Coleridge, R. Southey, W. Wordsworth), *технократизму*, що акцентує увагу на домінуванні в професійній сфері фахівців із технічними навичками (Z. Bauman, J. Fourastié, A. Heller, T. Veblen); філософії *управління*, що сфокусовані на формуванні вмінь професійно управляти різними критичними

ситуаціями, зокрема виявляти, урегульовувати проблеми, конфлікти, спори, запобігати їм, а також добирати нові форми й методи управління (B. Bass, D. Drucker, H. Leavitt, E. Mayo), *економічного аналізу права*, тобто глибинного розуміння сутності правових принципів та інститутів у широкому економічному аспекті, економічної ефективності для права в цілому (G. Becker, G. Calabresi, R. Coase, R. Posner).

Для розв'язання завдань і досягнення поставленої мети на різних етапах наукового пошуку використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація й порівняння для з'ясування особливостей професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу, нормативно-правового забезпечення системи юридичної освіти у Великій Британії та інших країнах; *історично-системний* – для наукової рефлексії становлення й розвитку міжнародного арбітражу, формування професії міжнародного арбітра; *компаративний* – для вивчення й узагальнення вітчизняних і зарубіжних сучасних підходів до організації професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; *наукової екстраполяції* – для окреслення можливостей використання прогресивних ідей британського досвіду в удосконаленні професійної підготовки юристів в Україні; *прогностичний* – для прогнозування розвитку вітчизняної системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу на підставі творчої адаптації британського досвіду; *статистичні* – для конкретизації й систематизації кількісних відомостей стосовно розвитку вищої юридичної освіти; *емпіричні*, що передбачали організацію бесід, дискусій, спостереження, обговорення в ході участі в семінарах і різноформатних конференціях, міжнародному проєкті («Навчання альтернативного вирішення спорів як підхід до забезпечення прав людини» (№ 543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR «TRADIR») у межах програми «TEMPUS», 23 березня – 5 квітня 2015).

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано 460 джерел, зокрема 210 зарубіжних:

- офіційні документи, статистичні дані, постанови уряду, нормативні

документи Великої Британії – Департаменту освіти (DfE), Уельського департаменту освіти, навичок і навчання впродовж життя (*DELLS*), Департаменту освіти Північної Ірландії (*DENI*), Департаменту шотландської освіти (*SED*), Статистичного агентства вищої освіти (*HESA*), Ради з оцінювання якості вищої освіти (*HEQC*), Комітету якості вищої освіти (*QAC*); Агенції забезпечення якості вищої освіти (*QAA*), Ради університетів Великої Британії (*UUK*), Британського інституту корпоративного управління (*ICSA*), Центру глобальної вищої освіти (*CGHE*), Студентського комітету (*OfS*), Британського управління з досліджень та інновацій (*UKRI*), Комітету керівників юридичних шкіл університетів (*CHULS*), Асоціації викладачів права (*ALT*), Товариства науковців у галузі права (*SLS*), Королівського інституту арбітрів Великої Британії (*CIArb*);

- офіційні документи, матеріали конференцій, симпозіумів, аналітичні матеріали міжнародних організацій (доповіді, резолюції, рекомендації, електронні бази даних), а саме: Європейської асоціації вищих навчальних закладів (*EURASHE*), Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти (*ENQA*); Американської арбітражної асоціації (*AAA*), Лондонського міжнародного арбітражного суду (*LCIA*), Міжнародної торговельної палати (*ICC*), Міжнародного центру вирішення спорів (*ICDR*), Постійного арбітражного суду (*PCA*), Арбітражного інституту Стокгольмської торгової палати (*SCC*), Арбітражного та медіаційного суду Швейцарської торгової палати (*SCAI*);

- матеріали зарубіжних періодичних видань («The Guardian», «The Times», «The Daily Telegraph», «The Sunday Times», «Legal Education and Training Review», «The International Comparative Legal Guide», «Journal of European Social Policy», «Legal Profession», «Journal of Legal Education», «Northwestern Journal of International Law & Business», «International Arbitration Law Review», «ICC Publication», «Arbitration International», «Syracuse Journal of International Law & Commerce», «Journal of International Arbitration», «Global Arbitration Review», «The Classical Journal», «International Journal of the Legal Profession», «Irvine Law

Review») та інформаційні ресурси (енциклопедії, словники, довідники, відомості з мережі Інтернет й ін.);

– науково-методична та інформаційно-аналітична література університетів Великої Британії (освітні програми, навчальні плани, методичні путівники); монографічні й інші наукові праці українських і британських учених.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* у вітчизняній педагогічній науці виконано системний аналіз проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в педагогічній теорії та практиці Великої Британії, зокрема, обґрунтовано теоретичні (наукові підходи); організаційні (поетапна структура підготовки; прагматична спрямованість навчання, активна співпраця з міжнародними стейкхолдерами), дидактичні (стандартизація змісту юридичної освіти, компетентнісно-орієнтоване навчання на засадах міждисциплінарного підходу; опційний і комплексний принципи побудови освітніх програм; контекстність та інтерактивність форм, методів і технологій навчання; дослідницько-практична підготовка; клінічні арбітражні практики; виробниче навчання в реальних умовах; інноваційні форми оцінювання (іспит «із відкритою книгою»), менторство; диверситивність форм підвищення кваліфікації та ін.) засади професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; на основі порівняльно-педагогічного аналізу окреслено можливості використання прогресивних ідей британського досвіду для обґрунтування перспектив розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні на державному, організаційно-педагогічному, фінансовому, інформаційному, міжнародному рівнях; розроблено соціально-професійний профіль фахівця з міжнародного арбітражу;

– *удосконалено* положення щодо розвитку магістерської освіти, моніторингу навчальної та науково-дослідницької підготовки в магістратурі університетів Великої Британії; зміст, форми й методи професійної підготовки юристів у ЗВО України, з огляду на особливості британського досвіду;

– *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про становлення й розвиток міжнародного арбітражу; особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у світовому просторі; положення компетентнісного, міждисциплінарного, професіографічного підходів до професійної підготовки юристів; особливості професійної діяльності фахівця з міжнародного арбітражу; прогностичні аспекти розвитку вищої юридичної освіти України в умовах загальноєвропейського освітнього простору.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні навчально-методичного посібника «English for Lawyers»; англо-українського глосарію з міжнародного арбітражу «English-Ukrainian International Arbitration Glossary», що слугує допоміжним довідником для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право»; створенні робочої програми та навчально-методичних матеріалів із дисциплін «Ділова іноземна мова» для магістрів за спеціалізацією «Міжнародно-економічне право та альтернативні способи вирішення спорів»; «Юридична іноземна мова» для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право». Результати дослідження можуть стати цінним джерелом у практичній роботі закладів вищої юридичної освіти для оновлення змісту освітніх програм, удосконалення навчальних планів, навчальних курсів, використання інноваційних методів та форм навчання. Наукові положення й висновки дослідження варто застосовувати в історико-педагогічних, психологічних, педагогічних, порівняльних, соціально-філософських, юридичних, економічних розвідках.

Результати дослідження впроваджено в Київському університеті права (довідка № 076/1 від 12.03.2020), Академії державної пенітенціарної служби (довідка № 15/26-А від 04.03.2020), Хмельницькому національному університеті (довідка № 7 від 02.03.2020), Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (довідка № 0184/20 від 04.03.2020), Національній академії Національної гвардії України (довідка від 20.03.2020), Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (довідка № 27/17-732 від

18.03.2020), Приватному вищому навчальному закладі «Університет Короля Данила» (довідка № 2790 від 07.04.2020).

Особистий внесок здобувача. В опублікованій праці [2] авторові належить обґрунтування структури посібника, зміст розділів «The State System of Great Britain» / «Державний устрій Великої Британії» та «International Entities. The UNO, the ICJ, European Parliament. Court of Human Rights» / «Міжнародні організації. ООН, Міжнародний суд, Європейський парламент. Європейський Суд з прав людини».

Апробація результатів дослідження проведена під час конференцій і семінарів різного рівня: *міжнародних* – «Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті» (Черкаси, 2016), «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2017), «Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця» (Суми, 2017), «Лабіринти реальності» (Канада – Сербія – Азербайджан – Польща – Україна, 2017), «Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ЗВО» (Харків, 2017), «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017» (Київ, 2017), «Психологія та педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття» (Харків, 2017), «Інновації в освіті» (Гродно, 2017), «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018» (Київ, 2018), «Сучасні наукові інновації» (Київ, 2018); *усеукраїнських* – «Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма» (Хмельницький, 2016), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 2017), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2017), «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2017); *семінарів* – «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2017 – 2018); конференцій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (2016 – 2020); засідань кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (2018 – 2020).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із теми «Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанта англійської мови)» (спеціальність 10.02.04 – германські мови) захищена 2008 року. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторського дослідження не використано.

Публікації. Результати наукового пошуку представлено в 45 публікаціях, із них: одноосібна монографія, 1 навчальний посібник, 1 глосарій, 18 статей у фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 4 статті в іноземних наукових періодичних виданнях, 20 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій та інших виданнях.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, переліку використаних джерел (460 найменувань, із них 210 – іноземні) та 16 додатків. Загальний обсяг дослідження становить 482 сторінки, основний зміст викладено на 362 сторінках. Робота містить 13 таблиць та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ

1.1. Бібліографічний аналіз проблеми дослідження

Науковими передумовами для теоретичного осмислення проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу послуговували дослідження у сфері філософії освіти, філософії права, соціології права, психолого-педагогічні праці, що систематизують досягнення теорії і практики вищої освіти загалом та юридичної освіти зокрема. Задекларовану проблему витлумачено за різними напрямками:

- філософія освіти (В. Бех, Ю. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.);
- філософія права (І. Кацапова, А. Лушніков, О. Нікішенков, В. Тукалов, Г. Шершеневич, J. Zerilli та ін.);
- соціологія права (Д. Булгакова, R. Cotterrell, J. Evetts, E. Gaillard та ін.);
- економічний аналіз права (А. Карапетов, Н. Мосьпан, Л. Шпаковська, R. Lanneau, S. Laurel, R. Susskind та ін.);
- порівняльна педагогіка (Н. Авшенюк, Н. Бідюк, О. Галус, О. Джуринський, О. Локшина, Н. Мукан, Л. Пуховська, Л. Сакун та ін.);
- вища освіта в зарубіжних країнах (М. Кісіль, Л. Пуховська, В. Рижов, В. Третько, Л. Тупичак, G. Williams, G. Svanfeldt та ін.);
- юридична освіта та професійна підготовка майбутніх юристів (С. Бостан, Л. Бостан, Т. Горбунова, С. Гусарєв, В. Журавський, О. Котикова, А. Кучук, Н. Ничкало, В. Нагнибіда, Є. Певцова, В. Рижиков, В. Тацій, Н. Фоменко, Г. Яворська, J. Faulconbridge, J. Flood, Ju. Lonbay та ін.);
- магістерська підготовка фахівців (Є. Безсмолий, В. Берека, С. Вітвицька, Л. Кліх, І. Козич, А. Кузьмінський, В. Люлька, Н. Мачинська, О. Проценко, A. Rauhvargers, J. Smith, C. Tauch та ін.);

- тенденції розвитку юридичної освіти (В. Бігун, В. Вахштайн, В. Захаров, А. Лушніков, J. Evetts, J. R. Maxeiner, R. Robson, C. Seron та ін.);
- історія юридичної освіти (В. Захаров, Т. Ільїна, Н. Панькова, С. Фокіна, J. Krook);
- професія міжнародних арбітрів і професійний розвиток (Y. Dezalay, M. Domke, B. Garth, Ch. Caher, B. Cremades, T. Friedman, M. Howe, S. Perry, M. L. Picher, C. A. Rogers та ін.).

Унаслідок узагальнення результатів наукових пошуків українських і зарубіжних учених, зроблено висновок про актуальність порушеної проблеми, її зумовленість потребами науки, практики й соціуму, відкритість для подальших наукових дискусій. Аналіз наукових джерел уможливорює вмотивоване виокремлення основних підходів до з'ясування сутності понять «юридична наука», «юридична освіта», «підготовка», «професійна підготовка», «магістерська підготовка». У вітчизняній науці відсутні дисертаційні й монографічні праці, де вивчено теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

На сучасному етапі розвитку української незалежної держави актуальним є вдосконалення вітчизняної освітньої системи відповідно до світових вимог у цілому та Болонського процесу зокрема. Запозичення найкращих світових досягнень у сфері освіти сприятиме успішному входженню України до європейського та світового науково-педагогічного освітнього простору. Реалізація стратегічних завдань інтеграції до наукового, культурно-освітнього простору неможлива без знання стану, основних тенденцій і закономірностей розвитку освіти в різних країнах, геополітичних регіонах та у світі загалом (Галус, Шапошнікова, 2006).

Як стверджує О. Джуринський (2014), «у світовій педагогіці й освіті відбуваються важливі загальні процеси. Народжується нове розуміння сенсу виховання і навчання особистості не тільки як носія і користувача знань, а й розпорядника існування навколишнього світу. В окремих регіонах і країнах приділяється значна увага характерним особливостям педагогічної думки і

освіти, що з'явилися внаслідок впливу специфічних соціальних, культурних, ідеологічних чинників» (с. 6).

Прикметно, що на сьогодні вчені диференціюють два основні аспекти в сучасному розумінні права, а саме: вузьконормативне розуміння права та широке розуміння права. Відомо, що вузьке трактування права – це сукупність усталених і забезпечених державою правил поведінки, що відображають волю панівного класу та обстоюють його інтереси. Радянські вчені-юристи й практики сприйняли такий підхід, однак він був обмежений розумінням та інтерпретацією змісту правової норми без належної критики.

Широке тлумачення права вможливлює його аналіз у сукупності факторів, з огляду на динамізм права. На думку прихильників широкого розуміння права, не варто обмежуватися лише нормативним аспектом, натомість доцільно звертати увагу на процес правотворення, правові норми, принципи, правові акти, регульовані суспільні відносини, правосвідомість народу, зміцнення правопорядку.

Г. Шершеневич (1910) зауважував, що для юридичних наук почала бути характерною надмірна догматичність, що є одним з основних недоліків такого осмислення права. Поділяючи думку А. Лушнікова (2015), вважаємо обґрунтованою періодизацію юридичної науки, що заснована на внутрішній логіці розвитку:

- 1) юридична наука як доля обраних (IV ст. до н. е. – XII ст. н. е.);
- 2) юридична наука як вид професійної діяльності (XIII – XVII ст.);
- 3) юридична наука як соціальний інститут (XVIII – XIX ст.);
- 4) юридична наука як масове глобальне явище (із XX ст.) (с. 5–6).

Ці етапи в розвитку юридичної науки безпосередньо впливали на тенденції розвитку вищої, зокрема юридичної, освіти.

Л. Шпаковська зазначає, що в процесі своєї еволюції вища освіта поступово інкорпоровалася до системи державних служб і виявилась орієнтованою на виробництво «корисного знання», зміст якого змінюється від навчання державних службовців єдиних принципів управління, становлення

національних ідентичностей – до створення економічно корисного знання. У соціальному значенні роль вищої освіти трансформувалася від елітарного інституту, що скерований на виробництво державних еліт, до масового інституту, послуги якого потенційно можуть бути запотребуваними всіма членами суспільства (с. 515).

М. Авксентьев (2014) слушно зауважує, що якість вищої освіти перебуває під вагомим впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів національної економіки. До факторів зовнішнього середовища, що впливають на формування якості вищої освіти, належать такі: соціально-політичні, правові, економічні, науково-інформаційні, соціокультурні та інші. Серед внутрішніх факторів, які позначаються на формуванні якості освіти, виокремлюють: правові, економічні, кадрові, матеріально-технічні, навчально-методичні, санітарно-гігієнічні, програмно-технологічні чинники, організацію виховної роботи зі студентами, керування освітньою установою. Провідним зовнішнім фактором слугує Державний освітній стандарт, що відображає очікування суспільства й вимоги держави до якості освіти, а внутрішнім чинником – професійна компетентність педагога як носія та гаранта якісної освіти (с. 172).

В. Сущенко (2019) доводить, що університетська освіта – універсальне утворення для людини, яка хоче й здатна опанувати його для саморозвитку та самореалізації у виробленні нових знань, умінь і навичок. На думку автора, професійна освіта – це навчальний процес, який на 75 % повинен бути спрямований на оволодіння суто практичними вміннями й навичками для майбутньої практичної діяльності.

М. Денисенко та С. Бреус (2013) у статті «Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи» зазначають, що ХХІ ст. – час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, де якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всього населення набувають провідного значення для економічного та соціального поступу країни. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних, культурних процесів, що відбуваються у світі, перспективи розвитку української держави на найближчі два десятиріччя вимагають

глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер (с. 16).

У праці «Новий професіоналізм? Виклики та можливості» Дж. Іветтс (Evetts, 2011) зауважує, що професійна освіта має центральне значення для формування цінностей, а також для опанування необхідних навичок, потрібних під час виконання практичної роботи. Тенденції розвитку юридичної освіти дають змогу висловити припущення, що ідеали професіоналізму засновані здебільшого на технократичному професіоналізмі, а не на професійних цінностях.

С. Бостан і Л. Бостан (2010) у дослідженні «Гуманістичні основи сучасного юридичного освітнього простору» описують зв'язок між гуманістичною тенденцією сучасної освіти в цілому та юриспруденцією зокрема. На думку Н. Панькової (2015), тенденція до гуманізації, що передбачає формування ціннісних орієнтирів й особистісних переваг у процесі освіти, протистоїть такому баченню кінцевого результату освітнього процесу. У сучасному постіндустріальному суспільстві система вищої освіти повинна бути в обов'язковому порядку доповнена гуманістичним складником (с. 10).

Згідно з поглядами Н. Фоменко, М. Скрипник, О. Фатхутдінова (2015), метою юридичної освіти у вищій школі є формування теоретичної освіти правової свідомості та правової культури, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, становлення наукового правового світогляду (с. 78).

В. Рижиков (2011), досліджуючи зміст і складники професійної підготовки майбутніх юристів відповідно до професіограми, зауважує, що мета юридичної освіти – це фахівець-правознавець, який опанував теоретичні знання в галузі права та методологію їх застосування в умовах розвитку ринкових відносин і побудови незалежної демократичної держави, а також здатний поєднати досвід минулого із сьогоденням, передбачити наслідки своїх дій і ставлення до інших людей, з'ясувати причинний зв'язок спостережуваних явищ, самореалізуватися в складних життєвих ситуаціях суспільства перехідної економіки. Юридичну

освіту можуть схарактеризувати три найважливіші якості: універсальність, гармонійність, цілісність. Мета вищої професійної юридичної освіти – фахівець «інтегрального профілю», що має універсально-синтетичні знання та здібний до універсально-функційної професійної діяльності в умовах розвитку ринкової економіки.

Є. Певцова (2005) доводить, що зміст юридичної освіти у вищій школі містить такі структурні компоненти:

- інформування про право (інформаційний);
- формування ставлення до права (оцінний);
- виховання установки на правомірну поведінку (регулятивний);
- виховання відчуття необхідності правомірної поведінки (когнітивний);
- організація діяльності суб'єктів правового виховання й освіти в межах державних і суспільних інститутів (організаційний).

У монографії В. Бігуна (2006) запропоновано порівняльну перспективу систем вищої юридичної освіти США й України, викладено їхню історію та сучасний стан. У праці з'ясовано основні поняття, принципи, історію, засади правової регламентації юридичної професії в США.

Освітня ситуація у сфері юриспруденції, що склалася в умовах сьогодення, вимагає істотних змін у системі підготовки юридичних кадрів для покращення її якості. За словами В. Захарова (2014), причини недостатнього рівня професійної підготовки майбутніх юристів пов'язані з цілою низкою чинників. Серед загальних і найбільш поширених у всіх країнах можна назвати, по-перше, зміну ролі юриста в суспільстві й на ринку юридичних послуг; по-друге, різні запити в різних суб'єктів (академічної спільноти, студентів, представників юридичної професії, держави, суспільства); по-третє, суспільну рефлексію з приводу права та юридичної професії, що продовжує зростати; по-четверте, збільшення суперечностей між юридичною освітою, професійною практикою й вимогами ринку (с. 21–30).

Зауважимо, що в системі юридичної освіти в Україні донині застосовують традиційні підходи до навчання, забезпечуючи випускників глибокими

теоретичними знаннями предметної сфери. Такі фахівці здатні працювати в державних установах та організаціях, перебуваючи в зоні комфорту. Поділяючи думку В. Нагнибіди (2013), вважаємо, що це, безсумнівно, суперечить вимогам сучасності до конкурентоспроможного спеціаліста, оскільки зараз поцінують інші якості юриста, як-от: креативність мислення, володіння комунікативно-мовленнєвою, соціокультурною, міждисциплінарною, цифровою, діагностичною, аналітичною, конфліктологічною та іншими компетентностями.

За висловом А. Кучука (2020), нині в українській правничій освіті склалася парадоксальна ситуація: чинне законодавство випереджає розвиток науки; не наука окреслює напрям удосконалення законодавства, а законодавство зумовлює розвиток правничої науки (с. 16). Науковець зазначає, що існує нагальна необхідність у зміні вітчизняної правничої парадигми, яка має нарешті відійти від пріоритету позитивістського розуміння права, не ототожнювати право й закон, визнати, що основною цінністю є людина, її гідність та людські права (с. 18).

Згідно зі словником української мови, *підготовка* – процес опанування особистістю знань, навичок, досвіду тощо, що відбувається в ході навчання та практичної діяльності (Словник української мови, 1973, с. 275). На думку О. Радіонової, підготовка є «процесом, який проходить у часі та просторі й організований у навчальних закладах відповідно до заздалегідь затверджених програм і планів» (Радіонова, 2016, с. 59).

Запропоновано й інші підходи, у руслі яких підготовка потрактована як система організаційно-педагогічних заходів, що спрямовані на формування в майбутнього фахівця професійно спрямованих знань, умінь, навичок і готовності їх використовувати в майбутній професійній діяльності (Семиченко, 1992; Афонін, Синиця, 2004).

У науковій літературі обґрунтовано багато позицій щодо сутності поняття *«професійна підготовка»*. Професійна підготовка – система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної готовності (Ожегов,

Шведова, 1992). М. Шпек, К. Кнайп під поняттям «професійна підготовка» розуміють «цілеспрямований процес навчання наявних (які працюють) і потенційних (наприклад, студентів) робітників професійних знань та вмінь для набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт» (Speck, Knipe, 2005).

О. Андрусь інтерпретує професійну підготовку як «організаційно-методичний процес формування в студентів професійної компетентності, активної життєвої позиції, внутрішньої культури, здатності до продуктивного спілкування з навколишнім світом для професійно-особистісної та соціальної реалізації, навчання й самоосвіти впродовж життя» (Андрусь, 2011, с. 283–294).

На думку В. Семиченко, професійна підготовка – це «засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил, пізнавальної та творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими й професійно значущими знаннями, уміннями, навичками; процес набуття людиною професійної освіти, що є результатом засвоєння інтелектуальних знань, умінь і формування необхідних особистісних професійних якостей» (Семиченко, 1992).

Слушними є дефініції професійної підготовки, що сформульовані науковцями І. Грищенко, Н. Ничкало, В. Наумчуком, М. Янцурою та ін.

А. Андрущук (2006) звертає увагу на той факт, що «проблема професійної підготовки юристів не є достатньо врегульованою на державному рівні» (с. 9). Автор вважає, що «серйозні недоліки в системі юридичної освіти України вимагають радикальних змін як на державному рівні, так і на рівні науково-методичного забезпечення навчального процесу, для тісного взаємозв'язку науки, освіти і юридичної практики, інтеграції юридичної освіти України в європейський і світовий освітній простір» (с. 9).

У праці О. Михайленко (2011) виконано порівняльний аналіз професійної підготовки фахівців-юристів в Україні, Німеччині та США. Авторка доходить висновку, що закладам вищої юридичної освіти України варто запозичувати прогресивні ідеї зарубіжних країн.

У монографії О. Семеног і Л. Насіленко «Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика» (2015) теоретично обґрунтовано комунікативні засади професійної діяльності майбутніх юристів. К. Шерон (Seron, 2011) доводить, що сучасна професійна підготовка юристів – не просте явище, що може бути ефективним лише в разі поєднання зусиль юридичної школи та якісної практичної підготовки.

Дж. Фолконбридж і Д. Музіо (Faulconbridge & Muzio, 2008; 2009) стверджують, що на сучасному етапі центр професійної підготовки юристів знову поступово переміщується з юридичної школи до юридичної фірми. За висловом С. Гусарева (2007), така підготовка повинна бути, з одного боку, усебічною, фундаментальною, з іншого – практико-зорієнтованою, тобто надавати студентам змогу не лише засвоювати знання, уміння, навички, а й відпрацьовувати їх на поведінкових моделях, ситуаціях, які характерні саме для певної юридичної професії.

Проблема підготовки майбутніх юристів, згідно з міркуваннями Л. Насіленко (2013), «інтегрує поєднання теорії і практики викладання як фахових, так і спеціальних дисциплін з огляду на компетентнісний підхід» (с. 75). Автор вважає, що сучасний юрист, професійну підготовку якого реалізують вищі заклади освіти України, – «це компетентний фахівець із розвиненим юридичним мисленням, правосвідомістю, громадянською зрілістю, високою правовою і психологічною культурою й комунікативною компетентністю» (с. 79).

В. Рижиков (2011) у статті «Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми» висловлює думку, що проблема професійної підготовки сучасних фахівців в умовах ринкової економіки є ключовою й основоположною для вчених за різними науковими напрямками. Особливо нагальним це питання стає в ході підготовки сучасних юристів-правознавців, оскільки від ухвалених правових законів і норм залежить ефективність функціонування економіки. Якщо порушити природні економічні закони нормативно-правовою базою, то відбувається економічний спад, що може призвести до глибокої економіко-соціальної кризи в суспільстві.

Сучасний юрист, який завершив навчання за другим (магістерським) рівнем вищої освіти та відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій, повинен бути гармонійно розвинутою й широко освіченою людиною, здатною акумулювати та застосовувати у своїй діяльності досягнення вітчизняної та зарубіжної юридичної науки, почуватися вільно й упевнено в нових економічних і правових реаліях.

Серед найважливіших умов, що впливають на успішність сучасних реформ у галузі освіти, варто назвати підготовку висококваліфікованих кадрів у магістратурі. Магістратура – логічне завершення основної конструкції багаторівневої університетської освіти, що базована на фундаментальній освіті в межах бакалаврату, передбачає подальшу поглиблену спеціалізовану підготовку й самостійну наукову роботу.

Г. Сомбаманія (2013) зауважує, що «магістратура як другий і завершальний ступінь системи вищої освіти являє собою порівняно самостійний організаційно-педагогічний підрозділ національної вищої школи, тобто є базою для фахової підготовки певного контингенту випускників – науково-дослідницьких, науково-педагогічних та управлінських кадрів, рівень загальнонаукової, предметно-професійної та управлінської підготовки яких повинен бути адекватним до вимог суспільства, міжнародного й національного ринків праці. Мета магістерської підготовки – формування творчої особистості фахівця високої кваліфікації, що володіє глибокими предметними знаннями, здатний реалізувати науково обґрунтований підхід до виконання завдань професійної діяльності» (с. 290).

Професор Л. Романовська (2016) стверджує, що характерною рисою освіти фахівця-магістра має стати високий рівень методологічної культури, творче володіння методами пізнання й діяльності. Ідеться не лише про методи класичного природознавства, орієнтовані на пошук єдиного рішення, але й про методи, спрямовані на формування та широке впровадження міждисциплінарних, багатокритерійних підходів, використання методів

системного аналізу до вибору оптимальних рішень, розв'язання нестандартних, інноваційних завдань.

Як стверджує І. Зязюн (2000), професійне спрямування підготовки магістрів передбачає освоєння програми для опанування більш глибоких знань і практичних навичок у межах спеціальності за певною вузькопрофільною спеціалізацією. С. Сисоєва та Н. Батечко (2011) зазначають, що підготовка магістрів до інноваційної діяльності залежить від рівня їхньої професійної підготовки. Якісна підготовка можлива на основі компетентно обґрунтованих і досконало сформульованих освітньо-професійних програм підготовки магістрів, використання нових педагогічних технологій викладання в закладах вищої освіти.

У монографії «Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю» Н. Мачинська (2011) зауважує, що «американську освіту насамперед спрямовано на практичну підготовку фахівців із вагомим обсягом знань у конкретній сфері життя. Освіта в Україні лідирує у фундаментальній підготовці магістрів. США не мають єдиних державних стандартів, які наявні в нас. Громадські організації та різноманітні асоціації виконують визначну роль в організації навчання у США. Вони відповідно до своїх можливостей беруть участь в управлінні навчальними закладами, виконують дорадчі або контрольні функції» (с. 165). Потребує розв'язання проблема неузгодженості змісту юридичної освіти і якості підготовки в юридичних школах із сучасними вимогами ринку праці та викликами, що постають перед сучасним демократичним суспільством, глобальними тенденціям розвитку й завданнями професійної діяльності юристів у різних сферах діяльності.

В. Люлька резюмує, що підготовка магістрів у системі вищої освіти спрямована на створення умов для творчого розвитку обдарованої особистості й підготовку фахівців за одним із функційних напрямів діяльності: науково-дослідницьким, науково-педагогічним, управлінським. Особа, яка здобула освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», повинна володіти поглибленими

знаннями з вибраної спеціальності, уміннями інноваційного характеру, навичками науково-дослідницької (творчої), науково-педагогічної або управлінської діяльності, набути певний досвід використання одержаних знань і вміти продукувати (створювати) елементи нових знань для виконання завдань в одній зі сфер професійної діяльності (с. 52).

Отже, професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в університетах – цілеспрямований процес формування в магістрів у ході навчання й виробничої практики професійних знань, умінь, навичок, що становлять підґрунтя професійної компетентності, особистісних якостей, набуття практичного досвіду. Така підготовка зорієнтована на особистісний розвиток і творчу самореалізацію в процесі майбутньої професійної діяльності.

1.2. Генеза професії міжнародного арбітра

Вивчення історії розвитку будь-якого соціального явища сприяє не лише усвідомленню його ролі та значущості на сучасному етапі, а й формулюванню обґрунтованих припущень щодо прогнозованого розвитку в майбутньому. У контексті глобалізації світової економіки міжнародні ділові операції – це не тільки процедура купівлі-продажу товарів, оскільки вони передбачають розроблення масштабних будівельних проєктів, укладання високотехнологічних ліцензійних угод, створення спільних підприємств або стратегічних альянсів між промисловими конгломератами. Однією зі сторін таких угод, зазвичай, стає уряд, який прагне захистити державні інтереси національної безпеки, промислової політики, використання природних ресурсів тощо. Зазначені тривалі міжнародні угоди містять чимало ризиків, тому що миттєво реагують на будь-які політичні / економічні зміни, що стосуються інтересів сторін і створюють чимало конфліктів та спорів (Bühning-Uhle, 2006). Справді, упродовж останніх десятиліть посилення глобалізації у сфері торгівлі й комерції спричинило популяризацію альтернативних способів вирішення спорів, що дає змогу уникнути звичайного правосуддя, яке вважають

трудомістким, затратним і повільним. У таких умовах міжнародний арбітраж усе частіше стає основним засобом для розв'язання питань міжнародно-правового й економічного характеру, що вважають найкращим способом урегулювання спорів між сторонами-представниками різних юрисдикцій, який здатний продемонструвати реальні переваги міжнародним контрагентам.

Арбітраж – це сучасний і динамічний інструмент вирішення спорів, що може бути застосований як для внутрішніх, так і для міжнародних справ. Міжнародний арбітраж часто взаємодіє з національним законодавством, але контрольований бажанням сторін, правилами іноземних установ і міжнародною практикою. Важливі особливості міжнародного арбітражу засновані на порівняльному й приватному міжнародному праві, що вимагають широкого бачення та глибоких знань, які виходять за межі звичайного національного законодавства й процедур у національних судах.

Термін «арбітраж» усталений у міжнародному праві та законодавстві більшості держав, слово походить від латинського «arbiter» – посередник, суддя. У науці та практиці поняття арбітражу витлумачують по-різному. По-перше, цей термін означає механізм і спосіб вирішення спорів. По-друге, терміном «арбітраж» називають орган, створений для розгляду арбітрабельних спорів. По-третє, під ним розуміють процедуру, за якою відбувається вирішення спору. По-четверте, термін використовують для позначення арбітрів, які розглядають кожен конкретний спор – так званий «склад арбітражу». Усі представлені дефініції є правильними й загальноновживаними як у теорії, так і в практиці ADR. Багато дослідників стверджує, що поняття «арбітраж» необхідно розуміти не тільки як недержавний орган змішаної правової природи, а й, власне, як спосіб розгляду спорів (Мамон, 2011, с . 6).

Нормативне визначення поняття «арбітраж» містить акти різної юридичної сили. Найбільш повну його характеристику пропонує «Заключний акт» ОБСЄ від 1 серпня 1975 р., де арбітраж інтерпретований як спосіб швидкого та справедливого вирішення спорів, названі сфери, у яких вони можуть вирішуватись, в інших актах увага зосереджена на режимі функціонування

(постійний чи створений для розгляду окремої справи) та організаційному складнику (арбітражний орган або арбітр) (Заключний акт Наради безпеки й співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.).

Арбітражний спосіб вирішення спорів у своєму зародковому стані існував ще в стародавньому суспільстві (Emerson, 1970, с. 156), тому окремі західні країни мають досить стійкі традиції в цій сфері. Приміром, у Давній Греції з V ст. до н. е. приватні особи, між якими виникав спір, могли звернутися до незалежної сторони, компетентної в розв'язанні спорів.

Арбітраж не розвивався в Римі, на відміну від Греції, однак належав до основних інструментів вирішення різноманітних спорів. Римський Сенат діяв спорадично як арбітр у мирових провадженнях, особливо в II і III століттях до н. е. Арбітраж у римський період здебільшого мав форму нав'язування волі через ухвалення рішень. Рим у період «Pax Romana» не трактував інших суб'єктів, відмінних від державних суб'єктів, як рівних собі (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 12).

Для Середньовіччя характерне використання арбітражу як форми вирішення спору, особливо активно його застосовували у випадку італійських міст-держав і швейцарських кантонів (Білоусов, Конащук, Коссак, с. 13). Пізніше ця практика поширилася на Францію й Північну Німеччину. За часів середньовіччя (XIV століття) в одному з провінційних кодексів Швеції були наявні статутні положення, що визнавали арбітраж як засіб вирішення спорів (An introduction to arbitration). Концепція арбітражу в Середньовіччі пов'язана з теорією двовладдя, тобто використання папської влади в релігійній сфері та імператорської влади. Важливо, що в Середньовіччі папська й імператорська влада використовували арбітраж для вирішення спорів (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 13).

Варто акцентувати на тому, що процедура, пов'язана з розглядом спору в Середньовіччі, була практично однорідна, спиралася передусім на згоду сторін передати спор на розгляд арбітра. До арбітражу вдавалися вже після виникнення спору «*ex post*». Разом із розвитком арбітражу введено механізм

захисту на майбутнє сторін у разі виникнення спору. Упроваджено механізм арбітражних клаузул у більш загальних трактатах, спочатку – мирових, а згодом – торгових. Арбітражна клаузула була забезпечена гарантіями (Born, 2012, Indlekofer, 2013), до найважливіших із яких зараховували надання застави або іншого виду забезпечення для виконання арбітражного рішення, гарантії осіб, які належали до влади, духівництва або купців, що в обмін на оплату були гарантами виконання арбітражного рішення (Білоусов, Конащук, Коссака, 2015, с. 14).

У Великій Британії на основі місцевих судів арбітраж з'явився як альтернатива системі королівських судів, що на той час була повільною, малоефективною у вирішенні спорів та недоступною сторонам, які проживали за межами Великої Британії. Переваги арбітражного способу вирішення спорів уже були очевидними: швидке правосуддя, незалежність від державних судів, уникнення суворих формальностей та вільність у виборі суддів тощо. У Великій Британії арбітраж був офіційно визнаний Арбітражним актом (англ. *«the Arbitration Act»*) ще в 1698 році (*«An introduction to arbitration»*).

На ранніх етапах розвитку арбітражу було відсутнім вороже ставлення до нього з боку державних судів, які вважали, що правосуддя не може бути втілене приватною ініціативою. Крім того, застосування на території держави законів, ухвалених за її межами, а також виконання рішень іноземних судів завжди породжували супротив влади. Отже, через відсутність будь-яких організованих арбітражних механізмів або арбітражних правил вирішувати суперечки на той час було простіше в державних судах (Emerson, 1970, с. 157). Лише з XVIII століття йшлося також про застосування міжнародного права як такого, що діє. Раніше, з огляду на несформованість цієї галузі права, не можна було говорити про застосування міжнародного права в міжнародному арбітражі. У XVIII – XIX століттях в Європі та США настав «усвідомлений» етап розвитку міжнародного арбітражу, що вирізнявся розглядом суперечок між суб'єктами різних держав. 19 листопада 1794 року підписано «Договір Джея» (англ. *«The Jay Treaty»*) – «Договір про дружбу, торгівлю й мореплавання

між Великою Британією і Сполученими Штатами Америки», що, на думку багатьох фахівців, став важливим документом для поступу міжнародного арбітражу (Schwarzenberger). Варто наголосити на принципових положеннях «Договору Джея» із кількох приводів. Насамперед зауважимо, що у світовій літературі його оцінюють як революційний етап в історії міжнародного арбітражу. Погодження між сторонами відбувалося на основі системи «*common law*», окремої від континентального права. Такий факт засвідчував істотну вказівку на осмислення теми міжнародного комерційного арбітражу. Відповідно до ст. V Договору, арбітражні рішення мали остаточний і виконавчий характер, що внеможливило їх оскарження сторонами. До найважливіших комісій належала комісія з питань арбітражу у сфері морських претензій. Практика арбітражу, заснована на постановах «Договору Джея», створила міцні підвалини для міжнародного розвитку комерційного арбітражу, що базований на системі «*common law*» (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 15).

Цей етап розвитку міжнародного арбітражу позначений появою окремих країнах спеціальної недержавної інституції, що розвивала й заохочувала міждержавну торгівлю – торгові палати. Вони взяли на себе функцію вирішення спорів між представниками різних держав. Перші арбітражні установи в США були сформовані при Торгових палатах Нью-Йорка (1768), Нью-Хейвена (1794), Філадельфії (1801), однак особливого поширення така ініціатива не набула, що можна пояснити необізнаністю громадськості (Emerson, 1970, с. 159).

Згідно з «Арбітражним актом», ухваленим у Великій Британії 1854 року, арбітраж почали офіційно вважати альтернативним способом вирішення спорів. У цьому документі передбачене положення, що змушувало суд зупиняти розгляд справи в разі існування арбітражного застереження. До середини XIX століття Велика Британія як основний торговий і фінансовий центр тогочасного світу ухвалила «Арбітражний акт» 1889 року, що послугував основою для сучасного арбітражного закону, який чинний у Британії та інших країнах Співдружності (An introduction to arbitration).

Суттєве значення для міжнародного розвитку арбітражу мали постанови мирних конференцій у Гаазі (1899 і 1907 рр.), а також заснування в 1899 Постійного арбітражу у Гаазі (англ. «*The Permanent Court of Arbitration*») (Czaplinski & Wyrozumska, 2014). У зв'язку з тим, що не всі спірні питання вдалося вирішити, кінцевий «Акт конференції» передбачав скликання чергової конференції. Делегати 43 держав зустрілися на II Мирній конференції в Гаазі 1907 року. На цьому представницькому форумі були репрезентовані теоретичні можливості міжнародного арбітражу. До найважливіших питань належали концепція арбітражу обов'язкового характеру на основі двосторонніх договорів та концепція обов'язкового арбітражу на підставі багатосторонньої угоди. Гаазькі конвенції за своїм принципом пов'язані з арбітражем державного характеру як методи мирного вирішення міжнародних спорів на підставі права. У випадку спорів, що стосуються використання міжнародних угод (усіляких), арбітраж становить ефективний метод їх вирішення (Білоусов, Конащук, Косак, 2015, с. 15–16).

Постійний міжнародний арбітраж та його постійні органи бюро й Адміністративна рада відповідають за загальну політику роботи арбітражу. Рішення міжнародного арбітражу державного характеру були передані комерційному арбітражу, особливо в інституційній сфері (Ando, 2006).

Наступний етап розвитку арбітражу в Європі датований початком Першої світової війни. Значення арбітражного способу вирішення міжнародних спорів зростало, тому виникала потреба уніфікувати арбітражне процесуальне право й упорядкувати арбітражну практику.

Створення Ліги націй у 1919 році та ідеалістичні переконання, що арбітраж здатний забезпечити мир у всьому світі, сприяли появі таких документів, як «Загальний протокол про арбітражні застереження» (1923) (англ. «*The Geneva Protocol on Arbitration Clauses*») та «Женевська конвенція про виконання міжнародних арбітражних рішень» (1927) (англ. «*The Geneva Convention for the Execution of Foreign Arbitral Awards*») (Emerson, 1970, с. 160), що називають першими важливими міжнародними договорами, які регулювали

діяльність міжнародного арбітражу. Основна мета «Загального протоколу з арбітражних застережень» – це, по-перше, виокремити арбітраж за участі сторін, які належать до різних країн, із низки звичайних спорів, що розглядають національні суди; по-друге, забезпечити виконання арбітражних рішень на території держав, де вони ухвалені. Учасниками протоколу стали 13 європейських країн, а також Бразилія, Індія, Японія, Таїланд і Нова Зеландія (Карабельников, 2013, с. 22). Крім того, згідно з протоколом, усі процедурні питання повинні бути регульованими волею сторін і законом країни, на території якої відбувся арбітраж, зокрема формування складу арбітражного суду (Bergsten, 2005).

За «Женевською конвенцією», арбітражні рішення могли бути примусово виконаними на території договірних країн, якщо арбітражна процедура повністю відповідала положенням згаданої конвенції (Borba, 2009).

У Парижі 1919 року створено Міжнародну торгову палату (МТП) (англ. *International Chamber of Commerce (ICC)*), при якій у 1923 році засновано Міжнародний арбітражний суд (англ. *The Court of Arbitration*) – один із найбільш авторитетних арбітражних органів на сьогодні (An introduction to arbitration), що сприяє популяризації арбітражу. Бізнесмени, юристи, економісти, викладачі й науковці формували «престижний» імідж арбітражу та стверджували, що цей спосіб є одним із найефективніших, а отже, дуже перспективним альтернативним методом вирішення міжнародних спорів.

У штаті Нью-Йорк 1920 року ухвалений арбітражний закон, що виявився революційним кроком для Америки. Через два роки в США організовано нову установу «Арбітражне товариство Америки» (англ. *The Arbitration Society of America*), яка виводила арбітраж на новий рівень, аргументуючи, що ця сфера потребує активних висококваліфікованих фахівців, здатних реалізувати арбітражну практику незалежно від географічного розташування чи від культурної специфіки. Особливою заслугою інституції є просвітницька кампанія, яка ознайомлювала пересічних громадян зі сферою діяльності, тому основним гаслом товариства було «Навчайтеся арбітражу» (Emerson, 1970,

с. 161). Члени організації ініціювали створення першого видання з питань арбітражу «Арбітражні новини». Власне, цей період можна вважати зародженням нової професії – міжнародних арбітрів, які могли задовольняти потреби сфери діяльності, що так швидко набирала обертів.

Протягом 1922 – 1926 рр. ухвалено арбітражні закони в штатах Массачусетс і Нью-Джерсі, Арбітражний закон Конгресу США, застосовний до зовнішньоторговельних операцій (Emerson, 1970, с. 162). Федеральний арбітражний закон, затверджений у 1925 році (уміщений у Кодексі США 09, розділи 1 – 16), регулює діяльність арбітражу в Сполучених Штатах Америки. Спочатку цей закон мав лише один розділ, проте в 1970 році був доданий другий розділ, а в 1990 році – третій. Цей статут можуть використовувати як державні, так і федеральні суди. Прикладом слугує справа «Саутленд проти Кітінга», що вирішував Федеральний Верховний Суд у 1984 році. Власне, цей статут регулює арбітраж у Сполучених Штатах Америки, але він також може стосуватися й міжнародного арбітражу, тобто випадків, коли сторони представляють різні країни. Зазвичай, сторони можуть вільно вирішувати, яких правил вони будуть дотримуватися для арбітражного розгляду, наприклад, правил Федерального арбітражного акту (FAA) (Borba, 2009, с. 23).

У 1926 році «Арбітражне товариство Америки» було замінене на Американську арбітражну асоціацію (ААА) (англ. *The American Arbitration Association*), яка функціює й донині. Юристи, які працювали у сфері арбітражу, активно долучалися до діяльності цієї асоціації, працювали в раді директорів ААА та в її різних комітетах, представляли своїх клієнтів, укладали арбітражні рішення, гарантували дотримання ухвалених арбітражних законів, писали наукові статті, читали лекції з проблем арбітражу в провідних юридичних школах, проводили конференції та зустрічі в юридичних асоціаціях тощо (Emerson, 1970, с. 164).

У Швеції 1929 року ухвалений «Закон про арбітраж», що проіснував 70 років, поступившись у 1999 році новому акту. Цей документ регулює арбітражні розгляди у Швеції, а також виконання іноземних арбітражних рішень (Андерссон, Исакссон, Юханссон, Нильссон, 2014, с. 29).

Міжнародна правнича асоціація 1938 року затвердила «Амстердамські правила» (англ. «*The Amsterdam Rules*»), які, звісно ж, мають історичну цінність, проте не вирізняються практичною значущістю для розвитку арбітражу (Bergsten, 2005, с. 21).

Із 1920 років минулого століття до початку Другої світової війни в Європі та США простежуваний поступовий розвиток арбітражу як визнаного засобу вирішення спорів у міжнародних справах. Однак у кількісному вимірі обсяг арбітражних розглядів між представниками різних юрисдикцій був досить незначним, особливо такий феномен згасання припадає на 1939 рік, коли почалася Друга світова війна. Виняток становлять певні спори, які могли вирішувати за допомогою арбітражу в розрізі діяльності торговельної асоціації. Крім того, міжнародний арбітраж активно розвивався переважно на території Європи, особливо не поширюючись на інші континенти.

Незважаючи на здобутки, досягнуті з ухваленням «Загального протоколу з арбітражних застережень», «Женевської конвенції з виконання міжнародних арбітражних рішень», а також зі створенням таких міжнародних організацій, як Міжнародна торгова палата, Міжнародний арбітражний суд, Американська арбітражна асоціація, була відчутна необхідність у подальшому вдосконаленні арбітражної практики, узгодження процедурних правил, що застосовували в арбітражному процесі.

Наступним кроком став проєкт єдиного закону про арбітраж, підготовлений Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (англ. *The International Institute for the Unification of Private Law* / фр. *Institut international pour l'unification du droit privé (UNIDROIT)*), що створений у 1926 році як допоміжна організація Ліги націй (History and Overview). Початок Другої світової війни в Європі 1939 року призупинив ініціативи щодо динаміки міжнародного арбітражу (Bergsten, 2005, с. 22), однак після Другої світової війни діяльність арбітражу знову активізувалася: на той час проводили різноманітні конференції, конгреси, зустрічі, де обговорювали шляхи реформування арбітражних законів.

Міжнародні конвенції, що регулюють комерційний арбітраж, відрізняються за обсягом територіальної дії (усесвітні й регіональні) і за сферою застосування (загальні та спеціальні). На сьогодні відносини у сфері міжнародного комерційного арбітражу регульовані за трьома напрямками: угода сторін, національне законодавство, міжнародні відносини. Ці складники взаємодіють між собою, наслідком чого є уніфікація основ функціонування міжнародного комерційного арбітражу (Emerson, 1970, с. 44).

У 1953 році Міжнародна торгова палата переглянула «Женевську конвенцію про виконання міжнародних арбітражних рішень» (1927 року) та передала підготовлений проєкт на розгляд Організації Об'єднаних Націй як організації- правонаступниці Ліги націй. Із плином часу виявилось, що «Женевська конвенція» містила суттєвий недолік, який полягав у тому, що сторона, вимагаючи виконання рішення, повинна була довести факт дотримання умов, необхідних для визнання цього рішення. Єдиний спосіб задовольнити таку вимогу – визнати рішення в країні, де відбувся арбітраж. «Подвійний екзекватур» (дозвіл на виконання іноземного рішення) помітно зменшував значущість конвенції (Bergsten, 2005, с. 22).

На дипломатичній конференції 1958 року ухвалено рішення поєднати положення «Протоколу» 1923 року та «Конвенції» 1927 року в один документ. Це призвело до укладення *«Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень»* (англ. *«1958 Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards / New York Convention»*). Окрім об'єднання двох попередніх документів, основна зміна полягала в тому, що рішення потрібно розглядати як *«prima facie»* – у порядку спростовної презумпції або з огляду на наявні докази (дані) (Bergsten, 2005, с. 22). До ухвалення «Нью-Йоркської конвенції» 1958 року не було істотних кроків у напрямі подальшого розвитку міжнародного арбітражу. Однак наступні роки вирізнялися суттєвими змінами, була простежувана тенденція до гармонізації арбітражного процесуального права, зокрема 135 країн стали учасниками «Нью-Йоркської конвенції».

Після ухвалення «Нью-Йоркської конвенції» інтерес до арбітражу й надалі зростав. У 1961 році в Женеві, через три роки після підписання «Нью-Йоркської конвенції», була затверджена «Європейська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж» (англ. «*Convention on International Commercial Arbitration*») під егідою Економічної комісії ООН для Європи. Європейська конвенція заслуговує на особливу увагу, бо цей міжнародний документ у своїй назві вперше містив термін «міжнародний комерційний арбітраж», що сигналізувало про зміну ставлення до арбітражного розгляду міжнародних комерційних спорів (Bergsten, 2005). Зазначений міжнародний документ також докладно регламентує порядок взаємодії між арбітражем та державним судом.

«Європейська конвенція» мала на меті об'єднати країни Заходу та Східної Європи, що на той час були розділені на два табори (капіталістичний і соціалістичний). Об'єднання передбачали в напрямі розвитку торговельних відносин між цими країнами через усунення певних труднощів у функціонуванні зовнішньоторговельного арбітражу, щоб уможливити врегулювання суперечок між фізичними та юридичними особами різних європейських держав (Історія розвитку арбітража в міжнародній торгівлі; Borba, 2009).

Незважаючи на вагомий положення цього документа, конвенція не отримала широкого застосування, тому її не можна вважати міжнародним арбітражним процесуальним кодексом, проте документу належить вагомий місце в історії розвитку міжнародного арбітражу.

Інший важливий документ, що регулює діяльність міжнародного арбітражу, – «Конвенція про врегулювання інвестиційних спорів між державами та громадянами інших держав». Документ підготовлений і підписаний Міжнародним банком реконструкції та розвитку (МБРР) у Вашингтоні (округ Колумбія) 1965 року. Завдяки цій конвенції, був створений Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів (англ. *The International Centre for Settlement of Investment Dispute / ICSID*). Мета МБРР –сприяння вирішенню спорів щодо міжнародних інвестицій, а отже, збільшенню кількості міжнародних інвестицій (Borba, 2009, с. 25).

У 1965 році за Вашингтонською конвенцією з'явилася спеціальна форма арбітражу – інвестиційний арбітраж (див. Додаток А). Протягом цього періоду розробляли документи, що мали на меті регулювання арбітражної практики на міжнародній арені, проте більшість із них не застосовували на практиці. Важливо, що за останнє десятиліття значущість інвестиційного арбітражу зросла, здебільшого внаслідок великої кількості двосторонніх інвестиційних договорів, які передбачають арбітражний розгляд інвестиційних спорів. Інвестиційний арбітраж регульований «Вашингтонською конвенцією» на базі Міжнародного центру врегулювання інвестиційних спорів.

У 1966 році ухвалено «Арбітражні правила» (англ. *«The Arbitration Rules»*) для спеціальних арбітражів як Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК) (англ. *United Nations Economic Commission for Europe*), так і Економічною комісією ООН для Азії та Далекого Сходу (ECAFE) (англ. *The United Nations Economic Commission for Asia and the Far East*). У тому ж році Рада Європи ухвалила «Європейську конвенцію про забезпечення єдиного закону про арбітраж» (англ. *«The European Convention Providing a Uniform Law on Arbitration»*) (Bergsten, 2005, с. 23).

Отже, упродовж 60-х років ХХ століття зафіксована тенденція до уніфікації й гармонізації міжнародних нормативно-правових документів, які регулювали діяльність міжнародного арбітражу.

Прикметно, що лише «Правила ЄЕК» виявились дієвими на практиці, їх широко використовували в континентальній Європі для спеціальних арбітражних судів, але вважали непридатними для арбітражу між країнами загального права й цивільного права. З іншого боку, правила застосовували рідко, а «Європейська конвенція про забезпечення єдиного закону про арбітраж» узагалі ніколи не набула чинності, оскільки була ратифікована лише однією країною – Бельгією (Borba, 2009).

Конвенція про розв'язання арбітражним шляхом цивільно-правових спорів, що впливають із відносин економічної та науково-технічної співпраці (Московська конвенція), укладена 26 травня 1972 року представниками країн-

членів Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Після припинення РЕВ, а також виходу з конвенції окремих країн виникла проблема щодо застосування документа. Її сутність полягала у виявленні обов'язкового арбітражного способу розгляду спорів, що впливають з економічної та науково-технічної співпраці суб'єктів держав-учасниць. Унаслідок цього внеможливлено передання такої категорії спорів на розгляд державних судів (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 52).

«Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж» («Панамська конвенція»), підписана 30 січня 1975 року, набула чинності 16 червня 1976 р. Упродовж тривалого часу більшість цих країн відмовлялася брати участь у багатосторонніх міжнародних угодах, таких як «Женевські угоди» 1923 та 1927 років чи «Нью-Йоркська конвенція» 1958 р. Інтереси економічного розвитку й розширення економічних зв'язків вимагали від держав цього регіону зміни політики щодо арбітражу. Водночас зазначена конвенція суттєвою мірою повторює положення «Нью-Йоркської конвенції» 1958 р. «Панамська конвенція» передбачає чинність угод стосовно переданих до арбітражу будь-яких розбіжностей, які можуть виникнути або виникли у зв'язку з будь-якою комерційною угодою, за умови, що така угода зафіксована в письмовій формі (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 53).

Наступна спроба гармонізувати арбітражний закон із національними правовими системами була зроблена Комісією ООН із міжнародного торгового права (ЮНСІТРАЛ). У 1976 році підготовлено «Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ» – «Типовий закон», ухвалений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, що став джерелом процесуального права, яке забезпечує діяльність міжнародного комерційного арбітражу, та був рекомендований державам як модель для створення національного закону. Розроблення «Типового закону» як способу уніфікації арбітражного процесуального права вмотивоване небажанням держав мати справу з юридичними зобов'язаннями, що стосуються діяльності міжнародного арбітражу (Справочник по ЮНСІТРАЛ. Основные факты о Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной

торговли, 2013).

«Арбітражні правила» ЮНСІТРАЛ 1976 р. набули широкого використання й послуговували базою для багатьох інституційних арбітражних правил. Комерційний арбітраж використовує «Арбітражні правила» ЮНСІТРАЛ або правила інших арбітражних організацій, при цьому на виконання рішень поширюються положення «Нью-Йоркської конвенції». Однак цей документ, хоч і немає обов'язкової юридичної сили, відіграє надважливу роль в уніфікації арбітражного процесуального права, оскільки містить однакові, схвалені світовою спільнотою правила, які є основою для національних законів.

Остаточний варіант «Типового закону» ухвалений у 1985 році та став основою для більшості сучасних арбітражних статутів. Поправки, зроблені у 2006 році, стосувалися здебільшого технологічного прогресу й розвитку практики застосування арбітражу. Основна ідея цього закону полягає в дотриманні незалежності сторін та обмеженні втручання державних судів в арбітражний процес.

Існувала думка, що «Типовий закон» буде запотребуваним у країнах, які розвиваються, де арбітражний закон ще не отримав належного визнання. Першою країною, що ухвалила «Типовий закон», стала Канада, згодом приєдналися Австралія, Німеччина, Японія, Нова Зеландія, Сингапур й Іспанія (Bickner, Boone & West, 2003, с. 25). Після затвердження оновленого варіанта «Типового закону» 2006 року ще шість країн ухвалили законодавство на основі нової версії цього документа: Нова Зеландія (2007), Ірландія, Мавританія, Перу та Словенія (2008) (Borba, 2009, с. 18).

У першій статті «Типового закону» зазначено, що документ застосовний до будь-якої міжнародної арбітражної справи. У законі чітко пояснено такі поняття: «арбітраж», «міжнародний», «комерційний», що є очевидною перевагою, оскільки це допомагає з'ясувати, чи підлягає предмет спору вирішенню в арбітражному суді (Borba, 2009). Важливо пам'ятати, що «Типовий закон» не є досконалим, тому Комісія ООН постійно працює над способами

підвищення його ефективності.

Існують й інші нормативно-правові документи, які регулюють діяльність міжнародного арбітражу: «Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морське перевезення товарів» (1978), «Міжамериканська конвенція про екстериторіальну чинність іноземних судових рішень та арбітражних рішень» (1979), «Північноамериканська угода про вільну торгівлю» (1992), «Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру» (2002) (Справочник по ЮНСІТРАЛ. Основные факты о Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли, 2013).

Арбітражне провадження в Англії, Уельсі й Північній Ірландії регульоване «Законом про арбітраж» 1996 року, що був заснований на положеннях «Нью-Йоркської конвенції» (ратифікована Великою Британією в 1975 році) та «Типового закону» ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж від 1985 року (Caher, Howe, 2015, с. 237–238). Варто зазначити, що в низці важливих аспектів закон 1996 року не відтворює в повному обсязі «Типовий закон», який призначений лише для міжнародного комерційного арбітражу. Натомість закон 1996 року застосовний до всіх форм арбітражу. Згідно з англійським загальним правом, безліч позовних заяв щодо спорів, які виникають із недоговірних зобов'язань (зокрема позови з делікту, спори, пов'язані з питаннями конкурентного права, права інтелектуальної власності та певні законні домагання), може вирішувати арбітраж. Кримінальні справи та трудові претензії не підлягають розгляду в арбітражі (Caher, Howe, 2015, с. 238–239).

СРСР був однією з перших держав, які ратифікували «Нью-Йоркську конвенцію», але реальна практика її застосування в країні була відсутня. Радянські зовнішньоторговельні організації в умовах державної монополії зовнішньої торгівлі прагнули до скрупульозного виконання своїх договірних зобов'язань. Якщо й виникали арбітражні суперечки, то радянські організації добровільно виконували ухвалені рішення, не дбаючи про власну репутацію. Практичної необхідності в імплементації конвенції в радянському законодавстві не виникало (Карабельников, 2013, с. 26), тому не було особливої потреби

реалізувати професійну підготовку фахівців у галузі міжнародного арбітражу.

Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із провадженням господарської діяльності («Київська угода»), підписана 20 березня 1992 р., набула чинності 8 квітня 1993 р. Потреба в її ухваленні зумовлена необхідністю напрацювання механізмів вирішення господарських спорів між господарюючими суб'єктами держави, що утворилися внаслідок розпаду СРСР, з огляду на рішення суду однієї країни (колишньої республіки СРСР), не підлягали виконанню на території іншої, також колишньої республіки СРСР. Київська угода проголошувала принцип рівності прав на судовий захист господарюючих суб'єктів кожної з держав-учасниць СНД (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 53).

Україна уклала низку двосторонніх договорів, які містять положення щодо арбітражу. Головне – це договори, що стосуються захисту іноземних інвестицій, а також ті, що укладені до моменту приєднання України до «Вашингтонської конвенції». Серед положень стосовно міжнародного комерційного арбітражу, що містять двосторонні угоди України, варто назвати такі:

1) затвердження терміну, після закінчення якого спор може бути переданий на арбітражне вирішення; зазвичай, ідеться про шестимісячний термін; у низці угод фігурує інший термін – 3 місяці (наприклад, Фінляндська Республіка («Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій» від 07.10.2004 р.);

2) затвердження арбітражу, що наділений юрисдикцією стосовно вирішення спору; закріплено положення про альтернативну юрисдикцію щодо вирішення спору (вирішення спору Міжнародним центром для вирішення інвестиційних спорів (ICSID) або арбітражним судом «*ad hoc*», заснованого згідно з «Арбітражними правилами процедури Комісії ООН з права міжнародної торгівлі» (UNCITRAL).

У низці угод ідеться про розширення цього кола іншими арбітражними установами (наприклад, Арбітражним судом Міжнародної торгової палати в

Парижі (Сполучене Королівство Великобританії й Північної Ірландії («Угода між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великобританії й Північної Ірландії про сприяння і взаємний захист інвестицій» від 10.02.1993 р.), у Турецькій Республіці («Угода між Україною й Турецькою Республікою про взаємне сприяння та захист інвестицій» від 27.11.1996 р.), Арбітражним судом Міжнародної Торговельної палати в Парижі або Арбітражним інститутом Торгової палати Стокгольма (Бельгійсько-Люксембурзький економічний союз) («Угода між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким економічним союзом про взаємне заохочення і захист інвестицій» від 20.05.1996 р.).

Національне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж базоване на критерії, відповідно до якого учасниками, що підлягають юрисдикції цього закону, можуть бути особи, одна з яких має місце розташування в державі, що ухвалила цей закон, а інша – за її межами. Це дає право державі, на території якої проходить арбітражний розгляд, контролювати діяльність арбітражного суду. У більшості країн питання організації й діяльності внутрішніх третейських судів і міжнародного комерційного арбітражу врегульовані в одному законодавчому акті.

Первісно засади створення міжнародного комерційного арбітражу в Україні сформульовані в постанові Верховної Ради Української РСР від 16 квітня 1991 р. № 960-ХП «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про зовнішньоекономічну діяльність»» («Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про зовнішньоекономічну діяльність», № 960-ХІІ, 1991), відповідно до п. 7 якої Торгово-промислової палати Української РСР рекомендовано створити зовнішньоекономічний третейський суд.

В Україні законодавець запровадив паралельну систему арбітражних (третейських) судів: Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (1994 р.), Закон України «Про третейські суди» (2004 р.). До національного законодавства України, що регламентує діяльність міжнародного комерційного арбітражу, варто зарахувати Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (1994 р.), Закон України «Про виконавче провадження» (1999, 2016,

2018 рр.), «Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України», «Положення про Морську арбітражну комісію при ТПП України», розділ VIII Цивільного процесуального кодексу України «Про визнання і виконання рішень іноземних судів в Україні», Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів і арбітражів та про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» (Осипенко, 2011, с. 67).

В Україні існують два постійні міжнародні арбітражні суди: МКАС при ТПП та Морська арбітражна комісія (МАК) при ТПП. Перший є самостійною, постійною арбітражною установою (третейським судом), відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Торгово-промислова палата України затверджує Регламент МКАС при ТПП, порядок обчислення арбітражного збору, ставки гонорарів арбітрів та інші витрати суду, сприяє його діяльності.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» розроблено на підставі моделі «Типового закону», затвердженого Комісією ООН з права міжнародної торгівлі та схваленого Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами світу. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» регулює («Про міжнародний комерційний арбітраж», № 4002-XII, 1994):

- сферу застосування закону та інші загальні положення;
- поняття й форму арбітражної угоди;
- склад третейського суду та його формування;
- компетенцію третейського суду й порядок її визначення;
- загальні засади та правила арбітражного провадження;
- порядок вирішення справи й ухвалення арбітражного рішення;
- правила оспорування арбітражного рішення;
- порядок визнання та виконання арбітражних рішень.

Додатками до закону стали «Положення про Міжнародний комерційний

арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України» та «Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України».

«Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України» затверджений рішенням президії Торгово-промислової палати України № 18 (1) від 17 квітня 2007 р. У 2012 році до регламенту внесено зміни (Регламент Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Украины: утв. Решением Президиума Торгово-промышленной палаты Украины, 2017).

Попри численну кількість регламентаційних документів, на практиці в Україні були відсутні законодавчі механізми для належної взаємодії державних судів та арбітражних трибуналів. Міжнародні арбітри змушені були провадити професійну діяльність у проарбітражних юрисдикціях, таких як Лондон, Стокгольм, Цюрих, Нью-Йорк. Спільними зусиллями Української арбітражної асоціації та Українського національного комітету Міжнародної торгової палати розроблено нові процесуальні кодекси, що набули чинності 15 грудня 2017 року. Ці новели покликані сприяти подальшому розвитку й популяризації міжнародного арбітражу на території України.

На сучасному етапі існує більш ніж сто постійних арбітражних судів, серед яких велику популярність здобули Арбітражний суд при Міжнародній торговій палаті в Парижі, Лондонський міжнародний арбітражний суд, Американська арбітражна асоціація в Нью-Йорку, Арбітражний інститут Торгової палати в Стокгольмі, арбітражні суди в Цюриху, Міжнародний комерційний арбітражний суд при торгово-промисловій палаті України та ін. (див. Додаток Б) (Бондарев, 2004, с. 164; Graving, 1989, с. 330).

У науковій літературі запропоновано різні підходи до класифікації видів арбітражу (Зозуля, 2008; Мамон, 2011; Притика, 1997; Приходько, 2014):

- за сферою функціонування – міжнародний і внутрішній національний;
- за часом функціонування – постійний (інституційний) та арбітраж «ad hoc» (разовий); інституційний арбітраж функціонує на постійній основі, переважно при торгово-промислових палатах, біржах, асоціаціях; арбітраж «ad

нос» – для розгляду конкретної справи або кількох спорів, припиняє своє існування із закінченням такого розгляду;

- за порядком утворення – створені державою, організаціями, приватні;
- за галузевою характеристикою – комерційний, інвестиційний, спортивний, будівельний, змішаний;
- залежно від предмета спору – загальний арбітраж, спеціальний арбітраж і спеціалізований арбітраж; загальний арбітраж охоплює спори з політичним складником (спори щодо кордону, території, дипломатичних відносин), спеціальний – призначений для вирішення спорів у спеціальних і технічних сферах відносин між державами, спеціалізований – охоплює вузьку спрямованість співпраці держав: угоди про повітряне сполучення, захист інвестицій, торговельну та економічну сфери (Мамон, 2011);
- за засадами вирішення спорів – арбітражі, що працюють на основі дружнього посередництва; арбітражі, що вирішують спір відповідно до норм права (Мамон, 2011, с. 9); у США є практика арбітражу маятника («pendulum arbitration») – способу вирішення спору, за умов якого арбітри повинні схвалити позицію однієї зі сторін, а не намагатися знайти та ухвалити власне компромісне рішення; позиція арбітра має бути базована на тому, яка сторона обстоює більш сильну й обґрунтовану позицію (Приходько, 2014, с. 148);
- за ступенем обов’язковості рішення арбітражу – обов’язковий і добровільний арбітраж (Мамон, 2011); обов’язковий арбітраж ухвалює рішення, обов’язкове до виконання сторонами; необов’язковий арбітраж – рішення, що має оцінний характер, з огляду на суть спору, метою якого є сприяння мирному врегулюванню спору; рішення – необов’язкове для сторін, вони залишають за собою право позову до суду (Приходько, 2014, с. 148).

В. Наринян (Наринян, 2004, с. 11) пропонує закріпити положення про онлайн-арбітражі, передбачивши два його різновиди: асинхронний арбітраж і синхронний. У зв’язку з цим для асинхронного арбітражу необхідно зрівняти звичайний арбітражний розгляд (коли сторони повинні з’явитися в арбітраж) й арбітражний розгляд у формі обміну електронними документами, скріпленими

цифровими підписами, між сторонами та арбітрами з ухваленням останніми арбітражного рішення також в електронній формі. Для синхронного арбітражу, що проводять за допомогою відеоконференц-зв'язку чи інших видів комунікацій, необхідно законодавчо закріпити легітимність арбітражного розгляду, проведеного за допомогою електронних засобів зв'язку, на основі виявленого та запротокольованого в електронному вигляді з'єднання між сторонами й арбітрами.

Онлайн-арбітраж може відбуватися повністю за допомогою електронних засобів (відеоконференції, веб-комунікації) або бути лише частково використовуваним поряд зі звичайними формами вирішення спорів (засідання, слухання).

Виокремлюють рамковий арбітраж (Приходько, 2014), у якому сторони спору домовилися про обмеження, у межах якого арбітраж може ухвалити рішення. Такий вид вигідний у спорах, де відповідальність не оспорюють, а питання полягає лише в сумі компенсації. Під час розгляду спору арбітр (арбітри) можуть знати або ж не знати про ліміти. На практиці, якщо призначена арбітражем компенсація нижча за затверджений ліміт, то сторона сплачує суму меншого ліміту, якщо ж компенсація більша за ліміт, сторона виплачує суму верхнього ліміту.

Арбітраж – найбільш розвинений альтернативний спосіб вирішення спорів. Низка конвенцій, репутація арбітрів, статус арбітражних установ формують уявлення про якість надання арбітражних послуг і дають змогу не просто порівнювати арбітраж та судовий процес, а й говорити про якісну перевагу арбітражу над державними судами під час вирішення спорів, які є арбітрабельними. Арбітраж – також найбільш уніфікований спосіб вирішення спорів, адже відсутні особливості національних правових систем, як це яскраво видно в разі медіації, посередництва інших АВС.

Порівняно з національними судами, арбітраж має кілька переваг (Карабельников, 2013; Комаров, 1995; Комаров, 2019; Мамон, 2011):

- сторони можуть заздалегідь погодити арбітражну установу, вимоги до арбітрів, порядок їх призначення, законодавство, що застосовуватимуть у разі виникнення спору, мову, місце розгляду спору тощо, а в державних судах сторони не мають таких можливостей;

- сторони конфлікту вільні самостійно вибрати процедуру арбітражу, що застосовуватимуть під час вирішення спору, оскільки процедура розгляду справи арбітражем гнучка, арбітри під час розгляду справи обмежені лише мінімальними загальними принципами, а не регламентами як у постійних арбітражних установах;

- сторони конфлікту для розгляду справи вибирають арбітрів із найвищою кваліфікацією з когорти визнаних юристів, науковців, міжнародних експертів;

- сторони можуть надавати всі можливі докази в будь-якій формі, бо для підтвердження своєї правоти існує більш широка, ніж у державних судах, прийнятність доказів;

- на відміну від усталеного принципу гласності судового розгляду, розгляд арбітражної справи є конфіденційним (закритим), а рішення, ухвалені за результатом розгляду таких спорів, публікують лише за дозволом сторін арбітражного провадження;

- рішення арбітражу остаточне, відсутнє апеляційне та касаційне оскарження, таке рішення може бути скасоване державним судом у порядку й на підставах, регламентованих чинним законодавством.

Водночас арбітраж як спосіб вирішення спорів має певні недоліки:

- арбітражний розгляд справи для сторін правового спору є досить вартісним;

- арбітраж може розглядати лише арбітрабельні спори;

- у різних державах існує різне правове регулювання арбітражу (Захватаєв, 2017);

- арбітраж як спосіб вирішення правового спору не може існувати без чинної арбітражної угоди;

– відсутність власної системи примусового виконання арбітражних рішень.

Поняття міжнародного арбітражу витлумачене в «Гаазьких конвенціях» 1899 і 1907 років про мирне вирішення міжнародних спорів, у «Пакті Ліги націй» за 1919 рік і ст. 33 «Статуту Організації Об'єднаних. На думку Й. Паулссоном, «відсутність міжнародного арбітражу призведе до краху економічного товарообміну» (Paulsson, 2013).

На цій підставі можна сформулювати дефініцію поняття «міжнародний арбітраж». Міжнародний арбітраж (англ. «*international arbitration*») має два значення:

1) особлива процедура розгляду й урегулювання міжнародних суперечок; консенсуальний, приватний процес із формулюванням обов'язкового для сторін спору рішення, що ухвалюють одна або більше приватних, незалежних осіб – арбітрів (арбітражних суддів), які обрані сторонами на основі професійних та особистих якостей (Lookofsky, 1992);

2) постійний або тимчасовий спеціально утворений за згодою сторін спору третейський орган чи арбітражна організація для розгляду окремого спору (Энтин, 1984); відмінні риси міжнародного арбітражу полягають у тому, що порядок формування й діяльності останнього ухвалюють держави, які сперечаються.

Міжнародний арбітраж – це спосіб вирішення спорів між державами, міжнародними організаціями й іншими суб'єктами міжнародного права, де рішення ухвалюють судді (арбітри); спрямований на завершення спору та в ході якого ухвалюють рішення. Дуже важливий елемент, який з'являється в цьому визначенні, – суб'єктний критерій, чинне право й реалізація рішення (Білоусов, Конащук, Коссака, 2015, с. 19).

Зауважуємо, що на розвиток міжнародного арбітражу суттєво вплинула англо-американська система прецедентного права – загального права, основною характеристикою якого є гнучкість і здатність адаптуватись до реальних умов. Як зазначає Ч. Амерасингхе, «сторонами арбітражу постають

держави й міжнародні організації або інші суб'єкти права» (Amerasinghe, 2005).

Отже, разом з еволюцією міжнародного права розширилося коло суб'єктів, які беруть участь в арбітражі. Зазначимо, що сторонами можуть бути фізичні та юридичні особи, міжнародні корпорації. Передумовою з'ясування того, чи такий арбітраж має міжнародний характер, є передовсім визнання, що сторона – суб'єктність у контексті міжнародного права. Як засвідчує практика, у міжнародному праві з'являється щоразу ширше коло суб'єктів, яким міжнародне право надає суб'єктність, тепер міжнародний арбітраж охоплює, із погляду суб'єктності права, усі сторони (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 20).

Міжнародний комерційний арбітраж – метод вирішення міжнародних спорів, які виникають унаслідок виконання договорів між приватними суб'єктами, арбітрами. Міжнародний комерційний арбітраж – це метод вирішення спорів між двома сторонами, із яких принаймні одна є приватним суб'єктом, який стає результатом запису про мировий суд (арбітражний) в укладеному в письмовій формі договорі між цими сторонами, що передбачає розгляд неупередженим арбітром або арбітрами, де сторони зобов'язуються виконати арбітражне рішення (Born, 2012). Арбітраж дозволяє передання спору, який виник між сторонами, на вирішення неупереджених і незалежних арбітрів. Сторони водночас погоджуються, щоб ухвалене арбітрами вирішення спору законодавчо зобов'язувало їх. Цей зобов'язувальний характер рішення відрізняє арбітраж від інших форм вирішення спорів, таких як медіація чи переговори. Передаючи спір на вирішення арбітрам, водночас окреслюють усі принципи, якими повинні керуватися арбітри під час його вирішення. Арбітраж використовують передусім у спорах між суб'єктами підприємницької діяльності з різних держав і в спорах між суб'єктами підприємницької діяльності та державами. Останнім часом набуває значущості використання арбітражу для контролю Європейською комісією політики Євросоюзу щодо конкуренції, у сфері злиття (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 23–25).

Процедура проведення арбітражного процесу зумовлена сукупністю

правил арбітражних установ, національних законів і низкою міжнародних договорів. У цілому арбітражу, порівняно з судовим розглядом, притаманна більша свобода щодо процедурних питань: процесу формування складу арбітражного суду, з'ясування його компетенції, вимог до позовної заяви тощо. На відміну від Міжнародного суду ООН, де сторонами можуть бути лише держави, арбітражну процедуру використовують і міжнародні організації (Бирюков, 1999, с. 29). Особливість міжнародного арбітражу полягає в тому, що, на противагу іншим мирним засобам вирішення спорів, а саме безпосереднім переговорам, консультаціям, посередництву, добрим послугам, слідчим і погоджувальним комісіям (примирення), арбітражний розгляд справ, аналогічно до судового, завершується ухваленням обов'язкового для сторін рішення (Энтин, 1984 с. 7–8). Міжнародний арбітраж – це правовий механізм, що дає змогу рівноправно брати участь у міжнародній економічній співпраці всім учасникам цього процесу, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку й політичного впливу у світі. Міжнародний арбітраж не є елементом державної системи, тобто це наднаціональний орган, який не підлягає контролю з боку держави (Николюкин, 2009).

Аналізуючи генезу професії міжнародного арбітра в контексті становлення й розвитку міжнародного арбітражу, виокремлюють чотири основні етапи. На думку М. Домке (Domke, 1971), у більшості країн із загальним правом, зокрема в Англії та США, міжнародні арбітри поставали лише як квазісудові працівники, які виконують функції, подібні до суддівських, а арбітражне провадження мало випадкову природу. Очевидно, що найбільшим досягненням еволюції цієї соціальної категорії є виникнення класу професійних арбітрів. К. Роджерс (Rogers, 2005) у дослідженні «Професія міжнародних арбітрів» зауважує, що арбітражна діяльність має загальну характеристику окремої професії, а міжнародні арбітри – це самостійна соціально-професійна група.

І. Дезалай і Б. Гарт (Dezalay, Garth, 1996), автори праці, відомої під назвою «Справа в чесноті – міжнародний комерційний арбітраж та побудова транснаціонального правового порядку», також виокремили етап зародження

(кінець XIX століття – 70-ті – 80-ті роки XX століття) у процесі розвитку професії міжнародного арбітра, що належав «засновникам старої школи» (англ. «*Grand Old Men*»), які символізували минуле покоління авторитетів професійної діяльності. На думку дослідників, міжнародні арбітри, які працювали на міжнародній арені, входили до так званого «закритого Європейського клубу», «елітної касты». Цей етап збігається з поширенням утилітаризму й ліберального консерватизму (передбачають широкий університетський підхід) та юридичного позитивізму (прогнозує вузький професійний підхід до вивчення права).

Професор Б. Кремадес (Cremades, 1999), який аналізував становлення професії міжнародного арбітра, стверджує, що цей етап продовжувався аж до моменту бурхливого розвитку арбітражу в 70-х і 80-х роках XX століття. Професія справді була доступною лише для чоловіків – представників елітного, обмеженого кола, що формувалося з найкращих юристів-практиків і знаних європейських професорів. Власне, високий соціальний статус ставав «платформою» для подальшої успішної арбітражної практики.

Дж. Флад (Flood, 2011) у своєму звіті зауважує, що представники британської еліти, опановуючи юридичну професію, розраховували насамперед на кривні зв'язки, сформовані бюрократичні клани й налагоджені соціальні зв'язки, керуючись *меритократичними цінностями*. Такий спосіб добору персоналу задовольняв роботодавця, коли кваліфікаційні вимоги до юриста були досить низькими.

За І. Дезалаєм і Б. Гартом (Dezalay, Garth, 1996), другий етап *утвердження* (80-ті – 90-ті роки XX століття – початок XXI століття) у процесі розвитку професії міжнародного арбітра належав поколінню «технократів» (у значенні технічних експертів). Успішні арбітри цього покоління, зазвичай, створювали свій імідж і професійну репутацію через безпосередню діяльність у сфері міжнародного арбітражу. Виявлено основну якість, необхідну для успішної кар'єри міжнародного арбітра, – можливість розв'язувати технічні питання, що стосуються арбітражу. Поступ професії, на думку авторів, був лише дзеркальним відображенням тенденцій розвитку арбітражної практики. Зокрема, арбітраж на

той час вирізнявся технічними особливостями, а тому статусність й елітарність уже не визнавали достатніми конкурентними перевагами фахівців у сфері міжнародного арбітражу (с. 162).

Т. Шульц і Р. Ковач (Schultz, Kovacs, 2012) у роботі «Підйом третього покоління арбітрів – п'ятнадцять років після Дезалая і Гарта» виокремлюють третій етап *усвідомлення* в розвитку міжнародних арбітрів (початок ХХІ століття – до 2010 року) – «управлінець арбітражного процесу» (с. 161). На той час сторони спору та їхні представники надавали вагомого значення управлінським здібностям міжнародних арбітрів, їхнім організаційним навичкам, схильності до швидкого й чіткого виявлення важливих питань, а також здатності управляти власними базовими емоціями. Ці необхідні управлінські навички стосуються управління провадженням, обговорень арбітражного суду, організації роботи в трибуналі, процесу ухвалення рішення. Такий етап у розвитку професії міжнародного арбітра зазнав впливу *філософії управління* – нової парадигми управлінського мислення, що базована на ідеях гуманізму. Основна мета управлінської парадигми – це діяльність людини для виконання практичних завдань, ухвалення ефективних рішень і підвищення якості управління.

Сучасний етап «*партиципації*» (період із 2010 року – донині) у розвитку британської юридичної освіти можна схарактеризувати як філософію *економічного аналізу права*. На цьому етапі *міжнародного арбітра сприймають як бізнес-партнера*. Як наслідок, юристи, зокрема міжнародні арбітри, повинні вміти застосовувати *сучасні технології, ухвалювати ефективні управлінські рішення*, щоб бути *економічно* привабливими для роботодавців. Основні етапи в процесі розвитку професії міжнародного арбітра відтворено на рисунку (див. рис. 1.1).

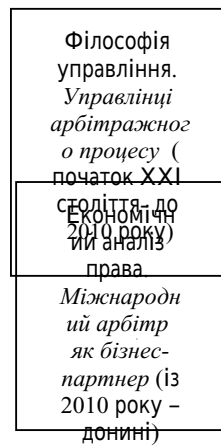

Рис. 1.1. Основні етапи в процесі розвитку професії міжнародного арбітра

Джерело: систематизоване автором.

Для усвідомлення процедури арбітражного розгляду необхідно більш

докладно проаналізувати її основні етапи. Першим етапом, що слугує підставою для появи компетенції міжнародного арбітражу, є чітке та детальне формулювання арбітражного застереження («*arbitration clause*») у міжнародному комерційному контракті або укладена приватна угода («*private agreement*») (Шиб, 2011).

Виконуючи три основні функції, арбітражна угода:

- по-перше, слугує підтвердженням згоди сторін щодо врегулювання спору через арбітраж; після досягнення сторонами угоди про арбітраж таке рішення стає обов'язковим для них – сторони погоджуються передати свій спір до арбітражного суду, виключити юрисдикцію державних судів і підкоритися рішенням цього суду; згода на арбітраж не може бути відкликана в односторонньому порядку;
- по-друге, зумовлює повноваження арбітражного суду; зазвичай, арбітражний суд може реалізувати лише ті повноваження, які йому надали сторони спільно з додатковими або з допоміжними повноваженнями, передбаченими законом (законами), що регулюють арбітраж;
- по-третє, окреслює компетенції арбітражного суду; у звичайному судовому процесі («*litigation*») виконання правосуддя залежить від кількох критеріїв, зокрема від угоди сторін; в арбітражному процесі угода сторін є єдиним джерелом визначення юрисдикції суду (Guide to International Arbitration. Latham & Watkins', 2014).

Наступний етап у процедурі арбітражного розгляду – формування складу арбітрів («*appointment of arbitrators*»), що передбачає з'ясування кількості арбітрів, умов їх призначення й відведення тощо. Кандидатури арбітрів можуть бути обрані безпосередньо сторонами конфлікту на основі спільного рішення. Трапляється, що кожна сторона пропонує власну кандидатуру, а вже обрані арбітражні судді натомість самостійно долучають третього члена до свого складу. Інколи арбітрів призначає зовнішня сторона (наприклад, суд або окрема особа чи організація, обрана сторонами) (What is Arbitration?).

Не менш вагомим етапом є проведення попередньої зустрічі («*preliminary*

meeting») арбітрів і сторін для ознайомлення з предметом спору, більш скрупульозного обговорення деталей процедури арбітражного розгляду, зокрема місця проведення арбітражу, мови арбітражного провадження, терміну розгляду справи, обрання застосовного права, правил ведення арбітражного розгляду справи, порядку надання доказів у справі, порядку ухвалення арбітражного рішення, підстав для припинення арбітражного розгляду, розміру й порядку сплати арбітражного збору, розподілу арбітражних витрат.

На вибір місця проведення арбітражу впливає багато чинників (*«seat / place / venue of arbitration»*), проте головне – з'ясувати, чи є пропонована країна стороною «Нью-Йоркської конвенції», а також проаналізувати особливості правової системи цієї країни, що має безпосередній вплив на проведення арбітражу. Більшість правових систем трактує поняття «місце проведення арбітражу» як юрисдикцію, що регулює процедуру арбітражного розгляду. Отже, національні закони вибраної країни, що застосовні до арбітражу (*«lex arbitri»*), контролюють арбітражний процес. Місце арбітражу вибирають сторони, що фіксують в арбітражній угоді або в договірних положеннях.

Місце проведення арбітражу зумовлює ступінь втручання національних судів в арбітражний процес. У деяких країнах існують закони, які обмежують автономію сторін стосовно процедури (наприклад, накладання обмежувальних умов щодо права на обрання міжнародних арбітрів), дозволяючи судам впливати на процес, який був попередньо узгоджений сторонами в арбітражній угоді. Навпаки, інші держави мають порівняно ліберальні національні закони, які надають сторонам високий рівень процедурної автономії та обмежують втручання судів, що відображає високий рівень підтримки арбітражного процесу в цій країні.

Вибір місця проведення арбітражного розгляду також впливає на режим визнання й виконання арбітражного рішення. Якщо країна є підписантом «Нью-Йоркської конвенції», то це рішення має взаємне визнання та виконання в інших державах.

Мова арбітражного розгляду зазначена в арбітражному застереженні або в приватній угоді. Перевагу надають англійській мові не лише як мові міжнародного

спілкування, але і як мові, якою розмовляють у країнах, що належать до англо-саксонської правової сім'ї (Велика Британія та США).

Позовну заяву й заяву-відповідь (*«statement of claim and response»*) укладають на етапі, коли позивач готує короткий опис предмета спору без надання доказів, повідомляючи відповідачеві про необхідність зреагувати на ситуацію, визнаючи чи спростовуючи перераховані твердження. Відповідач може підготувати зустрічний позов, що натомість вимагає відповіді від позивача.

На етапі збирання й дослідження доказів (*«discovery and inspection»*) представники сторін відшукують релевантну інформацію, аналізують усі документи, що пов'язані з предметом спору.

Наступний етап – обмін доказами (*«interchange of evidence»*), коли свідчення в письмовому вигляді передають арбітру для ознайомлення та аналізу

На етапі слухання (*«hearing»*) справи міжнародний арбітр вислуховує усні заяви сторін, допитує свідків, уточнює інформацію. Варто зауважити, що арбітр не може змусити свідка з'явитися на засіданні, що є відповідальністю сторін. Етапу слухання можна уникнути в разі, якщо спор вдається вирішити лише на основі представлених документів.

Заяви сторін (*«legal submissions»*) усно під час арбітражного слухання або письмово після його закінчення адвокати надають арбітрові, де запропоновано перелік доказів та зафіксовано застосовне законодавство.

На завершальному етапі розгляду спору основним завданням міжнародного арбітра є ухвалення остаточного та обов'язкового рішення (*«award»*) щодо справи.

Виокремлюють чотири види арбітражних рішень:

– проміжні (*«interim»*) – розв'язують проблему на тимчасовій основі й можуть бути переглянуті згодом; наприклад, попереднє рішення може запобігти стороні реалізувати активи, які є предметом спору, до ухвалення остаточного рішення;

– часткові («*partial*») – стосуються остаточного вирішення одного або кількох аспектів спору; наприклад, арбітражний суд може ухвалити часткове рішення про визначення застосовного права або врегулювання питання про юрисдикцію; крім того, складний конфлікт може бути поділений на кілька етапів з ухваленням окремих рішень для кожного з них;

– остаточні («*final*») – урегульовують усі нюанси спору та мають безапеляційний характер;

– погоджувальні («*by consent*») – укладають, коли сторони дійшли згоди й просять зафіксувати свій намір офіційно у вигляді арбітражного рішення, яке також підлягає виконанню відповідно до «Нью-Йоркської конвенції» (Guide to International Arbitration. Latham & Watkins', 2014, с. 12).

Після укладеного рішення проводять перевірку («*correction*») щодо грамотності, виправляють правописні, лексичні, граматичні, стилістичні помилки чи описки, інтерпретують і пояснюють деякі положення арбітражного рішення, відповідно до чинних правил або законів.

Якщо одна зі сторін відмовляється виконувати («*enforcement*») свої зобов'язання, що випливають із міжнародного арбітражного рішення, то його можна виконати не лише на місці проведення арбітражного розгляду, але й у будь-якій іншій країні-учасниці «Нью-Йоркської конвенції» (146 членів).

Основні етапи арбітражного процесу представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні етапи арбітражного процесу

Етапи	Зміст
Укладання угоди про арбітраж.	Окреслення додаткових вимог до арбітра, що можуть стосуватися спеціального знання, досвіду, знання мови, додаткових наукових вимог і дотримання високих етичних та моральних стандартів.
Проведення попередньої зустрічі (« <i>preliminary meeting</i> »).	Зустріч арбітрів і сторін для ознайомлення з предметом спору.

Вибір місця проведення арбітражу (« <i>seat / place / venue of arbitration</i> »).	Юрисдикція, яка регулює процедуру арбітражного розгляду.
Вибір мови арбітражного розгляду.	Фіксується в арбітражному застереженні або в приватній угоді.
Підготовка позовної заяви й заяви-відповідь (« <i>statement of claim and response</i> »).	Позивач готує короткий опис предмета спору без надання доказів.
Збирання й дослідження доказів (« <i>discovery and inspection</i> »).	Представники сторін відшуковують релевантну інформацію, аналізують усі документи, що пов'язані з предметом спору.
Обмін доказами (« <i>interchange of evidence</i> »).	Свідчення в письмовому вигляді передають арбітру для ознайомлення та аналізу.
Слухання (« <i>hearing</i> ») справи.	Міжнародний арбітр вислуховує усні заяви сторін, допитує свідків, уточнює інформацію. Етапу слухання можна уникнути в разі, якщо спор вдається вирішити лише на основі представлених документів.
Розгляд заяв сторін (« <i>legal submissions</i> »).	Усне подання під час арбітражного слухання або письмове після його закінчення, надання арбітру адвокатами, де запропоновано перелік доказів і зафіксовано застосовне законодавство.
Ухвалення остаточного й обов'язкового рішення (« <i>award</i> ») щодо справи.	Ухвалення чотирьох видів арбітражних рішень: проміжні (« <i>interim</i> »), часткові (« <i>partial</i> »), остаточні (« <i>final</i> »), погоджувальні (« <i>by consent</i> »).
Перевірка (« <i>correction</i> ») арбітражного рішення відповідно до чинних правил або законів.	Перевірка (« <i>correction</i> ») на грамотність, виправлення правописних, лексичних, граматичних, стилістичних помилок чи описок, інтерпретація й пояснення деяких положень арбітражного рішення.
Виконання арбітражного рішення (« <i>enforcement</i> »).	У разі, якщо одна зі сторін відмовляється виконувати свої зобов'язання, що випливають з арбітражного рішення. Його виконання можливе не лише на місці проведення арбітражного розгляду, але й у будь-якій іншій країні-учасниці «Нью-Йоркської конвенції».

Зазначимо, що ст. 3 «Нью-Йоркської конвенції» стосується права застосувальної практики, усі країни-учасниці повинні визнавати іноземні арбітражні рішення як обов'язкові та виконувати їх згідно з місцевими

правилами процедури. На відміну від судового розгляду, рішення буде визнане та виконане навіть тоді, якщо арбітражним судом допущена помилка у факті чи в праві. Лише обмежені підстави прописані в «Нью-Йоркській конвенції» можуть стати перешкодою для визнання арбітражного рішення. До них належать: недійсність арбітражної угоди, відсутність юрисдикції, порушення арбітражного процесу, невідповідний склад арбітражного суду. Арбітражне рішення також може бути визнане недійсним, якщо предмет спору не є предметом арбітражного розгляду або якщо визнання й виконання цього рішення суперечитимуть громадському порядку.

Кількість підстав для оскарження арбітражного рішення обмежена. У країнах, де ухвалений «Типовий закон» ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж, рішення може бути скасованим лише на місці його ухвалення. Проте в разі, якщо рішення буде все ж анульоване, то це не стане перепорою його виконання в іншій країні.

Примусове виконання рішення згідно з «Нью-Йоркською конвенцією» є однією з основних переваг арбітражу над судовим розглядом, чим можуть скористатися сторони спору. Ступінь оскарження арбітражного рішення залежить від місця арбітражу, оскільки, зазвичай, суди країни – місця арбітражу мають право розглядати такі апеляції. Цей чинник впливає на остаточність арбітражного рішення, що є прерогативою в комерційних спорах.

Зазначимо, що від поняття «міжнародний публічний арбітраж» варто відрізняти термін «міжнародний комерційний арбітраж». В обох випадках ідеться про недержавні органи, які мають повноваження розглядати спори. Однак у міжнародному публічному арбітражі спори розглядають між суб'єктами міжнародного права, що виникають із міжнародно-правових відносин владного характеру. Міжнародний публічний арбітраж є одним із мирних засобів розв'язання міжнародних суперечок, які виникають у процесі міждержавних відносин, тому сторонами стають здебільшого держави.

За допомогою міжнародного публічного арбітражу спори вирішують із застосуванням норм міжнародного публічного права за участі держав і

міжнародних організацій. Порядок формування такого арбітражу, а також його процедура й порядок виконання рішень регламентовані лише міжнародними договорами. Міжнародний публічний арбітраж є міжнародним, оскільки повністю незалежний від норм національного права.

Міжнародний комерційний арбітраж розглядає спори з іноземним елементом, що виникають із торгових, економічних і науково-технічних відносин між фізичними та юридичними особами різних держав. Мета міжнародних комерційних арбітражів – зміцнення стабільності й порядку серед усіх учасників міжнародної комерційної діяльності за допомогою врегулювання суперечок між ними. Арбітри дозволяють вирішувати спор між сторонами на основі чинних норм міжнародного права, керуючись умовами укладеного контракту.

Визначення міжнародного комерційного арбітражу, що передбачене в «Типовому законі» ЮНСІТРАЛ, ґрунтоване на змішаному підході, коли акцент зроблений не на одному критерії, а на поєднанні різних факторів. Отже, відповідно до ст. 1.3 «Типового закону» арбітраж вважають міжнародним, якщо він охоплює сторони, які мають комерційні підприємства в різних країнах; розглядає спори, що виникають із зобов'язань, які підлягають виконанню в іншій від місця ведення бізнесу країні; існує чітка домовленість сторін про те, що предмет арбітражної угоди підпадає під юрисдикцію більш ніж однієї країни (Goode, Kronke, McKendrick, 2007).

Отже, сторони, які добровільно вибирають арбітражний спосіб розв'язання конфлікту, прагнуть отримати справедливе, обов'язкове для виконання рішення за допомогою третьої неупередженої сторони, уникнувши зайвих витрат чи зволікання. Незважаючи на гнучкість арбітражного розгляду, існують певні чіткі правила арбітражної процедури.

В епоху глобалізаційних процесів, комерційні організації визнають основні переваги арбітражу для розв'язання транскордонних спорів і налагодження міжнародних економічних, культурних, соціальних зв'язків між державами, тому в найближчі роки помітним буде посилення тенденції до

використання арбітражних застережень у комерційних угодах та розквіт арбітражної практики загалом. Лише висококваліфіковані, компетентні арбітри можуть забезпечити ефективний арбітражний розгляд на міжнародному рівні, що актуалізує потребу в організації оптимальної системи навчання та підготовки фахівців у цій галузі.

1.3. Особливості професійної діяльності міжнародного арбітра

Арбітражне врегулювання міжнародних комерційних та інвестиційних суперечок у провідних галузях сприяє популяризації цього альтернативного способу вирішення спорів. Арбітраж часто використовують для вирішення спорів, які також стосуються партнерства, трудових угод, спільної діяльності, акціонерних угод, угод для продажу товарів та надання послуг тощо.

У 2013 році Лондонський університет Королеви Марії (*Queen Mary University of London*) спільно з PwC провів дослідження «Корпоративний вибір у міжнародному арбітражі» («Corporate Choices in International Arbitration Industry Perspectives»), згідно з результатами якого комерційні структури надають перевагу застосуванню арбітражу, порівняно з будь-яким іншим методом урегулювання спорів. Один із ключових факторів, згаданих у праці, – усвідомлення справедливості в арбітражному процесі, що називають найважливішим принципом у сфері вирішення спорів. Учасники опитування зазначили також, що арбітраж забезпечує відчуття неупередженості й чесності, які не завжди характеризують судові розгляди. Респонденти в різних секторах бізнесу наголосили на об'єктивності й компетентності як на основних перевагах арбітражу. Зокрема, у фінансових спорах кваліфікована експертиза міжнародного арбітра має першорядне значення. Серед інших переваг виокремлена швидкість арбітражного процесу, на відміну від судового розгляду

Результати дослідження «Вирішення спорів у світовій економіці», проведеного «FTI Консалтинг», демонструють, що більшість компаній, які

функціують на Близькому й Далекому Сході, вважає арбітраж кращою альтернативою для вирішення міжнародних спорів (Dispute Resolution in the Global Economy). Ефективне врегулювання спору заслуговує часу та грошей, вкладених сторонами в арбітражний процес, що засвідчує успішне завершення розгляду справи під керівництвом висококваліфікованого міжнародного арбітра (Rogers, 2014).

Відповідно до дослідження «Міжнародний арбітраж: основні тренди 2018 року» («International arbitration: the top trends in 2018», с. 5), 73 % міжнародних компаній, визнавши значущість арбітражного вирішення спорів, активно сприяють професіоналізації кадрів, підготовці висококваліфікованих дипломованих міжнародних арбітрів, здатних управляти конфліктами транскордонного характеру в умовах конфіденційності. Дані Американського бюро трудової статистики доводять, що потреба в таких фахівцях зростає на 10 % до 2022 року (U.S. Bureau of Labor Statistics).

Огляд Міжнародного арбітражу аналізує значення фахівців у сфері міжнародного арбітражу для великих компаній у трьох ключових секторах бізнесу: будівництво, фінансові послуги й енергетика. Результати дослідження переконують, що арбітраж є найкращим механізмом для вирішення спорів у будівельній та енергетичній галузях (Corporate Choices in International Arbitration Industry Perspectives, 2013).

Серед інших факторів, які сприяють поширенню міжнародного арбітражу як альтернативної процедури для ефективного та своєчасного вирішення спірних питань, – можливість обирати склад арбітражного суду за згодою сторін (Rogers, 2014). Професор Г. Сміт (Smit, 1987) також зазначає, що можливість відбору міжнародних арбітрів із необхідними навичками та досвідом роботи є однією з основних переваг арбітражу.

Фахівців, які провадять арбітражну діяльність, називають арбітрами (англ. «*Arbiter*»), арбітражними юристами, арбітражними суддями (англ. «*Arbitrator*») тощо. У зв'язку з проблемою неусталеності фахової термінології, доцільно оперувати терміном «міжнародний арбітр» (фізична особа, яка вирішує

спір, передбачений угодою про арбітраж у ситуації, коли його призначено до колегії арбітрів стороною спору чи в інший спосіб, регламентований арбітражною угодою або чинним арбітражним законодавством).

Міжнародні арбітри становлять ключовий елемент кожного міжнародного арбітражу та відіграють домінуючу роль у вирішенні міжнародних конфліктів провідних світових корпорацій. Варто назвати принцип, який регулює, що ефективність арбітражу залежить від ефективності ухвалених арбітрами рішень. Арбітр може ухвалювати рішення з волі сторін як єдиний арбітр або член багатоосібного складу для врегулювання складних конфліктів. Також він може постановляти в межах арбітражного суду або арбітражу *«ad hoc»*.

Практика доводить, що статус арбітра міжнародного арбітражу ідентичний до статусу судді загального суду. Необхідно передбачати, що арбітр неупереджений, незалежний від державної влади, готовий до вирішення спору, який передали на вирішення суду, що описано в багатьох арбітражних регламентах. Наголосимо, що з цих ознак випливає переконання, що арбітр не є речником інтересів жодної зі сторін спору, зокрема сторони, яка його залучила до вирішення спору. Для чинності мандату арбітр повинен висловити згоду на участь у цій справі (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 39–40).

На увагу заслуговує процес відбору арбітрів, який передбачає розгляд цілого списку фахівців. Сторони пропонують своїх кандидатів для виконання функційних обов'язків арбітрів на період шести років серед осіб із загальноновизнаною компетенцією у сфері міжнародного права. Стандартна процедура відбору міжнародних арбітрів полягає в тому, що кожна сторона почергово пропонує кандидата, допоки не буде погоджено прийнятну кандидатуру. Колегію формують у разі погодження на виконання окреслених обов'язків та функцій арбітра. Якщо запропонований арбітр робить перші кроки в арбітражній кар'єрі, представникам сторін варто витратити багато часу та зусиль на вивчення біографії потенційного міжнародного арбітра, його особистих характеристик, попереднього досвіду тощо (Reeves, 2009).

Процес відбору міжнародних арбітрів став змагальним, тому сторони

ретельно розглядають кваліфікацію й компетентність претендентів, кандидатури яких можуть підлягати оскарженню ще до їх призначення. Це доводить, що арбітраж став міжнародною бізнес-індустрією, де професіонали зі статусом й інколи більш вагомими, ніж у державних суддів, повноваженнями, надають вузькоспеціалізовану послугу в глобальному контексті (Bond, 1991).

Після номінації арбітра виникають взаємини між ним та сторонами спору, у чому полягає основна відмінність у статусі арбітра й судді загального суду. Ці взаємини перекладають на проблему існування імунітету арбітра, відсутність якого деякою мірою обмежує інституцію арбітра. На практиці таку складну проблему вирішують безпосередньо в змісті договору про арбітраж або в регламентах постійних арбітражних судів, які за своїм принципом висловлюються за прийняття імунітету арбітра. Вибір арбітра залежить від характеру справи та відбувається за порадою арбітражних експертів-практиків, які володіють необхідною інформацією про рівень професійності й репутацію різних кандидатів (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 41).

У ході вибору арбітра важливими параметрами є освіта, кваліфікація, теоретичні знання (знання системи права), знання мов, практичний досвід, місце проживання. Згідно з результатами дослідження «Міжнародні юридичні професії: шляхи та напрями», проведеного Сиракузьким університетом, перед міжнародними арбітрами постають численні проблеми, пов'язані з особливостями різних правових систем і бізнес-практики, культурними відмінностями, мовними бар'єрами, необхідністю швидко ухвалювати рішення. В угоді про арбітраж окреслюють додаткові вимоги до арбітра, які стосуються культурної обізнаності потенційного арбітра, його наукових досягнень тощо. Кваліфіковані міжнародні арбітри не лише з досвідом у внутрішній юрисдикції, але й зі знаннями англійської правової системи мають унікальну перевагу в арбітражній сфері. Зразком слугує Міжнародна торговельна палата (англ. *International Chamber of Commerce*), яка реалізує арбітражний розгляд справ у 63 країнах світу щороку, що вочевидь доводить міжнародний характер роботи міжнародних арбітрів.

Варто акцентувати увагу на високих етичних і моральних стандартах міжнародного арбітра. Укладено численні етичні кодекси арбітрів чи принципи доброї практики, що створені спілками арбітрів. Зовнішнім вираженням виконання цих стандартів є фіксування особи в списку арбітрів конкретного постійного арбітражного суду, який визнає, що ця особа може бути зарахована до такого списку. Усі постійні арбітражні суди дбають також про те, щоб у їхніх списках були особи, які мають великий авторитет у юридичному середовищі (Білоусов, Конащук, Коссак, 2015, с. 41).

У «Кодексі професійної відповідальності міжнародних арбітрів у трудових спорах» (2003) не описано ролі «суб'єктивних факторів» щодо вибору арбітрів. У розділі 1 статті 1 згідно із «Загальними кваліфікаціями» усі міжнародні арбітри повинні продемонструвати такі основні характеристики:

1) основні особисті характеристики міжнародного арбітра передбачають чесність, порядність, неупередженість, загальну компетентність у питаннях трудових відносин; арбітр повинен продемонструвати здатність дотримуватися цих особистих якостей як у процесуальних питаннях, так і в рішеннях щодосуді справи;

2) міжнародний арбітр повинен бути готовим ухвалити рішення на користь будь-якої зі сторін; пошук компромісного рішення для формування позитивного враження про клієнта вважають непрофесійним.

Цей документ не визнають «Кодексом професійної відповідальності», проте він досліджує суб'єктивні чинники, які, зазвичай, застосовують адвокати для впливу на ухвалення рішень обраним арбітром (Reeves, 2009, с. 2).

На основі аналізу особливостей професійної діяльності міжнародного арбітра виокремлено основні критерії для обрання арбітра, а саме: юридична освіта (глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу, знання застосовного права, практичні вміння та навички, знання іноземних мов); професійний досвід; репутація (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Критерії обрання арбітра

Джерело: International arbitration: Corporate attitudes and practices, 2006.

Безсумнівно, міжнародний арбітр повинен здобути освіту в галузі юриспруденції. Така думка з'явилася лише через 90 років після створення арбітражного суду Міжнародної торгової палати в 1923 році. На той час серед його засновників панувала ідея, що арбітраж – це сфера, яка може функціонувати без залучення юристів. Як засвідчила практика, важливим складником успішної професійної діяльності міжнародного арбітра є диплом юриста (Bickner, Boone, West, 2003, с. 11). Нині все частіше трапляються випадки, коли людина з базовою неюридичною освітою прагне провадити арбітражну практику.

Важливо також мати ґрунтовні теоретичні знання безпосередньо в галузі арбітражної діяльності, наприклад, правильно призначати місце проведення арбітражу, добирати законодавче підґрунтя, яке регулюватиме арбітражну процедуру, а також процес і права, пов'язані з виконанням арбітражного рішення. Крім того, майбутні міжнародні арбітри повинні володіти низкою практичних умінь і навичок, зокрема вести переговори, проводити перехресний допит, опитування, готувати клієнтське звернення, укладати арбітражне рішення, оскаржувати арбітражне рішення, стежити за його виконанням тощо,

тому освітні програми з міжнародного арбітражу мають прагматичний характер та практичну спрямованість (CAS in Arbitration. SAA Practitioner's Course).

Магістерські програми з міжнародного арбітражу забезпечують студента теоретичними знаннями та практичними навичками, необхідними для подальшої професійної діяльності. Інтелектуальна готовність до навчання, професійна зрілість особистості допомагають таким здобути якісну освіту та стати висококваліфікованими міжнародними арбітрами. Для міжнародного арбітра навчання й освіта – рівноцінні процеси, що потрібні для подальшого професійного становлення. Міжнародний арбітр – це освічений професіонал, здатний до навчання та саморозвитку. Усвідомлюючи таку тенденцію, сторони спору намагаються залучати до складу арбітражного суду одночасно фахівців із базовою юридичною та неюридичною освітою. Зрештою, деякі адвокати, обираючи арбітрів, надають перевагу кандидатам із початковою юридичною освітою, оскільки вважають їх більш компетентними в складних комерційних спорах.

Існують, однак, суперечливі думки стосовно доцільності витрачати зайвий час, зусилля та гроші на здобуття магістерського ступеня саме з міжнародного арбітражу, бо сформувалося суб'єктивне переконання, що загальна юридична підготовка здатна забезпечити майбутнього фахівця всіма необхідними знаннями, уміннями й навичками для практичної діяльності у сфері арбітражу.

Окреслимо основні причини, які ймовірно можуть заперечити необхідність продовжувати навчання на магістерських програмах із міжнародного арбітражу:

- попит на фахівців у сфері арбітражу штучно перебільшений, а ринок праці – невизначений;
- магістерські програми слугують засобом залучення додаткових фінансів унаслідок комерціалізації вищої освіти, тому студенти змушені витрачати додаткові кошти на навчання; наприклад, юридичні школи США розкритиковано за надмірне заохочення студентів навчатися на магістерських

програмах вузької спеціалізації, зокрема з арбітражу, незважаючи на брак фахівців у цих галузях (Perry, 2012);

- більшість курсів у межах магістерських програм із міжнародного арбітражу викладають сумісники або ад'юнкт-професори, які не можуть повністю присвятити себе викладанню, що заважає системності навчання;
- для опанування фаху міжнародного арбітра можна закінчити нетривалі заочні, дистанційні, вечірні чи літні курси, присвячені вивченню арбітражу, не лише не втрачаючи додатковий рік на навчання, але й отримуючи змогу поєднувати роботу з навчанням; часто організаторами таких послуг стають різні арбітражні інституції, приміром, Королівський інститут арбітрів Великої Британії чи Міжнародна торговельна палата;
- магістерські програми з міжнародного арбітражу приваблюють здебільшого випускників юридичних факультетів із тих країн, що розвиваються. Ці позиції можна спростувати, оскільки:

- арбітражне вирішення міжнародних спорів визнане на сьогодні одним із найефективніших засобів позасудового розгляду, тому фахівці в цій вузькоспеціалізованій галузі є запотребуваними; завершення спеціалізованих магістерських програм з арбітражу суттєво збільшує можливості випускника провадити практичну діяльність на високому професійному рівні; варто усвідомлювати, що під час найму на роботу у сфері міжнародного арбітражу вагомими стають об'єктивні й суб'єктивні чинники, як-от: особисті якості, репутація магістерської програми та університету, що закінчив випускник, успіхи в навчанні, практичний досвід та ін.;

- попри високі матеріальні затрати, продовження навчання в магістратурі допомагає студентам не лише поглибити теоретичні знання, удосконалити практичні навички, зосередитися на вузькій спеціалізації, але й відтермінувати пошук роботи, залишаючись конкурентним претендентом;

- зрозуміло, що штатні викладачі порівняно з сумісниками можуть більш глибоко зануритися в навчальний процес, проте сумісники та ад'юнкт-

професори, зазвичай, поєднують викладання з арбітражною практикою, що дає їм змогу передавати власний практичний досвід студентам.

На сьогодні все більше керівників магістерських програм з арбітражу в США та Європі запрошують ад'юнкт-професорів до співпраці. Приміром, практично весь факультетський склад, що залучений до викладання на магістерській програмі «Вирішення міжнародних спорів» у Женевському університеті, є ад'юнкт-професорами – відомими практиками чи науковцями з інших університетів, що читають усі поглиблені курси. С. Брекулакис – штатний професор, який викладає на магістерській програмі «Порівняльне та міжнародне вирішення спорів» у Лондонському університеті Королеви Марії, пишається тим, що п'ять штатних викладачів викладають арбітраж разом із Дж. Лью (Perry, 2012).

Кадровий потенціал – основа успішного функціонування магістерської програми, однак сучасні умови суспільно-політичного життя впливають на зміни, які відбуваються у сфері вищої освіти, та ставлять перед академічним персоналом нові вимоги, стимулюючи працівника до постійного саморозвитку й самовдосконалення. Це питання докладно досліджене у звіті «Модернізація вищої освіти в Європі: Академічний персонал – 2017», що підготовлений Виконавчим агентством із питань освіти, аудіовізуалізації та культури за допомогою мережі «Eurydice». Особлива увага тут зосереджена на кваліфікаційних вимогах до викладацького складу, процесі відбору персоналу, працевлаштуванні й умовах праці в наукових установах, на наслідках зовнішнього забезпечення якості освітнього процесу та реалізації стратегій інтернаціоналізації в умовах глобалізації (Modernisation of higher education in Europe: Academic staff – 2017, 2017).

Ефективна діяльність магістерських програм із міжнародного арбітражу можлива за наявності колективу висококваліфікованих науково-педагогічних працівників – фахівців у сфері альтернативного вирішення спорів загалом та міжнародного арбітражу зокрема, що здатні забезпечити теоретичну та практичну підготовку на найвищому рівні, гарантувати позитивний зворотний

зв'язок навчально-виховного процесу.

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо організації магістерських програм із міжнародного арбітражу засвідчує, що преференції переважно надають кандидатам, які відповідають таким вимогам: ґрунтовна професійна підготовка, практичний досвід, активна науково-дослідницька діяльність, налагоджені зв'язки із зарубіжними колегами – професорами юридичних шкіл та / або членів провідних міжнародних установ й організацій, які визнані світовою арбітражною громадою, тобто академічна мобільність тощо. Усі ці позиції підвищують якість викладацької діяльності, позитивно впливають на характер освітнього процесу, сприяють ефективності роботи.

Пріоритетним напрямом діяльності професорсько-викладацького персоналу, що забезпечує викладання дисциплін на магістерській програмі з міжнародного арбітражу, є розвиток студентської науки через організацію та проведення наукових заходів (конференцій, зустрічей, круглих столів, дебатів), написання наукових статей з актуальних проблем міжнародного арбітражу й альтернативних способів вирішення спорів, членство в наукових групах, грантова діяльність тощо. Наприклад, такі знані експерти (ад'юнкт-професори) із Великої Британії та інших зарубіжних країн, як О. Шеппард, доктор Л. Шор, К. Ньюмарк й відомі науковці та практики залучені до викладання основних модулів не лише магістерської програми «Порівняльне і міжнародне вирішення спорів» у Лондонському університеті Королеви Марії, але й багатьох аналізованих програм.

Ротаційна основа добору кадрів, для якої характерна певна фрагментарність у навчанні, компенсована можливістю вчитися та спілкуватися зі знаними теоретиками й практиками у сфері арбітражу. Це дає змогу налагоджувати професійні зв'язки, що сприяє подальшому працевлаштуванню випускників.

Вочевидь, значущість магістерського ступеня з арбітражу залежить передусім від правової культури країни. С. Брекулакіс переконаний, що в країнах Європи з юрисдикцією континентального права більшість юридичних

фірм надає перевагу претендентам із магістерським дипломом, а в окремих випадках ступінь доктора філософії є необхідною умовою. Проте у Великій Британії та США фірми, зазвичай, воліють працевлаштовувати кандидатів із практичним досвідом (Perry, 2012). Відсоткове співвідношення внутрішньої юрисдикції фірм, де працюють магістри з арбітражу, відображено на рис. 1.3.

Home jurisdiction of law firms that listed graduates with arbitration-related degrees

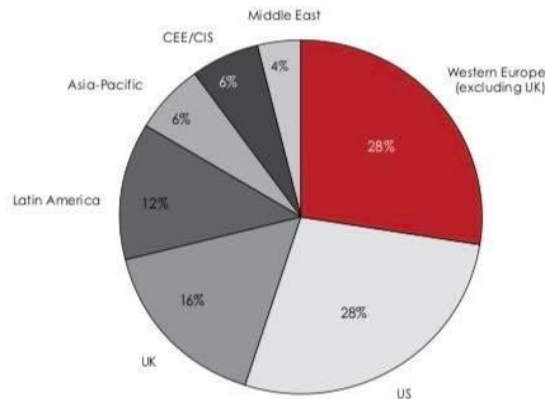

Рис. 1.3. Внутрішня юрисдикція фірм, де працюють випускники магістерських програм із міжнародного арбітражу

Джерело: Perry, 2012.

Для іноземних арбітрів, які прагнуть працювати в юридичній фірмі США, закінчення магістерської програми з арбітражу в американській юридичній школі є преференцією. Це вможлиблює складання професійного іспиту, а також надає доступ до популярних ярмарок вакансій, що організовані керівництвом магістерських програм із міжнародного арбітражу в університеті Маямі, у Нью-Йоркському університеті, у Юридичній школі університету Техас, Юридичній школі університету Вашингтон тощо.

Крім того, з огляду на транснаціональний характер бізнесу, міжнародні арбітри-практики, які ознайомлені з різними правовими культурами й системами, мають змогу більш широко мислити та неупереджено діяти на міжнародній арені. Офіційне навчання в магістратурі допомагає студентам із неангломовних країн підвищити рівень юридичної англійської мови. Часто арбітри-практики без ступеня магістра з міжнародного арбітражу згодом

відчують потребу отримати теоретичне підґрунтя своїм практичним навичкам, тому вступають на магістерські програми.

Відповідно до результатів авторитетного незалежного дослідження, проведеного у 2012 році *Global Arbitration Review* (Perry, 2012), більшість студентів, які навчаються на таких всесвітньо визнаних магістерських програмах, як магістерська програма «Порівняльне та міжнародне вирішення спорів» у Лондонському університеті Королеви Марії, магістерська програма «Вирішення міжнародних спорів» у Женевському університеті, магістерська програма «Міжнародні судові процеси і арбітраж» у Цюрихському університеті, магістерська програма «Міжнародний комерційний арбітраж» у Стокгольмському університеті, магістерська програма «Міжнародний комерційний арбітраж» у Юридичній школі університету Вашингтон, магістерська програма «Міжнародний арбітраж» у Юридичній школі університету Маямі тощо, є іноземними студентами. Приміром, у Лондонському університеті Королеви Марії більше як третина студентів магістерської програми «Порівняльне та міжнародне вирішення спорів» у 2010 та 2011 роках приїхала з азійських країн. Студенти з Латинської Америки, Азії та Близького Сходу становили подібну частку абітурієнтів на магістерську програму «Вирішення міжнародних спорів» у Женевському університеті 2012 року (див. рис. 1.4). Така активність і зацікавленість із боку іноземних студентів аргументована браком власного досвіду у сфері міжнародного арбітражу, а також прагненням запозичити передові напрацювання та здобутки для їх подальшого запровадження в рідній країні.

**Рис. 1.4. Національності випускників
магістерських програм із міжнародного арбітражу**

Джерело: Perry, 2012.

Зазначимо, що кількість міжнародних арбітрів не є чисельною, проте потреба на їхні послуги постійно зростає. Більшість великих компаній для арбітражного розгляду спору, незважаючи на наявність власної команди юристів, найчастіше залучають зовнішніх консультантів з особливим досвідом в арбітражі для ефективного вирішення міжнародних питань, бо такі справи не підлягають оскарженню. Це доводить величезні можливості для професійної реалізації міжнародних арбітрів. Щоб досягти успіху в умовах нового глобального правопорядку, арбітри повинні пристосовуватися до сучасних вимог, надавати вдосконалені та спеціалізовані юридичні послуги фізичним особам і корпоративним клієнтам по всьому світу.

На жаль, українському ринку праці бракує фахівців, які, маючи певний практичний досвід в арбітражній діяльності, не отримали фундаментальної університетської (зокрема магістерської) підготовки. Відсутність таких фахівців є несприятливим фактором для ефективного розвитку приватних процесуальних інститутів саморегулювання громадянського суспільства та

підвищення правової культури населення.

Отже, продовження навчання на магістерських програмах із міжнародного арбітражу – невід’ємний етап у професійній підготовці майбутніх міжнародних арбітрів, а диплом магістра з міжнародного арбітражу є очевидною перевагою під час працевлаштування. Навчання в магістратурі має особливе значення для студентів із неангломовних країн, бо дає змогу не лише ознайомитися з різними правовими культурами та системами, але й підвищити рівень юридичної англійської мови.

Професійний досвід – також важливий чинник, на який зважають у процесі відбору арбітра (CAS in Arbitration. SAA Practitioner’s Course, с. 5). Чимало адвокатів рекомендує своїм клієнтам обирати арбітрів, які є членами певних арбітражних асоціацій, спілок із вагомим практичним досвідом та великою кількістю схвалених арбітражних рішень. Загалом, міжнародних арбітрів поділяють на три групи щодо кількості публікацій власних арбітражних рішень: арбітри, які відмовляються подавати будь-які рішення для оприлюднення; видають велику кількість своїх рішень; публікують вибірку найкращих, найбільш вдалих рішень. Щоб досягти успіху в умовах нового глобального правопорядку, варто пристосовуватися до сучасних вимог, надавати вдосконалені юридичні послуги фізичним особам і корпоративним клієнтам по всьому світу.

Репутація – один із найважливіших чинників для відбору арбітражного юриста до складу арбітражного суду. Адвокат може особисто знати претендента та формувати власну думку щодо його репутації. Перебуваючи в пошуку інформації про невідомого міжнародного арбітра, адвокат буде звертатися до друзів, колег, роботодавців претендента. До уваги беруть рекомендації партнерів за високі професійні якості, соціальні та психологічні характеристики пропонованого арбітра (Picher, Seeber, Lipsky, 2000, с. 10). Деякі арбітражні установи, серед яких Міжнародна торговельна палата, просять міжнародних арбітрів вести облік справ, із якими вони працюють, щоб уникати труднощів із відбором міжнародних арбітрів.

Зауважимо, що висококваліфіковані арбітри не завжди гарантують успіх арбітражної процедури в цілому. Існує багато інших факторів, які впливають на кінцевий результат розгляду в арбітражному суді, серед яких професіоналізм міжнародних арбітрів не завжди посідає ключову позицію. «Патологічне» арбітражне застереження, недосконалі арбітражні правила або неправильно вибране місце проведення арбітражу можуть завадити позитивному розв'язанню конфлікту. Навіть за відсутності будь-якого з цих негативних факторів сторони й, що більш вагомо, їхні адвокати надають кожній арбітражній процедурі свої специфічні особливості. Професійні міжнародні арбітри повинні впоратися з провокаційною поведінкою (залучення ненадійних свідків, використання підроблених документів тощо), яка спрямована на згортання провадження.

Деякі інші фактори також можуть відігравати посутню роль у процесі відбору міжнародного арбітра для вирішення транскордонних спорів. Наприклад, клієнти бажають, щоб арбітр перебував під юрисдикцією, яка регулює спори за договорами. Така вимога може бути принциповою, коли клієнти прагнуть, щоб зовнішній юрист, незалежно від власного географічного розташування, чітко розумів право, що регулює договір. Не менш важливими виявляються навички володіння технічними й процедурними питаннями арбітражу (Schultz, Kovacs, 2012, с. 170).

На основі аналізу особливостей професійної діяльності міжнародного арбітра схарактеризовано його соціально-професійний профіль (професійні якості: уміння спілкуватися з колегами й клієнтами, здатність регулювати свою поведінку, здатність ухвалювати рішення, готовність розв'язувати проблеми, прагнення до успіху, прогностичний тип мислення; особистісні якості: незалежність, неупередженість, критичність, дипломатичність, професійна активність, гнучкість, енергійність, упевненість в ухвалених рішеннях, бажання й готовність працювати та самовдосконалюватися, тактовність, коректність, контактність; інтелектуальні якості: інтелектуальна готовність до навчання й саморозвитку, культурна обізнаність, професійна зрілість, глибока теоретична

підготовка в галузі арбітражу).

Зазначені якості вимагають деякого пояснення й уточнення. Такі риси, як незалежність і неупередженість, що характеризують суть арбітражної функції, є обов'язковим складником соціально-професійного профілю арбітра.

Незалежність у судженнях міжнародного арбітра – це об'єктивна відсутність будь-якого суттєвого зв'язку з однією зі сторін. Неупередженість – це суб'єктивне бажання не діяти на користь будь-якої зі сторін. Арбітр повинен завжди ігнорувати наявні в суспільстві упередження (національні, географічні, політичні тощо) (Reeves, 2009, с. 8–9).

Вибір міжнародного арбітра може залежати від упередженості адвоката щодо певних особистих якостей претендента, таких як: професійний шлях, вік та досвід, заклад вищої освіти або спеціалізація. Наприклад, адвокат може вважати, що арбітр із дипломом економіста, соціолога, політолога схильний підтримувати сторону профспілок або ступінь із ділового адміністрування чи управління може схилити міжнародного арбітра на сторону роботодавця. Як засвідчує дослідження, проведене у 2003 році М. Бікнером, В. Буном та Дж. Вестом (Bickner, Boone, West, 2003), вибір міжнародних арбітрів багато в чому може залежати від раси, етнічної належності або гендеру. Зокрема, дипломатичність і культурна обізнаність (знання основних відмінностей між правовими системами щодо процедурних та матеріальних питань) допомагають зрозуміти культурний контекст рішень, ухвалених сторонами й іншими членами арбітражного суду.

Професійна діяльність міжнародних арбітрів також вирізняється низкою психологічних особливостей, тісно пов'язаних із функцією арбітра, що передбачає не лише ухвалення юридично обґрунтованих рішень, а й управління взаємодією представників сторін у ході арбітражного розгляду, що демонструє важливу тенденцію до зростання управлінської ролі арбітра в арбітражному процесі. Управлінські навички сучасного арбітра уможливлюють належне ведення справ в арбітражних судах та допомагають уникнути зволікань і зайвих матеріальних витрат.

Прикметно, що вся діяльність арбітражу повинна бути спрямована на виявлення істини в справі, що є змістовим виміром арбітражного процесу. З іншого боку, психологічне завдання міжнародного арбітра в засіданні – надання гарантованих прав і можливостей представникам сторін забезпечити об'єктивний характер розгляду. Міжнародний арбітр повинен уміти переконувати, знаходити консенсус, управляти діалогом, згладжувати емоційно напружені ситуації в процесі арбітражного розгляду, розуміти й коригувати власний психологічний стан.

Особливо такі риси варто брати до уваги під час ухвалення рішень, що є пріоритетним умінням для арбітражної діяльності. Зрозуміло, що розбіжності та спірні питання можуть виникати на будь-якому етапі арбітражного процесу: під час обговорення умов звернення, організації графіка роботи, запиту про розкриття або прийнятність документів, щодо конфіденційності інформації, заперечень проти запитань свідків, використання доказів, ухвалення арбітражного рішення після закінчення провадження тощо.

Для досягнення успіху міжнародний арбітр повинен передусім зрозуміти суть справи й позиції сторін задовго до початку слухання, щоб надати сторонам вказівки стосовно найбільш ефективного способу розгляду справи, які, звісно ж, можуть не бути взяті до уваги сторонами (CAS in Arbitration. SAA Practitioner's Course, с. 9–11). Власне, від ефективних і своєчасних рішень під час арбітражного розгляду, що ухвалюють неупереджені міжнародні арбітри, залежить успіх усього процесу. Відповідальність за ухвалені рішення арбітри сприймають як стресогенний фактор діяльності. Прикметно, що здатність ухвалювати рішення не передбачає зарозумілого ставлення до сторін чи колег. За нагоди міжнародний арбітр повинен уміти пояснити свої рішення, переконати сторони в їхній правильності, це послаблює напруженість, сприяє пошуку компромісу. Важлива також тісна співпраця й діалог з іншими членами арбітражного суду, чому сприяють знання основ людської психології, педагогіки.

Згідно з більшістю арбітражних правил і законів, міжнародні арбітри

відповідають за ухвалення рішень стосовно провадження. Водночас їх втручання суттєво обмежене думками сторін стосовно найкращого способу представлення справи в суді (Picher, Seeber, Lipsky, 2000, с. 12).

Професійна активність, готовність працювати та самовдосконалюватися позитивно впливають на імідж міжнародного арбітра. До уваги беруть уміння ефективно управляти робочим часом, так званий «*time management*», що передбачає своєчасне виконання великого обсягу роботи, зокрема супровід сторін до фактичного слухання протягом чіткого терміну. Неспроможність міжнародного арбітра організовувати власний час для виконання поточних справ може спричинити низку негативних наслідків, починаючи з проблеми затвердження дати слухання й завершуючи затримкою в підготовці арбітражного рішення (Picher, Seeber, Lipsky, 2000, с. 9).

Необхідно усвідомлювати, що існує безліч об'єктивних причин, які можуть затягувати процес підготовки справи до слухання в арбітражному суді, впливати на кількість слухань, їхню тривалість тощо. Незважаючи на такі обставини, професійні арбітри все ж повинні складати приблизний графік роботи, з огляду на всі нюанси як орієнтир для клієнтів та для себе (Picher, Seeber, Lipsky, 2000, с. 10). Арбітражна спільнота та споживачі цієї послуги завжди з розумінням ставляться до певних часових збігів чи до зволікання, які виникають незалежно від бажання або від волі міжнародного арбітра.

Отже, соціальні, економічні, політичні зміни в епоху глобалізації призвели до популяризації арбітражної практики, що підвищило попит на кваліфікованих фахівців у галузі міжнародного арбітражу. На основі аналізу особливостей професійної діяльності міжнародного арбітра виокремлено основні критерії для обрання арбітра, зокрема: юридична освіта (глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу, знання застосовного права, практичні вміння та навички, знання іноземних мов); професійний досвід; репутація.

На сьогодні випускники юридичних шкіл Європи та США, а також юристи-практики, які цікавляться міжнародним арбітражем, можуть стати дипломованим фахівцем зі спеціальності чи здобути вузьку спеціалізацію,

пов'язану з арбітражною діяльністю, закінчивши магістерську програму (LLM) у вибраному університеті на основі вищої, не лише юридичної освіти, опанувавши необхідні знання, уміння й навички, що створює чимало можливостей для кар'єрного зростання в цій галузі.

У наслідок аналізу особливостей професійної діяльності міжнародного арбітра розроблено його соціально-професійний профіль (професійні якості: уміння спілкуватися з колегами й клієнтами, здатність регулювати свою поведінку, здатність ухвалювати рішення, готовність розв'язувати проблеми, прагнення до успіху, прогностичний тип мислення; особистісні якості: незалежність, неупередженість, критичність, дипломатичність, професійна активність, гнучкість, енергійність, упевненість в ухвалених рішеннях, бажання й готовність працювати та самовдосконалюватися, тактовність, коректність, контактність; інтелектуальні якості: інтелектуальна готовність до навчання й саморозвитку, культурна обізнаність, професійна зрілість, глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу).

1.4. Методологічні підходи до фахової підготовки магістрів міжнародного арбітражу

У процесі дослідження обґрунтовано методологічні підходи (акмеологічний, компетентнісний, міждисциплінарний, професіографічний, діяльнісний, особистісно орієнтований), які дають змогу суттєво підвищити якість юридичної освіти, сформуванню високий рівень професійної компетентності майбутніх міжнародних арбітрів та сприяють адаптації до професійної діяльності.

Суперечності, що виникають у розвитку наук, розв'язують засобами створення нових наук (Кузьміна, 2002). Так виникла акмеологія (від др.-грец. «*akme*» – вершина, др.-грец. «*logos*» – учення) – наука про досягнення вершин, яка визнає професіоналізм як піднесення людини до найвищого рівня у своєму розвитку, як «розквіт», «зрілість», досягнення високих показників у її

професійній діяльності та творчості тощо (Галус, 2015; Калаур, 2011). Це міждисциплінарна наука, що постала на межі природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін. Як зазначають дослідники, мета акмеології полягає в удосконаленні особистості, зокрема в допомозі у фізичному, духовному, моральному, а також у професійному розвитку зрілих людей.

До основних завдань, які розв'язує акмеологія, належать:

- цілісне вивчення індивідуально-психологічних особливостей розвитку людини, яка зростає;
- орієнтування на її вдосконалення на всіх етапах життя та діяльності;
- проєктування оптимістичного погляду на життя людини та її майбутнє;
- створення в життєвому просторі людини позитивних ситуацій для мотивації успіху, креативності, досягнення вищих результатів;
- розроблення акмеологічної концепції щодо розвитку професіоналізму;
- вплив поліпрофесіоналізму на акмеологічні потенції людини та їх реалізацію в роботі за фахом.

Актуальною як із позиції теорії, так і з позицій потреб практики є конкретизація педагогічної акмеології, відповідно до формату професій. Це важливо і для створення кваліфікаційних характеристик, і для проєктування дидактичних цілей, що згодом будуть втілені на практиці (Топчій, 2015). Варто зазначити, що акмеологічні засади юридичної діяльності активно досліджувані насамперед філософами права (В. Слівінський (2014)) і психологами (О. Кудерміна (2014)).

Із позицій акмеологічного підходу, професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу являє собою процес сприяння досягненню ними вершини свого розвитку, що передбачає формування здатності до самостійного опанування надбань культури, збагачення духовного потенціалу та індивідуального досвіду, формування світоглядних уявлень соціально зрілої особистості, формування таких характерологічних якостей психологічної зрілості, як відповідальність, самостійність, цілісність тощо. Використання акмеологічного підходу посилює професійну мотивацію майбутніх арбітрів,

стимулює розвиток їхнього творчого потенціалу, дає змогу виявляти й використовувати ресурси особистості для досягнення успіху в професійній діяльності.

Досягнення «*акме*» має й особистісну, і соціальну детермінацію, є періодом найвищого творчого успіху, професійної майстерності. Це гармонійне поєднання вже раніше досягнутих здобутків та усвідомлюваних можливостей відкриття нових здібностей, розвиток креативності (Третько, 2013, с. 47).

У професійній підготовці магістрів міжнародного арбітражу акмеологічний підхід означає також орієнтування на найвищі досягнення в теорії та практиці міжнародного арбітражу; розроблення стратегії життя та професійного становлення, що передбачає постійний рух до нових, більш складних задумів, результати яких потрібні не лише людині, яка розвивається, але й людству; створення людиною середовища свого розвитку та сходження її до індивідуальності (Третько, 2014, с. 89).

Специфіка юридичної професії, що передбачає роботу в системі «людина – людина», масовість професії, поєднання в ній не тільки певних передбачених законом функцій, а й опори на етичні, комунікативні засади діяльності, постійні зміни та доповнення в нормативно-правовій базі, можливість перепрофілювання на іншу спеціалізацію в межах однієї спеціальності – усе це створює підстави для виокремлення новітнього підходу – юридико-педагогічної акмеології. На цьому шляху зроблено лише перші кроки, однак вагомість й актуальність наряду безсумнівні (Топчій, 2015).

Юридико-педагогічна акмеологія охоплює:

- дидактичні й виховні засади формування в майбутніх арбітрів свідомого ставлення до постійного самовдосконалення та розвитку професійно значущих якостей особистості;
- педагогічні аспекти акмеологічної динаміки становлення професіоналізму арбітра від періоду навчання, формування правової культури до професійної зрілості;

- специфіку вияву акмеології з огляду на спеціалізацію в межах професійної юридичної діяльності, зокрема роботу в міжнародних арбітражах, організаціях, закладах, підприємствах;
- виховний вплив соціального середовища у формуванні розуміння необхідності професійного самовдосконалення арбітра;
- акмеологічні засади неперервної юридичної освіти, зокрема під час здобуття ступенів бакалавра й магістра, також у ході підвищення кваліфікації або опанування іншої спеціалізації;
- акмеологічні підходи до самовиховання особистості арбітра;
- акмеологічні засади педагогіки управління в юридично-арбітражній діяльності;
- акмеологічні аспекти професійної діяльності науково-педагогічних працівників навчальних закладів юридичного профілю в системі післядипломної освіти;
- правові компетенції в комплексі акмеологічних складників осіб, які не мають базової юридичної освіти.

Отже, у руслі акмеологічного підходу варто трактувати підготовку магістрів міжнародного арбітражу як процес досягнення максимально можливого розвитку теоретичної та практичної досконалості в навчально-науковій діяльності, що сприяє творчому самовдосконаленню й свободі самовираження в професійній діяльності.

На сучасному етапі реформування вищої професійної освіти відбувається активне втілення в навчальний процес компетентнісного підходу як пріоритетної орієнтації на цілі-вектори освіти: навчання, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація й розвиток індивідуальності (Закон України «Про національну програму інформатизації»). Компетентнісний підхід означає вибір нових стратегій освіти, допускає усвідомлення й реалізацію тісного зв'язку освітнього процесу, змісту та результату. Аналізований підхід не є новим, оскільки був заснований у США ще в 70 роках XX століття. Уже з середини 80 років підхід почали широко впроваджувати в системах

університетської освіти Великої Британії, Швейцарії, Швеції, Німеччини, Франції, України, також Канади, Австрії, Нідерландів й інших країн світу.

До факторів, що зумовили втілення компетентнісного підходу в навчальний процес, належать: тиск працедавців, які ставлять особливі вимоги до випускників навчальних закладів; необхідність підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці й забезпечення їхньої соціальної адаптації засобами ефективної професіоналізації; створення єдиного європейського освітнього простору та умов для нострифікації дипломів і сертифікатів випускників вищих навчальних закладів (Балашов і Лукьянова, 1999, с. 6).

Нині не існує усталеного визначення понять «компетенція» і «компетентність». Природу походження цих термінів активно вивчали американські та англійські науковці, зокрема: Н. Barrett, J. Bridges, В. Carpenter, R. Jager, I. Moskowitz, M. Woodcock та ін. Серед українських учених, які присвятили свої дослідження проблемі «компетенції» і «компетентності» фахівців, – Н. Бібік, О. Біла, Т. Гуменникова, Я. Кічук, О. Овчарук, О. Пометун та інші.

Учені трактують поняття «компетенція» по-різному, але всі тлумачення мають спільну основу. Згідно з найбільш загальною дефініцією, компетенція – це сукупність взаємопов'язаних знань, умінь, навичок, способів діяльності, вимог до певного кола предметів і процесів, що необхідні для якісної та продуктивної професійної діяльності, відповідно до цих предметів і процесів. Компетенцію можна підвищити завдяки підготовці й розвитку особистості (Антонюк, Василькова, Ільницький, Кулага, Турчанінова, 2016, с. 5).

Попри розмаїття поглядів на сутність поняття «компетентність», більшість визначень акцентує на тому, що компетентність – це опанування людиною компетенції, яка охоплює особисте ставлення до неї й предмета діяльності. Поняття «компетенція» і «компетентність» не є синонімічними, їхній взаємозв'язок має ієрархічний характер (Заредінова, Зіядінова, 2013, с. 184).

Загальну компетентність майбутнього арбітра засвідчує поєднання академічної кваліфікації та професійних компетенцій. На основі аналізу джерел (Bond, 1991; Kelly) підсумовано, що випускник магістерської програми (LLM) із міжнародного арбітражу повинен мати такі компетенції:

1) системні компетенції:

- спроможність самостійного розвитку нових методів дослідження, зміна наукового та професійного профілю діяльності;
- здатність удосконалювати й розвивати власний інтелектуальний та культурний рівень, планувати професійний розвиток і кар'єру;
- здатність ухвалювати управлінські рішення, оцінювати можливі наслідки й відповідати за них;
- здатність аналізувати та оцінювати повноту інформації в процесі професійної діяльності, а в разі необхідності – доповнювати й синтезувати відсутню інформацію;
- здатність організувати багатостороннє спілкування та керувати ним;
- здатність підтримувати професійну діяльність на міжнародній арені;

2) професійно-інструментальні компетенції:

- уміння брати участь у правотворчій, експертній, консультативній, управлінській, науково-педагогічній діяльності в галузі міжнародного арбітражу;
- здатність реалізувати ефективне управління арбітражним процесом для мінімізації часу та його вартості;
- здатність керувати окремими сферами професійної діяльності на основі правової та професійної етики;
- уміння проводити письмове й усне спілкування узгодженою мовою арбітражу під час процесу та в ході роз'яснення підстав для ухвалення рішень і розпоряджень;
- здатність спілкуватися зі сторонами в спорі для з'ясування питань, виявлення основних проблем, потреб та інтересів;

- уміння говорити публічно (вести переговори) узгодженою мовою арбітражу в межах професійної та наукової взаємодії;
- здатність створювати й редагувати арбітражні рішення, що підлягають виконанню, узгодженою мовою арбітражу;
- здатність виконувати та представляти результати професійної правової й наукової діяльності відповідно до правил, загальних і місцевих нормативних актів, міжнародних стандартів ділового спілкування;
- здатність отримувати й сортувати юридично значущу інформацію за допомогою формально-правових, порівняльно-правових та інших спеціальних методів пізнання;
- здатність аналізувати, розуміти й оцінювати різні національні правові системи та причини різних припущень, очікувань і вимог сторін;
- здатність використовувати різні методики для полегшення спілкування між спірними сторонами, для подальшого розуміння сторонами різних думок, а також для орієнтування сторін на взаємну згоду;
- здатність оцінювати суперечливі заяви або факти й мати досвід, сміливість і знання для ухвалення рішення так, щоб сторони визнали безперечну справедливість арбітражної процедури та необхідність виконання арбітражного рішення;

3) професійні соціальні та особисті компетенції:

- здатність дотримуватися правових та етичних стандартів у професійній практиці;
- здатність окреслювати спільні цілі в професійній правоздатності та дієздатності;
- здатність свідомо вибирати стратегії міжособистісної взаємодії в процесі професійної діяльності;
- здатність розв'язувати світоглядні, соціальні й особисті важливі проблеми;
- здатність провадити професійну арбітражну діяльність на основі принципів законності, справедливості, нейтральності й соціальної

відповідальності;

- здатність формувати правила та відповідально стежити за впровадженням стандартів у професійній арбітражній практиці;
- здатність генерувати нові рішення, володіти творчістю, ініціативою, автономією;
- здатність творчо керувати співарбітрами, утримувати межу між незібраністю та зайвим зволіканням, з одного боку, і диктаторськими, необґрунтованими вимогами – з іншого;
- здатність зберігати дискретність протягом усього процесу та ухвалювати рішення;
- уміння сприймати критику та справлятися спокійно й ефективно з будь-якими стресовими ситуаціями.

За визначенням педагогів та психологів, компетентність поєднує комплекс сутностей – світогляд (світ у собі), цінності, емоції, знання й уміння, ставлення, поведінкові компоненти. Усе це зазнає мобілізації в процесі активної дії. Науковці стверджують, що розвивається емпатія, психологічна проникливість, уміння створювати в уяві образи людей, предметів, явищ, тобто креативне, синтетичне й аналітичне мислення (Проколієнко, Ніколенко, 1991, с. 169). Відомий педагог С. Русова (1925) рекомендувала не обмежувати педагогічну працю «елементарною й популярною освітою, треба на неї дивитися з наукового та мистецького погляду; від того, хто в ній хоче брати участь, вимагають пильного й упертого вчення, бо наукова освіта тримається й на ґрунтовності, й на універсальності» (с. 8).

З огляду на компетентнісний підхід, підготовку магістрів міжнародного арбітражу варто тлумачити як таку організацію навчального процесу, що зосереджена на результатах навчання магістрів міжнародного арбітражу, а не на процесі навчання. На основі компетентнісного підходу в майбутніх міжнародних арбітрів формують якості для реалізації професійної діяльності, які необхідні для ринку праці.

Використання міждисциплінарного підходу в професійній підготовці магістрів міжнародного арбітражу – складник загальної проблеми підвищення рівня професійної, світоглядної, комунікативної та культурної компетентності арбітрів. Учені стверджують, що застосування міждисциплінарного підходу дає змогу вберегтися від стереотипності та суб'єктивізму. Однією з найбільших перешкод для досягнення справжнього міждисциплінарного навчання в освітніх середовищах є необхідність співпраці викладачів, які повинні не лише мати глибокі знання з різних споріднених галузей, але й уміти швидко адаптуватися до нових реалій, суспільних вимог, володіти комунікативними навичками, сучасними технологіями тощо. За наявності широкого списку вибіркового курсів, майбутній міжнародний арбітр отримує змогу побудувати власну освітню траєкторію з орієнтацією на власні інтереси та потреби, при цьому виявити зв'язки між різними дисциплінами й предметними сферами. Отже, на основі міждисциплінарного підходу магістри формують власне розуміння й пізнають світ через свій вибір.

Для системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу також характерні різноманітні зв'язки між галузями наукових знань. Через це проблеми оновлення вищої юридичної освіти постають як міждисциплінарні, що виникають на межі юридичних та інших наук. На думку відомих дослідників (С. Матісон, Н. Мачинська, В. Bloom, W. Taylor та ін.), застосування міждисциплінарного підходу до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу сприяє досягненню позитивних результатів:

- розумінню й засвоєнню теоретичних знань та формуванню практичних навичок;
- підвищенню мотивації, унаслідок чого навчання стає більш усвідомленим, цілеспрямованим, глибшим і призводить до закладення фундаменту для формування професійного досвіду;
- консолідації знань на основі синтезу різних підходів до виконання загальнонаукових завдань;
- усвідомленню глобальних взаємозв'язків у світі, різних поглядів та

цінностей;

- формуванню критичного й творчого мислення, ухваленню ефективних рішень;
- здатності виявляти, оцінювати та передавати важливу інформацію для виконання нових завдань;
- порівняно кращому ставленню магістра до себе як до громадянина.

Навчання, засноване на міждисциплінарному підході, дає змогу синтезувати ідеї, факти, методологію різних наук, сформувати в магістра міжнародного арбітражу цілісне світосприйняття. Міждисциплінарні магістерські програми є трудомісткими й вимагають спільної командної роботи викладачів, однак саме такі програми здатні сформувати в магістрів міжнародного арбітражу необхідні для майбутніх роботодавців уміння, навички та особисті якості, зокрема критичне мислення, комунікативність, навички аналізу й синтезу, уміння конструювати власні знання, творчість, ініціативність, інноваційність тощо.

На зміст професійної підготовки міжнародних арбітрів суттєво впливають тенденції світового й регіонального розвитку економіки, зміни на ринку праці. Наразі нагальним є введення до нових стандартів магістерських програм додаткового переліку спеціалізацій за напрямками міжнародного арбітражу, відповідно до світової освітньої практики. У цьому контексті вагоме значення має використання *професіографічного підходу*.

Професіографія – описово-технічна та психофізіологічна характеристика безлічі видів професійної діяльності, методика й техніка отримання та оброблення значущих із позицій психології характеристик праці. За результатами професіографії розробляють професіограми – перелік знань (соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних) про конкретну професію та організацію праці (Малхазов, 2010, с. 249–251).

Професіограма – результат усебічного опису професії, який формує уявлення про те, що і як має виконувати фахівець, за допомогою яких ресурсів, у яких виробничих умовах. До професіограми входять і вимоги, яким повинен

відповідати виконавець (Косов, Федоров, Житницький, 1982, с. 92).

Професіограма – гнучка орієнтовна основа для розвитку фахівця, що окреслює потенційні шляхи вдосконалення професійної діяльності.

Професіограма містить:

- загальні відомості про професію та її динаміку у зв'язку з розвитком науки і техніки;
- виробничу характеристику професії, опис трудового процесу (назви знарядь праці, за допомогою яких виконують роботу, рівень фізичного та психологічного напруження (суттєве, помірне, несуттєве), робоча поза тощо);
- санітарно-гігієнічні умови праці з переліком фізіологічних умов та медичних протипоказань;
- перелік обсягу знань і вмінь, які необхідні для успішної професійної діяльності;
- характеристику видів і тривалості професійного навчання, можливості підвищення кваліфікації;
- психограму, тобто характеристику психологічних вимог професії до людини з виокремленням основних і бажаних психічних особливостей, а також психофізіологічних протипоказань (Балаєва, 2013).

Використання професіографічного підходу надає змогу окреслити професійні функції магістрів міжнародного арбітражу, з огляду на сучасні тенденції розвитку професійної діяльності та вимоги ринку праці.

Після закінчення магістерської програми «Міжнародний арбітраж / Альтернативне вирішення спорів» випускник повинен:

уміти

- з'ясовувати закономірності й динаміку розвитку міжнародного арбітражу в сучасних умовах;
- синтезувати теоретичні та правові знання для розв'язання економіко-правових проблем;
- аналізувати правові джерела міжнародного характеру;
- вивчати чинне законодавство про міжнародний арбітраж;

- формулювати й розв’язувати проблеми, які виникають під час науково-педагогічної діяльності, що вимагає поглиблених професійних знань;
- вибирати необхідні методи дослідження, змінювати наявні й розробляти нові методи, з огляду на конкретні цілі;
- обробляти отримані результати, аналізувати та інтерпретувати їх, з огляду на наявні літературні дані;
- застосовувати загальні правила до конкретних проблем для отримання логічних рішень (дедуктивні міркування);
- поєднувати окремі факти для формування загальних правил або висновків (індуктивні міркування);
- слухати й розуміти інформацію та ідеї, представлені усно;
- використовувати засоби й технології в роботі (лазерний факс, ноутбуки, фотокопіювальне обладнання, сканери, багатолінійні телефонні системи тощо);

мати сформовані навички

- вести переговори для примирення та врегулювання розбіжностей;
- заслуховувати аргументи сторін спору й активно захищати їхні інтереси в процесі спілкування;
- критично й логічно мислити для з’ясування переваг і недоліків пропонуєних рішень, висновків або підходів до проблеми;
- переконувати інших змінити свою думку або поведінку.

Узагальнену професіограму міжнародного арбітра представлено в табл . 1.2.

Таблиця 1.2

Професіограма міжнародного арбітра

<i>Компоненти</i>	<i>Зміст</i>
1 . Зміст праці	Уся діяльність міжнародного арбітра повинна бути спрямована на виявлення істини в справі, що є змістовим аспектом арбітражного процесу. Міжнародний арбітр правильно призначає місце проведення арбітражу, добирає закон, який

		регулюватиме арбітражну процедуру, а також процес і права, пов'язані з виконанням арбітражного рішення. Міжнародний арбітр дотримується всіх етапів арбітражного процесу: обговорення умов звернення, організація графіка роботи, запит про розкриття або прийнятність документів, конфіденційність інформації, заперечення проти запитань свідків, використання доказів, ухвалення арбітражного рішення після закінчення провадження тощо.
2. Професійно важливі якості робітника	2.1. Професійні якості	Уміння спілкуватися з колегами та клієнтами. Здатність регулювати свою поведінку. Здатність ухвалювати рішення. Готовність розв'язувати проблеми. Прагнення до успіху. Прогностичний тип мислення.
	2.2. Особистісні якості	Незалежність, неупередженість, критичність, дипломатичність, професійна активність, гнучкість, енергійність, упевненість в ухвалених рішеннях, бажання й готовність працювати та самовдосконалюватися, тактовність, коректність, контактність.
	2.3. Інтелектуальні якості	Інтелектуальна готовність до навчання та саморозвитку, культурна обізнаність, професійна зрілість, глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу.
3. Знання, уміння, навички	Міжнародний арбітр повинен знати галузь міжнародного арбітражу та інші альтернативні способи вирішення спорів, сфери права, економіки, бізнесу, політики, психології. Виявляти комерційні прагнення клієнтів, знати організаційно-правові форми ведення бізнесу, інтерпретувати фінансові дані, розуміти право як комерційну діяльність. Повинен вести переговори, проводити перехресний допит, опитування, готувати клієнтське звернення, укладати арбітражне рішення, оскаржувати арбітражне рішення, стежити за його виконанням. Володіти управлінськими навичками. Уміти переконувати, знаходити консенсус, управляти діалогом, згладжувати емоційно напружені ситуації в процесі арбітражного розгляду, розуміти й	

	коригувати власний психологічний стан. Міжнародний арбітр повинен уміти ухвалювати рішення, пояснювати свої рішення, переконувати сторони в їхній правильності, що знижує напругу, сприяє пошуку компромісу. Важлива також тісна співпраця й діалог з іншими членами арбітражного суду, чому сприяють знання основ людської психології, педагогіки.	
4. Умови роботи	У приміщенні, а також за його межами. Знаряддя праці: комп'ютери, оргтехніка. Предмети праці: нормативні документи, способи комунікації й інформації, звіти, довідники.	
5. Медичні протипоказання	Захворювання, пов'язані з порушенням психіки.	
6. Вимоги до професійної підготовки	Комунікативно-мовленнєві навички, соціокультурна компетентність, психологічна підготовка, міждисциплінарна компетентність, цифрова компетентність, науково-дослідницька компетентність, міжособистісна компетентність, діагностична компетентність, аналітична компетентність, конфліктологічна компетентність. Навчання: юридичні університети.	
7. Сегмент на ринку	7.1. Близькі професії.	Сфера права, управління, психології, педагогіки. Адвокат, суддя, правознавець, юрисконсульт, медіатор, викладач правових дисциплін.
	7.2. Діапазон посад.	Партнер, керівник міжнародної арбітражної практики, директор Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, генеральний секретар Міжнародного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті в Парижі, секретар Європейської арбітражної групи, декан юридичного факультету, міністр закордонних справ, міністр юстиції, член Президії Віденського міжнародного арбітражного центру Австрійської федеральної економічної палати, експерт робочої групи II (Арбітраж і посередництво) Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), президент Арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, голова Союзу юристів України та ін.
	7.3. Попит професії на ринку праці.	Професія запотребувана на ринку праці, особливо у сфері торгівлі, комерції, на виробництвах, що розширюються й розвиваються.

Діяльнісний підхід пояснює й аналізує професію міжнародного арбітра на основі функцій, які він виконує для суспільства, гілок влади, зацікавлених осіб. Підготовка до майбутньої арбітражної практики – одне з основних завдань професійної підготовки магістрів міжнародного арбітража. Система сучасної вищої юридичної освіти повинна забезпечити соціалізацію випускника, уможливити впевнене та швидке входження в майбутню професію, закласти міцну основу для побудови успішної професійної кар'єри майбутнього міжнародного арбітра.

Специфіка юридичної діяльності полягає в її творчому характері. На думку Т. Горбунова, «творчий характер у діяльності юриста виявляється в тому, що, керуючись нормами права, він вибирає способи дій, методи роботи, які відповідають конкретній ситуації». Авторка вважає, що «діяльність юриста насичена практичними соціально-психологічними проблемами». Ці проблеми потрібно брати до уваги під час опанування юридичної спеціальності в закладах освіти, у реальній діяльності, у процесі перепідготовки юридичних кадрів (Горбунова, 2011).

Розгляд структури різних юридичних професій із позицій діяльнісного підходу має на меті обґрунтування теоретичних засад юридичної діяльності, виокремлення її підструктур, підвидів, компонентів, які ґрунтовно проаналізував С. Гусарев. Крім того, це повинно слугувати з'ясуванню змісту підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності впродовж їх навчання у ЗВО (Гусарев, 2007).

Використання практичного досвіду як основи для навчання – особливість програм у закладах вищої освіти зарубіжних країн. Для створення підґрунтя майбутньої професійної діяльності важливо залучати студента до роботи в юридичних клініках, надавати студентіві місце проходження практики під час навчання, налагоджувати стійкі зв'язки регіональних юридичних спільнот і організацій із закладами вищої освіти.

Для подальшої юридичної діяльності варто перетворити студента на активного суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності у взаємодії з викладачем

й однокрупниками, розвивати в майбутнього студента критичне мислення, здатність до саморозвитку, саморефлексії, формувати емоційний інтелект і моральні якості, навчити майбутнього фахівця шукати ефективні способи виконання поставлених завдань, застосовувати здобуті знання на практиці.

Використання діяльнісного підходу в професійній підготовці магістрів міжнародного арбітражу спрямоване на розвиток у майбутніх фахівців стійкого відчуття професійної ідентичності, саморефлексивної громадянської позиції, практичних навичок та етичних суджень через розширення джерел знань і способів опанування нових знань, практику й ефективну працю в мінливому світі.

Особистісно орієнтований підхід до навчання, що зародився наприкінці 1980 років, бурхливо розвивався вже в 1990 роках завдяки працям педагогів-новаторів. Основним постулатом концепції стала унікальна й неповторна особистість учня. Сутність особистісно орієнтованого підходу полягає в ставленні педагога до вихованця як до особистості, як до самостійного й відповідального суб'єкта власного розвитку. Цей підхід скерований на результат навчання та на ефективно організований навчальний процес. Крім того, потреба брати відповідальність за власне навчання лежить в основі особистісно орієнтованої концепції. Це передбачає, що студенти повинні володіти активним і незалежним способом мислення, а заклади вищої освіти зобов'язані активно в цьому їх підтримувати. Необхідно адаптувати свої навчальні плани до сучасного студента та вимог ринку праці, щонайкраще готувати студентів до майбутньої професійної й суспільної ролі.

Широкий і глобалізований доступ до вищої освіти доводить, що існують різні типи студентів, які потребують індивідуалізованого підходу. У цьому сенсі навчання, орієнтоване на студента, – концепція, яка сприймає студента як людину з унікальним досвідом, яка готова активно брати участь у формуванні власного навчального шляху.

Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу відіграє важливу роль у стимулюванні мотивації й залученні майбутніх арбітрів до навчання, їхній саморефлексії. Цей підхід зважає

на індивідуальність кожного магістра міжнародного арбітражу, його прагнення⁵ потреби; вимагає гнучких навчальних підходів і методів навчання; заохочує почуття автономії в студента, сприяє адекватній співпраці викладача й студента, взаємоповазі в стосунках; допомагає перевірити та оцінити результати навчання магістрів міжнародного арбітражу для прогнозування успіху в їхній подальшій професійній діяльності.

Оцінювання в контексті особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу потребує уваги до таких параметрів: студенти заздалегідь ознайомлені з методами поточного й семестрового оцінювання та з критеріями оцінювання. Студентам надано зворотний зв'язок, запропоновано поради й рекомендації стосовно підготовки до тестування. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу, з огляду на особистісно орієнтований підхід, передбачає об'єктивні та справедливі форми проведення перевірки знань студентів. Зрозуміло, що правила оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу беруть до уваги й пом'якшувальні обставини, процедури розгляду скарг із боку студентів.

Отже, методологічні підходи в професійній підготовці магістрів міжнародного арбітражу дають змогу суттєво підвищити якість юридичної освіти, сформуванати високий рівень професійної компетентності майбутніх арбітрів та сприяти ефективній адаптації до професійної діяльності.

Висновки до першого розділу

У розділі виконано бібліографічний аналіз задекларованої проблеми, досліджено генезу професії міжнародного арбітражу, схарактеризовано поняттєвий апарат міжнародного арбітражу, описано особливості професійної діяльності міжнародного арбітра, розроблено його соціально-психологічний профіль, з'ясовано методологічні підходи до професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

Унаслідок узагальнення результатів наукових пошуків українських і зарубіжних учених, зроблено висновок щодо актуальності проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу, її зумовленості потребами науки, практики й соціуму, відкритості для подальших наукових дискусій. Аналіз наукових джерел уможливив умотивоване виокремлення різних підходів науковців до з'ясування сутності понять «юридична наука», «юридична освіта», «професійна підготовка», «магістерська підготовка», «міжнародний арбітраж», «фахівець із міжнародного арбітражу». У руслі дослідження окреслених термінів порушено низку проблем, які розв'язують у сучасних наукових розвідках. Крім того, аналіз наукових джерел засвідчує відсутність у вітчизняній науці дисертаційних і монографічних праць, присвячених теоретичним та практичним аспектам професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

У процесі розвитку професії міжнародного арбітра виокремлено чотири основні етапи. Етап зародження (кінець XIX століття – 70-ті – 80-ті роки XX століття) належав «поважним старим» (англ. *«Grand Old Men»*), другий етап утвердження (80-ті – 90-ті роки XX століття – початок XXI століття) у процесі розвитку професії міжнародного арбітра стосувався покоління «технократів» (у значенні технічних експертів), що віддзеркалювало тенденції розвитку філософії права XX ст. та арбітражної практики зокрема. Третій етап усвідомлення (початок XXI століття – до 2010 року) пов'язаний із новим поколінням арбітрів як управлінців арбітражного процесу. Цей етап у розвитку професії міжнародного арбітра зазнав впливу філософії управління – нової парадигми управлінського мислення, що базована на ідеях гуманізму. Сучасний етап «partiципації» (період із 2010 року – донині) у розвитку британської юридичної освіти можна схарактеризувати як філософію економічного аналізу права. На цьому етапі міжнародного арбітра сприймають як бізнес-партнера.

З'ясовано, що арбітражна діяльність має загальну характеристику окремої професії, а міжнародні арбітри – це самостійна соціально-професійна група (професійні якості: уміння спілкуватися з колегами й клієнтами, здатність

регулювати свою поведінку, здатність ухвалювати рішення, готовність розв'язувати проблеми, прагнення до успіху, прогностичний тип мислення; особистісні якості: незалежність, неупередженість, критичність, дипломатичність, професійна активність, гнучкість, енергійність, упевненість в ухвалених рішеннях, бажання й готовність працювати та самовдосконалюватися, тактовність, коректність, контактність; інтелектуальні якості: інтелектуальна готовність до навчання й саморозвитку, культурна обізнаність, професійна зрілість, глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу).

У процесі дослідження обґрунтовано методологічні підходи (акмеологічний, компетентнісний, міждисциплінарний, професіографічний, діяльнісний, особистісно орієнтований), які дають змогу суттєво підвищити якість юридичної освіти, сформуванню високого рівня професійної компетентності майбутніх міжнародних арбітрів, сприяти ефективній адаптації до професійної діяльності.

Матеріали розділу представлено в публікаціях автора: (Нагорна, 2015b, 2016f, 2017j, 2017k, 2018i, 2019b).

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ У СВІТОВОМУ ПРОСТОРІ

2.1. Загальна характеристика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Швеції

Опис чинників, які впливають на вибір місця проведення арбітражу, доводить, що привілеї надають країнам-підписантам «Нью-Йоркської конвенції», так званій «Великій четвірці» (Британія, Швеція, Швейцарія, США), які формують рейтинг найпопулярніших юрисдикцій міжнародного арбітражу.

Згідно з результатами дослідження «Еволюція міжнародного арбітражу» («International Arbitration Survey: The Evolution of International Arbitration», 2018), проведеного Школою міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії у 2018 р., Лондон був обраний як найбільш бажане місце проведення арбітражного розгляду в усіх регіонах (64 %). Женева посідає третє місце в країнах Європи, Африки та на Близькому Сході (26 %); Нью-Йорк – третє місце в Північній Америці (22 %), а Швеція здобула популярність серед 12 % опитаних. У зв'язку з цим виникає потреба проаналізувати особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах зазначених країн.

Національні системи вищої освіти відрізняються залежно від вимог, критеріїв, стандартів, структури та змісту навчального плану, організаційно-педагогічних умов професійної підготовки фахівців. У край складно виконати порівняльний аналіз результатів освітньої діяльності в різних країнах та оцінити поступ у досягненні національних і міжнародних цілей. Розуміння та правильна інтерпретація діяльності й результативності систем освіти з глобального погляду можливі за наявності порівнюваних даних (International Standard Classification of Education, 2012, с. 3). «Міжнародний стандарт класифікації освіти» («*The International Standard Classification of Education / ISCED*») дає змогу реалізовувати компаративні дослідження в різних країнах світу.

Кількість магістерських програм з арбітражу та спеціалізованих курсів невинно зростає. На цьому тлі ініційовано ідею створити своєрідний рейтинг програм за об'єктивними показниками: рівень зайнятості випускників, обсяг годин, запланованих для спеціалізованого навчання. Відповідно до результатів досліджень, 60 % фірм обирають випускників зі ступенем магістра з арбітражу (Perry, 2012, с. 3). У статті С. Перрі «Оволодіння професією» / «Mastering the Trade» зауважено, що до цього рейтингу входять юридичні школи, які пропонують ступінь магістра з арбітражу або з альтернативного вирішення спорів (Стокгольмський університет, Женевська юридична школа, Лондонський університет Королеви Марії, Нью-Йоркський університет, Пеппердинський університет), що продемонстровано в таблиці 2.1. Цей рейтинг вибудований на основі академічної репутації юридичної школи та кількості курсів і годин, присвячених вивченню арбітражу.

Таблиця 2.1

**Спеціалізовані магістерські програми
з арбітражу та вирішення спорів**

Рейтинг	Заклад	Назва програми
1.	Стокгольмський університет / Stockholm University	Міжнародний комерційний арбітраж / LLM in International Commercial Arbitration
2.	Женевська юридична школа / Geneva Law School	Вирішення міжнародних спорів / Master in International Dispute Settlement
3.	Лондонський університет Королеви Марії / Queen Mar, University of London	LLM in International Dispute Resolution
4.	Нью-Йоркський університет / New York University	Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж / LLM in International Business Regulation, Litigation and Arbitration
5.	Пеппердинський університет / Pepperdine University	Міжнародний комерційний арбітраж / LLM in International Commercial Arbitration
<i>Джерело: систематизоване автором</i>		

Базельський університет, Невшательський університет, Університет Люцерн в співпраці зі Швейцарською арбітражною академією, Колумбійський університет, Гарвардський університет, Стенфордський університет, Каліфорнійський університет, Єльський університет, Сиракузький університет, Лондонська школа економіки, Університетський коледж Лондона, Королівський коледж у Лондоні тощо – престижні університети світу, які пропонують лише навчальні курси з міжнародного арбітражу та / чи альтернативного вирішення спорів у розрізі загальної магістерської програми за спеціальністю «Право» або як окрему спеціалізацію в межах, наприклад, господарського права. До аналізу варто залучити особливості професійної підготовки міжнародних арбітрів на прикладі країн «Великої четвірки» – Швеції, Швейцарії, США та Великої Британії.

Освітня система Швеції перебуває під контролем Міністерства освіти країни (*Swedish National Agency for Education*), що створює спеціальні комісії для розроблення освітніх програм та імплементації освітніх реформ. На сучасному етапі університети Швеції пропонують програми для отримання ступенів за європейським стандартом: бакалаврат, магістратура й докторантура. У 1991 році ініційовано важливу реформу для дерегулювання системи вищої освіти та надання більшої автономії кожному закладові вищої освіти, а також широких можливостей для індивідуального вибору студентів. Реформа була затверджена парламентом навесні 1992 року. 1 липня 1993 року новий «Закон про вищу освіту» набув чинності (Fritzell, 1998, с. 18–19). У новій системі обсяги різних програм і розподіл субсидій між закладами вищої освіти залежали від вимог студентів, а також від якісних і кількісних досягнень кожного закладу. Організація навчання й пропонований набір навчальних курсів затверджені, зазвичай, на місцевому рівні. Студентам була надана свобода вибору навчальних курсів у межах нового визнаного на міжнародному рівні «Положення про наукові ступені» (Высшее образование в Швеции).

Швеція – один із найбільш провідних центрів міжнародного арбітражу, оскільки тут функціює найбільш авторитетна арбітражна установа світу –

Арбітражний інститут Стокгольмської торгової палати (англ. *Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce*), стандарти якої беруть до уваги під час розроблення магістерських програм із підготовки майбутніх міжнародних арбітрів.

Докладно аналізуючи організацію професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в закладах вищої освіти Швеції, зауважимо, що, попри популярність професії арбітражного юриста, лише два університети Швеції пропонують магістерські програми з міжнародного арбітражу: Стокгольмський університет (англ. *Stockholm University*) та Уппсальський університет (англ. *Uppsala university*).

На юридичному факультеті Стокгольмського університету понад десять років тому започатковано очну однорічну магістерську програму підготовки магістрів у галузі міжнародного комерційного арбітражу «Міжнародний комерційний арбітраж», якість якої на сьогодні визнана в усьому світі. Для зарахування на навчання в магістратуру потрібно заповнити заявку через Інтернет на сайті єдиної приймальної комісії *University Admissions*, де необхідно зазначити спеціальність, що цікавить абітурієнта. Після отримання запрошення з навчального закладу потрібно вчасно надати диплом та інші супровідні документи. Доступ до магістерських програм отримують не лише шведські абітурієнти, але й іноземні випускники бакалаврату чи магістратури (Магістратура в Швеції: особенности, поступление, стоимось обучения) за міжнародний екзамєн з англійської мови як іноземної (TOEFL, IELTS, Cambridge: CAE, CPE) (Master Programme in Investment Treaty Arbitration 2020/2021, 2020).

Навчання в магістратурі «Міжнародний комерційний арбітраж» у Стокгольмському університеті передбачає опанування двох обов'язкових навчальних курсів, а також підготовку та публічний захист магістерської роботи (*The Master of International Commercial Arbitration Law (ICAL) program*) (Stockholms Universitet. International Commercial Arbitration (INKOSK-M): Course description).

Отже, вступний курс «Міжнародний комерційний арбітраж» (30 кредитів) триває протягом першого семестру (від вересня до січня) та вивчає теоретико-методологічні основи міжнародного комерційного арбітражу. Студенти навчаються використовувати різноманітні методи, що необхідні для інтерпретування й застосовування правової основи, також юридичні принципи, які можна знайти в джерелах міжнародного комерційного арбітражу (конвенції, договори, національне законодавство, типові закони, інституційні правила, етичні норми, договірні норми, прецедентне право застосування національного та іноземного законодавства тощо). Названий навчальний курс спрямований на опанування впливу різних правових культур у міжнародному контексті. Варто зазначити, що інтерактивний і динамічний підходи до навчання сприяють формуванню в студентів глибоких теоретичних знань та розвитку в них практичних навичок (див. Додаток В.2).

Вступний курс «Міжнародний комерційний арбітраж» поділений на такі вузькоспеціалізовані теми: 1. Англomовне академічне письмо. 2. Вступ до міжнародного комерційного арбітражу. 3. Основні поняття, елементи й особливості міжнародного арбітражу. 4. Нормативна база та джерела. 5. Методи дослідження в міжнародному арбітражі та кейс-аналіз. 6. Правові основи та принципи арбітражу. 7. Арбітражні угоди. 8. Діяльність арбітражу у світі. 9. Арбітражна угода: подільність та принцип «компетенції – компетенції». 10. Арбітражна угода: повноваження, чинність та інтерпретація. 11. Правовий аналіз та вирішення проблем. 12. Сторони в арбітражній угоді. 13. Арбітрабельність місця проведення арбітражу. 14. Арбітраж: урегулювання міжнародних конфліктів. 15. Особливості проведення міжнародного змагання з комерційного арбітражу імені Віллема С. Віса. 16. Заперечення юрисдикції. 17. Діяльність Міжнародної торгової палати. 18. Арбітраж, що залучає багато сторін. 19. Арбітражний суд: призначення та завдання. 20. Арбітражний суд: обов'язки й повноваження. 21. Представлення справи та проблеми надання доказів у міжнародному арбітражі. 22. Забезпечувальні заходи. 23. Вибір застосовного права в міжнародному арбітражі. 24. Арбітражні забезпечувальні заходи та

екстрений арбітраж. 25. Об'єднання та консолідація. 26. Правила Торгової палати Стокгольма. 27. Конфіденційність у міжнародному арбітражі. 28. Докази. 29. Укладення електронних документів. 30. Експерти. 31. Контрольні засоби в арбітражному розгляді. 32. Порівняльно-процесуальне право. 33. Арбітраж у Швеції. 34. Зустрічні позови, взаємозалік та нові претензії. 35. Ініціативна позиція у веденні справи. 36. Арбітраж Постійної палати третейського суду. 37. Арбітраж та злочинність – питання державної політики. 38. Засоби правового захисту. 39. Арбітражне рішення. 40. Витрати в арбітражному процесі. 41. Арбітражне рішення: поправки та тлумачення. 42. Звернення проти рішення. 43. Нью-Йоркська конвенція. 44. Виконання рішень.

Навчальний процес поєднує такі форми роботи: аудиторні (лекції та різні види семінарів – проблемний семінар, погоджувальний семінар, семінар-дискусія тощо) і позааудиторні (індивідуальні та групові консультації, навчальні візити до арбітражних установ, участь у міжнародних арбітражних конференціях, семінарах у юридичних фірмах, навчальному судовому процесі (*moot*) тощо).

Студент зобов'язаний брати активну участь у різних видах навчальної діяльності (щонайменше 80 %), накопичуючи бали відповідно до шкали оцінювання: А (відмінно), В (дуже добре), С (добре), D (задовільно) або Е (достатньо). Незадовільне виконання навчального плану оцінюють за допомогою Fx (недостатньо) або F (неприйнятно).

Крім того, наприкінці кожного семестру студенти складають письмові іспити, основним завданням яких є не лише перевірка отриманих знань, але й визначення рівня сформованості критичного мислення студентів. Під час іспиту дозволене використання довідкових матеріалів.

Після успішного завершення вступного курсу студент повинен:

– знати й розуміти сутність поняття «міжнародний комерційний арбітраж» (правові основи арбітражу, принцип автономії сторін, процесуальні принципи, арбітражна угода, визначення юрисдикції, застосовне право,

арбітражний розгляд, арбітражний суд, арбітражне рішення, укладення та виконання арбітражних рішень);

- демонструвати глибокі методологічні знання питань, пов'язаних із міжнародним комерційним арбітражем, особливо порівняльної методології;
- виявляти, формулювати, оцінювати та критично аналізувати проблеми, що виникають у сфері міжнародного арбітражу, а також пропонувати способи їх розв'язання;
- використовувати методи для проведення правових досліджень, представляти та обговорювати власні результати письмово й усно.

Другий семестр магістерської програми «Міжнародний комерційний арбітраж» триває п'ять місяців (від січня до травня) і поєднує вивчення поглибленого курсу з міжнародного арбітражу (15 кредитів ECTS) та написання магістерської роботи (15 кредитів ECTS) (Stockholms Universitet. Advanced International Arbitration (AVINSK-M): Course description).

Зауважимо, що з-поміж різних принципів професійного навчання (принципи оптимальності й достатності, мобільності, інтерактивності, проблемності, професійної спрямованості, фундаменталізації, зв'язку теорії з практикою тощо) (Oliinyk, 2016, с. 296–297), тут чітко простежуване дотримання принципу системності й послідовності навчання, оскільки поглиблений навчальний курс «Міжнародний арбітраж» повністю базований на знаннях і вміннях, отриманих студентом протягом першого семестру.

Мета поглибленого курсу «Міжнародний арбітраж» – надання глибинних знань матеріально-правових і процесуальних аспектів цієї галузі, зокрема вивчення міжнародного інвестиційного арбітражу, а також актуальних питань, що стосуються держави й державних підприємств як сторін у міжнародному арбітражі. У межах цього навчального курсу також аналізують сучасні, інколи суперечливі явища (наприклад, міжнародні етичні норми, «стороннє фінансування», збалансування суспільних і приватних інтересів, розгляд масових позовів, багатосторонній арбітраж тощо), що вимагають критичного аналізу інтересів конкурентних сторін (Stockholms Universitet. International

Commercial Arbitration (INKOSK-M): Course description).

Упродовж другого семестру студенти долучаються також до підготовки дослідницьких проєктів, присвячених актуальним питанням міжнародного арбітражу та пов'язаних із подальшим написанням майбутньої магістерської роботи. Така діяльність допомагає студентам розвивати дослідницькі якості, уміння самостійно проводити дослідження, правильно застосовувати наукові методи, виявляти й формулювати нагальні питання, структуровано та аналітично обґрунтовувати правові засади.

Поглиблений навчальний курс «Міжнародний арбітраж», відповідно до навчального плану, охоплює такі теми: 1. Вступ до інвестиційного арбітражу. 2. Наукові засади міжнародного арбітражу. 3. Процесуальні особливості арбітражу. 4. Нові підходи у сфері арбітражу. 5. Методологія міжнародного й транснаціонального права. 6. Правила Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС) та комерційного арбітражу: порівняльні аспекти. 7. Державний суверенітет та імунітет. 8. Арбітражні спори у сфері інтелектуальної власності. 9. «Jura novit curia» та застосування історичних аргументів у правових дослідженнях. 10. Правові теорії арбітражу. 11. Правове обґрунтування та наукові методи. 12. Вирішення спорів у галузі будівництва та інфраструктурних проєктів. 13. Етика в арбітражі. 14. Юрисдикції в інвестиційному арбітражі. 15. Забезпечення виконання інвестиційних рішень.

Після успішного завершення поглибленого курсу «Міжнародний арбітраж» студент повинен уміти:

- демонструвати поглиблені знання та розуміння теорії й методології міжнародного арбітражного права;
- критично аналізувати й оцінювати різні аргументи, які застосовують у наукових дискусіях;
- знати останні законодавчі зміни в галузі міжнародного арбітражного права;
- системно виявляти, формулювати, аналізувати та оцінювати комплекс науково-правових питань і проблем у межах міжнародного арбітражного права,

уміти проводити наукові дослідження, що сприятиме розвитку міжнародного арбітражного права;⁶

- аналізувати етичні та соціальні аспекти в галузі міжнародного арбітражного права;
- усвідомлювати необхідність подальших наукових пошуків.

Як зазначено вище, одночасно з опануванням поглибленого навчального курсу «Міжнародний арбітраж» студенти під керівництвом наукових консультантів працюють над магістерськими роботами, що є завершальним етапом магістерської програми «Міжнародний комерційний арбітраж».

Робота над науковою проблемою не лише поглиблює теоретичні знання предметної сфери, але й розвиває дослідницькі вміння студента, зокрема вміння вибрати наукову тему відповідно до найважливіших потреб сучасності, застосувати теорії й методи, організувати дослідження, сформулювати вступ, обґрунтувати висновки, навести аргументи, оформити використані джерела та покликання в тексті, згідно з чинними вимогами тощо. Магістерську роботу оцінює екзаменатор на основі трьох факторів: зміст та оформлення наукового дослідження, усний захист і виступ у ролі опонента, коли студентові надають можливість критично проаналізувати й оцінити роботу однокурсника (Stockholms Universitet. Master Thesis in International Commercial Arbitr. (TMICAL-M): Course description).

Найстаріший у Швеції юридичний факультет Уппсальського університету (англ. *Uppsala university*) може пишатися своїми фундаментальними освітніми програмами – одними з найпопулярніших у Скандинавії. Увагу акцентовано на поєднанні високої якості навчальної та науково-дослідницької роботи студентів під керівництвом відомих теоретиків і практиків – експертів у галузі на основі широкої міжнародної творчої співпраці й тісної взаємодії з іншими університетами та організаціями (Uppsala University. Sweden – World University Rankings).

Однорічна очна освітня магістерська програма «Міжнародний інвестиційний арбітраж» заснована лише у 2012 році як відповідь на вимоги

сьогодення. Варто зазначити, що сфера міжнародного інвестиційного арбітражу продовжує стрімко розвиватися, тому юристи, які мають спеціальну професійну підготовку в галузі інвестиційного права та арбітражу, стають цінним надбанням багатьох національних і міжнародних організацій, зокрема юридичних фірм, урядів, банків, великих корпорацій, інституцій Європейського Союзу та неурядових організацій.

Магістерська програма Упсальського університету «Міжнародний інвестиційний арбітраж» (Master Programme in Investment Treaty Arbitration 2020/2021, 2020) має на меті забезпечити майбутніх фахівців глибокими знаннями з міжнародного арбітражу щодо розгляду спорів між інвесторами та країнами географічного місця розташування. Кількість кредитів навчального плану підготовки магістрів «Міжнародний інвестиційний арбітраж» дорівнює 60 кредитам ECTS та охоплює вивчення чотирьох модулів (по 15 кредитів на кожен).

Навчальний процес у магістратурі базований на проблемно-орієнтованому підході, що вможливорює інтенсивну підготовку майбутніх фахівців. Несуттєву увагу звернено на лекції як на форму аудиторної роботи, порівняно з семінаром. Проблемний метод навчання заснований на активній участі студента, що вимагає фізичної присутності всіх учасників процесу в одній аудиторії. Відвідування й підготовка до занять є обов'язковою умовою успішного завершення курсу. На різних видах семінарів обговорюють й аналізують проблеми, а також пропонують можливі шляхи їх розв'язання.

Перший модуль програми присвячений вивченню основних принципів і норм міжнародного арбітражу. Студенти в межах цього модуля обговорюють й аналізують такі питання, як арбітражна угода, призначення арбітрів, процедурні питання, застосовне право та виконання арбітражних рішень.

Теми другого модуля пов'язані з дослідженням проблем захисту закордонних інвестицій відповідно до міжнародного права, аспектів договірної права, тобто з аналізом двосторонніх і багатосторонніх договорів про захист інвестицій, а також норм звичаєвого міжнародного права. Такі ключові поняття,

як «експропріація», «справедливе й рівноправне звернення», «обов'язки держави» та «атрибуції», опановують у контексті другого модуля. Ще одним важливим аспектом є витлумачення договору, який ґрунтований на «Віденській конвенції про право міжнародних договорів».

Третій модуль ознайомлює студентів із процедурними питаннями інвестиційного арбітражу. Основна увага зосереджена на проблемах юрисдикції, наприклад, застосування положень режиму найбільшого сприяння в торгівлі до процедурних питань – конфіденційність і прозорість, недоторканність та виконання інвестиційних рішень тощо. Підготовка магістерської роботи передбачена протягом четвертого модуля.

Найкращі студенти також мають змогу стати учасниками навчальних судових процесів («*moot arbitration*»), підготовка до яких розпочинається всім і закінчується наприкінці травня проведенням усного слухання. Після завершення магістерської програми «Міжнародний інвестиційний арбітраж» студент повинен:

- мати глибокі знання міжнародного публічного права, міжнародного арбітражного права та договірної інвестиційного арбітражу;
- бути обізнаним з арбітражною практикою та юридичною теорією;
- майстерно володіти ораторським мистецтвом, уміти презентувати й пояснювати (усно та письмово) складні правові й фактичні питання.

Отже, закінчення магістратури «Міжнародний комерційний арбітраж» у Стокгольмському університеті або «Міжнародний інвестиційний арбітраж» в Уппсальському університеті – запорука успішної кар'єри на міжнародному рівні, оскільки випускники названих освітніх програм стають висококваліфікованими конкурентоспроможними фахівцями в галузі міжнародного арбітражу, отримують керівні посади в провідних юридичних фірмах, арбітражних установах, урядових організаціях, найпрестижніших закладах вищої освіти тощо.

Отже, запотребованість на ринку праці випускників цих магістерських програм доводить ефективність і результативність такої професійної підготовки.

Спеціально розроблені навчальні плани успішно поєднують складний теоретичний матеріал із його практичним застосуванням. Співпраця з провідними арбітражними установами світу, робота команди досвідчених викладачів сприяють поширенню позитивного іміджу аналізованих магістерських програм не лише на території Швеції, але й у всьому світі. Загалом аналізовані заклади професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу Швеції прагнуть до універсальності освітніх послуг, що не лише спрощує систему управління та акредитації, а й призводить до налагодження зв'язків між навчальними закладами, їхніми програмами, сприяє академічній мобільності.

2.2. Швейцарський досвід підготовки магістрів міжнародного арбітражу до майбутньої професійної діяльності

Швейцарія підписала Болонську декларацію ще 1999 року, а з 2005 року більшість швейцарських університетів перейшла на нову модель вищої освіти «бакалаврат – магістратура», реалізуючи на власній практиці болонські домовленості. Бакалаврат і магістратура у Швейцарії – абсолютно незалежні способи проходження професійної підготовки. Варто зазначити, що серед європейських країн Швейцарія вирізняється найвищим рівнем державних інвестицій в освітню галузь, однак навчальні заклади тут повністю автономні та здатні розробляти навчальні програми для задоволення потреб ринку праці. Наразі відчутний підвищений попит на висококваліфікованих спеціалістів у сфері міжнародного арбітражу, бо цей альтернативний спосіб вирішення спорів набуває стрімкого розвитку. У кожному кантоні Швейцарії існує окрема система освіти, проте якість і доступність освітніх послуг гарантовані федеральною владою, тому структура професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів у Швейцарії зважає на принципи Болонської конвенції, а також на стандарти міжнародних арбітражних інституцій (див. Додаток В).

Наголосимо, що Швейцарія – одна з найбільш привілейованих країн міжнародного арбітражу. Цьому сприяють політична нейтральність, стратегічне

розташування, чітка ліберальна нормативна база, наявність представництв численних міжнародних організацій і транснаціональних корпорацій (Європейська штаб-квартира Організації Об'єднаних Націй, Всесвітня торгова організація, Всесвітня організація інтелектуальної власності, Міжнародна організація праці та міжнародного зв'язку тощо; головні європейські офіси корпоративних груп «Х'юлетт-Паккард», «Проктер енд Гембл», «Колгейт», «Катерпіллар», «Інвіста» і т. ін.) (Welcome to Geneva).

Заклади вищої освіти Швейцарії пропонують вибіркові навчальні курси з міжнародного арбітражу в розрізі магістерських програм за спеціальністю «Право» (Додаток В), навчальні засідання, програми підвищення кваліфікації міжнародних арбітрів-практиків, а також окремі магістерські програми для фахової підготовки магістрів із міжнародного арбітражу. Звернемо увагу на те, що магістерські програми з міжнародного арбітражу та / чи з вирішення міжнародних спорів реалізують лише в трьох університетах Швейцарії (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Магістерські програми
з міжнародного арбітражу в університетах Швейцарії**

Назва університету	Вид освітньої послуги	Назва програми	Мова вивчення
Юридична школа Женевського університету / Geneva University Law School	Магістерська програма (очна форма навчання)	«Вирішення міжнародних спорів» / «The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (MIDS)»	англійська
Юридична школа Цюрихського університету / Universität Zürich Rechtswissenschaftliche Fakultät	Магістерська програма (заочна форма навчання)	«Міжнародні судові процеси та арбітраж» / «International Litigation and Arbitration»	німецька
Швейцарська міжнародна юридична	Магістерська онлайн-	«Міжнародне торгове право та вирішення	англійська

школа / Swiss International Law School	програма	спорів» / «International Commercial Law and Dispute Resolution»	1

Джерело: систематизоване автором.

Накопичені знання та традиції у сфері міжнародного арбітражу й вирішення міжнародних спорів уможливили створення на базі юридичного інституту Женевського університету однорічну (із вересня до червня) очну магістерську програму «Вирішення міжнародних спорів» («The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (MIDS)»), де створено умови для поглибленого та високопрофільного вивчення різних аспектів урегулювання міжнародних спорів (див. Додаток В.1).

Структура програми на здобуття ступеня магістра має елективний характер, пропонує студентам достатні можливості для задоволення власних інтересів та набуття необхідних знань для майбутньої професійної діяльності. Типовий навчальний план містить:

- два загальні курси, що пропонують ґрунтовний огляд теоретичних питань, пов'язаних з урегулюванням міжнародних спорів;
- щонайменше 8 із 15 поглиблених курсів;
- два факультативні курси з 25, що стосуються врегулювання міжнародних спорів, міжнародного та підприємницького права.

Перший загальний курс «Організація врегулювання міжнародних спорів» («*The Organization of International Dispute Settlement*»), що викладають протягом першого семестру, пояснює різні механізми вирішення міжнародних спорів. Особлива увага зосереджена на інвестиційному й комерційному арбітражу, процедурі вирішення спорів у міжнародному суді та СОТ, а також на інших сучасних механізмах урегулювання спорів. Акцентовано на характерних особливостях діяльності міжнародних установ, залучених до процесу вирішення міжнародних спорів, аналізі типології спорів тощо.

Другий загальний курс «Міжнародні судові розгляди» («*International Legal*

Proceedings») з'ясовує основні процесуальні проблеми, що виникають у міжнародних судових процесах. Оскільки процедура вирішення спорів у різних процесах стосується подібних питань (наприклад, юрисдикція, тимчасові засоби, доказова база, правозастосування), то цей курс представляє матеріал у порівняльному аспекті.

Інтенсивні курси, більшість із яких викладають провідні професори, дають змогу заглиблюватися в деталі різних тем із вирішення міжнародних суперечок. На вивчення одного такого курсу заплановано дев'ять годин. Студенти за власним бажанням вибирають принаймні 8 дисциплін із 15: 1. Нью-Йоркська конвенція 1958 року. 2. Міжнародний комерційний арбітраж: ключові проблеми. 3. Арбітраж Міжнародної торговельної палати. 4. Арбітраж у Сполучених Штатах Америки. 5. Законодавство ЄС у галузі міжнародного арбітражу. 6. Договірне право в міжнародному комерційному арбітражі. 7. Французьке законодавство про міжнародний торговий арбітраж. 8. Міжнародний арбітраж у країнах Латинської Америки. 9. Державна політика в галузі міжнародного арбітражу. 10. Арбітраж Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів. 11. Урегулювання спорів СОТ. 12. Класовий, масовий та колективний арбітраж. 13. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. 14. Філософські питання в міжнародному арбітражі. 15. Спортивний арбітраж.

Окрім загальних та інтенсивних курсів, студенти вибирають із переліку 25 дисциплін щонайменше два щотижневі англомовні чи франкомовні факультативні курси, які стосуються питань урегулювання міжнародних спорів, наприклад: «Відповідальність у транснаціональному та міжнародному праві» (*«Responsibility in Transnational and International Law»*), «Міжнародне право інтелектуальної власності» (*«International Intellectual Property Law»*), «Порівняльна методологія: договірне право» (*«Comparative Methodology: Contract Law»*) тощо.

Після вступної лекції студенти відвідують практичні заняття в невеликих групах (35–40 студентів), щоб забезпечити максимальну взаємодію з викладачем, розвинути мисленнєві дії й ораторські здібності. Крім власне теоретичної підготовки, на заняттях у першому семестрі студенти вчаться

представляти себе, взаємодіяти в колективі, працювати з електронними носіями для професійних цілей, ефективно складати лист-заявку й резюме. Наступний етап передбачає розроблення стратегії для проходження співбесіди. Для цього проводять інсценовані інтерв'ю, яке записують на відео, що допомагає в подальшому обговоренні продуктивності кожного студента та аналізі допущених помилок, підвищенні ефективності комунікації.

Навчальний план магістерської освітньої програми в Женевському університеті охоплює низку практичних семінарів, спрямованих на поліпшення навичок, необхідних для врегулювання міжнародних суперечок (мовленнєві, соціокультурні, навички кількісного оцінювання збитків тощо). Наприклад, дисципліна «Юридичне письмо» («*Legal Writing*») представляє аналіз особливостей укладання правової документації для забезпечення діяльності міжнародного арбітражу. Крім засвоєння теоретичних основ, передбачено виконання практичних вправ та індивідуальних завдань для закріплення отриманих знань. Дводенний семінар «Експертиза свідків у міжнародному арбітражі» («*Witness Examination in International Arbitration*») спеціально розроблена Женевським фондом FIAA для задоволення потреб студентів цієї магістерської програми.

Популярною формою навчального процесу тут є щотижневі консультації-зустрічі («*tutorials*») викладача з групою студентів (до 10 осіб). Такі зустрічі не лише надають студентам змогу переглянути та докладно проаналізувати ключові поняття, що опановують у загальних курсах, але й обговорити дискусійні питання, які порушені у власній дипломній роботі (40–50 сторінок) чи в працях однокласників. Викладач під час консультацій керує написанням наукових статей студентів (одна в семестр), бо навчальний план MIDS передбачає участь студентів у двох міжнародних конференціях – одну у Швейцарії, іншу за кордоном. Скажімо, у Швейцарії студентам пропонують участь у щорічній конференції ASA або в конференції Невшательського університету з актуальних питань у сфері міжнародного комерційного арбітражу. За кордоном студенти MIDS регулярно відвідують інвестиційний форум, організований Британським

інститутом міжнародного та порівняльного права в Лондоні, щорічну конференцію арбітражної палати Мілана (Італія), щорічну конференцію Міжнародної торговельної палати в Парижі, міжнародну конференцію клубу *Español del Arbitraje* в Мадриді.

У навчальному процесі широко практикують навчальні візити. Упродовж року навчання в магістратурі студенти відвідують міжнародні установи з урегулювання міжнародних спорів. У першому семестрі студенти відвідують Міжнародну торговельну палату в Парижі, де вони зустрічаються з посадовцями та практиками-представниками провідних юридичних фірм. Поширеною практикою в магістратурі за спеціальністю «Вирішення міжнародних спорів» є навчальний судовий процес («*moot*»).

Магістерська програма «Міжнародні судові процеси та арбітраж» («LL.M. International Litigation and Arbitration») на юридичному факультеті Цюрихського університету успішно функціонує протягом 20 років, забезпечуючи якісну професійну підготовку міжнародних арбітрів, з огляду на складні правові потреби світової економіки. Магістерська програма гармонійно поєднує теоретичну підготовку з практичним навчанням, продукуючи формування необхідних для майбутньої професійної діяльності знань, умінь і навичок.

Цюрих називають економічною й фінансовою столицею не лише Швейцарії, але й усього світу. У Цюриху розташовані штаб-квартири багатьох швейцарських банків і страхових компаній (*UBS, Credit Suisse, Swiss Re, Zurich Financial Services*), а також Швейцарська біржа. У місті працює штаб-квартира компанії «*Barry Callebaut*», одного з лідерів світового виробництва шоколаду («*Zurich*»). Торгово-промислова палата Цюриха накопичила величезний досвід із врегулювання спорів між юридичними й фізичними особами у Швейцарії та за кордоном, починаючи з 1911 року (*Zurich Chamber of Commerce: official website*).

Мета магістерської освітньої програми – не лише передання загальних та абстрактних знань, а передовсім формування основних навичок і компетенцій, необхідних для міжнародного арбітра. Кожен модуль залучає студентів-представників різних культур та юрисдикцій до спільної діяльності, що сприяє

індивідуальним досягненням у навчанні.

До абітурієнтів, які прагнуть стати слухачами магістерської програми «Міжнародні судові процеси та арбітраж» у Цюрихському університеті, окреслюють доволі високі кваліфікаційні вимоги: наявність ступеня магістра права, попередній професійний досвід, а також вільне володіння мовами викладання (німецька та англійська мови), що доводить серйозність й елітарність аналізованої магістратури.

Один із важливих факторів, що впливає на ефективну реалізацію професійної підготовки слухачів зазначеної магістерської програми, – тісна співпраця університету, зокрема юридичного факультету, із провідними арбітражними установами світу (CAS in Arbitration. SAA Practitioner's Course). Крім стандартних лекцій і факультативних курсів, у навчальному процесі часто практикують навчальні візити-екскурсії до Люксембурга й Брюсселя, а також подорожування до США та Китаю. Студенти відвідують різні міжнародні установи з урегулювання міжнародних спорів, зустрічаються з посадовцями та практиками – представниками провідних юридичних фірм.

Основним елементом магістерської програми «Міжнародні судові процеси та арбітраж» є також залучення викладачів із когорти відомих практиків у сфері міжнародного арбітражу, що вможливорює особисте спілкування студентів із відомими й шанованими представниками майбутньої професії (Voser, 2014).

Характерна риса магістратури пов'язана з тим, що навчальні курси проводять не лише на території університетського кампусу, але й в університетах інших міст Швейцарії та світу (США, Китай, Австрія, Німеччина тощо), посилюючи міжнародне значення навчальної програми.

Ключова перевага, якою можуть скористатися слухачі магістерської програми «Міжнародні судові процеси та арбітраж» («LL.M. International Litigation and Arbitration») в університеті Цюриха, – наявність оптимального навчального плану, який, окрім загального / базового курсу (семестр 1–2, модулі 1–11), містить спеціалізований курс (3 семестр), а також пропонує на вибір різні факультативні модулі (4 семестр) (усього 420 годин – 70 кредитів ECTS),

розроблені лише для майбутніх міжнародних арбітрів, які працюватимуть на міжнародному рівні.⁶

Основна мета загального курсу – ґрунтовний огляд теоретичних питань, пов'язаних із врегулюванням міжнародних спорів та закладенням фундаменту для подальшої спеціалізації. Після ознайомлення з економічними й правовими засадами міжнародної економіки, важливими галузями права іноземних країн акцент зміщують на вивчення питань, що стосуються ведення як європейського, такі міжнародного бізнесу (наприклад, «Загальний ринок ЄС» («*EU Common Market*»), «Закон про захист конкуренції» («*Competition Law*»), СОТ («*WTO*»), корпоративне право (*Corporate Law*), податкове та корпоративне кримінальне право (*Tax and Corporate Criminal Law*)).

У розрізі базового курсу («LL.M. Internationales Wirtschaftsrecht») вивчають такі модулі: 1. Англійська мова для правників (40 годин, 5 кредитів ECTS). 2. Міжнародне регулювання економіки (38 годин, 5 кредитів ECTS). 3. Європейське економічне право (52 години, 7 кредитів ECTS). 4. Міжнародне приватне право / Міжнародне корпоративне право (45 годин, 6 кредитів ECTS). 5. Податкове право / Економічне кримінальне право (42 години, 6 кредитів ECTS). 6. Ведення переговорів / Укладення договорів (36 годин, 5 кредитів ECTS). 7. Бухгалтерський облік (12 годин, 2 кредити ECTS). 8. Погодження (12 годин, 2 кредити ECTS). 9. Екскурсія до Люксембурга / Брюсселя (4 дні, 3 кредити ECTS). 10. Екскурсія до США (12 днів, 5 кредитів ECTS). 11. Екскурсія до Китаю (12 днів, 5 кредитів ECTS).

Структура програми на здобуття ступеня магістра має елективний характер, студенти можуть вибрати спеціалізований курс, задовольнити власні інтереси та опанувати необхідні знання для майбутньої професійної діяльності. Зазначимо, що кожен модуль перевіряють у письмовій або в усній формі.

Спеціалізований курс «Міжнародні судові процеси та арбітраж» складається з двох модулів: «Міжнародні судові процеси» («*International Litigation*») і «Міжнародний арбітраж» («*International Arbitration*»). Темати першого модуля сфокусовані на процесуальних питаннях у міжнародних

економічних відносинах, а також на проблемах, пов'язаних із міжнародною юрисдикцією державних судів, визнанням і виконанням іноземних рішень, особливостями міжурядової правничої допомоги. У цьому модулі також вивчають аспекти процесу управління й позасудове врегулювання спорів, зокрема співпрацю із закордонними юридичними фірмами.

Другий модуль «Міжнародний арбітраж» зосереджений на ключових аспектах міжнародного арбітражу. Тут докладно аналізують актуальні питання арбітражного розгляду (погодження арбітражних судів, розроблення арбітражного застереження, реалізація арбітражу, можливий перегляд / оскарження рішень арбітражних судів, визнання й виконання рішення тощо). Саме в цьому модулі широко застосовують таку форму навчання, як навчальний судовий процес («*moot*»), де слухачі можуть продемонструвати опановані теоретичні знання на практиці.

На офіційному сайті Цюрихського університету запропоновано перелік тем, які вивчають у кожному модулі («LL.M. Internationales Wirtschaftsrecht»). Модуль I. Міжнародні судові процеси (70 годин, 10 ECTS): 1. Міжнародна юрисдикція. 2. Управління міжнародними судовими процесами. 3. Визнання й виконання іноземних рішень. 4. Міжнародна правова допомога в цивільних справах. 5. Міжнародне законодавство про банкрутство. 6. Міжнародне цивільно-процесуальне право в США. 7. Міжнародне цивільно-процесуальне право у Великій Британії. 8. Міжнародне цивільно-процесуальне право в Азії.

Модуль II. Міжнародний арбітраж (70 годин, 10 ECTS): 1. Арбітражна здатність. 2. Арбітражні установи. 3. Арбітражна угода / Погодження арбітражних судів. 4. Запобіжні заходи / Застосовне законодавство та імперативні норми. 5. Арбітражний розгляд. 6. Арбітражне рішення. 7. Оскарження та виконання арбітражних рішень. 8. Медіація. 9. Навчальний судовий процес.

Навчальний план магістерської програми в Цюрихському університеті охоплює низку практичних семінарів, спрямованих на поліпшення навичок, необхідних для врегулювання міжнародних суперечок (мовленнєві,

соціокультурні, навички кількісного оцінювання збитків тощо). Особливістю цієї програми є можливість відвідати лише спеціальний курс, після завершення якого слухач може отримати сертифікат про підвищення кваліфікації (*Certificate of Advanced Studies*).

Завершивши третій семестр, слухач готує та захищає свою випускову кваліфікаційну наукову роботу, виконану у формі магістерської роботи («*dissertation*»), на підготовку й написання якої заплановано 12 кредитів ECTS. Тему роботи може вибрати студент, за погодженням із викладачем або з викладачами, а також після затвердження деканом. Результати найкращих наукових робіт публікують у збірниках.

Зазначимо, що випускники магістерської програми «Міжнародні судові процеси та арбітраж» у Цюрихському університеті дуже запотребовані на ринку праці не лише на території Швейцарії, але й за кордоном, що доводить ефективність і результативність такої професійної підготовки.

Швейцарська міжнародна юридична школа (*SiLS*) (м. Базель, Швейцарія) пропонує магістерську онлайн-програму (*LLM*) «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» («*Swiss International Law School*») для підготовки міжнародних арбітрів, здатних вести міжнародно-правову практику та врегульовувати питання, пов'язані з веденням міжнародного бізнесу. Ця магістратура призначена для осіб-представників різних культурних і правових традицій, які отримали ступінь бакалавра за спеціальністю «Право», мають практичний досвід і бажають досягнути високих посад в міжнародних юридичних фірмах, транснаціональних компаніях або в урядових організаціях. Швейцарська міжнародна юридична школа пропонує найкраще поєднання бездоганної якості традиційної університетської освіти з передовими досягненнями у сфері електронного навчання. Таке унікальне поєднання дає студентам ґрунтовну підготовку для майбутньої професійної діяльності, пропонуючи максимальну гнучкість у навчанні.

Навчання в магістратурі «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» триває один рік (два семестри для очної форми навчання та чотири семестри для

заочної), становить 60 кредитів ECTS із розрахунку 40 годин на тиждень для студентів очної форми навчання та 20 годин – для студентів-заочників.

Основні переваги магістерської онлайн-програми «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі:

- доступність;
- професійність;
- вузька спеціалізація;
- практична та дослідницька спрямованість навчання;
- сучасні форми роботи, зокрема онлайн-зустрічі, інтернет-конференції, онлайн-дослідження, дискусійні форуми, письмові роботи, підготовлені індивідуально або в малих групах тощо;
- гнучкість;
- міжнародна взаємодія;
- міжкультурний підхід до навчання;
- міждисциплінарний підхід до навчання (загальне право vs континентальне право);
- можливість проходження стажування у відомих міжнародних юридичних фірмах або в провідних міжнародних організаціях, таких як ЮНСІТРАЛ (The United Nations Commission on International Trade Law), УНІДРУА (The International Institute for the Unification of Private Law), Міжнародний арбітражний суд (International Chamber of Commerce) тощо.

Слухач може отримати ступінь магістра зі спеціальності «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» після успішного завершення чотирьох інтерактивних модулів і чотирьох самостійно опанованих курсів.

Нижче подано загальну характеристику основних модулів магістерської програми «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі, що викладають он-лайн знані теоретики та практики.

Модуль 1 «Товарообіг і транспортне право» вивчає теоретичні аспекти договірному праву та практичні нюанси складання міжнародних договорів.

Матеріал базований на порівняльній основі, тому рішення, що ухвалюють відповідно до внутрішнього законодавства, обов'язково зіставляють із єдиними принципами УНІДРУА, КМКПТ (*Convention on Contracts for the International Sale of Goods*) тощо.

Навчально-методичні матеріали, запропоновані слухачам магістерської програми, охоплюють перелік теоретичних джерел з окресленої проблематики, відеолекції провідних фахівців-практиків та науковців. Оскільки навчання має практичне спрямування, слухачі мають змогу он-лайн аналізувати й обговорювати різні типи договорів та положень, які використовують багатонаціональні компанії, обговорювати напрацьовані матеріали в складі невеликих груп студентів та з керівниками курсу під час щотижневих чатів, вести переговори й укладати проекти міжнародних контрактів купівлі-продажу для гіпотетичних учасників тощо.

Модуль «Товарообіг і транспортне право» містить такі теми: 1. Застосовне право, принципи міжнародного приватного права, вибір арбітражних застережень відповідно до принципів УНІДРУА, КМКПТ. 2. Укладення договору, стандартні умови, електронна комерція. 3. Тлумачення контрактів та єдиних документів. 4. Поставки товарів, основні засади транспортного права, комерційні ризики, Інкотермс (*International Commercial Terms*). 5. Відповідність товару, експертизи та повідомлення. 6. Передання права власності, захист добросовісного покупця, гарантії правового титулу й непорушення прав інтелектуальної власності. 7. Зобов'язання покупця, захист прав продавця. 8. Збитки, компенсація, розрахунок збитків, обмеження відповідальності, штраф і заздалегідь оцінені збитки. 9. Розірвання договору внаслідок порушення договору.

Модуль 2 «Право інтелектуальної власності» (ПІВ) вивчає питання, які стосуються сфери індустрії розваг, технологічних і дизайнерських інновацій, захисту репутації. У контексті модуля перебрано аналіз міжнародної системи договорів та угод, які репрезентують різні аспекти права інтелектуальної власності, зокрема в межах СОТ (Світова організація торгівлі) та ВОІВ

(Всесвітня організація інтелектуальної власності), у руслі внутрішнього й міжнародного законодавства. Курс також допомагає студентам розвивати практичні навички, визнаючи, що захист інтелектуального капіталу та ділової репутації виходить за межі права інтелектуальної власності.

Студенти магістратури «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі в розрізі цього модуля вивчають: 1. Вступ до ПІВ. 2. Міжнародні угоди та договори. 3. Закон про авторське право. 4. «Пассінг-оф» та недобросовісна конкуренція. 5. Недобросовісна конкуренція та зловживання довірою. 6. Право товарних знаків. 7. Право промислових зразків. 8. Авторське право. 9. Режим спеціальної правової охорони. 10. Патентне право.

Модуль 3 «Вирішення спорів» забезпечує повне розуміння засобів, за допомогою яких вирішують міжнародні комерційні спори. Студенти вивчають і досліджують основні напрями міжнародного приватного права, цивільний процес та виконання судових рішень на порівняльній основі. Однак основна частина часу запланована для аналізу структури й процедури міжнародного арбітражу, вивчення різних міжнародних документів, які регулюють діяльність міжнародного арбітражу (наприклад, «Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж» тощо).

Модуль «Вирішення спорів» передбачає опанування таких тем («Swiss International Law School»): 1. Вибір місця проведення арбітражу. 2. Методи вирішення спорів. 3. Теорія посередництва. 4. Переваги арбітражу. 5. Арбітражне застереження. 6. Місце проведення арбітражу. 7. Чинне законодавство. 8. Початок процедури. 9. Повноваження арбітражної установи. 10. Докази в арбітражному процесі. 11. Попередні переговори. 12. Тимчасові засоби захисту. 13. Слухання справи. 14. Обговорення і складання арбітражної угоди. 15. Витрати й відсотки. 16. Виконання арбітражної угоди. 17. Вкладник – державний арбітраж.

Модуль 4 «Корпоративне право» присвячений засвоєнню порівняльного корпоративного права та взаємодії різних режимів корпоративного права для

комерційних організацій, які діють на глобальному ринку, котирують свої акції на біржах різних країн, беруть участь у транскордонних злиттях та поглинаннях тощо. Варто пам'ятати, що корпоративне право регульоване внутрішнім законодавством, має суттєві відмінності в різних юрисдикціях. Відсутність міжнародних стандартів або гармонізації корпоративного права (Європейське право – частковий виняток) суттєво ускладнює роботу міжнародних арбітрів, що стосується вирішення спорів між транснаціональними корпораціями (також є предметом модуля «Корпоративне право»). Слухачі магістратури під час опанування четвертого модуля ознайомлюються з основними функціями окремих внутрішніх режимів корпоративного права, дізнаються про їхній вплив на транскордонні корпоративні операції, досліджують основні сфери корпоративного права: 1. Вступ до порівняльного корпоративного права. 2. Формування та структура капіталу. 3. Керівництво й управління – основні принципи. 4. Управлінські повноваження й відповідність мети. 5. Основні права акціонерів. 6. Права міноритарних акціонерів. 7. Права акціонера в товариствах з обмеженою відповідальністю. 8. Кредитори й корпоративне управління. 9. Працівники та корпоративне управління. 10. Об'єднання бізнесу. 11. Вороже поглинення. 12. Фундаментальні зміни в структурі. 13. Державні підприємства. 14. Багатонаціональні корпорації. 15. Розроблення корпоративного статуту / правил внутрішнього розпорядку. 16. Укладення кодексу поведінки для транснаціональних корпорацій.

Чотири навчальні курси, які стосуються важливих питань майбутньої професійної діяльності, прогнозують самостійне вивчення, тому слухач може індивідуально вибудовувати свій графік роботи.

Навчальний курс «Наукове дослідження та правове письмо» містить чіткі й практичні рекомендації, необхідні для проведення досліджень у галузі міжнародного комерційного арбітражу, представляє специфіку роботи з бібліографічною інформацією; пропонує опис і характеристику методів дослідження та інше (Strong, 2009). Крім того, тут надано перелік вимог та правил для правильного укладення юридичних документів, цитування

нормативно-правових документів, застосовних до суті спору. Одна з основних⁸ рис арбітражних рішень – безособові звороти та пасивні конструкції, які характеризують інші юридичні документи, що засвідчує несуттєву роль особистості у творенні таких текстів (Gotti).

Навчальний курс «Технологія презентації» забезпечує формування професійних навичок, необхідних для подання й аналізу доказів; наведення власних доказів і міркувань з усіх питань, що виникають у ході певного процесу; виступу в арбітражних судах та змагальних процедурах; подання заперечень, заяв про відводи або заміну арбітра; ведення переговорів тощо.

Дуже важливим для майбутньої професійної діяльності є курс «Професійна етика в міжнародному арбітражі», який стосується вивчення етичних норм і принципів професійної поведінки міжнародних арбітрів. Арбітражні регламенти містять загальні положення стосовно подання доказів та оцінювання їхньої допустимості, але не окреслюють етичні принципи, на яких повинна бути базована підготовка. Це ускладнює з'ясування сутності поняття «етика» у міжнародному комерційному арбітражі (Rogers, 2014).

Навчальний курс «Особливості систем загального та цивільного права» у Швейцарській міжнародній юридичній школі ознайомлює магістрантів із деякими основними рисами, які характеризують традиції загального права й цивільного (континентального) права. Курс починається з короткого нарису історичної ролі суддів у розвитку англійського права, опису феномену рецепції римського права на європейському континенті; аналізує відмінності й подібності в підходах до тлумачення закону та використання судових рішень, деталізує доктрини загального права, зокрема прецедентне право й методики використання прецедентів, і практику їх розрізнення. Важливий аспект цього курсу – виявлення відмінних і спільних ознак у кваліфікації міжнародних арбітрів, їхньої ролі в процесі альтернативного вирішення спорів.

Слухачам онлайн-магістратури «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі пропонують ще один додатковий бонусний курс «Управління ризиками», оскільки в сучасних

соціально-економічних умовах зросли випадки появи конфліктів, що призводять до суттєвих фінансових збитків для глобальних компаній. Глобалізація, корпоративне управління, швидка зміна політичного курсу вимагають від корпоративних юристів сприяння комплексному управлінню цими ризиками, що кардинально відрізняється від традиційної адвокатської практики.

Аналізуючи досвід організації магістерських програм «Вирішення міжнародних спорів» Юридичної школи Женевського університету, «Міжнародні судові процеси та арбітраж» Юридичної школи Цюрихського університету, «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» Швейцарської міжнародної юридичної школи, зауважимо, що всі вони практично спрямовані, бо навчальні плани вдало комбінують складний теоретичний матеріал із його практичним застосуванням під час стажування у відомих міжнародних юридичних фірмах, провідних міжнародних організаціях, у ході екскурсій, навчальних візитів, навчальних судових засідань тощо, формуючи необхідні для майбутньої професійної діяльності знання, уміння та навички. Когорта провідних теоретиків і практиків у сфері міжнародного арбітражу сприяє високому рівню професійної кваліфікації майбутніх фахівців. Магістерські програми у швейцарських університетах мають модульну структуру, де навчальний курс містить низку модулів, які викладають з огляду на міжкультурний і порівняльний підходи до навчання.

Характерні риси аналізованих програм – індивідуальний підхід до кожного студента під час вибору курсів, прогресивні форми роботи, студентська наукова робота. Усе це вможливорює успішну побудову кар'єру на міжнародній арені.

Кожен аналізований університет надає перевагу різним формам навчання, тому абітурієнт заздалегідь може вибрати варіант, відповідно до особистих потреб. Магістерська онлайн-програма «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі ефективно поєднує основні переваги класичної університетської освіти з найсучаснішими досягненнями у сфері електронного навчання, що особливо зручно для іноземних студентів чи для осіб, які поєднують навчання з роботою. Важливим

показником успішності зазначених магістерських програм є високий відсоток⁵ працевлаштування випускників, тому швейцарський досвід фахової підготовки магістрів із міжнародного арбітражу має позитивний характер, гідний для прикладу та засвоєння.

2.3. Освітні програми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в США

Починаючи з 1950-х років XX століття, федеральна американська влада активно проводить заходи для контролю процедур атестації й акредитації вищих навчальних закладів. У 1952 р. Урядовий комісаріат з освіти затвердив списки агентств та асоціацій, які мали право проводити акредитацію навчальних закладів (Макаєва, Петренко, Петрова, 1972, с. 23–24). Установи затвердили стандарти якості та критерії інституційного рівня, створили товариства акредитованих університетів, що задовольняють усі вимоги. Списки акредитованих навчальних закладів щорічно публікують уповноважені агентства.

Тенденційною є думка Д. Сухіненка (2000), який, провівши компаративний аналіз, резюмує, що «американський» стандарт «магістратури (МВА) передбачає сукупність вимог до набору та змісту навчальних дисциплін, кваліфікації професорсько-викладацького складу, до контролю знань, організації навчального процесу, до використання нових навчальних технологій, бібліотечного фонду та ін. На відміну від Росії, акредитацію програм бакалаврату, магістратури й докторантури у сфері «управління бізнесом» у США проводить не міністерство освіти, а професійне співтовариство в особі некомерційної асоціації освітніх інститутів, корпорацій та інших організацій (AAC&B)» (с. 10–11).

Право на присудження ступеня формально зафіксоване в статуті закладу вищої освіти, але його затверджують, зазвичай, законодавчою радою штату. Освітня установа й Департамент освіти гарантують рівень диплома. Керівництво

державних університетів належить до компетенції ради правління (а не державного Департаменту освіти), що обирають безпосередньо чи призначає губернатор і схвалює законодавчий орган штату. Найважливіший обов'язок ради правління – призначати головного керівника університету («президента») для реалізації виконавчих обов'язків. Федеральний уряд має дві основні функції, що однаково застосовують як до приватних, так і до державних університетів: надання студентам фінансової допомоги, здебільшого у вигляді гарантованих урядом і субсидованих позик; забезпечення більшості дослідницьких фондів, особливо у сфері біомедичних і фізичних наук. Законодавчу базу сфери освіти представляють такі документи: Закони «Про професійну освіту» 1963 р.; «Про збільшення федеральної допомоги штатам і місцевим владі» 1964 р.; «Про початкову і середню освіту» 1964 р.; «Про вищу освіту» 1965 р., 1973 р., 1980 р.; «Закон про технічні поправки до Закону про вищу освіту» 1994 р.; «Закон про реформу студентських позик» 1993 р.; «Закон про Загальнонаціональну оцінку освітнього розвитку» 1994 р. тощо (Кананыкина, 2013, с. 53–78).

Американська система вищої освіти має унікальні риси, передовсім це різноманітність і масштабність закладів вищої освіти, автономність та свобода від державного контролю, підкорення законам ринкової економіки, а отже, використання ефективних маркетингових технологій для збереження конкурентоспроможності університету. Однак перед вищою освітою США постає багато проблем, характерних для Європи: забезпечення егалітаризму вищої освіти, розширення грантових програм для студентів, удосконалення кредитної системи для полегшення мобільності студентів, стандартизація навчальних програм тощо.

Визнаючи значущість арбітражу в сучасному глобалізованому світі, університети США вводять до навчальних планів курси з міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів (див. Додаток Д), а також організовують магістерські програми з міжнародного арбітражу для професіоналізації кадрів, здатних управляти конфліктами транскордонного характеру в умовах конфіденційності.

Попри численну кількість американських університетів, у США є лише 11 спеціалізованих магістерських програм, які готують дипломованих міжнародних арбітрів, здатних працювати на міжнародному рівні (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Магістерські програми з міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів в університетах США

Назва університету	Вид освітньої послуги	Назва програми	Мова вивчення
Юридична школа університету Техас / The University of Texas	магістерська програма (спеціалізація)	«Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» / «Global Energy, International Arbitration & Environmental Law»	англійська
Юридичний коледж університету Вашингтон / American University Washington College of Law	магістерська програма (спеціалізація)	«Міжнародний комерційний арбітраж» / «LLM in International Legal Studies – International Commercial Arbitration Specialization»	англійська
Юридична школа Нью-Йоркського університету / The New York University School of Law	магістерська програма	«Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж» / «International Business Regulation, Litigation and Arbitration (IBRLA)»	англійська

Юридична школа університету Маямі / The University of Miami School of Law	магістерська програма	«Міжнародний арбітраж» / «International Arbitration»	англійська
Юридична школа Пеппердинського університету / Pepperdine University School of Law	магістерська програма	«Міжнародний комерційний арбітраж» / «International Commercial Arbitration»	англійська
Юридична школа університету Джорджа Вашингтона / George Washington University Law School	магістерська програма (спеціалізація)	«Судовий процес та вирішення спорів» / «Litigation and Dispute Resolution»	англійська
Юридична школа університету Джорджії / The University of Georgia School of Law	магістерська програма (спеціалізація)	«Торгове право та вирішення спорів» / «Business Law and Dispute Settlement»	англійська
Юридична школа Гульда університету Південної Каліфорнії / The University of Southern California, Gould School of Law	магістерська програма	«Альтернативне вирішення спорів» / «Alternative Dispute Resolution»	англійська
Юридична школа університету Міссурі / The University of Missouri School of Law	магістерська програма	«Вирішення спорів» / «Dispute Resolution»	англійська
Юридичний коледж університету Уїлламетт / Willamette University College of Law	магістерська програма	«Вирішення спорів» / «Dispute Resolution»	англійська
Юридичний коледж Морица університету штату Огайо / The Ohio State University Moritz College of Law	магістерська програма	«Вирішення спорів» / «Dispute Resolution»	англійська

Джерело: систематизоване автором.

Проілюстровані відомості переконують у тому, що лише п'ять

університетів використовують у назві магістерських програм термін

«міжнародний арбітраж», решта ж – надала перевагу більш великому за своїм значенням словосполученню-поняттю «вирішення спорів», тобто арбітраж тут вивчають як один з інших альтернативних способів вирішення міжнародних конфліктів (медіація, переговори, консиліація, фасилітація, міні-суд). Власне, Юридична школа університету Техас, Юридичний коледж університету Вашингтон, Юридична школа університету Маямі, Юридична школа Нью-Йоркського університету, Юридична школа Пеппердинського університету пропонують магістерські програми з міжнародного арбітражу, що вважають найпрестижнішими та найбільш привабливими для абітурієнтів. Решта наведених програм менш популярні, функціують не на постійній основі.

Отже, у Юридичній школі університету Техас діє магістерська програма за окремими п'ятьма спеціалізаціями. Інноваційна спеціалізація «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» (англ. «*Global Energy, International Arbitration & Environmental Law*») тісно співпрацює з центром Кея Бейлі Хатчисона (англ. *Kay Bailey Hutchison Center for Energy, Law and Business*). Центр не лише сприяє проведенню спільних наукових заходів, де обговорюють та аналізують політичні, юридичні, економічні питання, але й надає змогу студентам набутти практичного клінічного досвіду вирішення найбільш гострих питань енергетики та природних ресурсів нашого часу. Ця унікальна програма допомагає студентам дослідити взаємозв'язки між природоресурсним правом, екологічним правом і міжнародним арбітражем, оскільки навчальний план забезпечує інтеграцію кількох сфер (The University of Texas at Austin. LL.M. Degree Concentrations).

Вивчення загального курсу «Вступ до законодавства США» запропоноване лише іноземним студентам (24 кредити ECTS), однак написання дослідницького проєкту (2 кредити ECTS) є обов'язковою вимогою для всіх.

Для опанування спеціалізації «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» необхідно набрати 14 кредитів ECTS, поєднати основний напрям із двома іншими сферами. Наприклад, студент, який фокусує свою увагу

на вивченні арбітражу, повинен обрати 9 кредитів ECTS із таких курсів:

1. Альтернативне вирішення спорів. 2. Арбітраж. 3. Міжнародний арбітраж: практичні навички. 4. Міжнародний комерційний арбітраж. 5. Міжнародний інвестиційний / державний арбітраж. 6. Медіація. 7. Вирішення конфліктів у галузі енергетики та навколишнього середовища. 8. Ведення переговорів.

Дисципліни «Міжнародний комерційний арбітраж», «Інвестиційний / державний арбітраж» – основні курси. Решту 5 кредитів ECTS отримують, добираючи курси за інтересами й потребами: 1. Енергетичне право. 2. Екологічні наслідки розвитку енергетики й виробництва. 3. Міжнародні нафтові угоди. 4. Міжнародна торгівля. 5. Нафта і газ. 6. Містобудівне законодавство.

7. Екологічне право та природні ресурси. 8. Питання державної політики / зміни клімату / відновлювана електроенергетика тощо (The University of Texas at Austin. LL.M. Degree Concentrations).

Магістерська програма є гнучкою, дає змогу кожному студентові розробити індивідуальний курс навчання, адаптований до його академічних і професійних інтересів.

Юридична школа університету Вашингтон (англ. *American University Washington College of Law*) запровадила в 1982 році магістерську програму «Міжнародне правознавство» як відповідь на потребу у висококваліфікованих юристах у сфері міжнародного права, здатних стати лідерами у світовій юридичній практиці. З-поміж інших особливу популярність серед студентів має спеціалізація «Міжнародний комерційний арбітраж» (12 кредитів ECTS) («LLM in International Legal Studies – International Commercial Arbitration Specialization»).

Провідні фахівці-практики викладають студентам теоретичні питання, які розкривають сутність міжнародного комерційного арбітражу та міжнародного інвестиційного арбітражу. Студенти також вивчають техніки ведення переговорів, стратегії проведення арбітражних слухань; ознайомлюються з проектами арбітражних застережень, позовів, відповідей; аналізують ключові аспекти виконання арбітражних рішень тощо. Особливу увагу зосереджено на вивченні таких тем: арбітраж, судові механізми й інші механізми вирішення

міжнародних спорів; інституційний і спеціальний арбітраж; арбітражний розгляд позовів проти держави; взаємозв'язок арбітражу з правами людини та екологічним правом; проведення арбітражних слухань; вибір права в міжнародному комерційному арбітражі; арбітраж у сфері будівництва.

Студенти, які навчаються в магістратурі Юридичної школи університету Вашингтона, мають змогу пройти практику в Міжнародному арбітражному суді МТП у Парижі, міжнародних арбітражних центрах Гонконга, Ріо-Де-Жанейро, Боготи, Сан-Паулу тощо. Важливий практичний досвід студенти отримують, беручи також участь у навчальних судових процесах («*moot*»). Окрім навчальної та наукової роботи, студенти цього закладу вищої освіти залучені до позанавчальної діяльності, що є необхідною умовою формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Магістерська програма за спеціалізацією «Міжнародний комерційний арбітраж» у Юридичній школі університету Вашингтон упродовж свого 35-річного існування накопичила необхідний досвід та створила оптимальні умови для професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів.

Юридична школа Нью-Йоркського університету розробила очну програму «Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж» («*International Business Regulation, Litigation and Arbitration / IBRLA*») для вітчизняних й іноземних юристів, яка зорієнтована на вивчення не лише найбільш ефективних способів вирішення поточних і потенційних спорів, а й шляхів уникнення або мінімізації їхніх наслідків (New York University School of Law. International Business Regulation, Litigation and Arbitration Requirements 2019-2020, 2019).

Основна вимога для претендента на здобуття ступеня магістра права (LL.M.) у Юридичній школі Нью-Йоркського університету – перший ступінь із права (J.D. або LL.B.) юридичної школи, яка акредитована Секцією правничої освіти Американської асоціації юристів (англ. *The Section of Legal Education of the American Bar Association*), або диплом бакалавра права, що отриманий після закінчення юридичної школи за межами США. Кандидати, які здобули свою юридичну освіту в країнах, що є підписантами Болонського процесу, повинні

мати необхідну кількість кредитів. Така умова дасть їм змогу розпочати юридичну практику. Результати офіційного тесту на знання англійської як іноземної мови TOEFL (мінімальний загальний бал – не менше від 100: 26 – із читання та слухання, 22 – із письма й говоріння) або IELTS (мінімальний загальний бал – щонайменше 7, мінімальний бал за читання та слухання – 7,5, мінімальний бал за письмо й говоріння – 7) є другою необхідною умовою для кандидатів, основна мова яких – не англійська. Також беруть до уваги позитивні академічні та / або професійні рекомендації (New York University School of Law. Admission 2014 Graduate Division Application Instructions, 2014).

Навчальна програма магістерської програми «Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж» передбачає вивчення обов'язкового курсу «Міжнародні ділові операції» (англ. «*International Business Transactions*»), що опановують протягом року (2 кредити восени, 1 – навесні). Цей курс охоплює такі теми: 1. Порівняльне та іноземне право. 2. Контракти та комерційне право. 3. Корпоративне право та законодавство про цінні папери. 4. Міжнародне право. 5. Міжнародний судовий процес та арбітраж. (New York University School of Law. International Business Transactions for IBRLA Students Seminar: Course Description).

Активна участь під час семінарів – передумова академічного успіху. Студенти магістратури під керівництвом своїх професорів – відомих учених та практиків у галузі – досліджують юридичні питання, пов'язані з міжнародними діловими контрактами, вивчають правила, що регулюють міжнародний бізнес, переглядають основні риси транснаціонального судового розгляду й міжнародного арбітражу.

Студенти IBRLA також повинні вибрати мінімум 10 кредитів з основного навчального плану, який складається з двох основних курсів: «Міжнародна судова практика та арбітраж» (англ. «*International Litigation and Arbitration*») та «Нормативна база ведення бізнесу» (англ. «*Regulatory and Business*») (принаймні один курс із пункту А й один курс із пункту В). Студенти також повинні вибрати 7 додаткових кредитних годин з основного навчального плану (пункти А і В) або

з пропонованих елективних курсів (пункт С) для подальшого вдосконалення своїх знань. 3

А) Міжнародна судова практика та арбітраж: 1. Торгове право: внутрішнє та міжнародне (4 кредити). 2. Ускладнені судові розгляди (4 кредити). 3. Колізійне право (4 кредити). 4. Міжнародний арбітраж (2 кредити). 5. Міжнародний комерційний арбітраж (2 кредити). 6. Міжнародне інвестиційне право та арбітраж (4 кредити). 7. Арбітраж інвестиційного договору (2 кредити). 9. Захист інтересів у галузі міжнародного інвестиційного та комерційного арбітражу (2 кредити).

Зокрема, курс із міжнародного арбітражу присвячений основам юридичних і практичних аспектів міжнародного комерційного арбітражу, тобто укладенню арбітражних застережень, виконанню арбітражних угод, підготовці та поданню справ до арбітражних судів, арбітражним процедурам (перевірка свідків, експертів, доказів; визнання, виконання й відкладення арбітражних рішень; ознайомлення з діяльністю основних міжнародних арбітражних інстанцій і чинних нормативних документів; огляд арбітражних рішень, а також налагодження зв'язку між національними судами й міжнародним арбітражем; аналіз «Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень й інших двосторонніх договорів», конвенцій, що стосуються міжнародного арбітражу тощо) (New York University School of Law. International Arbitration: Course Description).

Б) Нормативна база ведення бізнесу: 1. Банкрутство на міжнародній арені: справи та право (2 кредити). 2. Вступ до цивільного процесу США (3 кредити). 3. Семінар із фінансування розвитку (2 кредити). 4. Семінар із міжнародного інвестиційного права (2 кредити). 5. Семінар із питань законодавства та політики в галузі міжнародної торгівлі та інвестицій: виклики змін енергетичних ринків (2 кредити). 6. Закон про міжнародну торгівлю (3 або 4 кредити). 7. Колоквіум із права та розвитку (3 кредити). 8. Переговори (3 кредити). 9. Семінар із фінансування проектів (2 кредити). 10. Регулювання іноземної корупційної практики (2 кредити). 11. Аспекти транснаціонального права (2 кредити).

12. Теорія та практика моделювання ділових операцій (2 кредити).

В) Вибіркові курси: 1. Дослідження випадків «мега» банкрутства: вплив на економіку та суміжні галузі (2 кредити). 2. Антимонопольні й регуляторні альтернативи I (3 кредити). 3. Антимонопольне право (3/4 кредити). 4. Антимонопольне право: семінар зі стратегії розвитку та судочинства (2 кредити). 5. Семінар з антимонопольного права: міжнародний та порівняльний аспект (2 кредити). 6. Семінар із порівняльного контрактного права (2 кредити). 7. Контракти (4 кредити). 8. Корпорації (4 або 5 кредитів). 9. Етичні та правові виклики сучасної корпорації: право й бізнес (3 кредити). 10. Етика у сфері державного регулювання та правопорядку (2 кредити). 11. Закон Європейського Союзу (4 кредити). 12. Юридична практика (для іноземних студентів) (1/2 кредити). 13. Міжнародне економічне право (3 кредити). 14. Міжнародне право інтелектуальної власності (4 кредити). 15. Міжнародне право (3 кредити) / Міжнародне право (поглиблений курс) (2 кредити). 16. Юридичні та економічні аспекти корпоративного управління (3 кредити). 17. Юридичні та економічні аспекти корпоративних операцій (3 кредити). 18. Професійна відповідальність і регулювання адвокатів (2/3 кредити). 19. Професійна відповідальність у цивільних справах (2 кредити). 20. Професійна відповідальність у корпоративному контексті (2 кредити). 21. Міжнародне податкове законодавство (3 кредити). 22. Регулювання цінних паперів (3/4 кредити). 23. Семінар «Що впливає на процес регулювання та на регулятивні органи (2 кредити) (New York University School of Law. International Business Regulation, Litigation and Arbitration Requirements 2019-2020, 2019).

Варто зазначити, що перелік пропонованих курсів дуже гнучкий і може бути змінений щороку для задоволення вимог міжнародної юридичної практики.

Написання магістерської дисертації як частина навчального плану є обов'язковою умовою, що сприяє студентам не лише систематизувати свої теоретичні знання, розвивати дослідницькі навички, але також тісно взаємодіяти з викладачами та іншими студентами, які спеціалізуються в цій галузі.

Магістерська програма стимулює інновації, конструктивізм і практичне

застосування теорії, залучаючи студентів до різноманітних заходів (конференції, семінари, переговори, обіди, практичні заняття), організованих спільно з Центром ведення міжнародних судових процесів, арбітражних розглядів та комерційного права (New York University School of Law. Center for Transnational Litigation, Arbitration, and Commercial Law). Центр також на регулярній основі запрошує провідних теоретиків та практиків на місячний період до співпраці, що вможливорює розширення особистих контактів майбутніх фахівців у галузі міжнародного арбітражу.

Професійна підготовка магістрів збагачена їхньою участю в науково-практичних заходах, ініційованих Центром права та бізнесу імені Поллака. Студенти за цією програмою можуть проходити заняття в бізнес-школі (з урахуванням кредитів), що, безсумнівно, буде сприяти майбутній адвокатській практиці в глобальному контексті (New York University School of Law. Pollack Center for Law & Business).

Отже, закінчення магістерської програми «Міжнародне регулювання бізнесу, судова практика та арбітраж» у Юридичній школі Нью-Йоркського університету є запорукою успішної кар'єри в галузі міжнародного арбітражу.

У Юридичній школі університету Маямі також створено оптимальні умови для вивчення міжнародного арбітражу, оскільки місто Маямі вважають світовим центром міжнародної торгівлі, «воротами до Америки» із численною кількістю міжнародних банків та представництв транснаціональних корпорацій, отже, популярним місцем для розв'язання спорів через арбітраж (University of Miami School of Law. White&Case International Arbitration LL.M).

Магістерська програма з міжнародного арбітражу в університеті Маямі пропонує унікальну освітню послугу для амбітних студентів, які прагнуть отримати ґрунтовні знання у сфері міжнародного арбітражу та можливість побудувати успішну кар'єру (Most Highly Regarded Firms: Arbitration, 2014, с . 10). Зазначена програма може зацікавити не лише американських чи іноземних випускників юридичних факультетів, але й досвідчених юристів, які хочуть змінити свою спеціалізацію.

Магістерська програма «Міжнародний арбітраж» у Юридичній школі університету Маямі за роки існування здобула всесвітнє визнання та авторитет, що аргументоване низкою факторів. По-перше, підготовку магістрів міжнародного арбітражу забезпечують відомі професори (Я. Паулссон, Дж. Мартін Хантер, К. Лемм, А. Ян ван ден Берг, Дж. Руні, С. Фридрих та ін.), які активно провадять не тільки наукову діяльність, але й практичну роботу, успішно передають свої знання та досвід молодому поколінню майбутніх фахівців (Arbitration (International): Most in Demand Arbitrators–Global-Wide; Most Highly Regarded Firms: Arbitration, 2014).

Очевидним позитивом аналізованої програми є функціонування курсів для іноземних випускників юридичних факультетів, що не отримали мінімально необхідного для TOEFL чи IELTS результату, а також для тих, кому потрібно вдосконалити свої знання англійської мови перед початком навчання за магістерською програмою «Міжнародний арбітраж». Вивчення юридичної англійської мови починається у весняному семестрі, протягом якого основна увага зосереджена на розвитку комунікативних і дослідницьких навичок, необхідних для подальшого успішного навчання в магістратурі. Зокрема, студенти вивчають такі предмети: «Усне спілкування», «Англійська для юристів», «Вступ до правової комунікації й наукове письмо». Після успішного завершення першого семестру студенти можуть приєднатися до нової групи в осінньому семестрі та розпочати регулярне навчання без необхідності повторно скласти TOEFL або академічний тест IELTS (University of Miami School of Law. White&Case International Arbitration LL.M).

Студенти за магістерською програмою «Міжнародний арбітраж» можуть здобувати знання за очною чи заочною формами навчання, залежно від власних потреб і здібностей. Зауважимо, що за бажанням студента та з дозволу директора програми студент-заочник може перейти на очну форму навчання. Незалежно від форми навчання, студенту необхідно набрати мінімальну кількість кредитів (24 кредити ECTS, 12 із яких повинні бути з міжнародного арбітражу) протягом двох років від початкової дати зарахування. Програма складається з дев'яти

місяців інтенсивного теоретичного навчання та практичної підготовки (University of Miami School of Law. Curriculum: International Arbitration LL.M).

Студенти повинні вибрати певну кількість обов'язкових курсів під час осіннього й весняного семестрів. Іноземні випускники юридичних факультетів зобов'язані також прослухати два додаткові курси: «Вступ до законодавства США» та «Правова комунікація й наукове письмо», які забезпечують іноземців необхідними теоретичними знаннями (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Обов'язкові курси

Осінній семестр	Весняний семестр
Основні поняття міжнародного арбітражу (1 кредит)	Арбітраж (3 кредити)
Вступ до законодавства США (2 кредити)	Нью-Йоркська конвенція (семінар) (2 кредити)
Міжнародний комерційний арбітраж: перспективи США (семінар) (2 кредити)	Подання доказів у міжнародному арбітражі (1 кредит)
Правова комунікація (частина I) (2 кредити)	Правова комунікація (частина II) (2 кредити)

Джерело: систематизоване автором.

Студенти також повинні вибрати щонайменше три кредити з вибірових курсів (див. табл. 2.5). Магістерська програма «Міжнародний арбітраж» пропонує широкий вибір курсів із міжнародного арбітражу, зокрема базові та розширені лекції, практикуми й семінари з питань міжнародного комерційного та інвестиційного арбітражу, а також курси з удосконалення професійних навичок, наприклад, «Подання доказів у міжнародному арбітражі».

Таблиця 2.5

Вибіркові курси

Осінній семестр	Весняний семестр
Арбітраж на рівнях федерації та штатів (2 кредити)	Інвестиційний арбітраж (2 кредити)
Тлумачення договорів та Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1 кредит)	Типовий закон ЮНСІТРАЛ: основні поняття та вплив на Латинську Америку (1 кредит)
Міжнародні судові розгляди та	Глобалізація та інвестиції

міжнародний арбітраж із європейським елементом (1 кредит)	(1 кредит)
–	Укладання складних арбітражних застережень (1 кредит)

Джерело: систематизоване автором.

Крім вузькоспеціалізованих курсів, студенти мають змогу скористатися низкою навчальних курсів, які стосуються практики міжнародного арбітражу в цілому. Юридична школа Університету Маямі має цікаві пропозиції для американських та іноземних випускників, які бажають вивчити всі аспекти міжнародного та зарубіжного права, зокрема: «Міжнародне економічне право», «Міжнародні фінанси», «Фінансовий облік для юристів», «Міжнародні ділові операції та ведення бізнесу в Латинській Америці» (див. табл. 2.6).

Посутню увагу звернено на питання двомовної та міжкультурної освіти. Деякі курси з права викладають іспанською мовою для двомовних студентів, які хочуть покращити свої знання правової іспанської.

Таблиця 2.6

Курси поглибленого вивчення

Осінній семестр	Весняний семестр
Міжнародне право (3 кредити)	Міжнародне право (3 кредити)
Торгово-промислові товариства (4 кредити)	Торгово-промислові товариства (4 кредити)
Фінансовий облік для юристів (3 кредити)	Колізійне право (3 кредити)
Ведення бізнесу в Латинській Америці (3 кредити)	Відповідальність держав у міжнародному праві (2 кредити)
Альтернативне вирішення спорів (3 кредити)	Міжнародні ділові операції (3 кредити)
Міжнародний спір: основні поняття нормативно-правової бази (1 кредит)	Міжнародне комерційне право (3 кредити)
Міжнародний навчальний суд (2 кредити)	Міжнародні фінанси (2 кредити)

Джерело: систематизоване автором.

На думку М. Хантера, якісні магістерські програми повинні пропонувати

своїм студентам щось більше, ніж просто достатні знання предмета, що допомагають успішно скласти письмовий іспит наприкінці курсу. На його переконання, магістр права XXI ст. також прагне в процесі професійної підготовки отримати практичні навички, необхідні для сучасного фахівця. Саме з цією метою, зазначає М. Хантер, у Юридичній школі університету Маямі професор Я. Паулссон розробив інноваційну магістерську програму, яка вдало поєднує теорію та практику міжнародного арбітражу (University of Miami School of Law. Curriculum: International Arbitration LL.M).

Найуспішніші студенти мають нагоду отримати два кредити, пройшовши правовий практикум в одній із найпрестижніших міжнародних арбітражних юридичних фірм у Маямі та за межами, що передбачає не лише додаткове навчання на робочому місці, але й налагодження необхідних ділових контактів.

Крім цього, під час навчання студенти можуть удосконалювати свої практичні навички в міжнародних юридичних змаганнях і міжнародних ярмарках вакансій (*International Arbitration Job Fair in Miami, the New York International Student Job Fair*), долучаючись до різних проектів, ініційованих Міжнародним арбітражним інститутом на базі Юридичної школи Маямі / *Miami Law's International Arbitration Institute (IAI)*, Міжнародною торговою палатою (МТП) / *The International Chamber of Commerce (ICC)*, Міжнародним центром із врегулювання суперечок / *The International Centre for Dispute Resolution (ICDR)*, Міжнародною молодіжною спілкою з комерційного арбітражу / *Young ICCA*, асоціацією «Майбутнє арбітражу: Маямі» / *Future of Arbitration: Miami (FAM)* – першою в Південній Флориді групою молодих арбітражних практиків, що заснована М. Паулссон у 2010 році.

Публікація статей і робота над власними дослідженнями – важливі компоненти навчального процесу, що засвідчує необхідність розвитку науково-дослідницьких навичок майбутніх міжнародних арбітрів.

Грунтовність теоретичних знань, гнучкість під час вибору курсів, зв'язок теорії з практикою, міжкультурний підхід до навчання, прогресивні форми роботи, студентська наукова робота – вагомі складники навчального плану

магістерської програми «Міжнародний арбітраж», які забезпечують ефективну професійну підготовку майбутніх міжнародних арбітрів, продукуючи фахівців вищого ґатунку.

Юридична школа Пеппердинського університету (Малібу) розпочала свою діяльність як юридичний коледж у Санта-Ана (Каліфорнія) у 1964 році, що вже 1969 року ввійшов до складу університету Пеппердин. У 1975 році Юридична школа була визнана Асоціацією американських юристів та акредитована адвокатурою штату. Пеппердинський університет наразі є лідером серед інших вищих навчальних закладів США щодо підготовки фахівців у сфері вирішення конфліктів та переговорництва в кризових ситуаціях.

Магістерська програма «Міжнародний комерційний арбітраж» («Pepperdine Caruso School of Law. LLM in International Commercial Arbitration») у Юридичній школі Пеппердинського університету була започаткована лише у 2016 році. Її основне призначення – це поєднання ґрунтового академічного фундаменту з практичним досвідом через участь студентів у навчальних арбітражних розглядах, посередницьких процесах, переговорах. У 2018 році магістерську програму з міжнародного комерційного арбітражу очолює професор Дж. Коу, залучаючи до співпраці найбільш авторитетних професіоналів у галузі, зокрема Т. Стипановича, Дж. Кіма, К. Роджерс, Л. Силберман, Дж. Крука, Л. Рид та ін.

Помітною перевагою аналізованої програми є достатня кількість вибіркового курсів, що згодом дає студентам змогу скласти іспит на право адвокатської практики в США.

Студентам для опанування рекомендують такі обов'язкові курси (18 кредитів): 1. Теоретичні аспекти міжнародного комерційного арбітражу. 2. Практичні та процесуальні аспекти ведення міжнародного комерційного арбітражу. 3. Арбітражний навчальний судовий процес. 4. Теорія та практика ведення переговорів. 5. Теорія та практика посередництва. 6. Вступ до законодавства США (необов'язковий для тих студентів, які набрали більше від десяти кредитів із курсів, пов'язаних із вивченням питань матеріального права,

що є необхідною умовою для складання іспиту на право провадити адвокатську практику в США). 7. Наукове дослідження та правове письмо (обов'язковий курс лише для міжнародних студентів).

Студентам також необхідно вибрати два додаткові курси з таких трьох можливостей: 1. Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди. 2. Міжнародні інвестиційні спори. 3. Етичні міркування в міжнародному комерційному арбітражі.

Серед вибірових курсів студент може вибирати ті, які будуть безпосередньо стосуватися його майбутньої професійної діяльності. Для міжнародних студентів потрібно набрати 12 кредитів (зокрема, «Вступ до законодавства США» та «Наукове дослідження та правове письмо»), для місцевих студентів достатньо набрати лише 8 кредитів. Тож на вибір студентів запропоновано вибірові курси: 1. Посередництво. 2. Судовий процес. 3. Апеляційний захист. 4. Арбітражний закон. 5. Арбітражна практика та захист.

6. Практикум із вирішення спорів щодо кримінального правосуддя.

7. Міжкультурні конфлікти та вирішення спорів. 8. Актуальні питання вирішення міжнародних спорів. 9. Вирішення спорів у сфері освіти. 10. Вирішення спорів та релігія. 11. Розлучення та сімейне посередництво. 12. Вирішення спорів у сфері охорони навколишнього середовища та державної політики. 13. Міжконфесійна дипломатія та міжнародна миротворчість. 14. Міжнародне врегулювання комерційних спорів. 15. Міжнародні судові процеси. 16. Інтерв'ювання, консультування та планування. 17. Адвокатська практика.

18. Відновлювальне правосуддя. 19. Вибачення, прощення та примирення.

20. Створення систем для вирішення спорів. 21. Розв'язання спорів та технології.

22. Трудові спори. 23. Спори в індустрії розваг. 24. Етичні аспекти у вирішенні спорів. 25. Розв'язання проблем у сфері охорони здоров'я. 26. Інтелектуальна власність. 27. Ведення судових справ та врегулювання конфліктів для корпорацій та організацій. 28. Масові позови. 29. Омбудсмен. 30. Судова практика. 31. Підготовка до судового процесу.

Із розвитком і становленням арбітражу як альтернативного способу

вирішення спорів упроваджували альтернативні процедури в освітні програми юридичних шкіл США. Зважаючи на автономність та свободу американських університетів від державного регулювання, усі освітні програми формують з огляду на практику. Якщо арбітражу надано вагомого значення в певному штаті, то провідний університет, розташований на території цього штату, реагує на потреби ринку праці й пропонує магістерську програму з міжнародного арбітражу. До прикладу, створення у 2016 році магістерської програми «Міжнародний комерційний арбітраж» у Юридичній школі Пеппердинського університету доводить нагальну потребу сучасності у висококваліфікованих арбітрах, які здатні врегульовувати конфлікти та спори, що виникають у процесі ведення міжнародного бізнесу. Пропонуючи унікальну послугу, університет стає більш конкурентоспроможним.

Аналізовані магістерські програми є гнучкими, допомагають кожному студентові розробляти індивідуальний курс навчання, адаптований до власних академічних і професійних інтересів. Навчальні курси – вузькоспеціалізовані, що вможлиблює глибоке вивчення теоретичних питань. Студенти можуть практично застосовувати теорію на практиці, тісно співпрацюючи з міжнародними інституціями, юридичними фірмами, неурядовими організаціями тощо. Посутня увага зосереджена на розвитку науково-дослідницьких навичок під керівництвом знаних фахівців у сфері міжнародного арбітражу та на альтернативному вирішенні спорів. У розрізі дослідження проблеми констатовано: наявні магістерські програми з міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів в американських університетах організовані на якісному рівні, що дає змогу випускати висококваліфікованих фахівців.

Як слушно зауважує К. Павловський (2005), американська система освіти вищої школи є досить успішною у світі саме через відкритість, прозорість навчального закладу, що створює позитивний мікроклімат у педагогічному середовищі, доброзичливому спілкуванні викладачів і студентів. Така відкритість, щирість, демократичність, ставлення викладачів до студентів як до партнерів на освітньому полі сприяють успішній реалізації навчальних планів,

динамізації навчального процесу, до того ж стимулом слугує економічна солідарність держави з навчальним закладом вищої школи (с. 223). Із думкою К. Павловського солідаризується Є. Суліма (2011), називаючи американську університетську освіту привабливою й апелюючи до статистики: за кордоном здобувають вищу освіту три мільйони іноземців, із них кожен п'ятий – в американських університетах. США експортує освітні послуги на 18,8 млрд доларів (с. 24).

Отже, міжнародна практика окреслює такі основні тенденції у вищій юридичній освіті та в системі магістерської підготовки міжнародних арбітрів: удосконалення законодавчої бази для підтримки й подальшого розвитку магістерської підготовки фахівців із міжнародного арбітражу; підвищення ролі знань у суспільстві та формування інтелектуального капіталу; наявність принципу автономності університетів; перехід від контрольної до координаційної функції держави в регулюванні освітнього процесу; надання рівного доступу до вищої освіти; конкуренція провідних університетів світу в умовах ринкової економіки; інтернаціоналізація вищої освіти, доказом чого є зростання міжнародної співпраці в цій сфері та активізація академічної мобільності; універсалізація змісту освіти; посилення інтеграційних процесів і створення єдиного освітнього простору; гуманітаризація освіти для професійної підготовки фахівця вищого ґатунку з активною життєвою позицією; розроблення окремих гнучких магістерських програм із міжнародного арбітражу; зв'язок освіти з виробництвом для розвитку практичних навичок магістрів – майбутніх міжнародних арбітрів; диверсифікація змісту вищої освіти; оновлення навчальних планів для задоволення сучасних потреб суспільства та ринку праці.

Попри успіхи й досягнення в розвитку вищої освіти та магістерської підготовки, урядам необхідно уважно ставитися до новацій, що часто супроводжуювані негативними явищами. Останні спонукають до вживання превентивних заходів для їх уникнення, зокрема: розширення масштабів вищої освіти потребує суттєвих фінансових витрат, що держава не покриває в повному обсязі, це призводить до надмірної комерціалізації освіти; таке позитивне явище,

як диверсифікація, спричинює зниження якості освітніх послуг; інтернаціоналізаційні процеси зумовлюють новий вид трудової міграції, який отримав назву «втеча мізків» тощо.

Сучасні інноваційні процеси у сфері вищої освіти безпосередньо впливають на тенденції подальшого розвитку національних систем вищої освіти в цілому та магістерської підготовки зокрема. Важливим ресурсом для подальшого глибинного дослідження теоретичних і практичних питань професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії є ґрунтовний аналіз позитивного досвіду країн, визнаних арбітражними центрами на світовому рівні (Швеція, Швейцарія, США). Насичена «арбітражна» атмосфера цих країн вплинула на галузь професійної освіти, що відчула потребу в переданні накопиченого досвіду авторитетних науковців та арбітрів-практиків новим поколінням майбутніх фахівців із міжнародного арбітражу.

Висновки до другого розділу

У розділі з'ясовано особливості професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Швеції, Швейцарії та США, що вважають світовими арбітражними центрами; проаналізовано організаційні й дидактичні засади їх функціонування.

На основі виявлених чинників, що впливають на вибір місця проведення арбітражу, підсумовано, що привілеї надають країнам-підписантам «Нью-Йоркської конвенції», так званій «Великій четвірці» (Британія, Швеція, Швейцарія, США), які формують рейтинг найпопулярніших юрисдикцій міжнародного арбітражу.

Вивчення особливостей професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в закладах вищої освіти Швеції спонукало до висновку про те, що два університети пропонують магістерські програми з міжнародного арбітражу: Стокгольмський університет (англ. *LLM in International Commercial Arbitration*) та Уппсальський університет (англ. *LLM in Investment Treaty Arbitration*).

Аналіз досвіду організації реалізації магістерських програм: «Вирішення міжнародних спорів» (англ. «*The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (MIDS)*») Юридичної школи Женевського університету, «Міжнародні судові процеси та арбітраж» (англ. «*International Litigation and Arbitration*») Юридичної школи Цюрихського університету, «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» (англ. «*International Commercial Law and Dispute Resolution*») Швейцарської міжнародної юридичної школи – доводить, що всі вони практично спрямовані, мають модульну структуру й елективний характер. Важливим показником успішності аналізованих магістерських програм є високий відсоток працевлаштування випускників, тому швейцарський досвід професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу вирізняється позитивним характером, гідний для прикладу та засвоєння.

Визнаючи значущість міжнародного арбітражу в сучасному глобалізованому світі, університети США вводять до навчальних планів курси з міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів, а також пропонують магістерські програми з міжнародного арбітражу для професійної підготовки міжнародних арбітрів, здатних управляти конфліктами транскордонного характеру в умовах конфіденційності. Попри численну кількість американських університетів, у США функціують 11 спеціалізованих магістерських програм, за якими готують дипломованих арбітрів, здатних працювати на міжнародному рівні. Однак лише п'ять університетів у назві магістерських програм використовують термін «міжнародний арбітраж», решта надає перевагу більш великому за своїм значенням словосполученню-поняттю «вирішення спорів», тобто арбітраж тут вивчають як один з інших альтернативних способів вирішення міжнародних конфліктів (медіація, переговори, консиліація, фасилітація, міні-суд).

Серед спільних тенденцій європейського та американського досвіду професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу виокремлено такі: доступність; професійність; вузька спеціалізація; практична й дослідницька спрямованість навчання; сучасні форми організації навчання, зокрема онлайн-

зустрічі, інтернет-конференції, онлайн-дослідження, дискусійні форуми, підготовлені індивідуально або в малих групах тощо; гнучкість; міжнародна взаємодія; міжкультурний та міждисциплінарний підхід до навчання (загальне право *vs* континентальне право); можливість проходження стажування у відомих міжнародних юридичних організаціях, таких як ЮНСІТРАЛ (*The United Nations Commission on International Trade Law*), УНІДРУА (*The International Institute for the Unification of Private Law*), Міжнародний арбітражний суд (*International Chamber of Commerce*) тощо.

Матеріали розділу представлено в публікаціях автора: (Нагорна, 2016a, 2016c, 2016d, 2017h, 2017r, 2017e, 2017g, 2017i, 2017p).

РОЗДІЛ 3

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ

В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

3.1. Історичні та філософсько-педагогічні передумови становлення британської юридичної школи

Дослідники британської юридичної освіти в контексті її історичного розвитку (В. Вахштайн, В. Захаров, Т. Ільїна, А. Лушніков, Н. Панькова, С. Фокіна, M. Daly, V. Dicey, J. Le Goff, J. Krook, J. R. Maxeiner, R. Robson, C. Seron, C. Silver, G. L. Williams та ін.) стверджують, що, починаючи з XVIII століття, юридична професія стала однією з найбільш запотребуваних у країні. У 2010 році британське дослідження газети «Guardian» констатувало, що 14 % членів британського парламенту були баристерами чи соліситорами, зокрема колишній прем'єр-міністр Тоні Блер, який отримав диплом юриста в престижному коледжі St. John's університету Оксфорда (Карьерные перспективы с дипломом юриста. Университеты Великобритании по специальности право).

Традиційно юристи обіймають важливі посади в органах державної влади. Випускники перших британських юридичних шкіл нерідко стають впливовими соціальними й політичними діячами. Члени викладацького складу та керівництва університетів є помітними фігурами в історії права Великої Британії.

Юридична освіта у Великій Британії пройшла довгий шлях становлення, починаючи з античності через неформальну освіту в судових іннах Лондона й завершуючи появою сучасних юридичних шкіл. Наразі британська юридична освіта залишається своєрідним заручником власних багатовікових традицій. Філософсько-педагогічний аналіз ідейних передумов розвитку вищої юридичної школи Великої Британії необхідний з огляду на потребу виявити закономірності розвитку юридичної освіти як загальнолюдського й соціального феномену, що

залежить від потреб держави та суспільства, що здатні швидко змінюватися. На формування сучасної системи юридичної освіти Великої Британії суттєво вплинули філософські та педагогічні ідеї, які в окремі періоди ставали її теоретичними основами.

Особливу увагу зосереджено на основних ідеях філософії *позитивізму*, що спрямовані на раціональний, науковий погляд стосовно суспільства на основі спостереження й експерименту (A. Comte, J. S. Mill, H. Spencer); *утилітаризму*, який орієнтований на корисність процесів, досягнення цілей і практичну спрямованість британської освіти, окреслює поняття корисності та економічної вигоди, що залежать від прогресу науки й реалізації результатів наукового пошуку на практиці (J. Austen, J. Bentham); *ліберального консерватизму*, основна мета якого – пошук смислу, набуття мудрості, широке вивчення права (S. Coleridge, R. Southey, W. Wordsworth); *технократизму*, який акцентує на домінуванні в професійній сфері фахівців із технічними навичками (Z. Bauman, J. Fourastié, A. Heller, T. Veblen); філософії *управління*, що сфокусована на формуванні вмінь професійно управляти різними критичними ситуаціями, зокрема виявляти, урегульовувати проблеми, конфлікти, спори, запобігати їм, а також винаходити нові форми та методи управління (B. Bass, D. Drucker, H. Leavitt, E. Mayo); *економічного аналізу права*, тобто глибинного розуміння сутності правових принципів та інститутів у широкому економічному аспекті, економічної ефективності для права в цілому (G. Becker, G. Calabresi, R. Coase, R. Posner).

У першій половині XIX століття теоретичні ідеали епохи Просвітництва сприймали на території Великої Британії неоднозначно: з одного боку, буржуазія, сформована внаслідок промислової революції, вимагала реалізації ідей Просвітництва, з іншого – наслідки Французької революції заперечували позитив ліберальних постулатів. О. О. Нікішенков (2008) зазначає, що така ситуація спричинила певну розгубленість у суспільстві, призвівши до зростання релігійності серед освічених британців. Однак із плином часу ідеали Просвітництва були реабілітовані, а природничо-науковий підхід до розвитку

суспільства, держави й права виник через появу *філософії позитивізму*. Засновником цієї течії вважають О. Конта, який запропонував низку положень та принципів наукового пізнання природи суспільства. Філософ зазначає, що зміни в суспільно-політичному житті надали змогу з'ясувати причини явищ і дослідити, перевірити на досвіді відношення між явищами, за якими спостерігають. У ході вивчення соціальної сфери, стверджував О. Конт, необхідно не покладатися на здогадки, а керуватися спостереженнями, соціальним експериментом, порівняльними методами (Социологическая мысль в России. Очерки истории, 1978). На думку мислителя, наука повинна класифікувати явища, які становлять предметну сферу її вивчення. Сутність соціально-філософської концепції О. Конта полягає в доведенні наукою існування явищ, що можливе через практичне вивчення реальних фактів із життя. Г. Спенсер та Д. Мілль інтерпретували думки О. Конта, що й стало основою для наукової діяльності тогочасних британських філософів і соціологів. Виникнення й поширення юридичного позитивізму пов'язані зі зміцненням і вдосконаленням правових засад капіталістичних відносин, що розвивалися. У теоретичному плані юридичний позитивізм був основою формально-догматичної юриспруденції з її детальним розробленням правових форм товарообміну, чіткого правового регулювання комерційних відносин, точності опису юридичних ситуацій, процедур, способів і засобів розв'язання потенційних суперечок.

Саме період середини XIX століття потребував *ідей позитивізму*, оскільки вирізнявся швидким економічним зростанням і розвитком науки та освіти. У цей період формувався освічений середній клас, який міг задовольняти нові вимоги суспільства, пов'язані з розвитком промисловості, зменшуючи вплив аристократії на суспільно-політичне життя Великої Британії. Таке протистояння лібералів і консерваторів актуалізували питання про сутність суспільства, держави й права, ролі людини в суспільному розвитку та принципи їх пізнання.

Відповіді на ці запитання запропоновано в працях Дж. С. Мілля та Г. Спенсера, з огляду на британську специфіку. Обґрунтовані філософські ідеї

охоплювали засади *утилітаризму* (англ. «*utility*»), що започатковані І. Бентамом (Bentham, 1789). Основною ідеєю теорії став «принцип корисності», «максимальна користь для максимальної кількості людей», що стало етико-філософською основою ліберальної течії в Англії XIX століття та провідною ідеєю британських лібералів другої половини XIX століття. Саме ця ідея спричинила реформи в британському законодавстві, освіті, науці (Никишенков, 2008). І. Бентам був прихильником вільної конкуренції, супротивником державної регламентації господарського життя. Як і багато інших ліберальних мислителів того часу, І. Бентам засуджував агресивні війни та колоніальний режим. Він розробляв проекти міжнародних організацій для запобігання війнам, для *мирного вирішення конфліктів між державами*, що описано в працях «План загального й вічного миру» (1789) та «Нарис Кодексу міжнародного права» (1827).

У цьому контексті варто наголосити на проблемі поділу філософії на аналітичну (британську) і континентальну, окреслити її вплив на розвиток філософії права та юридичну освіту. Такий принцип класифікації не заснований на географічному принципі (Велика Британія vs континентальна Європа), він базований на внутрішніх концептуальних засадах, що можна назвати британським філософським світоглядом.

Філософський зв'язок між цими напрямками став помітним приблизно наприкінці XVI – на початку XVII століття, однак сучасне бачення континентальної філософії сформувалося в Англії після Французької революції. Впливовими у сприйнятті континентальної філософії є теоретичні думки С. Т. Колриджа з його розумінням німецького ідеалізму та романтизму, що укладено в працях Дж. С. Мілля, опублікованих у номерах ліберального видання «*Westminster Review*». За словами науковця Дж. М. Робсона, Дж. С. Мілля уводить таке поняття, як «німецько-колриджевське» вчення, що потрактоване як синонім до терміна «континентальна філософія». І. Бентам у працях Дж. С. Мілля постає важливим «критичним мислителем своєї епохи та країни», зацікавленим переважно в таких галузях, як держава та право.

Дослідник, застосовуючи методи логічного та емпіричного аналізу, виявляє істинність «практичних речей». Згідно з Дж. С. Міллем, І. Бентам вивчає пізнання, а С. Колридж фокусується на набутті мудрості, розумінні та відтворенні смислу речей, їхньому значенні. Для розуміння смислу явища чи події їх варто аналізувати в контексті суспільно-політичних, історичних, економічних відносин (Mill, 1985). Зауважимо, що поєднання антагоністичних ідей І. Бентама та С. Т. Колриджа формує масштабне уявлення про британську філософію епохи, оскільки істину, за Гегелем – «абсолютне знання», можна відшукати лише через дослідження явища або поняття цілісно.

Варто також зауважити, що континентальна філософія була професійно спрямованою, вона стала засобом, за допомогою якого філософські мислителі організовували свою науково-викладацьку діяльність і трансливали концепції. Це вплинуло на подальший розвиток університетської юридичної освіти в Великій Британії, про що йтиметься нижче.

Концепція суверенітету з утилітаристської концепції держави І. Бентама була розвинена в наукових працях Дж. Остина, який ознайомився з утилітарною філософією І. Бентама в Кембриджі. Як зауважує В. Л. Тукалов (2018), на початку 1820 років, працюючи з Дж. С. Міллем, він відвідував збори утилітарної спілки, створеної молодим Дж. С. Міллем 1823 року, а в 1826 р. Дж. Остин уже був призначений на кафедру юриспруденції в нещодавно заснованому Лондонському університеті. Дж. Остин першим в Англії *ввів ідеї утилітаризму до вищої юридичної освіти*. Зважаючи на вчення про законодавство І. Бентама, Дж. Остин запропонував напрацьовані ідеї використовувати в юриспруденції, що було не більше, ніж розвиток теорії І. Бентама, однак зміг надати правового характеру доктрині позитивізму.

Наразі прихильників позитивізму й утилітарної філософії у Великій Британії можна вважати попередниками концепції правового реалізму в США, що керуються центральним постулатом філософії прагматизму, відповідно до якого будь-які теорії оцінюють із погляду їх практичного значення й користі. Це варто трактувати як передумову сучасного економічного аналізу права.

У ХХ столітті філософія права ставила за мету глибинно досліджувати поняття права, держави, суспільства, суспільного буття людини. У цей період найбільш поширені концепції в британській юридичній освіті були розроблені в межах основних течій філософської думки, зокрема *неопозитивізму*, *технократизму*, *філософії управління*, *економічного аналізу права*. На відміну від класичного позитивізму О. Конта та Г. Спенсера, неопозитивісти (М. Schlick, В. Russell, Л. Wittgenstein) виокремлювали науку й освіту як знання та діяльність, виявляли співвідношення філософії та науки, водночас розглядали взаємозв'язок науки й суспільства, зіставляли науку з результатами науково-технічного прогресу. Предметом неопозитивістської філософії була мова науки як спосіб вираження знання, а також аналіз знання та можливостей його вираження в мові. Неопозитивісти переосмислили цінності й пріоритети філософії, послуговуючись критеріями «суворих наук» і формальної логіки (Основи філософських знань).

Великого поширення у філософії права ХХ ст. набули *технократичні* теорії. Незважаючи на деякі відмінності, провідною думкою, що об'єднує ці теорії, є визнання сучасної техніки й технології основними причинами всіх соціальних змін. До таких теорій належать теорії єдиного індустріального суспільства (R. Aron), стадій росту (W. Rostow), нового індустріального суспільства (J. K. Galbraith), постіндустріального суспільства (D. Bell), надіндустріального суспільства (Z. Brzeziński).

У монографії В. П. Беха та І. В. Малика (2009) «Технократизм у дискурсі проблем вищої школи» зазначено, що «після деякого спаду популярності технократичних ідей, зумовленого кризою індустріального суспільства на рубежі 60 – 70-х років минулого століття, на Заході розпочинається «нова технократична хвиля». У зв'язку з цим першорядного значення набувають три з п'яти основних характеристик суспільства, сформульовані Д. Беллом: центральним є місце теоретичного знання як джерела нововведень і формулювання політики, домінування в професійній структурі фахівців і «технічного класу», ухвалення рішень на основі нової «інтелектуальної

технології». Наука перетворилася, на думку Д. Белла, на головний стрижень суспільного прогресу, а кодифіковане теоретичне знання стало основою управління в будь-якій сфері. Оскільки в постіндустріальному суспільстві технічна кваліфікація є основою, а освіта – засобом досягнення влади, на перший план виходить науково-технічна інтелігенція, насамперед, учені» (с. 116).

Провідну роль наприкінці XX – на початку XXI століття відіграє *філософія управління* (B. Bass, D. Drucker, H. Leavitt, E. Mayo та ін.) – нова парадигма управлінського мислення, що базована на ідеях гуманізму. Основна мета управлінської парадигми – це діяльність людини для виконання практичних завдань, ухвалення ефективних рішень і підвищення якості управління. На нашу думку, особливе значення для становлення вищої юридичної освіти у Великій Британії має п'ятий і шостий етапи в розвитку організаційно-управлінської парадигми в історії людства (за класифікацією Ю. В. Бех). Зокрема, п'ятий бюрократичний етап датований кінцем XIX – серединою XX століття, вирізняється появою нового класу професійних керівників (менеджерів), які одразу відокремилися від класу капіталістів. Теоретична платформа цієї парадигми ґрунтована переважно на концепції бюрократизації організаційних систем соціального управління. Це дало змогу не лише сформувати потужні ієрархічні організаційні структури управління, але й втілити спеціалізацію управлінської праці, сформувати організаційні норми та стандарти, а також окреслити посадові обов'язки, права й відповідальність усього управлінського персоналу. Шоста організаційно-управлінська парадигма, на думку дослідниці Ю. В. Бех (2012), бере свій початок приблизно з 90-х років XX ст., отримала назву тихої або самоврядної концепції. Основні її теоретичні положення полягають у широкому використанні системного й ситуаційного підходів до організації ефективного управління соціальними утвореннями. Ці підходи не потребують негайного руйнування тих організаційних структур соціального управління, а також тих систем, механізмів і методів організації управління суспільними та виробничими процесами, що склалися, їх поступово пристосовують до нових соціально-економічних умов на основі запровадження

новітніх моделей і принципів самоврядування й самоорганізації спільної діяльності (с. 254–255). Високі стандарти гуманістичного управління вимагають від роботодавців професіоналізації кадрів та підвищення професійної підготовки працівників (Осипенко, 2013).

Зіткнення двох концепцій щодо розуміння сутності права (вузьконормативне розуміння права та широке розуміння права) у британській юриспруденції безпосередньо впливає на підходи до вивчення права. Вузький *професійний* підхід, тобто сприйняття права як технічної навички, професії чи ремесла, застосовували з моменту зародження юридичної освіти, протиставляючи широкому академічному *університетському* вивченню права.

У своєму розвитку система вищої юридичної освіти пройшла чотири етапи, їх виокремлення ґрунтоване на таких критеріях: зміна пріоритетів державної освітньої та соціальної політики, поява навчальних закладів нового типу й внутрішня логіка розвитку системи.

Розгорнутою вважаємо періодизацію В. Вахштайна (2006), за якою траєкторія розвитку британської системи освіти у XX столітті охоплює такі етапи:

1) розширення й диференціація університетського сектору (кінець XIX – початок XX століття), поява другого покоління британських університетів, що зумовлене індустріалізацією;

2) розширення системи вищої освіти (60-ті роки XX ст.), що пов'язане з демографічним сплеском і потребами післявоєнної економіки;

3) переорієнтація початково елітарної британської освітньої системи на потокове, масове виробництво фахівців як наслідок двох попередніх тенденцій;

4) становлення бінарної системи вищої освіти – розмежування сектору автономних університетів «старого зразка» і сектору спеціалізованих інститутів вищої освіти (коледжів), орієнтованих лише на виконання держзамовлення;

5) ускладнення системи, виникнення нових труднощів управління й контролю як наслідок політики освітньої експансії; ліквідація бінарності, уніфікація, зрівняння статусу спеціалізованих коледжів та університетів (90-ті роки);

6) розвиток конкуренції «старих» і «нових» закладів вищої освіти, плюралізація стратегій поведінки навчальних закладів на ринку освітніх послуг; посилення тенденції до інтернаціоналізації навчання; нове ускладнення системи управління вищою освітою (с. 327–328).

Жак Ле Гофф (2003) у праці «Інтелектуали в середні століття» описує школи канонічного права в європейських країнах, що створювали при монастирях. Існування таких шкіл засвідчує їхню залежність від церковної влади. Школи при монастирях були «внутрішніми», побудованими переважно для молодих ченців і тих, хто готує себе до чернечого життя. Однак тут також готували кваліфікованих правознавців і юристів для служби в інтересах церкви.

Зародження юридичної освіти у Великій Британії фактично можна датувати XII століттям, коли виникли перші університети на основі монастирських правових шкіл – Оксфорд та Кембридж, що з часом стали центрами вченості. Організація навчання в англійських університетах тоді була базована на системі спілок – колегій, засновником яких вважають В. Мертона.

Устав Мертон-коледжу (англ. *Merton College*) послугував зразком для інших коледжів Оксфорда й Кембриджа. Ці колегії існували завдяки меценатам та за рахунок оплати навчання. Викладання в закладах проходило у вигляді навчальних бесід із питань теології, філософії, цивільного права, канонічного права тощо.

Викладацький склад перших англійських університетів, зокрема на факультетах права, формували з іменитих кліриків. Важливим залишався і той факт, що саме правову освіту довгий час надавала церква. Варто зазначити, що, попри авторитет духовенства, англійські школи права прагнули до незалежності від церковного впливу як у плані організації навчання, так і щодо статуту. Так, Оксфордська школа права отримала перші свободи у 1214 році (Ле Гофф, 2003).

Дослідники В. Захаров і Т. Ільїна (2014) зауважують, що в 1636 році канцлер Лод запропонував затвердити такі правила: протягом першого року студенти вивчали граматику, протягом другого – етику, політику й логіку, а третій та четвертий присвячували вивченню геометрії, філософії, грецької мови.

Студент, який прослухав такий курс та успішно склав випускний іспит, отримував ступінь бакалавра. Ті, хто бажав отримати ступінь магістра, повинні були ще три роки вивчати метафізику, астрономію, філософію, грецьку та єврейську мови.

Широкий підхід до вищої юридичної освіти застосовували в Англії з XVIII століття, коли освіта стала привілеєм багатих і готувала *джентльменів*, «засновників старої школи», однак цього було вже недостатньо для професійного юриста. Проаналізувавши в педагогічному й історичному контекстах юридичну освіту у Великій Британії, автори слушно резюмували: «Постійний і досить сильний вплив професійних співтовариств можна характеризувати як ще одну традицію англійської освіти. Репрезентанти, використовуючи різні інструменти, прагнуть домогтися від системи юридичної освіти максимальної ефективності в підготовці студентів до майбутньої професійної кар'єри. При цьому всі основні стейхолдери досить чітко розуміють, що професійна компетентність формується в процесі професійної діяльності» (Захаров, Ильина, 2014).

Історія практичної юридичної освіти у Великій Британії розпочалася в Лондонських іннах (*Gray's Inn, Lincoln's Inn, Inner Temple, Middle Temple*) у 1200 роках. Ці заклади, розташовані поблизу Фліт-стріт та королівських судів, були покликані надавати юридичну підготовку представникам аристократичних родин, які б могли задовольняти економічні потреби тогочасного суспільства. Перший етап навчання проходив у канцелярських іннах, які згодом поєдналися з судовими іннами, що вважали найнижчим рівнем підготовки до адвокатського звання. Основними методами навчання тут було вивчення судових актів (Захаров, Ильина, 2014).

Другий етап підготовки юристів передбачав вивчення англійського права на практиці впродовж трьох років. Основні завдання такого практичного навчання – укладення різних документів, фіксування прецедентів, виконання доручень тощо. До 1729 року третій етап тривав ще п'ять років та надавав слухачу право проводити самостійну юридичну практику.

Дж. Крук (Krook, 2017) у статті «Коротка історія юридичної освіти: битва між правом як наукою та правом як ліберальним мистецтвом» зауважує, що якість і результативність проведеного навчання майже повністю залежали від особистості «керівника». Деякі учні, наприклад, отримували глибоку підготовку, яку сьогодні можна порівняти з гуманітарними дисциплінами (історія, філософія та юридична теорія). Уже після винаходу друкарського верстата інни забезпечували учнів посібниками й книгами для допомоги в навчанні. За відсутності навчальної програми багато учнів послуговувалися відомими англійськими книгами з права, зокрема вивчали «Коментарі Блекстоуна».

До XV століття лекції з права та семінари викладали «досвідчені» слухачі та юристи-практики. Дуже поширеним методом навчання в іннах були диспути, під час яких обговорювали юридичні проблеми. У такий спосіб навчально-методична робота деякою мірою сприяла розвитку опанування діалектичних навичок здобувачами юридичної освіти, а вивчення права стало більш систематичним, однак за сучасними вимірами воно залишалося неформальним, оскільки були відсутні офіційно затверджені вимоги до професійної освіти юристів. Інни можна вважати середньовічним прототипом сучасного учнівства.

Прибічники учнівства стверджували, що фахівці з права повинні володіти практичними, технічними навичками, які можуть формуватися лише на робочому місці, а не в університеті. У той час А. Дайсі (Dicey, 1883) допускав, що лише на основі «реальної справи» студент зможе розпізнавати факти справи та застосовувати «принципи права» до нових обставин, тому він категорично виступав проти університетської освіти.

Р. Робсон (Robson, 2013) у праці «Адвокати в Англії вісімнадцятого століття» доводить, що В. Блекстоун – перший професор Оксфордського університету, призначений у 1758 році – дотримувався протилежної думки. Він уважав, що студенти повинні навчатися в університеті, де право можна вивчати глибоко у взаємозв'язку з іншими гуманітарними дисциплінами. На думку В. Блекстоуна, людина без університетської юридичної освіти не здатна виконувати свої професійні обов'язки на практиці. Теоретичний підхід до

вивчення права був запроваджений в Оксфорді в 1750 роках, через 50 років була заснована друга юридична школа у Великій Британії – Кембридж, лише через сімдесят шість років після лекцій В. Блекстоуна, у 1826 році в Університетському коледжі Лондона засновано правничий факультет. З огляду на специфіку британської правової системи, зрозуміло, що від випускників юридичних шкіл вимагають широкої теоретичної підготовки, зокрема знання принципів і норм, прецедентів, судових методів, уміння простежувати та тлумачити нормативні акти, володіти навичками правозастосування.

Тож до XIX століття у Великій Британії існувало дві системи юридичної освіти: університетська, базована на вивченні римського й канонічного права в широкому значенні; вузьке практичне оволодіння загальним правом в іннах. Дослідниця Н. М. Панькова (2015) наголошує, що в межах першої тенденції розроблено ідеали класичної університетської освіти, яка пов'язана з освітньою місією університету, спроектована на всебічний розвиток особистості та на розкриття її творчих здібностей.

Університетське вивчення права відтворює утилітаристське бачення організації вищої юридичної освіти Великої Британії середини XIX століття. Прибічники утилітарної філософії говорили про необхідність розширення освітньої системи та створення універсальної вищої освіти. Соціальна функція університетів, за висловом утилітаристів, полягала в проведенні наукових досліджень і навчанні освічених фахівців. Представники утилітаризму активно протестували проти елітарності й релігійності вищої освіти, підготовки «обраного класу».

Представники ліберального консерватизму наголошували на необхідності університетської юридичної освіти задовольняти індивідуальні потреби особистості в самопізнанні, самовдосконаленні, а не орієнтуватися на потреби суспільства. Основною метою був розвиток духовного потенціалу особистості та інтелекту людини. Стверджувати, що університет є абсолютно вільним від суспільства, не можна, оскільки університет вільний від суспільства лише у своїх прагненнях, але при цьому він орієнтований на істину, яку представляє

суспільство (Панькова, 2015, с. 31). В основі вузького практичного вивчення права в іннах, яке є другою тенденцією розвитку юридичної освіти у Великій Британії, лежить позитивістська концепція.

Отже, теорія юридичної освіти розвивалася у Великій Британії на тлі боротьби двох концепцій. Вплив утилітаризму й ліберального консерватизму, з одного боку, та ідеї практичної людини, з іншого, суттєво вплинули на умови формування британської моделі професійної підготовки юристів. Парадокс такої ситуації полягав у необхідності запровадження професійної університетської підготовки юристів на основі англійського права.

Апелюючи до Дж. Ньюмена, Н. Панькова (2015) доходить висновку, що в Англії основна мета університетської підготовки полягала не «у вихованні, а в переданні знань, не в навчанні, а в освіті студентів, оскільки освіта передбачає не лише навчання певних навичок і вмінь, але й формування характеру. Центральне значення знань – приносити користь, хоча й така користь може сприйматися двозначно: як користь для людини, з одного боку, і як користь для суспільства внаслідок отриманих знань, з іншого боку».

Упродовж наступних 200 років відбувалася формалізація британської юридичної освіти через доповнення правил і положень щодо викладання й навчання, утвердження вимог до вступу, іспитів, оцінювання, професійних компетенцій випускників тощо. Були закріплені освітні програми та методи навчання, що ускладнює реформу юридичної освіти та внеможлиблює запровадження інноваційної політики. Із плином часу змінювалися вимоги до майбутніх юристів, методика викладання юридичних дисциплін та, власне, підходи до тлумачення поняття «право». Експериментальний характер перших юридичних шкіл був втрачений завдяки процедурі акредитації, затвердженню обов'язкових для вивчення дисциплін та широкому використанню в практиці кейс-методу. Реформатори, які все ж прагнули внести певні зміни в юридичну освіту після її усталення наприкінці XIX – початку XX століття, натрапляли на супротивні думки.

Спеціальний комітет із питань правової освіти Палати громад засвідчив, що до 1846 року в Англії фактично не існувало юридичної освіти. Комітет рекомендував проводити юридичну підготовку в університетах, поєднуючи як професійні, так і більш широкі навчальні цілі. Науковці В. Захаров та Т. Ільїна (2014) стверджують, що відповідно до проєкту інни повинні були об'єднатися, забезпечити більш ґрунтовну теоретичну підготовку майбутніх юристів. Створено п'ять кафедр, покликаних удосконалити юридичну освіту у Великій Британії. У громаді «*Middle Temple*» була заснована кафедра загального права і громадянських законів. Загальне право викладали на підставі філософських категорій. Громадянське право сприймали як римське право, що мало енциклопедичний характер. При громаді «*Gray's Inn*» утворилася кафедра загального права, яка забезпечувала викладання таких дисциплін: кримінальне право та процес, цивільне право й процес, адміністративне та конституційне право. У палаті «*Inn Temple*» працювала кафедра майнового права. Кафедра в громаді «*Lincoln Inn*» відповідала за викладання права справедливості, що створене англійськими судами, стосувалося вирішення майнових відносин та спорів. До XIX століття право справедливості набуло характеру позитивного права. Конституційне право стало дисципліною п'ятої загальної для всіх іннів кафедри.

Паралельно також розвивалась університетська освіта, зокрема був створений юридичний факультет у Королівському коледжі Бірмінгема 1849 року, що очолював професор Ч. Р. Кеннеді. Це стало важливим етапом у розвитку юридичної освіти у Великій Британії. Із 1881 року існує Ліверпульський університет, у 1903 році був створений Манчестерський університет, із 1904 функціонує університет у Лідсі, а з 1908 – у Шефїлді (Захаров, Ільїна, 2014).

На всіх юридичних факультетах дисципліни правового блоку можна поділити на чотири курси: римське право, загальна теорія права, публічне міжнародне право, англійське право, що охоплювало конституційне право, кримінальне право та процес, право справедливості. Університетська освіта

стала більш професійно спрямованою, однак усе ще було помітним прагнення¹ зберегти широку підготовку юристів, оскільки продовжували викладати такі загальноосвітні дисципліни, як математика, історія, англійська мова, латина тощо. Для аналізованого етапу в розвитку юридичної освіти у Великій Британії також характерна тісна співпраця університетів з іншими, оскільки університети почали пропонувати курси з підготовки до кваліфікаційного іспиту на звання баристера. Така взаємодія значно посилила ефективність юридичної освіти у Великій Британії, оскільки теоретична університетська підготовка була доповнена практичним навчанням. Прикметно, що університетська освіта залишалась у більш програшному становищі, оскільки для входження до юридичної професії можна було обмежитися лише навчанням в інні та складанням іспиту.

У 1880 році Т. Гакслі, читаючи лекцію в Бірмінгемі, закликав до заміни класичного канону тогочасних англійських університетів науковою освітою. Під час лекції «Література та наука» (Кембридж) 1882 року М. Арнольд висловив антагоністичні думки, наголосивши, що література і наука мають поставати в їхньому широкому розумінні (Окуляри та очі для зору: дві культури в філософії).

У 1959 році Ч. П. Сноу (1985) прочитав відому лекцію «Дві культури і наукова революція» у Будинку вченої ради Кембриджського університету. У виступі науковець діагностував втрату єдності та народження двох різних культур: з одного боку, поставали вчені, а з іншого – художня інтелігенція. На думку Ч. П. Сноу, учені обстоювали соціальні реформи, науково-технічний прогрес, ріст промисловості, натомість інтелектуали ставилися до розвинутого індустріального суспільства вороже. Ця концепція науковця перегукується з ідеями Дж. С. Мілла стосовно конфлікту «Бентам проти Колриджа», фактично щодо утилітаризму проти ліберального консерватизму. Розв'язання цього філософського та культурного розходження Ч. П. Сноу вбачав в освіті.

Початком модернізації британської освітньої системи стало ухвалення «Закону про освіту» (1944) і доповідь «Комісії Барлоу» (1946). Ця парламентська комісія, яка аналізувала тенденції розвитку університетського навчання, виявила

серйозні суперечності між можливостями системи освіти й соціально-економічними процесами. У «Доповіді Барлоу» особливе місце посідав опис майбутньої загрози гострого дефіциту кваліфікованих кадрів, запотребуваних повоєнною економікою.

На початку 60-х років, як зазначає В. Вахштайн (2006), у країні почав відчуватися гострий дефіцит висококваліфікованих кадрів. У 1961 р. 70 % вищого управлінського складу великих підприємств не мали вищої освіти. Університетський сектор, у якому була сконцентрована підготовка фахівців із вищою освітою, виявив свою недостатність. У цей період у Великій Британії діяло двадцять три університети із загальною чисельністю студентів 102 тис. Безпосереднім наслідком рекомендацій наступної парламентської комісії – «Доповіді Робінса» про вищу освіту (1963) – стало, по-перше, різке розширення сектору університетської освіти, по-друге, створення цілої низки «нових університетів»: Сасекського, Ворвікського, Йоркського, Кентського, Східноанглійського, Есекського, що фактично відображало культурно-філософську суперечку. Ці університети були покликані розв'язати проблему двох культур через надання більш широкої освіти. Передбачали, що студенти точних і природничих спеціальностей будуть вивчати гуманітарні й соціальні дисципліни, а представники останніх слухатимуть предмети з науково-природничого циклу. Однак унаслідок наступу на університети, що був розгорнутий урядом М. Тетчер на початку 1980-х років, від намірів реалізувати таку місію в повному обсязі довелося відмовитися (Окуляри та очі для зору: дві культури в філософії).

Ухвалений у 1992 р. «Закон про подальшу і вищу освіту» скасував бінарну систему й заснував єдину модель вищої освіти, надавши політехнічним коледжам та еквівалентним навчальним закладам статусу університетів. Крім того, деяким коледжам надано право присвоєння магістерського ступеня, яке раніше було прерогативою університетів. Деякий час проголошена після усунення бінарної системи рівність «старих» і «нових» університетів мала лише декларативний характер. Авторитет Оксбриджа в британському суспільстві був

непохитним, «нові» заклади були приречені залишатися установами «другого»³ сорту», їхнє становище залежало від виконання державного замовлення (Вахштайн, 2006).

Не маючи змоги конкурувати зі старими університетами, зокрема у фундаментальних дослідженнях і соціальному престижі, «нові університети» вибрали іншу стратегію розвитку, де центральну роль виконувала інтернаціоналізація навчання, удосконалення системи управління й фінансового менеджменту, орієнтація на потреби ринку праці. Саме вони за ініціативи департаменту освіти ініціювали масштабні процеси інтернаціоналізації як відповідь «нових» університетів Оксбриджа.

У 80-х роках ХХ століття в контексті *економічного раціоналізму* основним завданням освіти було застосування знань. У Великій Британії перші навчальні курси, присвячені вивченню «континентальної філософії права», запропоновані слухачам магістерських і докторських програм Есекського й Ворвікського університетів на початку 1980-х років. Незважаючи на домінування аналітичного підходу до тлумачення права на території Великої Британії, з'явилися також університети, що спеціалізуються на континентальній філософії.

Дж. Зериллі (Zerilli, 2008) зауважує, що в 1985 році була опублікована «Біла книга» за редакцією сера К. Джозефа, де представлено погляд уряду на функціонування університетської освіти. Зокрема, університети повинні були стати більш комерційними та професійними, щоб ефективно задовольняти потреби національної економіки. У цьому контексті завданням академічної юридичної освіти є адаптувати право зі своїм аморфним характером до розв'язання реальних питань, що виникають у матеріальному світі, часто в комерційному контексті. Отже, протистояння двох суперечливих поглядів на систему британської вищої юридичної освіти – теоретичний vs практичний – тривало. Саме цей період у розвитку британської юридичної освіти вирізняється технократичним підходом до вивчення права.

Початок ХХІ століття окреслює нові вимоги до підготовки фахівців у сфері права, крім того, у цей період змінюється функція представників юридичної

професії, зокрема зростає їхня *управлінська* роль. Пошук нового балансу між теоретичним і практичним складниками сучасної моделі юридичної освіти триває досі. На цьому тлі зрозумілим є прагнення юридичних шкіл Великої Британії домогтися від національної системи юридичної освіти максимальної ефективності в підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, з огляду на всі запити суспільства.

Сучасний етап (період із 2010 року) у розвитку британської вищої юридичної освіти можна схарактеризувати як панування філософії *економічного аналізу права*. Цей підхід зародився в 1960 – 1970-ті роки в США на основі правового реалізму, ставши провідною науковою школою американської правової думки, наразі його постулати активно застосовують у Великій Британії. Зокрема, у ракурсі дослідження цікавою є концепція А. Шварцера та Р. Скотта про економічну ефективність для сфери правового регулювання комерційних угод, що згадана в праці А. Карапетова (2016). Однак, на думку Р. Лане (Lanneau, 2014), рівень розвитку економічного аналізу права в Англії набагато нижчий, ніж у Німеччині чи в Голландії.

Варто зазначити, що близько 26 млрд фунтів стерлінгів щорічно становить обсяг ринку юридичних послуг Англії та Уельсу. Один відсоток зростання юридичного ринку додає майже 380 мільйонів фунтів до загальної вартості продукції й послуг, вироблених за рік у країні, а один відсоток падіння зниження обсягу юридичного ринку зменшує зазначений показник на 240 мільйонів фунтів (Рынок юридических услуг Великобритании: цифры и факты). Юридичний ринок Великої Британії – один із найбільших ринків, що динамічно зростають. У період із 2006 р. до 2015 р. приріст обсягів ринку становив у середньому 3,3 відсотка щорічно, що вдвічі перевищувало темпи зростання в інших секторах економіки.

За показниками Ради баристерів Англії й Уельсу, у 2016 році середній щорічний дохід британського баристера становив 70 тисяч фунтів. Однак середній дохід баристера, який працює в комерційній компанії, а не на юридичній фірмі, дорівнює в середньому 91 тисячі фунтів на рік. Британські

юридичні фірми, як і компанії в інших секторах економіки, мають свої рейтинги. Відповідно до рейтингу, опублікованого «*Acritas*» у травні 2016 року, на перших чотирьох місцях найбільш відомих, респектабельних і дорогих юридичних брендів перебували «*Eversheds*», «*DLA Piper*», «*Pinset Masons*», «*Slaughter & May*». П'яте місце посідає бренд «*Clifford Chance*», шосте – «*Linklaters*», сьоме – «*Freshfields Bruckhaus Deringer*». Рейтинг компаній укладений на підставі опитування 2800 найбільших споживачів юридичних послуг британських фірм по всьому світу (Рынок юридических услуг Великобритании: цифры и факты).

Усе більшої популярності у Великій Британії набуває мережевий юридичний бізнес і юридичні франшизи. Наприклад, юридична мережа «*QualitySolicitors*» налічує у своєму складі близько 350 юридичних фірм, об'єднаних одним брендом.

Унаслідок злиття трьох юридичних фірм Лондонського сіті: «*Olswang*», «*Nabarro*», «*CMS*» – у 2016 році виникла одна з найбільших юридичних компаній «*CMS Cameron McKenna Nabarro Olswang*», яка вражає своєю масштабністю. У складі компанії працюють 1000 партнерів і 7,5 тисячі рядових робітників, які мають 65 офісів у 36 країнах світу. Британська частина прибутку нової фірми становить 450 мільйонів фунтів на рік.

Т. Фридман (Friedman, 2005) вважає, що сучасний світ втрачає свою рельєфність, що, очевидно, впливає на представників юридичної професії, які змушені співпрацювати в глобальному контексті.

На думку Дж. Флада (Flood, 1996), сучасна корпоративна юридична практика з численними відділеннями функціонує фактично як система окремих юридичних фірм. Компартменталізація вимагає ефективної внутрішньовідомчої та міжвідомчої комунікації за допомогою не лише таких засобів, як електронна пошта та обмін текстовими повідомленнями. Максимізація корисності юристів у департаментах вимагає стійкого рівня стандартизації за допомогою використання шаблонів документів (наприклад, *ISDA* та *LMA*) і систем управління знаннями. Усе частіше фірми намагаються протидіяти гіперспеціалізації, організовуючи себе за матрицею, яка охоплює юридичні

спеціалізації та галузеві підрозділи: наприклад, Антитраст «Телекомунікації, Медіа та Технології».

В епоху глобалізації простежувана ще одна тенденція. Стало очевидним, що немає такого виду юридичних послуг, які під впливом ринкових сил не можуть бути передані на аутсорсинг. Найяскравіший доказ цього наводять М . Далі та К. Сильвер (Daly & Silver, 2007) у своїй праці, говорячи про зростання комодитизації й аутсорсинг юридичних послуг для таких країн, як Індія, де у ХХІ столітті галузь аутсорсингу судових процесів суттєво зросла. У 2009 році міжнародна гірничодобувна корпорація «*Rio Tinto*» приголомшила юридичний світ, заявивши, що розпочинає користуватися послугами незалежних юридичних фірм в Індії для аналізу контрактів, складання документації й проведення досліджень.

Така думка простежувана у виступі М. Чандлера, головного радника «*Cisco*», у 2007 році. Він зауважував, що інтереси й мотивація його компанії та юридичних фірм не збігаються. У той час як «*Cisco*» скорочує витрати, юридичні фірми підвищують їх. Значна частина роботи юридичної фірми, наприклад, рутинне укладання документів, може бути передана системі управління технологічними знаннями, зменшити при цьому витрати юридичної фірми. Використання аутсорсингових ресурсів дає змогу висококваліфікованим юристам зосередитися на складних юридичних питаннях та, на думку М . Чандлера, краще застосовувати дефіцитні професійні ресурси (Henderson, 2017).

Аутсорсинг, який залежить від технологій, управлінських функцій представників юридичних професій, економічних обставин і постійних змін на ринку юридичних послуг, уже має вплив на юридичну практику, із часом почне впливати на юридичну освіту.

Як зауважує Л. Террі (Terry, 2008), наслідки відчують не лише маленькі юридичні фірми, але й великі юридичні компанії. За її словами, через офшоринг та ланцюги постачання клієнтам постійно доводиться звертатися по юридичну консультацію по всьому світі. Клієнти не завжди бажають користуватися

послугами великих юридичних фірм, часто вони звертаються до юристів – представників місцевої юрисдикції.

ІТ-консультант лорда-головного судді Англії й Уельсу, професор Оксфордського інституту Інтернету при Оксфордському університеті та почесний професор Грешем-коледжу в Лондоні, автор книги «Кінець юридичної професії? Перегляд характеру юридичних послуг» Р. Сасскінд (Susskind, 2010) прогнозує, що зростання сучасних технологій та їхній вплив на юридичну практику можуть знищити юридичну професію. Він закликає протистояти такій тенденції через опановування нових сучасних методів роботи. На його думку, право і юридична діяльність переживуть у найближчі кілька років величезні зміни, а тому юристам, зокрема міжнародним арбітрам, належить пройти через складний період адаптації. Унаслідок появи нових інформаційних технологій і розвитку Інтернету, юристи незабаром збагнуть, що їхні послуги перетворюються на товар, розділений на окремі продуктові категорії, які клієнти будуть купувати в тих постачальників, що забезпечать найменшу вартість. Замовникам потрібні будуть не пакети послуг, а окремі продукти. Постає необхідність у пошуку найбільш економічного й ефективного способу виконання кожного завдання. Внутрішньокорпоративний тиск у бік зниження витрат спонукатиме штатних юристів винаймати зовнішніх експертів, послуги яких коштують дешевше. Дедалі більшого поширення набудуть нетривалі контракти для виконання конкретних завдань.

У цьому контексті великі перспективи має вирішення міжнародних спорів он-лайн. Компанія «*SquareTrade*» дозволяє інтернет-аукціону eBay вирішувати близько 60 млн суперечок щорічно. У цьому контексті широкого застосування набув онлайн-сервіс «*LegalZoom*», який має понад мільйон клієнтів. До його появи чимало клієнтів не мали змоги скористатися послугами юриста для вирішення спорів (Арзамасцев, 2012).

Отже, британська система правосуддя й арбітрування поступово переходить до практики віддаленого розгляду спорів, цей напрям юридичного сервісу дуже перспективний. Клієнти з різних країн світу мають змогу в будь-

який зручний для них час отримати консультацію, юридичний документ, розпочати й закінчити судовий або арбітражний розгляд у Лондоні, отримати рішення тощо.

Проблема адаптації судової системи та арбітражних судів Великої Британії до нових реалій названа терміном «інтернет-економіка» та означає організацію розгляду справ через віддалений інтернет-доступ до всіх учасників.

Юридичний світ Великої Британії та інших розвинених країн англomовного світу розвиває Юртех (*Legaltech* або *Lawtech*) – сферу застосування ІТ-технологій на ринку юридичних послуг. На сьогодні чимало великих юридичних практик індивідуально або спільно з колегами створюють онлайн-платформи позасудового вирішення конфліктів, зокрема арбітрування в режимі віддаленого доступу. Сьогодні комп'ютеризація й віртуалізація судових процедур та арбітражного розгляду у Великій Британії є важливим інструментом у конкурентній боротьбі юрисдикцій, за допомогою якого Лондон продовжує утримувати позицію лідера світового центру судового й арбітражного розгляду міжнародних спорів.

Технологічний прогрес, зокрема комп'ютеризація юридичної практики, породжує нові проблеми, одна з яких – кіберзлочинність. Окрім фінансових збитків юридичних компаній, під загрозою опиняються конфіденційність і нерозголошення інформації. Виникають нові правила для ведення практики, до провадження якої випускники юридичних шкіл виявляються неготовими.

Прикладом таких правил (стандартів), що були створені як внутрішньокорпоративний акт відомої міжнародної юридичної фірми «*Debevoise & Plimpton*», є «Протокол посилення режиму кібербезпеки в міжнародному арбітруванні» (*Debevoise Protocol to Promote Cybersecurity in International Arbitration*, 2017).

Зростання впливу інноваційних технологій у юриспруденції, участь найбільших юридичних компаній у спільних з ІТ-компаніями проєктах із розроблення програмного забезпечення юридичної практики, функціонування інтернет-платформ взаємодії з клієнтами актуалізували ще одну проблему –

відсутність у юристів спеціальної підготовки та знань у сфері комп'ютерних технологій. Фактично комерційне право поступово перетворюється на юриспруденцію комерційних IT-технологій, у яких майбутні фахівці з права повинні бути компетентними. Деякі юридичні фірми, окрім організації навчальних програм на робочому місці, розраховують на співпрацю з IT-компаніями та освітніми установами. Наприклад, успішно функціонує відома освітня програма у сфері IT-технологій, що реалізована Центром вивчення комерційного права (*The Centre for Commercial Law Studies*) у Лондонському університеті Королеви Марії (*Queen Mary University of London*).

Підсумовуючи виклад, зауважимо, що розвиток системи британської юридичної освіти в межах юридичних шкіл супроводжувався ідейними змінами в суспільстві. Поява нових пріоритетів у юридичній освіті пов'язана зі змінами філософських концепцій та є результатом багаторічних перетворень. На тлі аналізу системи вищої юридичної освіти Великої Британії важливо брати до уваги вплив європейських освітніх традицій на процес її становлення (Фокина, 2010), що наблизили країну до інтелектуального життя континенту. Перші європейські університети, слугуючи взірцем для наслідування, започаткували процес інституціоналізації британської юридичної освіти. Аналіз наукової літератури переконує в тому, що характерна для Великої Британії система поділу представників юридичної професії на баристерів і соліситорів згодом втрачає свою актуальність, оскільки не охоплює всіх сфер юридичної діяльності.

3.2. Законодавче регулювання та управління системою юридичної освіти у Великій Британії

Для абітурієнта мрія здобути вищу юридичну освіту – привілей, оскільки випускник матиме змогу не лише зробити престижну кар'єру, а й покращити свій соціальний статус. У британському суспільстві підвищення рівня освіти автоматично уможлиблює обіймання магістром вищої посади, а також збільшує заробітну плату.

Британська система вищої освіти приваблює вітчизняних та іноземних абітурієнтів, оскільки не лише зосереджує основну увагу на глибокому вивченні теорії, розвитку практичних навичок і креативного мислення, але й залучає студентів до всесвітньої професійної спільноти, гарантуючи доступ до міжнародного ринку праці. Вища освіта Великої Британії відома якістю викладання та високим рівнем наукових досліджень. Системотворним принципом побудови вищої освіти Великої Британії є її ступеневість. Гнучка ступенева система британської вищої школи (бакалаврат, магістратура, докторантура) дає змогу переривати навчання на будь-якому рівні, змінювати профіль навчання та продовжувати освіту.

У Великій Британії до 90-х років XX століття всі питання, що стосувалися вищої освіти та науки, цілком повністю належали до компетенції університетів або самоврядних організацій. У цій країні звичаєвого права правовідносини у сфері вищої освіти почали врегульовувати актами позитивного права лише в 90 роках XX століття. До того часу врегулювання всіх питань, які стосуються вищої освіти та науки, повністю належали до компетенції університетів або створених ними самоврядних організацій. Водночас статус і повноваження кожного з університетів країни закріплено в окремих законах, які від імені парламенту ухвалює Таємна рада Її Величності (англ. *Privy Council*). Наприклад, 1862 року Таємна рада ухвалила закон «Про Оксфордський університет».

Зрештою, у 1992 році парламент ухвалив закон «Про продовження освіти та вищу освіту» («*Further and Higher Education Act*»), а у 2004 році – закон «Про вищу освіту» («*Higher Education Act*»). Закони доповнюють одне одного, регулюючи обмежене коло питань, а саме: порядок державного фінансування вищої освіти й наукових досліджень – повноваження колегіального органу та критерії розподілу державних коштів між університетами (статті 62 – 68 закону «Про продовження освіти та вищу освіту»); загальні вимоги до оцінювання якості вищої освіти (стаття 70); вимоги до управління вищими навчальними закладами (стаття 73); державний контроль за забезпеченням рівного доступу до

вищої освіти, зокрема через моніторинг оплати навчання, із категоричною заборонаю втручатись у зміст університетських програм, методику їх викладання й оцінювання, а також у критерії відбору студентів, затверджені кожним університетом (статті 30 – 32); порядок розгляду студентських скарг (статті 11 – 21) (ОБСЄ, 2009–2010, Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 267).

Ухвалений у 2017 році палатами парламенту Великої Британії закон «Про вищу освіту та дослідження» (англ. «*Higher Education and Research Act*») створив нову нормативну базу для вищої освіти, посилив конкуренцію середнавчальних закладів, збалансував ціну та якість навчання.

Поняття «університет» у Великій Британії охоплює ті навчальні заклади, статус і повноваження яких регламентовані в законах та підзаконних актах. Затвердження умов вступу до університету належить лише до компетенції кожного навчального закладу (ОБСЄ, 2009–2010, Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 134).

Законодавчо-нормативне підґрунтя професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу становить низка документів: закон «Про вищу освіту та дослідження» (англ. «*Higher Education and Research Act*», 2017), поточний документ з оцінювання якості вищої освіти – «Оновлена модель оцінювання якості вищої освіти» (англ. «*Revised Operating Model for Quality Assessment in Higher Education*»), звіт «Забезпечення успіху студентів: нормативна база для вищої освіти в Англії» («*Revised Operating Model for Quality Assessment*», 2019), звіт лорда юстиції Ормрода («*Lord Justice Ormrod Review of Legal Education and Training*», 1971), звіт про стан юридичної освіти Консультативного комітету лорда-канцлера з питань юридичної освіти та поведінки («*ACLEC*», 1996), огляд системи освіти юридичної спільноти року (*the Law Society Training Framework Review*, 2005), звіти Вуда для стандартів асоціації адвокатів («*Wood Reports for the Bar Standards Board*», 2008, 2009), аналітичне дослідження «Затвердження стандартів. Майбутнє юридичної освіти та підготовки в Англії та Уельсі» («*Setting standards: the future of legal services education and training regulation in*

England and Wales», 2013).

Агентство із забезпечення якості та центральний уряд Сполученого Королівства Великої Британії й Північної Ірландії опікуються питанням координації вищої освіти, проте основна відповідальність за освіту та її розвиток покладена на національні уряди Англії, Північної Ірландії, Уельсу та Шотландії, що пояснює низку відмінностей у класифікації кваліфікаційних рівнів, різних вимог до підготовки, а інколи і до термінів навчання (Черников, 2016, с. 65).

Роль урядових департаментів із питань вищої освіти полягає у формуванні політики та (у разі з Північною Ірландією) в адмініструванні фінансування для підтримки розвитку освіти, досліджень та інших ініціатив. Адміністративні органи вищої освіти Великої Британії такі:

- Англія – Департамент освіти;
- Уельс – Департамент безперервного навчання, зайнятості та навичок;
- Північна Ірландія – Департамент зайнятості та навчання;
- Шотландія – Департамент освіти (International education guide for the assessment of education from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland).

Прикметно, що однією з найвизначніших характеристик британської вищої освіти є відсутність державної акредитації. Акредитаційні органи не представляють уряд, тому вони частіше аналізують діяльність приватних установ. Професійний, статутний або регулятивний орган (англ. *«professional, statutory or regulatory body»*) може акредитувати програму щодо здобуття ступеня магістра, яка спроектована на підготовку студентів до входження в певну сферу зайнятості, практики чи професії, для просування в межах цієї професії. Випускники таких програм мають право на отримання певного професійного статусу або дозволу на вступ на новий період практики, навчання чи для складання кваліфікаційного іспиту (Characteristics statement UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards Master's Degree, 2015).

У ракурсі нашого дослідження помітним є той факт, що у Великій Британії стандарти вищої юридичної освіти врегульовані. Загальні збори Об'єднання адвокатів та Об'єднання юристів уповноважені окреслювати кваліфікаційні вимоги для доступу до професії. На постійній основі функції регулювання юридичної освіти реалізують Рада стандартів Об'єднання адвокатів та Регуляторний орган Об'єднання юристів. Ці два органи спільно відповідають за акредитацію тих юридичних факультетів або шкіл, які видають диплом юриста. Агенція із забезпечення якості вищої освіти моніторить якість надання юридичних послуг та може впливати на позбавлення права університету видавати дипломи. Навчальні плани у Великій Британії повністю формують відповідність правничим факультетам або школам (ОБСЕ, 2009–2010, Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 135).

Наприклад, магістерська програма «Альтернативне вирішення спорів» школи права Портсмутського університету акредитована Королівським інститутом арбітрів Великої Британії (CIArb), що дає студентам змогу отримати подвійну кваліфікацію: магістр права та членство в CIArb, за умови дотримання критеріїв CIArb і реєстрації в цій провідній недержавній професійній організації.

Розроблення програми залежить від таких критеріїв:

- документ рамкової навчальної програми університету Портсмут;
- Королівський інститут арбітрів Великої Британії (англ. *CIArb*);
- стипендіальна та наукова експертиза членів факультету;
- кодекс практики для забезпечення академічної якості та стандартів у вищій освіті;
- Агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- кваліфікаційні рамки вищої освіти;
- стандартизовані описи предметної галузі з права.

Рекомендації від зовнішніх експертів та представників Британського інституту корпоративного управління (англ. *ICSA*) формулюють на основі щорічних звітів і матеріалів оцінювання.

Британські університети мають повноваження вільно розробляти програми

та видавати дипломи, а також окреслювати умови їх видання. Не існує системи акредитації закладів вищої освіти, але їхню здатність керувати власною якістю та відповідати стандартам Кваліфікаційних рамок вищої освіти (англ. *Frameworks for Higher Education Qualifications / FHEQ*) оцінює Агентство із забезпечення якості вищої освіти (англ. *Quality Assurance Agency for Higher Education / QAA*), яке орієнтоване на стандарти Кодексу якості Великої Британії (англ. *UK Quality Code*) (Second Cycle Programmes).

Кваліфікаційні рамки вищої освіти у Великій Британії – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти (Національна рамка кваліфікацій), де задекларовані вимоги до кваліфікаційного рівня, проте цей опис не є інтегрованою системою кредитів та кваліфікацій. Більшість університетів у Великій Британії використовує кредитні системи поряд із кваліфікаційними рамками. Деякі з них застосовують Європейську кредитно-трансферну систему (ECTS). Кредитні рамки Великої Британії діють відповідно до принципів ECTS. Ступінь магістра зазвичай вимагає здобуття 180 кредитів. Керівництво щодо використання кредитів у розробленні освітніх програм надає Агентство із забезпечення якості вищої освіти (Second Cycle Programmes).

Агенція із забезпечення якості (англ. *Quality Assurance Agency / QAA*), заснована в 1997 році, це незалежний орган, що оцінює якість закладів вищої освіти, координує щорічні перевірки навчальних програм, готує звіти про якість наукових досліджень для укладання рекомендацій стосовно подальшого фінансування. Агенція публікує звіти про оцінювання кожного університету та коледжу, висвітлюючи позитивні характеристики й недоліки окремих навчальних закладів. У разі якщо якість програм не відповідає чинним вимогам, уряд може припинити фінансування (The British education system described and compared with the Dutch system, с. 19).

Кодекс якості – це документ, що поширюється на всі навчальні заклади вищої освіти Великої Британії (Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія) та регламентує академічні стандарти у вищій освіті, не має статусу закону, проте

відповідає вимогам законодавства, є обов'язковим для виконання в британських університетах (Черников, 2016, с. 65).

Наприклад, дистанційна магістерська програма «Будівельне право та вирішення спорів», створена в 1996 році на факультеті мистецтв, навколишнього середовища та технологій (англ. *Faculty of Arts, Environment & Technology*) у Школі інженерії антропогенного середовища (англ. *School of Built Environment Engineering*) університету Лідса Беккетта (англ. *Leeds Beckett University*), була розроблена й затверджена відповідно до стандартів Великої Британії та Європи, з огляду на Рамки кваліфікацій вищої освіти. Моніторинг якості навчання регулярно проводить керівництво університету, що підлягає зовнішній перевірці Агентством з якості. Магістерська програма є акредитованою Королівським інститутом арбітрів, вона звільняє своїх випускників від іспитів (за умови успішного проходження співбесіди), необхідних для отримання стипендії чи членства в організаціях, що являє собою обов'язкову умову для входження в професію (Leeds Beckett University. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD)).

Магістерська онлайн-програма «Будівельне право та арбітраж» в Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона акредитована юридичним товариством Шотландії (англ. *Law Society of Scotland*), Королівським інститутом дипломованих інспекторів (англ. *Royal Institute of Chartered Surveyors / RICS*), Дипломованим інститутом арбітрів (англ. *Chartered Institute of Arbitrators / CI Arb*) та Інститутом енергетики (англ. *Energy Institute*) (RGU Law: Online & Distance Learning), що засвідчує її визнання та статусність. Так, завершивши магістерську програму за спеціалізацією «Будівельне право та арбітраж», випускники автоматично звільняються від екзаменів, необхідних для отримання стипендії чи членства в Дипломованому інституті арбітрів. Крім того, усі випускники програми відповідають академічним вимогам до статутного членства в Королівському інституті дипломованих інспекторів та мають необхідні кваліфікації для участі в Конкурсі з перевірки професійної компетентності RICS.

Наголосимо на важливому педагогічному аспекті навчання: у Великій Британії відсутні єдині Кваліфікаційні рамки вищої освіти, оскільки існують три паралельні системи: в Англії й Північній Ірландії – *FHEQ (The Framework for Higher Education Qualifications)* уведена 2001 року, в Уельсі – *CQFW (Credit and Qualifications Framework for Wales)* – 2003 року, що повністю охоплює вимоги *FHEQ*, у Шотландії – *FQHEIS (The Framework for Qualifications of Higher Education Institutions in Scotland)*. Кожна із систем окреслює свою ієрархію рівнів для ступенів та окремих дисциплін, трудомісткості й термінів навчання.

Магістерська й післядипломна освіта підлягають регулюванню двох нових органів, створених відповідно до «Закону про вищу освіту» та дослідження 2017 року (англ. *Higher Education and Research Act 2017*): Студентський комітет – незалежний регулятивний орган вищої освіти (англ. *Office for Students / OfS*) і Британське управління з досліджень та інновацій (англ. *UK Research and Innovation / UKRI*). *OfS* замінює Раду з фінансування вищої освіти в Англії (англ. *Higher Education Funding Council for England / HEFCE*) і Комітет зі справедливого доступу (англ. *Office for Fair Access / OFFA*). Британське управління з досліджень та інновацій містить сім дослідницьких рад, Інноваційне агентство «*InnovateUK*» та Дослідницьку раду «*Research England*» (UK Research and Innovation: official website). Уряд висловив сподівання, що *OfS* та *UKRI* тісно співпрацюватимуть у кількох ключових сферах, зокрема в руслі обміну знаннями, фінансової стабільності й фінансування інфраструктури.

Поточний документ з оцінювання якості вищої освіти – «Оновлена модель оцінювання якості вищої освіти» (англ. «*Revised Operating Model for Quality Assessment in Higher Education*») – був створений у березні 2016 року Радою фінансування вищої освіти в Англії (англ. *Higher Education Funding Council for England / HEFCE*) і Департаментом економіки (англ. *the Department for the Economy / DfE*) у Північній Ірландії. У лютому 2018 року Студентський комітет опублікував звіт «Забезпечення успіху студентів: нормативна база для вищої освіти в Англії», де викладена нова нормативно-правова база, яка набула чинності з 1 серпня 2019 року (*Revised Operating Model for Quality Assessment*).

Діяльність університетських програм регулярно перевіряють за такими критеріями: розроблення навчальних програм, оцінювання результатів навчання, подальше працевлаштування студентів, навчальні ресурси тощо (Masters in the United Kingdom (UK) – A Guide for 2019, 2019).

Результати, отримані в процесі аудиту, публікує Агентство із забезпечення якості, що впливає на подальше фінансування закладу вищої освіти (Lonbay, 2010). Окрім Агенції із забезпечення якості освіти, освітні послуги підлягають оцінюванню іншими ресурсами:

- інформація про якість викладання (англ. Teaching Quality Information / TQI) – веб-сайт, який надає звіти та іншу офіційну інформацію про якість викладання в навчальних закладах по всій території Великої Британії, зокрема статистичні дані й результати національного опитування студентів;
- показники виконання статистичної агенції вищої освіти (англ. Higher Education Statistical Agency / HESA) – від імені уряду публікують дані про оцінювання діяльності закладів вищої освіти щороку, до уваги беруть успішність у розширенні міжнародної участі, збереження кількості студентів, результати навчання та викладання, результати досліджень і працевлаштування випускників;
- професійний акредитаційний орган передбачає відвідування університетських відділень до акредитації цих програм різними професійними органами;
- загальні таблиці рейтингів (медіаресурси, такі як «The Guardian», «The Times», «The Daily Telegraph», «The Sunday Times») – оцінюють вищі навчальні заклади щорічно на основі конкретних критеріїв (International education guide for the assessment of education from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, с. 30);
- рамки дослідницької компетенції (англ. Research Excellence Framework / REF) – це оцінювання державними органами якості досліджень у закладах вищої освіти, що проводять приблизно кожні п'ять років; варто зазначити, що

сума фінансування закладу залежить від якості проведених досліджень (Masters in the United Kingdom (UK) – A Guide for 2019, 2019).

Важливо зацентувати на тому, що потужність дослідницької діяльності на факультетах університетів Великої Британії завжди характеризували на регулярній основі. До 2008 року застосовували Систему оцінювання наукових досліджень (англ. *Research Assessment Exercise / RAE*), яку 2014 року замінено на Рамки дослідницької компетенції. Проте ці дві системи оцінювання використовують єдину шкалу від «незадовільної» до найвищої оцінки «4*», де кожен бал має власне тлумачення (див. табл. 3.1).

Для розрахунку загального звіту з дослідницької компетенції різних закладів вищої освіти зважають на три пункти, кожен із яких має власний ваговий коефіцієнт до загального бала, зокрема результати дослідження (65 %), авторитетність (20 %) та академічне середовище (15 %):

- результати дослідження – це опублікована продукція, як-от книги, статті, матеріали конференцій, інтелектуальна власність; у цілому результати дослідження можуть мати різні форми відповідно до критеріїв, затверджених для різних предметних сфер;
- авторитетність вимірюють за ступенем впливу дослідження на позауніверситетську спільноту, тобто громадськість, освітян, медиків, соціальних працівників, економістів, державних службовців тощо;
- академічне середовище оцінюють через якість дослідницьких структур та організаційних підрозділів у закладах вищої освіти.

До уваги беруть і такі критерії: розвиток персоналу, співпраця між структурними підрозділами, стратегія досліджень, ефективне наукове керівництво та навчання студентів-дослідників. Цей пункт може бути особливо важливим критерієм для майбутніх магістрів та аспірантів під час вибору університету.

**Система оцінювання наукових досліджень
в університетах Великої Британії**

4*	Робота, якість якої має світове значення з погляду оригінальності, значущості та ретельності.
3*	Робота, якість якої важлива для міжнародної спільноти з погляду оригінальності, значущості й ретельності, але яка, однак, не відповідає найвищим стандартам передового досвіду.
2*	Робота, якість якої визнана на міжнародному рівні з погляду оригінальності, значущості й ретельності.
1*	Робота, якість якої визнана на національному рівні з погляду оригінальності, значущості та ретельності.
Незадовільно	Робота, якість якої не відповідає національним стандартам, робота, яка не відповідає визначенню поняття «наукове дослідження».

Джерело: (Masters in the United Kingdom (UK) – A Guide for 2019).

Зовнішнє оцінювання – один з основних способів підтримки національно порівнюваних стандартів в автономних вищих навчальних закладах, що передбачає залучення одного або кількох зовнішніх експертів для кожного предмета. Їхня роль полягає у висловленні додаткової думки щодо результатів роботи кандидатів на здобуття ступеня, а отже, у забезпеченні порівнюваності стандартів між університетами. Експерти – досвідчені представники викладацького складу аналогічного структурного підрозділу в іншому університеті.

Наприклад, магістерську програму «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» у Школі права університету Вестмінстер регулярно перевіряє та погоджує колегія, до якої входять науково-педагогічні працівники університету, представники інших закладів, а також фахівці-практики для об'єктивного оцінювання програми, з'ясування рівня актуальності та запотребованості її випускників для потенційних роботодавців.

Велику частину роботи з оцінювання якості вищої юридичної освіти проводять у юридичних школах за допомогою внутрішніх університетських

механізмів забезпечення якості, зокрема регулярних звітів про окремі курси, навчальні програми, які розглядають на рівні школи та університету.

Основна мета таких звітів:

- контролювати якість навчального процесу та рівень викладання;
- виявляти й поширювати позитивну практику, а також діагностувати та усувати недоліки;
- надавати можливість школам та університетам перевіряти ефективність процедур моніторингу власної діяльності;
- сприяти розвитку й удосконаленню механізмів внутрішньої перевірки;
- надавати публічну інформацію про здатність університету гарантувати якість і стандарти своїх дипломів;
- створювати основу для плідної взаємодії між студентами, викладачами й зовнішніми екзаменаторами щодо академічної якості та стандартів (The University of Birmingham Quality Assurance Process).

Якість і зміст вищої юридичної освіти в Британії залежать не лише від політики уряду та нормативних документів. Не менш значущу роль відіграють різноманітні організації й асоціації, до складу яких входять фахівці-практики в галузі права та видатні науковці, професори близько зі 115 університетських юридичних шкіл Великої Британії (Explaining Staff Teaching Qualifications: Guidance about Providing Information for Students).

Серед найбільш шанованих професійних спілок можна виокремити Комітет керівників юридичних шкіл університетів (англ. *The Committee of Heads of University Law Schools / CHULS*), Асоціацію викладачів права (англ. *The Association of Law Teachers / ALT*), Товариство науковців у галузі права (англ. *The Society of Legal Scholars / SLS*). Із моменту створення журналу «Огляд правової освіти та навчання» (англ. «*The Legal Education and Training Review / LETR*») стало відомо, що навчальні програми з права потребують інноваційних змін і переходу до «практичних юридичних знань» (Baker, 2019) в епоху інтернет-економіки.

Магістратура – проміжний рівень вищої освіти, програма другого циклу, яка відповідає 7-му рівню згідно з Кваліфікаційними рамками вищої освіти

(однак у Шотландії магістр мистецтв відповідає ступеню бакалавра), її опановують студенти з високим кваліфікаційним рівнем у певній сфері.

Основна ідея, яка домінує наразі, полягає в тому, що магістерські програми юридичних шкіл повинні надавати уніфіковані знання й формувати загальні навички, що передбачає відмову університету від абсолютної автономії в питаннях, пов'язаних із розробленням програми та її змісту для задоволення інтересів і потреб суспільства. Важливо брати до уваги попит на кваліфікованих представників юридичних професій, що домінують на ринку праці.

Магістерська освіта у Великій Британії досить гнучка й диверсифікована, оскільки охоплює широкий спектр магістерських програм із різними формами та режимами навчання, методами й формами організації, науково-дослідницької та навчально-практичної діяльності, інструментами й механізмами моніторингу академічних результатів. Мета магістерської освіти – високий рівень спеціальної підготовки наукової еліти на основі поєднання найкращих британських традицій, підходів, принципів та інноваційних технологій навчання з орієнтацією на вимоги світової науки й практичного досвіду. Магістерська освіта спрямована насамперед на результат, а не на навчання за стандартною моделлю. Провідна цінність диплома магістра – підтвердження компетентним органом якості освітньої кваліфікації для провадження випускником фахової діяльності, а також його професійної кваліфікації. Успішна праця випускника є позитивною репутацією навчального закладу, що присудив ступінь, і наочним доказом якості переваг магістерської освіти.

У законодавчо-нормативних документах зазначено, що в основу професійної підготовки магістрів закладено такі критерії: орієнтація освітніх програм на результат навчання; модульна структура освітніх програм; прозора система забезпечення якості освіти; система трансферу залікових кредитів; організація професійної підготовки на основі компетентнісного підходу.

Магістерські програми у Великій Британії поділяють на три основні категорії: освітні, дослідницькі, професійні / практичні, залежно від частки

структурованого навчання й самостійного дослідження, що веде до ступеня магістра.

Освітні магістерські програми подібні за стилем і структурою до бакалаврських програм. Вони, зазвичай, передбачають такі форми навчального процесу, як лекції, семінари та практичні заняття. Роботу оцінюють за допомогою іспитів, есе, наукових розвідок, магістерської дисертації та групових проєктів.

Дослідницькі магістерські програми мають дещо інші пріоритети, оскільки 60 % загального часу студенти витрачають на підготовку магістерської роботи з вибраної теми під керівництвом призначеного викладача. Такі програми передбачають мінімальну кількість аудиторних годин, тому вони підходять студентам, які вміють працювати самостійно, прагнуть опублікувати результати свого дослідження, глибоко зацікавлені науковою темою або планують продовжувати навчання в аспірантурі (Smith, 2018).

Професійні чи практичні магістерські програми основну увагу фокусують на практичному навчанні. Тут часто поєднані самостійні методи навчання поряд із набуттям практичного досвіду для подальшого працевлаштування (Characteristics statement UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards Master's Degree, 2015).

У ході розроблення магістерських програм закладів вищої освіти до уваги беруть твердження й дескриптори, які є частиною «Кодексу якості Великої Британії для вищої освіти», що підтримуваний Агентством із забезпечення якості вищої освіти (Characteristics statement UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards Master's Degree, 2015).

До них належать такі:

- кваліфікаційні дескриптори для магістерського рівня, що детермінують загальні результати, необхідні для присудження кваліфікації, регламентують пороговий академічний стандарт для цього кваліфікаційного типу з погляду передбаченого рівня знань, умінь і навичок;

- кваліфікаційні характеристики, які описують ступінь магістра в руслі

конкретної мети, загальних характеристик і загальних результатів;

– стандартизовані описи предметних галузей, які описують особливості дисципліни, окреслюючи навички та вміння, необхідні для розуміння дисципліни й розвитку компетентності; стандартизовані описи предметних галузей існують для предметів, які викладають переважно на навчальних магістерських програмах; інколи еталонні характеристики предмета описані в професійних стандартах, що вимагають зовнішні професійні або регулятивні органи (Second Cycle Programmes).

Усі британські магістерські програми повинні бути узгодженими з Кредитною накопичувальною та трансферною схемою (англ. *Credit Accumulation and Transfer Scheme / CATS*), тобто кількість кредитів має бути еквівалентною до 1800 годин, корелювати з чинними стандартами стосовно результатів навчання й розвитку навичок. Магістерські програми у Великій Британії також підтримувані «Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти» (англ. *«Framework for Qualifications of the European Higher education Area / QF-EHEA»*). Це гарантує, що визнана у Великій Британії кваліфікація матиме «загальноєвропейську еквівалентність і статус» (Characteristics statement UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards Master's Degree, 2015).

Більшість британських університетів пропонує найвищі стандарти навчальної та наукової діяльності для студентів різних видів магістерських програм. Ступінь магістра може надавати вирішальну перевагу на сучасному ринку праці, оскільки він забезпечує майбутніх фахівців глибокими теоретичними знаннями, доповненими досвідом практичної роботи, та розвиненими особистими якостями, такими як відданість, рішучість і готовність до роботи, що високо поціновує більшість роботодавців.

Отже, не існує національної навчальної програми для вищої освіти другого циклу, оскільки постачальники освітніх послуг ухвалюють самостійне рішення про те, які магістерські програми вони можуть запропонувати. Провідні британські університети організовують магістерські програми з міжнародного

арбітражу та альтернативного вирішення спорів світового класу, оскільки вбачають у цьому велику перспективу.

3.3. Організаційні умови професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії

Лондон – це загальноєвропейська юридична столиця, яка приваблює багатьох іноземних клієнтів. Велика Британія має вагомий практичний досвід та розвинуту інфраструктуру для ефективного вирішення складних і багатосторонніх міжнародних спорів. Варто виокремити кілька ключових факторів, які зробили Велику Британію світовим центром міжнародного арбітражу (England and Wales: The jurisdiction of choice, с. 15–17):

- стратегічне географічне розташування країни та використання однієї з найбільш поширених мов у світі;

- привабливість системи загального права, що ґрунтоване на принципі свободи договору; знання англійського права – дуже важлива вимога, оскільки 40 % корпорацій використовують англійське право як застосовне право для транскордонних угод; англійське право вирізняється передбачуваністю, визначеністю, стабільністю та є міжнародно визнаним, бо впливає на більшість країн Співдружності; крім того, концепції торгового й морського права більшості країн світу були запозичені з англійського права, що пояснює багато подібностей;

- закон «Про арбітраж» від 17 червня 1996 року, базуючись на «Типовому Законі» ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж, забезпечує цінні правові рамки та фундамент для арбітражного провадження, що передбачають відсутність інших зазначених правил в арбітражній угоді для реалізації механізму виконання арбітражних рішень на території Великої Британії; закон ухвалений для гармонізації англійського арбітражного законодавства із законами інших країн; особливо доречний він для спорів, які виникають унаслідок складних угод, оскільки сторони можуть призначати лише

тих арбітрів, які мають досвід із предмета спору; це притаманно таким сферам, як страхування, будівництво, машинобудування, нафтова, газова промисловість, судноплавство, банківські та фінансові галузі (The Arbitration Act 1996 (of Great Britain), 1996);

- англійська судова система – проарбітражна, тому пропагує політику неутручання державних судів в арбітражний процес, що всіляко сприяє розвиткові арбітражу;

- арбітражні рішення, ухвалені в Лондоні, можна застосувати за кордоном, оскільки Велика Британія є учасником «Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень» від 1958 р.; існує 146 країн-учасниць, тому конвенція забезпечує надійний механізм виконання арбітражних рішень у судах по всьому світу;

- Лондон – нейтральний, неупереджений форум для вирішення спорів між іноземними сторонами;

- арбітраж у Лондоні є конфіденційним і неформальним, це вкрай важливо, якщо сторони прагнуть врегулювати конфлікт у приватному порядку, зберігти при цьому комерційну інформацію в секреті;

- у Великій Британії запропонована експертна професійна допомога міжнародних арбітрів;

- у Лондоні існує низка поважних арбітражних установ та організацій, які підтримують подальший розвиток арбітражної практики (Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA), Міжнародна торгова палата, Лондонський морський арбітраж); ці організації забезпечують виконання правил та рекомендацій для ефективного вирішення міжнародних спорів; крім того, популяризуючи арбітраж, організації пропонують низку побіжних послуг, необхідних для слухання справи в арбітражному порядку, приміром, послуги перекладача.

Одна з найбільш відомих і найстаріших арбітражних інстанцій – Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA). Це визнана міжнародна установа, яка забезпечує ефективне, гнучке й неупереджене управління

вирішенням спорів для всіх сторін, незалежно від місця розташування та правової системи. Запевнення сторін у своїх міжнародних повноваженнях та в неупередженості є основною метою діяльності Лондонського міжнародного арбітражного суду.

Варто зазначити, що арбітражні правила LCIA усталені, оскільки поєднують найкращі риси системи цивільного та загального права:

- максимальна гнучкість для сторін та трибуналів для узгодження процесуальних питань;
- швидкість та ефективність призначення арбітрів, зокрема в разі терміновості;
- засоби зменшення зволікань і затримок;
- право трибуналів ухвалювати рішення про власну юрисдикцію;
- низка проміжних і консервативних заходів;
- повноваження трибуналів щодо захисту претензій та витрат;
- особливі повноваження для об'єднання третіх сторін;
- можливість пришвидшеного арбітражного розгляду;
- відмова від права на оскарження;
- обчислення витрат незалежно від вартості предмета суперечки.

Бажання сторін вирішувати суперечку в Лондонському арбітражі повинно бути зафіксоване в арбітражному застереженні.

Загальна репутація й визнання місця проведення арбітражного слухання, чітке дотримання нейтралітету та неупередженість місцевого законодавства, існування національного арбітражного законодавства, результати попередньої діяльності щодо дотримання арбітражних угод та арбітражних рішень – основні причини, які впливають на імідж Великої Британії як місця проведення арбітражного процесу.

Зрозуміло, що репутація Великої Британії як світового центру міжнародного арбітражу формувалася поступово. До липня 2016 року, коли був проголошений британський вихід із ЄС (так званий Брекзит), у Лондоні працювали 4738 міжнародних комерційних арбітражів. Євроскептики позитивно

зреагували на цю новину, однак така ситуація могла негативно вплинути на юридичний бізнес як на галузь економіки держави та на арбітражну практику Великої Британії зокрема. Прогностичні думки щодо впливу Брекзиту на появу нових привабливих для проведення арбітражу місць схематично зображено на рис. 3.1.

**Рис. 3.1. Діаграма прогнозу впливу Брекзиту
на появу нових привабливих місць проведення арбітражу**

Джерело: (2018 International Arbitration Survey: The Evolution of International Arbitration, 2018).

На відміну від юристів-практиків, англійські офіційні представники судової системи висловлюють оптимістичні прогнози щодо подальшого розвитку арбітражу у Великій Британії. Існує чимало переконливих аргументів, які підтримують ці думки:

- близько третини юрисдикцій у світі є юрисдикціями загального права, англійське контрактне право використовують практично всі підприємці у світі к застосовне право в арбітражних угодах, застереженнях, комерційних договорах;
- основне законодавство, що забезпечує базу для арбітражу у Великій Британії, – «Арбітражний акт» 1996 року, не ініційований законодавством ЄС,

тому продовжуватиме діяти після виходу Великої Британії з Європейського Союзу; застосовуючи «Арбітражний акт» протягом останніх двох десятиріч, англійські суди створили сприятливі умови для арбітражу, які залишаються такими навіть після виходу Великої Британії з ЄС;

- Велика Британія підписала «Нью-Йоркську конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень» 1958 року, що передбачає застосування арбітражних рішень у наш час у 156 юрисдикціях, зважаючи на всі країни ЄС;

- використання англійської мови в міжнародних комерційних транзакціях триватиме після Брекзиту.

У 2017 році в Лондоні був проведений форум суддів комерційних судів (англ. *the Standing International Forum of Commercial Courts / SIFoCC*), де голова Комерційного суду (англ. *the Commercial Court*) запропонував підготувати міжнародну угоду, що давала змогу оптимізувати й модернізувати процедури взаємного визнання та виконання рішень цивільних судів різних держав у спорах між підприємцями. Основна мета форуму – поліпшення співпраці й затвердження узгоджених підходів до вирішення комерційних спорів. Активну позицію в цьому контексті демонструє Лондонська торгово-промислова палата – *the London Chamber of Commerce and Industry*, юридична участь якої в комерційних взаєминах між підприємцями була обмежена арбітруванням як незалежним рефері. Наразі палата запрошує своїх членів та інших зацікавлених осіб, зокрема іноземних, скористатися сервісом абонентського обслуговування. Палата організувала у своєму складі Лондонську арбітражну палату – *the London Chamber of Arbitration*, яка має намір виконувати у віддаленому доступі функції штатного відділу або управління медіації та вирішення спорів будь-якій торговельній, промисловій або фінансовій компанії.

Незважаючи на певну невизначеність, Брекзит не зможе суттєво зашкодити позиціям Великої Британії як світового центру вирішення спорів, що підтверджує рис. 3.2.

**Рис. 3.2. Вплив Брекзиту на репутацію
Лондона як місця проведення арбітражу**

Джерело: (2018 International Arbitration Survey: The Evolution of International Arbitration, 2018).

Також після Брекзиту британські юристи намагатимуться продовжувати співпрацю з Брюсселем та іншими органами Євросоюзу, оскільки обмежений доступ до різних міжнародних інституцій перешкоджає би вести юридичну практику в глобальному контексті.

Крім того, більшість експертів переконані, що роль Великої Британії у сфері міжнародного комерційного арбітражу буде зміцнюватися, оскільки стає дуже привабливим інвестиційним центром. Зміни в режимі можуть спричинити претензії інвесторів до Великої Британії стосовно двохсторонніх і багатосторонніх інвестиційних договорів, які засновані на стабільності системи регулювання, у яку вони інвестували. У разі зміни законодавства Великої Британії зникне необхідність виконувати директиви ЄС. Це означатиме, що законодавство Європейського Союзу стосовно юрисдикції та взаємного виконання судових рішень більше не будуть застосовувати на території Великої Британії.

Варто, однак, пам'ятати, що сторони повинні обережно ставитися до вибору місця проведення арбітражу та регулятивного законодавства, щоб унеможливити себе від можливих ускладнень і негативних наслідків.

Репутація Великої Британії як світового центру проведення арбітражу

відображена в національній системі вищої юридичної освіти. Попит на послуги з альтернативного вирішення спорів, зокрема з міжнародного арбітражу, призвів до тенденції серед британських студентів спеціалізуватися на міжнародному комерційному арбітражі. Це спричинило зростання кількості університетів, які надають освітні послуги в галузі, тому Велика Британія має досить потужний практичний досвід організації професійної підготовки у сфері міжнародного арбітражу.

На сьогодні чимало британських закладів вищої освіти пропонують окремі модулі, присвячені вивченню питань міжнародного арбітражу та альтернативному вирішенню спорів, переважно в межах магістерських програм «Міжнародне торгове право», «Конкурентне право», «Корпоративне право», «Морське право», «Інвестиційне право» тощо: юридичний факультет Оксфордського університету (*University of Oxford, Faculty of Law*), Кембриджський університет (*University of Cambridge*), факультет права в Лондонській школі економіки і політичних наук (*The London School of Economics and Political Science, Department of Law*), Університетський коледж Лондона (*University College London*), Лондонська школа права при Королівському коледжі (*King's College London School of Law*), Школа східних і африканських досліджень Лондонського університету (*The School of Oriental and African Studies, University of London*), Університет Кінгстон (*Kingston University, London*), Нориджська школа права при університеті Іст-Англії (*University of East Anglia Norwich Law School*), Школа права Саутгемптонського університету (*University of Southampton School of Law*), Університет Кента (*University of Kent*), Школа права університету Суонсі (*Swansea University School of Law*).

Студенти можуть отримати ступінь магістра (LLM) із міжнародного арбітражу та / чи альтернативного вирішення спорів у таких британських університетах: Школа міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії (*LLM Comparative and International Dispute Resolution, School of International Arbitration, Queen Mary, University of London*), Школа права Лондонського університету Сіті (*LLM Dispute Resolution, City University London*

Faculty of Law), Школа права університету Вестмінстера (*LLM in International and Commercial Dispute Resolution Law, University of Westminster Law School*), Школа права Портсмутського університету (*LLM Alternative Dispute Resolution, the School of Law of the University of Portsmouth*), Школа права університету Бедфордшир (*LLM International Commercial and Dispute Resolution Law, School of Law, University of Bedfordshire*), Абердинська школа бізнесу університету Роберта Гордона (*LLM Construction Law and Arbitration, Aberdeen Business School of Robert Gordon University*), факультет мистецтв, навколишнього середовища та технологій (*Faculty of Arts, Environment & Technology*) Школи інженерії антропогенного середовища (*LLM Construction Law and Dispute Resolution, School of Built Environment Engineering*) Університету Лідса Беккетта.

Зазначимо, що базова юридична освіта не є основною вимогою для вступу до магістратури за спеціальністю, пов'язаною з міжнародним арбітражем, проте передбачено, що абітурієнт повинен володіти базовими знаннями у сфері права та бути здатним працювати в юридичному середовищі. Крім того, претенденти, які прагнуть працювати у сфері альтернативного вирішення спорів, проте не мають ступеня бакалавра з права, можуть отримати сертифікат про післядипломну підготовку у сфері альтернативного вирішення спорів.

Наприклад, такий навчальний заклад, як Школа права Портсмутського університету (Англія), пропонує інноваційну магістерську програму з альтернативного вирішення спорів, де можуть навчатися претенденти як із вищою юридичною, так і з неюридичною освітою (за очною (12 місяців) та заочною формами навчання (більше від 2 років)). Однак для кандидатів на вступ до магістерських програм «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» і «Вирішення спорів» у Школі права Лондонського університету Сіті зі ступенем бакалавра за іншою спеціальністю існують певні обмеження у виборі навчальних модулів, що повинно бути узгоджене з керівником магістерської програми (*Programme Specification – Postgraduate Programmes*).

Базова юридична освіта також не є обов'язковою умовою для вступу й подальшого навчання в магістратурі «Будівельне право та арбітраж» в

Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона, тому ця програма² становить зацікавлення для представників різних спеціальностей, зокрема фахівців у галузі будівництва, інженерії, менеджменту й управління.

Незважаючи на те, що різні університети окреслюють власні вимоги до прийому на програми другого циклу, вступ на більшість магістерських програм вимагає диплома бакалавра з відзнакою другого ступеня (2.1). Вступ на деякі програми може відбуватися за умови наявності попереднього досвіду роботи. Для вступу до магістратури «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» у Школі права університету Бедфордшир необхідно мати ступінь бакалавра або подвійний диплом із середнім балом (2.2) та досвід роботи, який може компенсувати недостатній рівень успішності кандидата, доводячи приймальній комісії його відповідність вимогам програми.

Для вступу на магістерську програму «Порівняльне і міжнародне вирішення спорів» у Школі міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії потрібно мати:

- ступінь бакалавра з права та оцінкою не менше як 2.1;
- ступінь бакалавра з інших спеціальностей за умови вивчення студентами-неюристами численної кількості юридичних модулів з оцінкою не менше як 2.1;
- ступінь бакалавра з права з оцінкою 2.2, але з великим професійним досвідом (не менше від п'яти років) у будь-якій галузі права;
- диплом із відзнакою (60 %) за загальний професійний іспит (англ. *Common Professional Examination of England and Wales / CPE*) (Queen Mary University of London. *Comparative and International Dispute Resolution*).

Документи для вступу й докладне резюме з описом професійного досвіду, зазвичай, абітурієнт надсилає он-лайн безпосередньо до закладу, де він бажає навчатися, хоч деякі університети використовують послуги сервісу «UKPASS». Служба допомоги вступникам до університетів та коледжів (англ. *Universities and Colleges Admissions Service / UCAS*) використовує цей сервіс для управління всіма заявками на навчання.

У процесі аналізу педагогічної проблеми помітний той факт, що велику частку вступників на магістерські програми, особливо за заочною формою навчання, формують дорослі студенти. Дані Агенції зі статистики вищої освіти (англ. *The Higher Education Statistics Agency / HESA*) засвідчують, що у Великій Британії приблизно дві третини студентів магістерських програм досягли 30-тирічного віку, а взагалі право на отримання кредитів на навчання можуть мати вступники віком до 60 років на момент початку навчання (*Second Cycle Programmes*).

Інформація для абітурієнтів, які розглядають можливість отримання ступеня магістра, доступна, зокрема, на веб-сайті «Кроки до післядипломної освіти» (англ. «*Steps to Postgraduate Study*»), також корисним джерелом для вступників є доповідь Р. Мелорса-Бурна, Т. Холі та Дж. Марріотт (Mellors-Bourne, Hooley, Marriott, 2014) «Розуміння того, як люди вибирають навчання в магістратурі» (англ. «*Understanding How People Choose to Pursue Taught Postgraduate Study*»). Іноземні абітурієнти можуть навчатися на магістерських програмах із міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів в університетах Великої Британії. Якщо англійська не є рідною мовою, то необхідно підтвердити рівень володіння англійською мовою, склавши IELTS – екзамен з англійської мови із загальним балом не менше як 6,5-7,0. Якщо рівень англійської мови не відповідає вимогам, то існує можливість навчатися на підготовчих курсах з англійської мови в багатьох названих університетах (Лондонський університет Сіті, Портсмутський університет та ін.). Зауважимо, що викладачі магістерських програм тісно співпрацюють із приймальною комісією, тому можуть розглядати нестандартні заявки абітурієнтів на спеціальних засіданнях.

Студенти, зараховані на магістерські програми з міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів у Великій Британії, обов'язково проходять вступний курс для ознайомлення з основними особливостями навчальної, організаційної та виховної діяльності як на рівні юридичного факультету, так і на університетському рівні. Протягом усього курсу студенти мають доступ до

академічної консультативної служби в межах факультету, а також можуть скористатися послугами, що надає університет через студентських консультантів і членів студентської ради.

Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу – це цілісний системний неперервний освітній процес (див. Додаток З), що охоплює умовно чотири етапи: мотиваційно-цільовий, змістово-пізнавальний, аналітичний, діагностичний.

Перший, *мотиваційно-цільовий*, етап спрямований на створення умов для формування позитивної внутрішньої й зовнішньої мотивації магістрів до навчально-пізнавальної діяльності (цільові установки та орієнтація на позитивний результат). На цьому етапі студентів залучають до опанування загальних і спеціальних знань, умінь та навичок, якими повинні оволодіти випускники магістратури за спеціальністю «Міжнародний арбітраж» / «Альтернативне вирішення спорів» (за умови успішного проходження освітніх програм).

Другий, *змістово-пізнавальний*, етап передбачає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості, формування вмінь самостійно вчитися та творчо мислити, діагностувати актуальні проблеми міжнародного арбітражу, планувати, організовувати й контролювати розв'язання проблемних завдань, аналізувати отримані результати, робити висновки.

Третій, *аналітичний*, етап скерований на інтеграцію знань магістрів, розкриття й розвиток потенціалу та професійно значущих якостей майбутніх арбітрів, залучення до виконання навчальних завдань на засадах інтеграції та взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, виконання низки логічних операцій для виявлення зв'язків і залежностей між подіями та явищами.

Діагностичний етап – підсумковий етап підготовки магістрів міжнародного арбітражу, що передбачає оцінювання рівня навчальних досягнень магістрів, з огляду на засвоєння ними описаних у програмі загальних і спеціальних компетентностей, відповідно до чинних критеріїв оцінювання.

На підставі аналізу магістерських програм підготовки магістрів

міжнародного арбітражу в 7 університетах Великої Британії виокремлено п'ять основних завдань магістерських програм:

- підготовка до професійної діяльності, що передбачає оволодіння професійними знаннями в дотичних до майбутньої професійної діяльності галузях права, професійними правничими вміннями й навичками для самореалізації особистості в процесі ефективної роботи в професійній сфері для задоволення потреб суспільства;
- формування науково-дослідницьких умінь і навичок, що прогнозує наявність знань, умінь і навичок магістра для виконання професійних завдань науково-дослідницького характеру в галузі арбітражу, зокрема, можливості зробити обґрунтований вибір теми наукового дослідження та довести його доцільність; демонструвати впевненість у власних силах, використовуючи інноваційні підходи під час підготовки й захисту магістерської дисертації; юридично обґрунтовувати, аналізувати, висловлювати незалежне судження;
- формування та розвиток інтелектуальних умінь і навичок, що пов'язане зі здатністю випускника розуміти взаємодію між комерційним середовищем та нормативно-правовою базою, яка регулює діяльність міжнародних корпорацій; застосовувати теорію права до міжнародних комерційних угод (магістерська програма «Міжнародне право та вирішення спорів» в університеті Бедфордшир); окреслювати, оцінювати й застосовувати стратегічні підходи для ухвалення ефективних рішень щодо врегулювання спірних питань у різних ситуаціях; демонструвати саморегулювання та оригінальність у вирішенні спорів; залучати ефективні засоби для уникнення потенційних спорів (магістерська програма «Будівельне право та вирішення спорів» у Школі права університету Лідса Бекета);
- формування й розвиток високорівневих комунікативних умінь і навичок, що надає змогу випускникові ефективно спілкуватися в усній та письмовій формі, а також використовувати інформаційно-комунікаційні технології для передання інформації, переконання, обґрунтування власної позиції тощо;

– створення й розвиток міжособистісних умінь і навичок, що передбачає формування компетентності випускників налагоджувати взаємозв'язки з іншими людьми, зокрема конструктивно поводитися в умовах соціального різноманіття, виявляти толерантність, дипломатичність, повагу тощо.

Аналіз програм професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії увиразнює педагогічну проблему формування професійної компетентності магістрів міжнародного арбітражу й передбачає оволодіння комплексом загальних і спеціальних компетентностей, у структурі яких ми виокремлюємо когнітивний (знання), операційний (уміння й навички, що детермінують готовність до практичного застосування знань та реалізації професійних і суспільних функцій), ціннісно-мотиваційний (психологічні установки, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки) компоненти (Михайличенко, 2007).

Результати аналізу магістерських програм підготовки магістрів міжнародного арбітражу в британських університетах засвідчують, що вагома увага в цих університетах зосереджена на формуванні *комунікативно-мовленнєвих навичок* майбутніх міжнародних арбітрів. Така компетентність є не тільки передумовою ефективного виконання основних професійних обов'язків арбітра, але й необхідною для репрезентації та обґрунтування результатів актуальних досліджень у галузі міжнародного арбітражу через підготовку аналітичних звітів, публікацію статей, участь у круглих столах, симпозіумах і конференціях тощо. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності відбувається впродовж усієї програми підготовки магістрів міжнародного арбітражу через проходження обов'язкових і вибіркового модулів, що вимагають участі в дискусіях, дебатах, презентаціях (усна комунікація) і підготовки есе, звітів, наукових проєктів, статей (письмова комунікація), забезпечуючи оволодіння вміннями й навичками публічного виступу, аргументації, переконання, представлення презентацій, написання різних видів письмових робіт.

Професійна діяльність міжнародного арбітра містить комунікативний елемент, однак необхідність його реалізації в умовах зіткнення інтересів і

позицій сторін ускладнена наявністю великої кількості стресогенних чинників. Як зауважують А. Баканова та О. Мохряков (2010), нетипова, а часом і неадекватна поведінка сторін у процесі арбітражних розглядів, а також відсутність навичок, що дають змогу управляти цими ситуаціями, створюють психологічний дискомфорт, внутрішнє напруження в міжнародного арбітра, яке, накопичуючись, може поступово призводити до емоційного вигорання.

Основна вимога для вступу до магістратури за спеціальністю

«Міжнародний арбітраж» та «Альтернативне вирішення спорів» в університетах Великої Британії – успішно складений міжнародний екзаме́н з англійської мови як іноземної (IELTS), однак у навчальних планах магістерських програм більшості провідних британських університетів обов’язково передбачена дисципліна «Правове письмо» («*Legal Writing*»).

Деякі магістерські програми, наприклад, у Школі міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії, вводять англomовне правове письмо, спрямоване на поліпшення мовленнєвих і соціокультурних навичок, до базового курсу навчання, інші ж вивчають цю дисципліну в розрізі вибірко-вих курсів.

Правове письмо має на меті вивчення особливостей укладення правової документації для забезпечення діяльності міжнародного арбітражу (стилістичні, граматичні, лексичні, орфографічні, пунктуаційні нюанси); специфіки роботи з довідковими матеріалами; правил цитування нормативно-правових документів, застосовних до суті спору тощо. Крім теоретичних основ, передбачено виконання практичних вправ та індивідуальних завдань для закріплення отриманих знань майбутніх міжнародних арбітрів.

Одним із найважливіших умінь, яким повинні оволодіти майбутні фахівці у сфері арбітражу, є вміння правильно укласти арбітражне рішення – це рішення арбітрів, яке тимчасово або остаточно врегульовує претензії сторін (Chovancová, 2008).

У цілому арбітраж зараховують до більш простої процедури, ніж традиційний судовий розгляд, але мова, яку використовують для укладення

арбітражного рішення, вирізняється складністю, притаманною юридичній термінологічній лексиці. Лексико-стилістичні засоби, що застосовують арбітри-фахівці різних спеціальностей у текстах арбітражних рішень, є схожими, оскільки в таких текстах індивідуальний стиль підпорядкований необхідності дотримання текстових конвенцій, які належать до традицій арбітражу. Отже, для збереження правового значення й обґрунтованості арбітражних рішень залучають лексичні та стилістичні особливості стандартної юридичної мови.

Професійну ідентичність арбітрів здебільшого визначити складно, бо суттєвою особливістю в мові арбітражних рішень є безособові звороти та пасивні конструкції, які увиразнюють професійну рису мовної палітри інших юридичних документів, засвідчуючи несуттєву роль особистості у творенні текстів у сфері права. Невід’ємна риса мови арбітражних рішень – апеляція до регулярного використання латинізмів. Характерний елемент такого стилю – це регулярне цитування нормативно-правових документів, застосованих до суті спору. Проте існують маркери, що допомагають простежити професійну належність арбітра. Зокрема, практика написання цифри прописом являє собою стратегію, що використовується лише арбітри з бухгалтерською освітою. Арбітри з базовою інженерною освітою схильні до оперування спеціальними технічними термінами й аббревіатурами, пов’язаними зі світом інформаційних технологій тощо (Gotti).

Традиційний стиль юридичних документів вплинув на тексти арбітражних рішень, оскільки вони вирізняються високим рівнем формальності та наявністю мовних особливостей, притаманних мові права, що допомагає арбітрам не лише заощаджувати час і фінансові витрати на оформлення документів, але й гарантує правомірність точних, стилістично правильних формулювань у текстах арбітражних рішень.

Чимало програм підготовки магістрів міжнародного арбітражу зосереджені на формуванні *соціокультурної компетентності* майбутніх фахівців у галузі міжнародного арбітражу, що зумовлене загальними тенденціями до глобалізації економічного, політичного й культурного життя суспільства. Отже, ефективне виконання професійних обов’язків арбітром

можливе за умови усвідомлення основних глобальних проблем і тенденцій у міжнародному арбітражі; налагодження зв'язків із представниками інших культур; урахування певної суспільно-політичної ситуації та культурних реалій іншої культури.

Посутню увагу в процесі формування соціокультурної компетентності майбутнього арбітра приділяють *психологічній* підготовці, що передбачає готовність до пізнання іншої культури, толерантність, повагу та позитивне сприйняття відмінностей між культурними цінностями різних країн для ефективної співпраці з представниками інших культур. Як у процесі навчання, так і в процесі адаптації до посади міжнародного арбітра іноді не беруть до уваги психологічний складник цієї діяльності. Водночас у залі арбітражного засідання взаємодія відбувається не із законом, а з конкретними людьми. Унаслідок ігнорування цього аспекту діяльності, міжнародні арбітри змушені самотійно інтуїтивно шукати способи поведінки в процесі арбітражного слухання (А. Баканова та О. Мохрякова, 2010). Дослідники стверджують, що психологічна компетентність формується здебільшого стихійно та є одним із найважливіших компонентів професійної діяльності арбітра. Психологічна компетентність міжнародних арбітрів, що виявляється в комунікативних вміннях управління процесом арбітражного розгляду й навичках саморегуляції, з одного боку, постає як найважливіший елемент профілактики емоційного вигорання міжнародних арбітрів, з іншого – як механізм підвищення довіри до арбітражного суду. Така проблема актуалізує вимогу не лише проводити ретельний психологічний відбір на посаду міжнародного арбітра, а й упроваджувати систему розвитку психологічної та комунікативної компетентності в процесі професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

Поділяючи думку А. Баканової та О. Мохрякова (2010), зауважимо, що в разі збільшення стажу роботи арбітра (понад 5 років) зростає не лише професіоналізм арбітра, але і його чутливість до емоційних навантажень. Для міжнародних арбітрів-професіоналів, які зорієнтовані на професійний ріст, нехарактерні емоційні стани злості або пасивності на засіданнях, вони більш

позитивно сприймають не тільки свою роль в арбітражному розгляді, але й роль представників сторін.

Опанування арбітрами комунікативних прийомів взаємодії й підвищення їхньої психологічної компетентності – найважливіший елемент розвитку альтернативних способів вирішення спорів, оскільки дає змогу підвищити довіру й повагу громадян до арбітражних судів, розвинути навички впевненої поведінки міжнародних арбітрів у процесі управління взаємодією представників сторін, особливо в емоційно напружених ситуаціях, сприяти професійному зростанню міжнародних арбітрів і почуттю задоволеності від професійної діяльності, знизити ризик емоційного вигорання арбітражних суддів, особливо за великого стажу роботи.

Значуще місце в діяльності арбітра посідає *міждисциплінарна компетентність*, що допомагає фахівцеві розглянути спір крізь призму різних наукових дисциплін, мати цілісне бачення певної конфліктної ситуації й застосовувати комплексні методи для її вирішення. Міждисциплінарний підхід у системі професійної підготовки магістра міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії реалізований за допомогою впровадження освітніх програм, що передбачають отримання ступеня основної / додаткової спеціальності, ступеня подвійної спеціалізації, що забезпечене взаємоузгодженням програм і відображає комплексний підхід до навчання.

Наприклад, магістерська програма з міжнародного комерційного права й вирішення спорів у школі права університету Бедфордшир забезпечує соціокультурний, міждисциплінарний та міжнародний підхід через проникнення у сутність різних правових культур. Зазначена магістерська програма має міжнародний характер, вона допомагає студентові осмислювати й «розташовувати» юридичні аспекти бізнесу в максимально широкій площині.

У програмах аналізованих університетів наголошено на необхідності формування *цифрової компетентності* випускників магістерських програм із міжнародного арбітражу. Для цифрової ери характерний розвиток цифрових технологій, які сприяють інноваціям у сфері освіти та професійної підготовки,

покращують доступ до навчання впродовж життя. Отже, у цьому контексті сучасним магістрам варто набувати нових навичок і компетенцій, необхідних для соціальної інтеграції, ефективної освіти, особистісного розвитку й подальшого успішного працевлаштування.

Європейські кваліфікаційні рамки цифрових компетенцій для громадян (DigComp 2.1), оновлені у 2017 році, розширили початкові три рівні кваліфікацій до більш деталізованого опису восьми рівнів, а також надали приклади використання зазначених рівнів. Цей документ зосереджений на цифрових трансформаціях в освіті та подальшому працевлаштуванні, на зміні вимог до навичок і компетенцій у цих сферах. Кожен рівень надає великі можливості для набуття магістрами компетенцій відповідно до когнітивних ресурсів, складності завдань, які вони здатні виконати, їхньої самостійності (Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, 2017, с. 6–12).

Згідно з DigComp 2.1, магістри повинні відповідати високому, новому, високоспеціалізованому рівню, який охоплює рівні п'ять, шість, сім і вісім. Наприклад, на вузькоспеціалізованому сьомому рівні студент магістратури з міжнародного арбітражу для ефективного навчання й підготовки має:

- пропонувати рішення складних проблем з обмеженим визначенням, що пов'язані з переглядом, пошуком і відбором даних, інформації та цифрового контенту;
- інтегрувати знання, щоб сприяти професійній практиці та навчанню, а також допомагати іншим переглядати, шукати й відбирати дані, інформацію та цифровий контент.

Це означає, що магістр повинен уміти створювати цифрову платформу для спільної роботи (блог, вікі тощо) у цифровому навчальному середовищі університету, обмінюватися та відбирати навчальну літературу, корисну для теми доповіді, проєкту.

На найвищому та спеціалізованому рівнях магістр повинен:

- пропонувати рішення для складних проблем із багатьма факторами, що взаємодіють та пов'язані з переглядом, пошуком і відбором даних, інформації й цифрового контенту;
- пропонувати нові ідеї та процеси на місцях;

– інтегрувати особисті знання для сприяння професійній практиці та допомагати іншим у цій діяльності (Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, 2017, с. 20).

За Європейськими кваліфікаційними рамками, існує п'ять основних компетенцій із додатковими підрозділами та їхніми детальними характеристиками, що описані нижче.

1. Грамотність інформації та даних:

- перегляд, пошук, відбір даних, інформації та цифрового контенту;
- оцінювання даних, інформації та цифрового змісту;
- управління даними, інформацією й цифровим наповненням.

2. Зв'язок та співпраця:

- взаємодія через цифрові технології;
- обмін ідеями за допомогою цифрових технологій;
- громадянське виховання через цифрові технології;
- співпраця за допомогою цифрових технологій;
- мережевий етикет;
- управління цифровою ідентичністю.

3. Створення цифрового контенту:

- розроблення цифрового наповнення;
- інтеграція та перероблення цифрового контенту;
- авторське право та ліцензії;
- програмування.

4. Безпека:

- захист обладнання;
- захист особистих даних та конфіденційність;
- захист здоров'я та благополуччя;
- захист навколишнього середовища.

5. Розв'язання проблем:

- з'ясування потреб і технологічних заходів;
- розв'язання технічних проблем;
- творче використання цифрових технологій;
- діагностування прогалин у цифровій компетенції.
- Наприклад, відповідно до пункту 3.2 «Інтеграція та перероблення цифрового контенту», магістри повинні оцінювати найбільш вдалі способи зміни, уточнення, удосконалення й інтеграції інформації для створення оновленого оригінального контенту. Процес цифрової компетентності випускників магістерських програм із міжнародного арбітражу відбувається впродовж усього навчання, передбачає проходження обов'язкових і вибіркових модулів, що вимагають використання інноваційних технологій для виконання навчальних завдань, а також формування віртуального навчального середовища для обміну матеріалами та реалізації принципу співпраці з викладачами й студентами.

Особлива увага в процесі підготовки фахівців у галузі міжнародного арбітражу зосереджена на формуванні *самоосвітньої компетентності*. Уміння організовувати процес самостійного навчання за допомогою ефективного менеджменту, використовувати час та інформацію на індивідуальному й груповому рівнях є дуже важливим в умовах сьогодення. Мінливий характер права вимагає від фахівців у галузі міжнародного арбітражу скрупульозної роботи щодо постійного оновлення й розширення знань через адаптативні можливості майбутнього арбітра, гнучкість, здатність до самоконтролю, уміння працювати не лише в колективі, але й самостійно.

Самоосвітня компетентність, яка формується в згаданих університетах, передбачає вміння виявити прогалини в теоретичних знаннях; розробляти й реалізувати програму індивідуального навчання; уміння здобувати необхідні знання через самостійне опрацювання наукової літератури та нормативної бази; уміння критично оцінювати результат, що був отриманий у процесі самостійного навчання. Студентів заохочують працювати самостійно, але при цьому вони

можуть покладатися на допомогу кураторів (Smith, 2018).

Усі програми аналізованих університетів спрямовані на формування *міжособистісної компетентності*, оскільки міжнародний арбітраж – це явище, провідними факторами реалізації якого є комунікація, взаємодія та взаємовплив. Ідеться про здатність магістра міжнародного арбітражу узгоджувати питання, пов’язані з соціальними очікуваннями та взаємодіями. Як зазначено вище, магістр міжнародного арбітражу повинен бути толерантним, дослухатися до сторін спору, уміти презентувати себе, вести переговори, налагоджувати позитивні стосунки з колегами та клієнтами з різним рівнем соціального статусу та соціальної стратифікації, тобто ієрархії в суспільстві, мотиваційними чинниками, очікуваннями, а отже, уміти скеровувати їх до певної поведінки, переконань, цінностей, ставлень, дотримання закону.

Основний компонент навчального процесу на цьому рівні вищої освіти – розвиток науково-дослідницьких навичок, що становить невід’ємну частину професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу – майбутніх фахівців. В аналізованих програмах університетів Великої Британії посутню роль відіграє формування *науково-дослідницької компетентності* майбутнього фахівця в галузі арбітражу, що зумовлене необхідністю всебічного наукового аналізу конфліктної ситуації, дослідження законодавчої бази.

Володіння науково-дослідницькою компетентністю передбачає знання й розуміння теоретико-методологічних засад арбітражу; обізнаність в актуальних напрямках досліджень у галузі арбітражу; знання основних стандартів і принципів проведення наукових досліджень; уміння виявити проблему, окреслити об’єкт, предмет, мету; вибрати й використати наукові методи для збирання, аналізу та інтерпретації даних; уміння запроваджувати в практику результати проведених наукових досліджень.

Магістерські програми з міжнародного арбітражу передбачають обов’язкове залучення студентів до наукової роботи через публікацію статей та підготовку власних досліджень (дослідницького есе («*essay research*»)) обсягом 7500 слів та магістерської дисертації («*dissertation*»)) обсягом 15000-20000 слів).

Окрім загальних компетентностей, програми підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії передбачають формування спеціальних компетентностей.

Діагностична компетентність магістра міжнародного арбітражу дає змогу запобігати можливим міжнародним економічним, політичним, соціальним, екологічним чи культурним конфліктам та бути готовим запропонувати найефективніше вирішення в разі їх появи.

Володіння *аналітичною компетентністю* допомагає міжнародному арбітрові проводити причиново-наслідковий аналіз певної конфліктної ситуації, демонструвати вміння концептуалізувати проблему спору, розробляти стратегічний план для конструктивного вирішення конфлікту, пропонувати альтернативні способи вирішення спору, виявляти потенційні наслідки запропонованого рішення для сторін спору.

Обов'язковим для фахівця в галузі міжнародного арбітражу є володіння *конфліктологічною компетентністю*, що передбачає знання закономірностей виникнення й розгортання конфліктів, основних способів прогнозування, урегулювання, вирішення спорів та запобігання їм; уміння розпізнавати ознаки конфлікту, розробляти й реалізувати доцільну стратегію поведінки в ситуації виникнення спору, забезпечувати виконання арбітражного рішення з огляду на інтереси сторін, уживати превентивних дій.

Отже, високий рівень сформованості комунікативно-мовленнєвої, соціокультурної, міждисциплінарної, цифрової, самоосвітньої, міжособистісної, науково-дослідницької, діагностичної, аналітичної, конфліктологічної компетентностей, сформованих на основі необхідних знань, умінь та навичок, підтверджує успішне закінчення магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

Висновки до третього розділу

У розділі з'ясовано історичні та філософсько-педагогічні передумови становлення британської юридичної школи; проаналізовано законодавче регулювання й управління системою юридичної освіти у Великій Британії; схарактеризовано організаційні умови професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

Підсумовано, що на формування сучасної системи юридичної освіти Великої Британії суттєво вплинули філософські й педагогічні ідеї, які в окремі періоди ставали її теоретичними основами, зокрема: ідеї філософії позитивізму, утилітаризму, ліберального консерватизму, технократизму, філософії управління, економічного аналізу права. Сучасний етап розвитку британської юридичної освіти можна схарактеризувати як період філософії економічного аналізу права. Міжнародні арбітри повинні вміти застосовувати сучасні технології, ухвалювати ефективні управлінські рішення, щоб бути економічно привабливими для роботодавців.

Законодавчо-нормативне підґрунтя професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу становить низка документів. Посутній вплив на якість і зміст вищої юридичної освіти у Великій Британії мають різноманітні організації й асоціації, до складу яких входять провідні теоретики та практики в галузі права.

Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу – це цілісний системний неперервний освітній процес, що охоплює умовно кілька етапів: мотиваційно-цільовий, змістово-пізнавальний, аналітичний, діагностичний.

На підставі аналізу магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії виокремлено п'ять основних завдань: 1) підготовка до професійної діяльності, що передбачає оволодіння професійними знаннями в дотичних до майбутньої професійної діяльності галузях права, професійними правничими вміннями й навичками для самореалізації особистості в процесі ефективної роботи в професійній сфері для задоволення потреб суспільства; 2) формування науково-дослідницьких умінь і

навичок, що прогнозує наявність знань, умінь, навичок магістра для виконання професійних завдань науково-дослідницького характеру в галузі арбітражу, як-от для обґрунтованого вибору теми наукового дослідження та доведення його доцільності; 3) формування й розвиток інтелектуальних умінь і навичок, що пов'язане зі здатністю випускника розуміти взаємодію між комерційним середовищем та нормативно-правовою базою, яка регулює діяльність міжнародних корпорацій, виокремлювати, оцінювати й застосовувати стратегічні підходи для ухвалення ефективних рішень щодо врегулювання спірних питань у різних ситуаціях; 4) формування та розвиток високорівневих комунікативних умінь і навичок, що надає змогу випускникові ефективно спілкуватися в усній та письмовій формах, а також використовувати інформаційно-комунікаційні технології для передання інформації, переконання, обґрунтування власної позиції тощо; 5) створення й розвиток міжособистісних умінь і навичок.

Матеріали розділу представлено в публікаціях автора: (Нагорна, 2015a, 2016e, 2017b, 2017c, 2017d, 2017f, 2017m, 2018d, 2018f, 2018g, 2018h, 2018j, 2018k, 2019a, 2019c, 2019e).

РОЗДІЛ 4

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

4.1. Зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії

Аналіз магістерських програм із міжнародного арбітражу чи альтернативного вирішення спорів в університетах Великої Британії довів, що їхнє змістове наповнення є не гомогенним, а різновекторним, усебічним – гетерогенним. Відповідно до стандартів професійної підготовки магістрів права зі спеціалізацією в міжнародному арбітражі чи альтернативному вирішенні спорів, в університетах Великої Британії магістри впродовж навчання повинні освоїти такі дисципліни: «Міжнародна торгівля» (англ. «*International Trade*»); «Корпоративне право» (англ. «*Company Law*»); «Міжнародне господарське право» (англ. «*International Commercial Law*»); «Договірне право» (англ. «*Contract Law*»); «Альтернативні способи вирішення спорів» (англ. «*Alternative Dispute Resolution*»); «Міжнародний та порівняльний комерційний арбітраж» (англ. «*International and Comparative Commercial Arbitration*»). Необхідно усвідомлювати, що різні школи права у Великій Британії, створюючи магістерську програму з міжнародного арбітражу й альтернативного вирішення спорів, демонструють власний підхід до теоретичної підготовки майбутніх фахівців.

Змістове наповнення програм професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії передусім відтворює напрями підготовки та спеціалізації університету, школи права й особистих інтересів професорсько-викладацького складу.

Навчання на магістерських програмах у Великій Британії може відбуватися стаціонарно, заочно, он-лайн чи дистанційно, комбіновано або в блочному режимі. Магістерська програма в галузі міжнародного арбітражу та

альтернативного вирішення спорів має загальний формат: студенти повинні набрати 120 кредитів на навчальних модулях, розділених порівну протягом двох семестрів, та 60 кредитів за написання магістерської дисертації.

Прикметно, що школа права Лондонського університету Королеви Марії бере до уваги ситуації, коли абітурієнт не може з об'єктивних причин закінчити повний курс магістратури та пропонує своїм студентам спеціальні стислі за змістом і скорочені за тривалістю програми, після закінчення яких студенти отримують диплом або сертифікат. До таких програм належать програми «*Postgraduate Diploma Programs / PGDip* і *Postgraduate Certificate Programs / PGCert*». Очевидно, що ці програми не прирівнюються до магістерської програми, проте в майбутньому за студентом зберігається можливість повернутися до університету для завершення навчання (Чем отличается Postgraduate Diploma от степени Магистра?). Щоб отримати диплом про вищу освіту PGDip із міжнародного вирішення спорів, необхідно накопичити 120 кредитів, прослухати чотири модулі протягом двох навчальних років. Два модулі протягом одного року навчання (60 кредитів) є підставою для отримання сертифіката про вищу освіту PGCert із міжнародного арбітражу та вирішення спорів (Queen Mary University of London. International Dispute Resolution LLM).

Найбільшу популярність здобули програми підготовки магістрів міжнародного арбітражу тривалістю один рік (очна форма навчання) та два роки (заочна форма навчання). Зазвичай, магістри денної форми навчання – це молоді випускники зі ступенем бакалавра, які прагнуть продовжувати свою освіту.

Заочні або онлайн-програми цікавлять тих, хто намагається поєднати свою кар'єру з навчанням. Така форма навчання призначена переважно для юристів-практиків, які працюють повний робочий день у Великій Британії. Необхідно відвідувати вибрані модулі та дотримуватися того ж розкладу навчання, що й студенти денного відділення, проте магістерська програма за заочною формою навчання триває два роки. У перший рік навчання студент набирає 90 кредитів. На другому році студент зазвичай добирає додаткові 30 кредитів за навчальними модулями та готує дисертацію. У разі необхідності можна внести певні зміни до

тексту дисертації, оскільки наукова робота може бути виконана на першому чи на другому році навчання. Студенти заочної форми навчання, які не мають змоги повністю поєднати роботу з навчанням, можуть підготувати дві магістерські дисертації (по одній на рік). Студент обмежується 30 кредитами, відвідує лише один модуль у семестр (Queen Mary University of London. Comparative and International Dispute Resolution).

Неаби який попит також має дистанційна форма навчання, що реалізують за допомогою комп'ютерних технологій та яка не передбачає відвідування закладу вищої освіти. Самоосвіта не можлива без знання ІКТ. Завдяки впровадженню електронної освіти студентам вдається виконати низку завдань, а саме: формування вмінь і навичок критичного мислення в умовах роботи з великим обсягом інформації; формування навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом щодо використання засобів інформаційних технологій (пошук й опрацювання повідомлень, використання різних джерел даних, робота з документами); розвиток уміння знаходити й інтерпретувати зв'язки між навчальними знаннями та явищами реального життя, до яких ці знання можуть бути застосовані; уміння виконувати нетрадиційні завдання, використовуючи отримані знання й навички; розвиток комунікабельності, що передбачає аналіз різних поглядів, уміння аналізувати сказане; висловлювати свою думку, уміння брати участь у дискусії, налагоджувати й підтримувати контакти, працювати в команді тощо (Клубань, 2019).

Комбіноване навчання – це поєднання навчання в реальному часі з онлайн-навчанням, що дає студентам змогу спілкуватися з викладачами, наставниками й одногрупниками, а також працювати вдома. Блочна форма навчання передбачає інтенсивне навчання в реальному часі протягом певного періоду, найчастіше у вихідні або протягом кількох послідовних днів, дозволяючи студентам заздалегідь запланувати графік роботи (Second Cycle Programmes).

Структура магістерських програм побудована на модульній основі, яка дає змогу створити цілісну картину про навчальні курси. Варіативність незалежних модулів уможливорює формування навчальних програм відповідно до

індивідуальних і групових потреб. Особливе місце в професійній підготовці належить науково-дослідницькій та самостійній роботі, для якої заплановано приблизно стільки ж часу, скільки сумарно потребує прослуховування лекційних курсів та участь у практичних заняттях.

Аналіз магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії засвідчив, що основними тенденціями в їх побудові є гнучкість, можливість вибору індивідуального освітнього шляху, опційний і комплексний засоби побудови. Ці характеристики пояснюють сучасний успіх професійних магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії.

Зміст магістерських програм «Міжнародний арбітраж / Альтернативне вирішення спорів» складається з обов'язкових дисциплін («compulsory») та дисциплін на вибір («optional»). Для провідних університетів Великої Британії характерне поєднання стійкої основи обов'язкових навчальних курсів, що слугують вступом до професії арбітра, із можливістю широкого вибору елективних курсів, які пристосовані до нових вимог ринку і потреб магістрів. Двотижневий вступний період охоплює огляд програми, під час якого студенти мають змогу поспілкуватися з керівництвом програми, викладачами, дізнатися деталі різних модулів й отримати поради щодо вибору модулів, а також низку іншої важливої інформації. Тісна співпраця між викладацьким складом і студентами сприяє успішному завершенню програми. Навчальні модулі студенти вибирають протягом цього періоду, тому на початку навчального року слухачі відвідують усі заняття, лише потім роблять власний вибір.

Доцільно більш детально схарактеризувати окремі частини магістерських програм із міжнародного арбітражу й альтернативних способів вирішення спорів у школах права британських університетів. Зокрема, магістерська програма «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» у Школі права університету Вестмінстер пропонує основні та вибіркові модулі, кожен із яких має свою кредитну цінність (див. Додаток Ж.2). Модулі «Перспективи мирного врегулювання конфліктів та спорів» (англ. *«Perspectives on Peace, Conflicts and*

Disputes») та магістерська дисертація є обов'язковими, саме вони дають студентів змозгу опанувати теоретичні знання у сфері вирішення міжнародних і комерційних спорів, застосувати їх як базу для власного незалежного наукового дослідження.

Серед вибіркового модулю на магістерській програмі «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» у Школі права університету Вестмінстер (англ. *University of Westminster*) студентам запропоновано низку курсів, пов'язаних з подальшою професійною діяльністю: «Мирне врегулювання міжнародних спорів» (англ. *Peaceful Settlement of International Disputes*), «Переговорництво: теорія, передумови та практика» (англ. *Negotiation: Theory, Contexts and Practice*), «Порівняльний комерційний арбітраж: право та практика» (англ. *Comparative Commercial Arbitration: Law and Practice*), «Порівняльне право» (англ. *Comparative Law*), «Арбітраж із питань прямих іноземних інвестицій» (англ. *Foreign Direct Investment Arbitration*), «Міжнародний комерційний арбітраж» (англ. *International Commercial Arbitration*), «Судовий та арбітражний розгляд питань міжнародного будівництва» (англ. *International Construction Adjudication and Arbitration*), «Багатонаціональні корпорації та іноземні інвестиції» (англ. *Multinational Corporate Entities and Foreign Investment*), «Відновлювальна юстиція: культури, інтеграційні процеси та право» (англ. *Restorative Justice: Cultures, Integration and Law*), «Практика міжнародного арбітражу» (англ. *The Practice of International Arbitration*), «Міжнародні та транснаціональні спори» (англ. *International and Transnational Dispute Processes*), «Посередництво: поняття, еволюція та практика» (англ. *Mediation: Concepts, Evolution and Practice*), «Мирні процеси та право» (англ. *Peace Processes and Law*).

Магістерська програма «Альтернативне вирішення спорів» (англ. *LLM Dispute Resolution*) Школи права Портсмутського університету передбачає 120 кредитів навчальних курсів (3х30 обов'язкових курсів та один вибіркового курс, розрахований на 30 кредитів), і 60 кредитів, запланованих для написання дисертації. Кожен кредит становить 100 годин навчального часу. Обов'язкові для

вивчення курсу на цій магістерській програмі такі: «Теорія альтернативного вирішення спорів» (англ. «*Theory of ADR*»), «Теорія та практика переговорництва» (англ. «*Negotiation Theory and Practice*»), «Міжнародний комерційний арбітраж» (англ. «*International Commercial Arbitration*»), «Комерційне та споживче право» (для студентів, які мають ступінь бакалавра з права) (англ. «*Commercial and Consumer Law*»), «Правовий підхід до ведення бізнесу» (для студентів, які не мають ступеня бакалавра з права) (англ. «*Legal Approach to Business*»).

Перша частина магістерської програми «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» у Лондонському університеті Сіті – навчальний компонент програми, яка складається з навчальних модулів (на вивчення кожного окремого модуля заплановано 30 кредитів), що студент вибирає з діапазону доступних предметів. Загальна сума – 120 або 150 кредитів (див. Додаток Ж). У випадку, якщо студент прослухав 120 кредитів, він має змогу отримати диплом про післяуніверситетську юридичну освіту. Якщо обсяг набраних кредитів становить 60, то слухач може претендувати лише на свідоцтво про післяуніверситетську юридичну освіту. Студентам денної форми навчання рекомендовано прослухати 60 кредитів за перший семестр навчання та 60 або 90 кредитів за другий семестр. Якщо студент навчається за заочною формою, то він повинен організувати свій графік та узгодити його з директором програми, залежно від кількості запланованих на навчання років, тобто цей період може коливатися від двох до чотирьох років. Зазвичай студенти-заочники працюють над магістерською дисертацією після завершення всіх навчальних модулів (University of West London. Postgraduate Research Regulations).

Важливо, що для студентів очної форми навчання можна розпочати навчання у вересні або в січні, що передбачає орієнтовний графік роботи (див. табл. 4.1).

**Орієнтовний графік навчання студентів очної форми навчання на
магістерській програмі «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення
спорів» у Лондонському університеті Сіті**

Початок програми у вересні	Початок програми у січні
– прослухати взаємоузгоджену кількість кредитів навчальних модулів в осінньому семестрі; – прослухати решту кредитів навчальних модулів під час весняного семестру; – завершити магістерську дисертацію протягом літнього семестру.	– прослухати взаємоузгоджену кількість кредитів навчальних модулів у весняному семестрі; – завершити магістерську дисертацію протягом літнього семестру; – прослухати решту кредитів навчальних модулів під час осіннього семестру.

Джерело: систематизоване автором.

Навчальна частина магістерської програми «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» у Школі права університету Вестмінстер програми охоплює модулі, що відображають три основні форми процесу вирішення спорів: судовий процес (судова практика), альтернативне вирішення спорів (переважно – арбітраж і посередництво) та переговори.

Логіка організації навчального процесу на магістратурі «Будівельне право та вирішення спорів» в університеті Лідса Бекета побудована за принципом наступності й послідовності навчання, оскільки курси, присвячені теоретичному опануванню юридичних питань, є основою для дисциплін, пов'язаних із теоретико-правовими й практичними аспектами вирішення спорів, що готують студента до практичної діяльності у сфері будівництва та вирішення спорів у цій галузі.

Двічі на рік усіх студентів курсу запрошують на загальні збори, де викладачі детально інформують про навчальний контент, типи оцінювання та стратегії навчання. На зборах повідомляють індивідуальні оцінки кожного окремого студента, щоб решта могла оцінити індивідуальні досягнення своїх однокурсників, порівняти свої здобутки з іншими особами на потоці.

Абердинська школа бізнесу університету Роберта Гордона пропонує професійну підготовку таких спеціалістів у межах магістерської онлайн-програми «Будівельне право та арбітраж». Це єдина в країні й одна з кількох у світі програм, що зосереджена на ключових питаннях будівельного права й альтернативних способах вирішення спорів у цілому та арбітражу зокрема, порівняно з традиційним судовим процесом (див. Додаток Ж.3).

Школа права Лондонського університету Королеви Марії входить до 10 найкращих юридичних шкіл Великої Британії за якістю наукових досліджень та рівнем викладання, а випускники після закінчення навчання успішно працевлаштовуються. Лондонський університет Королеви Марії є членом Расельської групи (англ. *Russell Group*) (елітна група взаємодії двадцяти чотирьох престижних університетів Великої Британії).

У 1985 році на базі Лондонського університету Королеви Марії була створена Школа міжнародного арбітражу (*SIA*) під керівництвом Сера Роя Гуда та королівського адвоката Джуліана Лью як відповідь на «запит ринку праці», що гостро потребував юристів, які спеціалізуються в галузі міжнародного комерційного арбітражу (Ходыкин).

Вплив школи постійно зростає, наразі її вважають одним із провідних установ, центром передового досвіду у сфері міжнародного арбітражу, що входить до складу Дослідницького центру комерційного права (*CCLS*) при Лондонському університеті Королеви Марії. Основна мета школи – сприяти поглибленому навчанню й дослідженням у сфері права та практики, що стосуються міжнародного арбітражу.

Нині школа пропонує низку можливостей для тих, хто прагне працювати в галузі міжнародного арбітражу професійно: магістерська програма, аспірантура, професійна підготовка й одна з найбільших у світі спеціалізованих докторських програм. Студенти можуть навчатися за очною та заочною формами (1 рік очно / 2 роки заочно) (*Queen Mary University of London. Comparative and International Dispute Resolution*).

Із моменту заснування магістерської програми «Порівняльне і

міжнародне вирішення спорів» у 1985 році більше як 3 тис. студентів навчалися в Лондонському університеті Королеви Марії. Ця магістерська програма спрямована на те, щоб забезпечити нове покоління юристів глибоким розумінням особливостей і потреб міжнародного арбітражу, допомогти їм переосмислити традиційні підходи до врегулювання конфліктів, чого досягають завдяки міцній теоретичній базі, широкій міждисциплінарній підготовці, практичному підходу до викладання арбітражу.

Представлено обов'язкові модулі, що безпосередньо стосуються комерційного арбітражу та пропонують студентам детальне вивчення всіх ключових юридичних питань, які виникають у ході арбітражного розгляду. Це забезпечує студентів знаннями та навичками, необхідними для досягнення успіху як майбутніх міжнародних арбітрів, юрист-консулів, адвокатів, науковців.

«Міжнародний комерційний арбітраж: теорія та контекст» – обов'язковий модуль для LLM, PGDip та PGCert, мета якого – ознайомити студентів з основними принципами міжнародного комерційного арбітражу. Темі охоплюють:

- поняття арбітражу; форми арбітражу; різні механізми вирішення суперечок; основні арбітражні установи;
- правова база арбітражу; теорії арбітражу;
- арбітражна угода I – питання чинності; подільність договірних постанов; «kompetenz-kompetenz»;
- арбітражна угода II – основні характеристики арбітражних положень; патологічні положення; складання ефективних арбітражних застережень;
- можливість вирішення спору в арбітражі;
- призначення арбітрів – механізми відбору, нейтралітет та незалежність; конфлікт інтересів; повторні зустрічі; етика;
- арбітражний процес I – автономія сторони vs гармонізація; різні фази арбітражу; біфуркація; межі компетенції; слухання;

- арбітражний процес II – докази; відкриття; напруженість між цивільним та загальним правом; рекомендації Міжнародної асоціації юристів (МАЮ);
- арбітраж і суди – тимчасові заходи та примусове виконання.

Обов'язковий модуль для LLM, PGDip та PGCert – «Міжнародний комерційний арбітраж: вибрані питання». Метою цього модуля є розвиток знань та критичного розуміння міжнародного комерційного арбітражу як окремого предмета порівняльного права. Тематика така:

- ухвалення рішень в арбітражі – роль арбітражних установ, арбітражних суддів, національних судів та адміністративних секретарів;
- легітимність арбітражного процесу – належний процес, верховенство закону та інші ознаки легітимності;
- питання застосовного права I – визначення норм матеріального права;
- питання застосовного права II – закон, що регулює процедуру;
- вимоги для арбітражних суддів, зокрема стандарти незалежності та неупередженості;
- багатосторонній арбітраж; багатодоговірний арбітраж;
- тимчасові заходи; екстрений арбітраж;
- визнання й виконання арбітражних рішень;
- фінансування арбітражу та витрат, фінансування третіх сторін.

Основна мета обов'язкового модуля для LLM та PGDip «Міжнародний інвестиційний арбітраж» – розвивати обізнаність про складні міжнародно-правові елементи, що беруть участь у вирішенні інвестиційних і торгових спорів.

Теми охоплюють:

- вступ до теми та курсу – нормативно-правова база;
- урегулювання спорів між інвесторами й державою / ISDS – огляд та історія;
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів / ICSID – юрисдикція: згода; «*ratione materiae*»; «*personae*»;

- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів / ICSID – процесуальні питання;
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів / ICSID – присудження та анулювання;
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів / ICSID – правозастосування та суверенний імунітет;
- двосторонні інвестиційні договори / BIT I – моделі та основний зміст;
- двосторонні інвестиційні договори / BIT II – ключові процедурні питання.

«Інвестиційний арбітраж: захист прав інвесторів» – обов’язковий модуль для LLM та PGDip, основна мета якого полягає в розвитку обізнаності студентів про складні міжнародно-правові елементи, що беруть участь у вирішенні інвестиційних та торгових спорів.

Тематика така:

- еволюція – від двосторонніх інвестиційних договорів до договорів про вільну торгівлю та мегарегіональні торгові угоди;
- Північноамериканська угода про вільну торгівлю / NAFTA;
- Центральноамериканська угода про вільну торгівлю / CAFTA;
- Енергетична хартія;
- Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство / TTIP, Всеохопна економічна та торгова угода / CETA, Транстихоокеанське партнерство / TPP;
- суттєвий захист I: експропріація;
- суттєвий захист II: справедливе ставлення;
- суттєвий захист III: інші права та захист держави щодо прав інвесторів;
- режим найбільш сприятливої нації / MFN та арбітражні застереження, які передбачають гарантування в разі виникнення невизначених обставин.

Отже, ступінь магістра (LLM) за фахом «Порівняльне й міжнародне вирішення спорів» Лондонського університету Королеви Марії (QMUL) може задовольнити суворі вимоги та гарантувати своїм випускникам кар’єрне

зростання в галузі міжнародного арбітражу (див. Додаток Ж.1).

Крім звичайних магістерських програм, зростає роль міждис, які пропонують отримання магістерського ступеня з міжнародного арбітражу спільно з іншими спеціалізаціями. Популярність серед абітурієнтів Великої Британії мають програми, спрямовані на отримання ступеня магістра міжнародного арбітражу з подвійною спеціалізацією, зокрема: «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» («*LLM Civil Litigation and Dispute Resolution*», *City, University of London*); «Міжнародне комерційне право та вирішення спорів» («*LLM International Commercial and Dispute Resolution Law*», *University of Bedfordshire*); «Будівельне право та вирішення спорів» («*LLM Construction Law and Dispute Resolution*», *Leeds Beckett University*); «Будівельне право та арбітраж» («*LLM Construction Law and Arbitration*», *Robert Gordon University*).

Міждисциплінарність апелює до «інтеграції окремих комплексів знань для створення нового синтезу знань» (Griffin, Medhurst, Green, 2006, с. 11), а також акцентує увагу на співпраці в межах синтезу залучених дисциплін. Іншими словами, міждисциплінарне дослідження виконує функцію, що «реалізують команди або індивіди, та інтегрує інформацію, дані, техніки, інструменти, перспективи, концепції й теорії з двох чи більше дисциплін або галузей знань, аби сприяти фундаментальному розумінню чи розв'язанню проблем, які перебувають за межами однієї дисципліни або сфери наукової практики» (Facilitating interdisciplinary research, 2004, с. 28).

Магістерська програма, запропонована Школою права Лондонського університету Сіті, надає змогу поєднати дві спеціалізації «Судовий розгляд цивільних справ» і «Вирішення спорів», які є доволі запотребуваними в сучасному світі. Із судового розгляду цивільних справ слухачі вивчають «Особливості ведення адвокатської практики», зокрема, аналізують приклади судових слухань (англ. «*Advocacy: Trial Stories*»), «Можливості вирішення цивільних спорів – стратегія, ризики, витрати» (англ. «*Civil Dispute Resolution Options – Strategy, Risks and Costs*»), «Комерційні / високовартісні судові процеси в Лондоні» (англ. «*Commercial / High Value Litigation in London*»).

Зі спеціалізації «Вирішення спорів» актуальні такі модулі: «Арбітраж» (англ. *Arbitration*), «Міжнародний комерційний арбітраж» (англ. *International Commercial Arbitration*), «Міжнародні енергетичні спори» (англ. *International Energy Disputes*), «Медіація та переговори» (англ. *Mediation and Negotiation*). Релевантним для обох спеціалізацій є модуль «Професійна етика в комерційній юридичній практиці» (англ. *Professional Ethics for Commercial Legal Practice*).

Програма, яка спрямована на отримання ступеня магістра з міжнародного комерційного права та вирішення спорів у Школі права університету Бедфордшир, призначена для професійного розвитку юристів, які цікавляться походженням державних і приватних міжнародних конфліктів та спорів; причинами транскордонних і муніципальних комерційних конфліктів та спорів; способами запобігання їм, управління ними та їх вирішення. Зазначена програма сприяє поглибленому вивченню процедурних і теоретичних проблем у цій галузі, де особливий акцент зроблений на регулюванні індивідуальної, корпоративної та публічної поведінки в контексті міжнародних і комерційних конфліктів та суперечок (актуальні питання: визначення судів і трибуналів). Характерна ознака програми – можливість вивчення такого курсу, як «Міжнародне повітряне право», що на сьогодні вважають специфічною галуззю, тому викладають лише в небагатьох університетах Великої Британії.

Після завершення магістерської програми «Будівельне право та вирішення спорів» на факультеті мистецтв, навколишнього середовища та технологій (англ. *Faculty of Arts, Environment & Technology*) у Школі інженерії антропогенного середовища (англ. *School of Built Environment Engineering*) університету Лідса Беккетта випускники не лише отримують ступінь магістра природничих наук, але й стають висококваліфікованими спеціалістами – арбітражними юристами будівельної галузі. Одне з основних завдань цієї програми – забезпечення ефективного, узгодженого й інтелектуально-насиченого навчання у сфері будівельного права та вирішення спорів, зокрема розширення й поглиблення знань із будівельного права; удосконалення порядку проведення експертизи;

оцінювання свідчень; застосовування статутних вимог до спірних ситуацій; критичне оцінювання доктрини й розроблення контрактів. Майбутні арбітри вивчають такі модулі: «Принципи будівельного права» (англ. «*Construction Law Principles*»), «Зобов'язальне право» (англ. «*Law of Obligations*»), «Ухвалення рішення: теорія та практика» (англ. «*Adjudication: Law & Practice*»), «Укладення судового рішення» (англ. «*Adjudication Decision Writing*»). Зрозуміло, що основна увага тут зосереджена на ґрунтовному вивченні будівельного законодавства та його функціонуванні в межах англійської правової системи, аналізі й розумінні правових принципів, яких варто дотримуватися в різних спорах. Крім того, наголошено на формуванні в студентів навичок, необхідних для провадження арбітражної й посередницької діяльності, зокрема для представлення інтересів клієнтів в арбітражному розгляді, їх консультування, підготовки супровідних документів, ведення переговорів («Міжнародний арбітраж: теорія та практика» (англ. «*International Arbitration: Law & Practice*»), «Укладення арбітражного рішення» (англ. «*Arbitration Award Writing*»), «Комерційна медіація» (англ. «*Commercial Mediation*»). У фокусі уваги перебуває й проблема запобігання появі потенційних спорів у галузі будівництва, екологічної безпеки та ін.

Навчання в магістратурі університету Лідса Беккетта спрямоване не лише на засвоєння студентами фундаментальних знань правових аспектів їхньої майбутньої діяльності, але й на розвиток у них критичного мислення, що дає змогу глибоко аналізувати типові ситуації, оцінювати проблеми та знаходити рішення. Наприклад, у модулі «Теорія та практика подання позовної заяви» (англ. «*Law & Practice of Claim*») студенти повинні проаналізувати й описати розвиток деліктного права, оскільки воно стосується будівельної галузі. Опрацювання прикладів складних будівельних спорів, підготовка справи до подання арбітру, підтвердження причиново-наслідкового зв'язку для своєї сторони, виконання функцій арбітра, ухвалення арбітражного рішення, його аналіз та оцінювання – таких знань вимагають під час слухання курсу «Арбітраж: теорія та практика» (англ. «*International Arbitration: Law & Practice*») (Leeds

Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute² Resolution 2017-18 (CLAWD)).

Абердинська школа бізнесу університету Роберта Гордона пропонує професійну підготовку спеціалістів із подвійною спеціалізацією «Порівняльні аспекти арбітражного та судового розглядів» (англ. «*Arbitration and Adjudication route*») у межах магістерської онлайн-програми «Будівельне право та арбітраж». Студенти протягом навчання в магістратурі опановують особливості правових систем, основи договірної права, відшкодувального права, арбітражного права, будівельного права, арбітражну практику, а також теоретичні та практичні аспекти судового розгляду будівельних спорів.

Ефективна діяльність магістерських програм із міжнародного арбітражу можлива за наявності колективу висококваліфікованих науково-педагогічних працівників – фахівців у сфері альтернативного вирішення спорів у цілому та міжнародного арбітражу зокрема, які здатні забезпечити теоретичну й практичну підготовку на найвищому рівні, гарантувати позитивний зворотний зв'язок навчально-виховного процесу.

Сучасні умови суспільно-політичного життя впливають на зміни, які відбуваються у сфері вищої освіти та ставлять перед академічним персоналом нові вимоги, стимулюючи працівника до постійного саморозвитку й самовдосконалення. Це питання докладно досліджене у звіті «Модернізація вищої освіти в Європі: Академічний персонал – 2017» («*Modernisation of higher education in Europe: Academic staff – 2017, 2017*»), що підготовлений Виконавчим агентством із питань освіти, аудіовізуалізації та культури за допомогою мережі «Eurydice». Особлива увага тут зосереджена на кваліфікаційних вимогах до викладацького складу (див. Додаток Е), на процесі відбору персоналу, працевлаштуванні й умовах праці в наукових установах, наслідках зовнішнього забезпечення якості освітнього процесу та реалізації стратегій інтернаціоналізації в умовах глобалізації.

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо організації магістерських програм із міжнародного арбітражу доводить, що преференції надають переважно

кандидатам, які відповідають таким вимогам: ґрунтовна професійна підготовка, багатий практичний досвід, активна науково-дослідницька діяльність, налагоджені зв'язки із зарубіжними колегами – професорами юридичних шкіл та / або членів провідних міжнародних установ й організацій, які визнані світовою арбітражною громадою, академічна мобільність тощо. Усі ці позиції підвищують якість викладацької діяльності, позитивно впливають на характер освітнього процесу, сприяють ефективності роботи.

Пріоритетний напрям діяльності професорсько-викладацького персоналу, що викладає дисципліни за магістерською програмою з міжнародного арбітражу, – розвиток студентської науки через організацію та проведення наукових заходів (конференцій, зустрічей, круглих столів, дебатів), написання наукових статей з актуальних проблем міжнародного арбітражу й альтернативних способів вирішення спорів, членство в наукових групах, грантова діяльність тощо. Такі відомі експерти (ад'юнкт-професори) із Великої Британії та інших зарубіжних країн, як: Сер Л. Колінз (суддя апеляційного суду, головний редактор посібника з міжнародного приватного права «Conflict of Law»), О. Шеппард (керівник арбітражної практики міжнародної юридичної фірми «Кліффорд Чанс»), К. Ньюмарк (англійський науковець у сфері арбітражу), Лоран Леві (відомий міжнародний арбітр) та інші – залучені до викладання основних модулів магістерської програми «Порівняльне й міжнародне вирішення спорів» у Лондонському університеті Королеви Марії.

Отже, проаналізовані магістерські програми поєднують високу якість викладання з практикою й науково-дослідницькою базою найвищого рівня, що дає змогу студентам магістратури скористатися знаннями та досвідом найвідоміших фахівців у світі. Програми надають своїм випускникам найважливіші переваги на сучасному ринку праці, оскільки вони забезпечують майбутніх міжнародних арбітрів глибокими теоретичними знаннями, що доповнені досвідом роботи. Увагу акцентовано на відданості професії, рішучості й готовності працювати, розвитку знань та переданні навичок, які допомагають підготуватися до трудового життя.

4.2. Форми, методи й технології навчання магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії

Цільовий, ціннісний, змістовий і результативний складники стандартів галузевої вищої освіти реалізують у педагогічному процесі через продуктивні організаційні форми й методи. Поняття «форма навчання» пов'язане з іншою педагогічною категорією – «зміст навчання». Із філософського погляду, форма й зміст – це розвиток двох сторін одного й того самого явища, роздвоєння єдиного, що зумовлює суперечності та конфлікти, які приводять до втрати форми й перероблення змісту. Зміни форм відбуваються відповідно до зміни змісту, зокрема зміст змінюється згідно з новою формою та внаслідок підпорядкування старої форми новому змісту (Аверинцев, Араб-Оглы, Ильичев, 1989). Стара форма не може бути ліквідована, доки не будуть підготовлені передумови й елементи для переходу до більш досконалої форми, яка б відповідала оновленому змісту. У перекладі з латинської слово «форма» означає зовнішній вигляд, обрис; структура чогось, система організації чогось; зразок, шаблон.

Форма навчання як дидактична категорія позначає зовнішній вимір організації процесу навчання й пов'язана з кількістю тих, кого навчають, часом і простором, а також із порядком реалізації цього процесу (Хуторской, 2007). Форма навчання – цілеспрямована, чітко організована, змістовно насичена й методично оснащена система пізнавального та виховного спілкування, специфіка стосунків між викладачами й студентами. Форми організації навчання конструюють і використовують для того, щоб створити найкращі умови для передавання студентам знань, умінь та навичок, формувати їхній світогляд, розвивати обдарування, практичні й професійні здібності, сприяти активній участі в різних сферах практичної діяльності та суспільному житті. До основних функцій, які виконують форми навчання, належать: виховна, організаційна, психологічна, розвивальна, інтегрально-диференційована, систематизаційна та структурувальна, комплексна й координаційна, стимулювальна.

У британському досвіді найбільш поширені такі форми організації навчання: лекція, семінар, лабораторно-практичні заняття (частково-дослідницькі), лабораторно-дослідницькі, конференції, науково-теоретичні читання, екскурсії, консультації-зустрічі, практика, підсумковий контроль, консультації, рольові ігри, самостійна робота, індивідуальні науково-дослідницькі завдання, звіти про опрацювання навчальної літератури. Форми детерміновані методами навчання.

У дидактиці метод навчання – це певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети. Правильний добір методів, відповідно до мети й змісту навчання, вікових та індивідуальних особливостей студентів, сприяє розвитку пізнавальних здібностей, озброєнню уміннями та навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує студентів до самостійного опанування знань, формує їхній світогляд. Як полівимірне утворення метод має чимало аспектів, узявши кожен за основу, особа може групувати методи в систему. Існує багато класифікацій методів, де останні об'єднані на основі однієї або кількох загальних ознак. Так, одні педагоги класифікують методи за джерелами знань, інші – за дидактичними завданнями, треті – за логічними формами мислення, четверті – за сукупністю цих ознак тощо (Методи навчання та їх класифікація).

Зазначимо, що надумані, штучні побудови не сприяють розвитку теорії методів, створюють непотрібні труднощі у викладанні. Вдалою можна визнати лише ту класифікацію, яка узгоджена з практикою навчання та слугує ґрунтом для її реалізації. Класифікація методів навчання – це впорядкована за певною ознакою система. Нині відомі десятки класифікацій методів навчання, однак нинішня дидактична думка дозріла до розуміння того, що не варто прагнути до єдиної та незмінної номенклатури методів. Навчання – надзвичайно рухливий діалектичний процес. Система методів повинна бути динамічною, щоб відображати цю рухливість, зважати на зміни, що постійно відбуваються в практиці використання методів.

У традиційній класифікації (загальною ознакою методів є джерело знань)

виокремлено п'ять методів (методи навчання та їх класифікація): практичний,⁶ наочний, словесний, робота з книгою, відеометод. Загальною ознакою класифікації методів за призначенням слугують послідовні етапи процесу навчання на заняттях. Розрізняють такі методи: набуття знань, формування умінь і навичок, використання знань, творча діяльність, закріплення, перевірка знань, умінь та навичок. У класифікації методів за типом (характером) пізнавальної діяльності диференційовано методи: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний виклад, евристичний метод, дослідницький. За дидактичними завданнями описують методи, що сприяють початковому засвоєнню навчального матеріалу, та методи, які оптимізують закріплення й удосконалення набутих знань.

Підготовка магістра міжнародного арбітражу до майбутньої професійної діяльності має бути зорієнтована на отримання професійних знань, формування професійних умінь і навичок, виховання професійно важливих якостей особистості, необхідних для успішної професійної реалізації.

Дослідник В. Бондар (2005) висловлює думку про те, що дидактичні принципи – «це те, що лежить в основі певної сукупності, фактів, теорій, науки». Розвиваючи думку, учений пояснює ці принципи навчання так: «Принципи навчання, або дидактичні принципи, – це спрямовувальні положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, що мають характер загальних вказівок, правил і норм, які впливають із його закономірностей» (с. 142–143).

Не менш важливим під час навчання магістрів – майбутніх юристів – є той факт, що викладачі звертають особливу увагу на компоненти в структурі проведення занять, дидактичні засади оцінювання знань студентів, на чому також слушно акцентує відомий в Україні та за її межами дидакт В. Вихрущ (2015), професор Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка». Аналізуючи якість університетської освіти, автор доводить, що «під впливом суспільно-педагогічних факторів, особливостей формування філософської думки, характеру зарубіжного досвіду організації процесу навчання,

нормативно-правової бази та досвіду дидактичної діяльності, у вітчизняній дидактиці досліджуваного періоду були концептуально сформовані філософський, практичний, теоретичний та психологічний напрями, кожен із яких мав свою методологічну основу. Ці особливості зумовили своєрідність висвітлення домінант навчання, її складників, формування понятійного апарату та створених у межах кожної концепції авторських дидактичних систем» (с. 30). Зауважимо, що в освітніх установах країн Заходу в оцінюванні знань магістрів правничого фаху беруть до уваги насамперед уміння самостійно опрацьовувати навчальний матеріал і відповідь на занятті. Серед складників формування оцінки – мета занять, визначення критеріїв, правильне запитання, зворотний зв'язок, логічна мовна грамотність, самооцінювання. Студенти зацікавлені в результатах навчання, розуміють, як виконати практичну домашню роботу, усвідомлюють, яка буде відповідь на поставлене викладачем запитання, таку й отримують оцінку. Викладач стимулює студента ставити один одному запитання, розвиваючи незалежне й логічне судження, що сприяє зміцненню комунікативних основ мовлення майбутнього юриста. Відповідаючи одногрупникові на запитання, студент краще запам'ятовує відповідь і пояснення викладача.

Особливу роль відіграє якісне впорядкування, написання навчальних підручників і посібників із професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу. Про природу посібника як засобу навчання висловився сучасний український дидакт, професор Я. Кодлюк (2003), оцінивши педагогічні праці Д. Зуєва та К. Ушинського. Автор трактує підручник як засіб навчання, наголошує, що якісний підручник допомагає здобувачам вищої кваліфікації в належному засвоєнні знань із конкретного предмета, виробленні умінь, навичок, досвіду самостійної творчої роботи, сприяє студентам краще орієнтуватися в предметі. На думку науковця, дидактичні компоненти в структурі підручників є основними в процесі навчання, оскільки «добрий підручник – фундамент доброго навчання. Підручники повинні відповідати виховним, освітнім і розвивальним цілям навчання, основним дидактичним принципам та правилам» (с. 14).

Організація навчальної діяльності в магістратурі «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» у Школі права університету Бедфордшир скерована саме на поглиблене самостійне вивчення програми з використанням першоджерел, до яких, безперечно, крім мережі Інтернет, належить книга. Варто дослухатися до думки видатного українського педагога В. Сухомлинського (1977), який писав: «Книга повинна бути для кожного вихованця другом, наставником і мудрим учителем. Якщо з дитинства в дитини не виховано любов до книги, якщо читання не виявилось її духовною потребою на все життя, у роки отрочтва душа підлітка буде порожньою, невідомо звідки виявиться погане» (с. 194). Студенти магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії мають доступ до використання бібліотечних матеріалів з усього світу. Такі матеріали наявні не лише в університеті, але й у тих бібліотеках, які беруть участь у програмі Співки коледжів, національних та університетських бібліотек (англ. *Society of College, National and University Libraries / SCONUL*).

Отже, дидактичні прийоми – складник певного методу, функція якого полягає в сприянні студентам успішно, але частково, розв'язувати дидактичні завдання. Методичні прийоми репрезентують різновекторність процесу навчання магістрів міжнародного арбітражу. Зазначені прийоми охоплюють організаційні форми, зміст, методи навчання для досягнення студентами дидактичної мети, яка увиразнює цілу педагогічно-методичну систему. Ця система спроектована на формування в студентів уявлень, понять, мотивів, переконань, вольових та емоційних якостей, стійкого світогляду, морально-етичних норм, норм поведінки. Система дидактичних засад сприяє виконанню тих завдань, які уможливають досягнення позитивного результату в процесі навчання. Зауважимо, що одні дидактичні умови взаємодоповнюють і посилюють інші форми роботи на занятті, розширюють горизонти для успішного виконання магістрантами самостійної роботи.

Прикметно, що висловлена теза дещо розширює логічну структуру дидактичних умов. Науковці довели, що умова постулює сприятливі чинники,

обставини, увиразнює залежність від низки компонентів, які передусім спрямовані на виконання сукупності завдань стосовно належної організації навчальної діяльності в межах професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

Організація навчання магістрів міжнародного арбітражу в навчальних закладах західних країн є змодельованою навчальною процедурою, що вможливорює успішне виконання завдань, які постають перед закладами вищої освіти зарубіжних країн, що готують магістрів міжнародного арбітражу, та впровадження на практиці нових педагогічних проєктів. Викладачі вищих юридичних шкіл усвідомлюють, що успіх навчання студентів залежить від низки дидактичних умов: методичне, управлінське, матеріальне, а також морально-психологічне забезпечення. Здорова морально-психологічна атмосфера в педагогічному та студентському середовищі, дотримання етичних норм поведінки, формування сприятливого соціально-психологічного клімату створюють належні умови для формування не лише професійних якостей магістрів міжнародного арбітражу, а й для їхніх психолого-педагогічних знань, умінь і навичок. Після завершення навчання, отримання диплома фахівець зможе вільно адаптуватися в новому колективі, соціумі, виявляти свої професійні здібності на практиці та в спілкуванні з клієнтами. На думку О. Арделян (2002), «найбільшу цінність мають загальні вміння. Незалежність їхньої структури від того змісту, на який спрямоване розумове завдання, – вирішальна умова, яка забезпечує широке перенесення цих умінь на різний зміст і в різні ситуації. Загальні вміння є обов'язковим компонентом пізнавальної діяльності під час опанування всіх навчальних дисциплін. До загальнопізнавальних умінь належать: вміння аналізувати й синтезувати, порівнювати та узагальнювати, робити висновки, виокремлювати причиново-наслідкові зв'язки між явищами (тобто виконувати певні розумові операції). Наявність вироблених пізнавальних умінь збагачує процес оволодіння знаннями» (с. 4).

У сучасній українській педагогіці О. Савченко (1997) докладно схарактеризувала навчальний процес, дидактичні принципи, зокрема добір і

структурування навчального змісту, багатокомпонентність, взаємозв'язок сенсу, мети навчання, розвитку та виховання, соціального досвіду людства. У будь-якому змісті навчання повинні бути чітко відображені знаннявий і діяльнісний (функційний) складники (с. 61–74). Проаналізувавши різноманітні наукові й науково-методичні джерела, констатуємо, що етапам професійної підготовки на магістерських програмах із міжнародного арбітражу відповідають переважно методи, що класифіковані за типом пізнавальної діяльності.

Прикметно, що тип пізнавальної діяльності атрибутує рівень пізнавальної активності й самостійності магістрантів. Дослідниця Л. Нікітченко (2015), апелюючи до М. Скаткіна та Є. Лернера, також виокремлює пояснювально-ілюстративний, репродуктивний метод, метод проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький методи, кожен із яких виявляється в словесній, наочній та практичній формах.

Юридичні школи Великої Британії є динамічними, ефективними освітніми закладами, тому викладачі намагаються використовувати новітні форми й методи навчання: інтерактивні, практичні, діалогічні, інструктивні, дослідницькі, індивідуальні / групові, аудиторні / позааудиторні, зовнішньорегульовані / самоосвітні. Сукупність форм і методів навчання сприяє найбільш ефективному досягненню основної навчальної мети – сформувати високий рівень професійної компетентності майбутнього арбітра. Методи навчання зумовлені тими завданнями й компонентами змісту освіти, які виокремлені як пріоритетні. Навчання за своєю організацією стає різноманітним, як і досвід, який необхідний майбутньому арбітрові. Методи навчання може вибирати викладач курсу індивідуально, на рівні кафедр, школи, університету або спільно.

Слабкі навчальні методики не можуть вплинути на успішних студентів, однак студенти середнього та слабого рівня залежать від якості й ефективності методів навчання для досягнення успіхів у навчанні в юридичних школах, під час складання іспитів та в практичній роботі.

Британські юридичні школи використовують типові методи гуманітарної

освіти, зокрема лекцію, семінар і практичне заняття з керівником. Студенти активно готуються до семінарських занять, виконуючи заздалегідь пропоновані завдання для подальшого оцінювання власних результатів навчання через підготовку доповідей і презентацій, написання творів, виконання тестів, практикумів тощо (*University of Westminster*). Основний навчальний матеріал запропонований у підручниках та має описовий характер.

Перехід до «виробничого навчання» призвів до зміни вимог щодо відбору змісту. Зокрема, виокремлені такі вимоги: проблемність, професійно-практичне спрямування, комплексність й інтегративність, прогностичність, ціннісна значущість, особистісно-розвивальний характер, відображення міжкультурних аспектів.

Стажування на магістерському рівні вищої освіти спрямоване на розширення доступу до професії, а також на розвиток професійних навичок вищого рівня, необхідних для підвищення продуктивності й підтримки діяльності на міжнародному рівні (*Second Cycle Programmes*). Стажування – необхідний складник навчального плану магістерської програми, що передбачає взаємодію між роботодавцями, університетами та професійними організаціями, які створюють платформу для практичного застосування здобутих знань, умінь і навичок. Уряд Великої Британії опублікував рекомендації для студентів, де представлено діапазон видів стажування та способи їх проходження.

Стратегія для розширення можливостей стажування на магістерському рівні вперше оголошена британським урядом у документі «План для розвитку» (2011). Під час нарад, які тривали протягом 2015 року («Подвійний мандат для професійної освіти дорослих»), з'ясовано роль університетів у наданні якісної професійної підготовки.

У документі «Закріплення фундаментів: створення більш процвітаючої нації» (2015) британський уряд висловив намір сприяти співпраці університетів із промисловістю. Фактично це відповідь на «Звіт Доулінг про співпрацю підприємств та університетів», де професор рекомендував спростити складні механізми сприяння для такої співпраці та запровадити ефективне

посередництво, особливо для малих підприємств (The Dowling Review of Business-University Research Collaborations, 2015).

«Виробниче» навчання, або навчання в реальних умовах (англ. *«work-based learning»*), – сучасний метод, який широко застосовуваний на магістерських програмах із міжнародного арбітражу та / чи альтернативного вирішення спорів в аналізованих британських юридичних школах. Студент навчається через занурення в атмосферу певної компанії чи організації з реальними цільовими установками, ролями. Зазначимо, що таке навчання робить студента більш мотивованим і зацікавленим в отриманні актуальних знань, посилює навички професійного спілкування, сприяє академічній мобільності. Часто таке навчання відкриває доступ до гарних робочих місць, розвиває навички, пов'язані з ринком праці, приміром, наскрізні та м'які навички, де, зазвичай, соціальні партнери відіграють ключову роль.

Партнерство з різними центрами, організаціями й установами залучає учасників ринку праці до навчального процесу та допомагає молодим людям у кар'єрному становленні. Співпраця сприяє вдосконаленню навчальних планів, реалізації програм мобільності, надає доступ до дослідницької та виробничої інфраструктури для практичного навчання в реальних умовах.

Дуже важливе значення в професійній підготовці майбутніх міжнародних арбітрів має набуття міжнародного досвіду в провідних світових установах та організаціях. Наприклад, студенти, які навчаються в магістратурі «Альтернативне вирішення спорів» у Школі права Портсмутського університету, можуть подавати заявки для участі в програмі наставництва школи права, консультувати клієнтів у юридичній клініці на волонтерських засадах під керівництвом соліситора-практика, брати участь у щорічній ярмарці професій, бути залученим до майстер-класів, взаємодіяти з низкою запрошених лекторів. Крім того, студентам пропонують скористатися всіма можливостями й подіями, що реалізує рекрутингова команда Портсмутського університету *«Purple Door Recruitment Consultancy»*, яка допомагає з подальшим працевлаштуванням випускників (University of Portsmouth. Purple Door Recruitment Consultancy).

Школа активно підтримує діяльність студентської юридичної спілки, що одночасно працює й бере участь у численних щорічних змаганнях і конкурсах.

Під час навчання на магістерській програмі «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» у Школі права університету Бедфордшир студенти отримують змогу професійного становлення в державних та міжнародних юридичних фірмах, міжнародних фінансових організаціях, неурядових організаціях, в організаціях із вирішення спорів.

Абердинська школа бізнесу налагодила тісні зв'язки з промисловими й комерційними підприємствами, державними установами та громадським сектором, що дає змогу розробляти інноваційні практичні курси, які пропонують студентам винятковий досвід навчання. Факультет тісно співпрацює з роботодавцями на всіх етапах, активно застосовуючи «виробниче» навчання на практиці.

Особливу роль на магістерській програмі «Будівельне право та арбітраж» відіграє також діяльність Центру зайнятості, де працює команда консультантів, які пропонують повний спектр послуг, сприяють індивідуальному плануванню кар'єрного становлення, допомагають працевлаштуватися під час навчання та після отримання диплома тощо.

Студенти магістерської програми «Порівняльне і міжнародне вирішення спорів» мають змогу брати участь у заходах, які організовані Школою міжнародного арбітражу (SIA) Лондонського університету Королеви Марії, зокрема:

- щорічна лекція SIA, що фінансована «Freshfields Bruckhaus Deringer»;
- симпозіум, організований спільно з SIA й Інститутом світового підприємницького права та практики Міжнародної торговельної палати (Лондон / Париж);
- щорічна мережева взаємодія з провідними Лондонськими арбітражними організаціями та юридичними фірмами;

– щорічні зустрічі з генеральним секретарем Суду МКЦ та секретарем⁴ Лондонського міжнародного арбітражного суду.

Поширеною формою навчання на магістерських програмах із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів є навчальні візити або виїзні екскурсії (Міжнародна торгова палата (Париж), Лондонський міжнародний арбітражний суд (Лондон), Постійна палата третейського суду (Нідерланди) тощо), під час яких студенти мають змогу спостерігати за діяльністю міжнародних арбітражних інституцій зсередини.

У процесі навчання магістрів викладачі використовують різні дидактичні прийоми. Найпопулярніший із них – рольова гра, яка демонструє особистісно орієнтований характер діяльності, розвиває комунікативні здібності та творчий хист студента. Зауважимо, що практичне заняття у формі гри створює неординарну позитивну мотивацію її учасників, зокрема, сприяє усвідомленню необхідності покращення навчання, намаганням бути успішним, заохоченню працювати в колективі. Інтерактивні засоби навчання – це вимоги сьогодення, особливо в підвищенні ролі самостійної роботи студента, когнітивної діяльності, що впливає на ефективність виховної й навчальної функцій, на поглиблення знань, умінь, навичок, потрібних майбутнім фахівцям міжнародного арбітражу.

На думку Д. Сухіненка (2000), «сучасні пошуки в розробленні моделей освіти магістрів-менеджерів найбільшою мірою пов'язані з розвитком «action learning» – навчання дією (К. Арджирис), спроектованого на організацію в освітньому процесі послідовності ситуацій, що вимагає освоєння нових знань і вмінь, переосмислення цінностей людини, специфічних «метавмінь» (Дж. Брунер), нових знань і стратегій поведінки. Зважаючи на специфіку професійної діяльності спеціаліста, що має справу з постійним аналізом і переробленням нової інформації, це є особливо значущим. Освіта спрямовує їх на формування установки на безперервний професійний саморозвиток, у якому особистісне та власне «діловий» розвиток фахівця стають інтегрованими як єдине ціле. Унаслідок цього позиції педагога й студента все більш орієнтовані не на безпосереднє передання знань, а на спільний пошук розв'язання проблем,

обмін думками, співпрацю і співтворчість» (с. 13–14).

На магістерських програмах із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів у юридичних школах Великої Британії також широко застосовують практичні методи, зокрема, моделювальні та рольові ігри, де студенти грають професійні ролі, виконують завдання, що стосуються арбітражу в гіпотетичних ситуаціях, під керівництвом викладача. Практичні методи надають змогу студентам саморозвиватися, підвищують мотивацію до навчання, формують позитивне ставлення до навчального курсу, допомагають не лише інтегрувати знання та вміння, але й розвивати пізнавальні, практичні, етико-соціальні навички.

Під час навчального курсу викладач може використовувати окремі рольові вправи, які імітують деякі аспекти арбітражної практики (опитування, обговорення, переговори, виявлення фактів тощо), чи застосувати єдиний сценарій для навчального судового процесу (англ. «*moot*»), із яким студенти працюють певний період, а результати своєї роботи, зазвичай, представляють на міжнародних конкурсах з арбітражу. Слово «*moot*» походить від «*gemōt*» (давньоанглійська назва суду). Спочатку лексема позначала або суд, або спір, який міг бути вирішеним у суді (Definition of «*Moot*» by Merriam-Webster).

Найбільші та найпрестижніші юридичні школи Великої Британії (Школа міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії, Абердинська школа бізнесу університету Роберта Гордона, Школа права Лондонського університету Сіті, Школа права університету Вестмінстера, Школа права Портсмутського університету, Школа права університету Бедфордшир тощо) надають своїм студентам гіпотетичні арбітражні справи, пропонуючи їм брати участь у навчальних розглядах, які будуть імітувати реальну арбітражну практику (на відміну від інсценованого судового процесу, що проходить як імітація судового розгляду за участі присяжних засідателів або розгляду в суді) (Mock Trial – Dictionary definition of Mock Trial).

Основне завдання навчального розгляду справи полягає в тому, щоб навчити студентів з'ясовувати процесуальні питання, які стосуються юрисдикції,

застосовувати закон до загального набору доказових припущень і фактів, що відомі протилежній стороні, розвивати навички розв'язання проблем у контексті складної справи з міжнародного бізнесу, складати необхідні документи й вільно виступати перед групою досвідчених арбітрів і юристів в умовах конкуренції.

Навчальний розгляд справи проводять у формі навчальних занять, які викладають професори. Продуктивність оцінюють юристи-практики, які мають досвід роботи в конкретній галузі права, викладачі та / або лектори. Студенти, які беруть участь у цій діяльності, виконують роль доповідача й адвоката, представляючи одну зі сторін у суперечці. Ті студенти, які мають намір брати участь у національних або в міжнародних навчальних конкурсах, отримують справу заздалегідь, щоб завчасно проаналізувати всю інформацію, зробити деякі нотатки протягом першого семестру та відпрацювати свої аргументи в другому семестрі. Під час навчального арбітражного слухання доповідач може взяти слово до 25 хвилин, потім настає етап спростування, що може тривати один або два раунди. Команди майже завжди повинні мати змогу змінювати свої ролі, представляти протилежну сторону протягом усього змагання, залежно від формату спору, предмет конфлікту залишається незмінним протягом усього змагання. Загальний результат у конкурсі підсумовують, з огляду на оцінювання найкращих учасників.

Наприклад, керівництво Юридичної школи Портсмутського університету організовує змагання з навчальних судових розглядів для розвитку практичних навичок студентів магістерської програми «Альтернативне вирішення спорів». Змагання часто спонсорують соліситори чи баристери, які діють як судді, а також фінансують коучинг, розв'язання правових проблем і надання адміністративної підтримки.

Існує й інша практика, зокрема, керівництво магістерської програми «Порівняльне і міжнародне вирішення спорів» у Школі міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії передбачає обмежений час для арбітражного навчального процесу, що дає студентам змогу не тільки розвинути навички аналізу фактів і доказів, формування стратегії, розроблення доказової

бази, практики усного захисту та поліпшення командної роботи, а й помилуватися мальовничими місцями країни. Тут учасники обмежені в часі, тому відчувають реальний тиск, готуючи усні виступи протягом першого дня конкурсу (CIDS/MIDS 2015-2016 Annual Report, 2015-2016, с. 32).

Деякі юридичні школи Великої Британії, де функціують магістерські програми з альтернативних способів вирішення спорів або міжнародного комерційного арбітражу, пропонують участь у навчальних процесах лише обмеженій кількості найбільш здібних та розумних студентів. Інші допускають ширше коло талановитих учасників, які будуть представляти свої навчальні заклади на одному з всесвітньо відомих навчальних конкурсів, що фінансовані організаціями, зацікавленими в певній галузі права. Найкращим студентам надають підтримку для участі в таких відомих арбітражних міжнародних конкурсах, як Міжнародний студентський конкурс із міжнародного приватного права та міжнародного комерційного арбітражу імені Вільгельма Віса (Відень), конкурс із міжнародного інвестиційного арбітражу (Франкфурт), конкурс із права прямих зарубіжних інвестицій, міжнародний конкурс LAWASIA та інші.

Отже, така форма навчання дає студентам унікальну можливість ознайомитися з іншими правовими системами й культурними підходами, розвинути технічні навички, вести переговори, опитування, усвідомити важливість міжкультурного спілкування в процедурі альтернативного вирішення спорів тощо. Крім того, мета практичного навчання – побудова основ критичного мислення, розвиток умінь слухати, обговорювати, формулювати запитання та швидко ухвалювати рішення. Студенти також отримують змогу працювати в команді. Беручи участь у навчальному розгляді спору, студенти чітко усвідомлюють роль і функції кожного з учасників процесу. Переваги таких навчальних випробувань із використанням арбітражу очевидні, оскільки вони здатні збагатити студентів цінним професійним та особистим досвідом. Крім того, дуже поширеними й ефективними методами активного навчання, що використовують британські університети в процесі підготовки магістрів із міжнародного арбітражу, є проблемне навчання.

Професійного становлення, набуття практичного досвіду й розвитку інтелектуальних навичок можна досягти передовсім через виконання проблемних завдань та самостійне навчання. Навчальна діяльність передбачає аналіз фактичних проблем і застосування правових норм та процесів для виявлення необхідних рішень. Проблемне навчання розвиває здатність мислити системно й концептуально, аналізувати та синтезувати матеріал для аргументації та можливості розрізнення різних проблем, поступового їх розв'язання. Крім аудиторного навчання, студенту потрібно витратити великий обсяг часу на самостійне навчання та підготовку (близько 280 годин на модуль). Студент отримає певні вказівки щодо матеріалів та додаткової літератури для поглибленого аналізу, це допоможе розвивати дослідницькі навички ще до початку роботи над магістерською дисертацією.

Ефективний навчально-методичний спосіб для студентів магістерських програм із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів – дебати. За допомогою дебатів викладач може ознайомити майбутніх міжнародних арбітрів із широким колом юридичних питань, продемонструвати різні погляди й підходи до їх розв'язання.

У процесі підготовки магістрів міжнародного арбітражу використовують судові дебати, які вдосконалюють навички аргументації, практичного судового розгляду та арбітражу. Як виняток, юридичні школи (наприклад, Юридична школа Лондонського університету Сіті) організовують низку семінарів із залученням запрошених практиків, судових експертів і видатних учених. Ці семінари зосереджені на практичному вимірі права, тут обговорюють деталі реальних справ і ситуацій, новітні практичні чи нормативні напрацювання. Така форма роботи надає змогу студентам особисто познайомитися з провідними представниками майбутньої професії, виявити свій потенціал, позмагатися з іншими одногрупниками за базу для проходження стажування, яка в майбутньому може стати робочим місцем (City University of London. Programme Specification – Postgraduate Programmes).

Крім глибокої теоретичної підготовки та практичних умінь, випускники

юридичних шкіл повинні відповідати на запити міжнародної спільноти й технологічні виклики сучасної епохи. Ця ситуація занепокоює викладачів і міжнародних арбітрів-практиків, оскільки епоха *економічного аналізу права* потребує фахівців, здатних вправно користуватися новітніми технологіями, упроваджувати їх у свою практику, щоб протистояти аутсорсингу.

Щодо матеріально-технічного забезпечення, то такий компонент у структурі дидактичних умов перебуває під постійним контролем адміністрації юридичних шкіл. Саме забезпечення успішного навчання студентів має випереджальний характер, оскільки всі названі юридичні школи володіють сучасним технологічним обладнанням, а отже, магістри мають вільний доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, які їм обов'язково стануть у нагоді після закінчення університету.

Під час навчання студентів професорсько-викладацький склад звертається до моделі власне професійної компетентності, до тих пізнавальних мотивів, знань, що їх вони набули в процесі досвіду педагогічної діяльності. Водночас викладачі не залишають поза увагою дидактичні умови, що сприяють формуванню компетентності. У процесі навчання студентів педагоги широко використовують інформаційні технології – комп'ютери, програмне й підпрограмне забезпечення, накопичувальні та аудіовізуальні системи, навчаючи магістрантів створювати, зберігати, передавати й змінювати необхідну інформацію. Засвоєння магістрами знань і вмінь роботи з новітніми технологіями сприятиме майбутньому міжнародному арбітру в належному та швидкому оформленні документації.

Виконуючи самостійну роботу, магістри вдосконалюють навички з використання цифрових технологій, знання законів розвитку світових соціально-економічних систем тощо. Підготовка студентів зазначеного фаху права окреслює перед професорським складом нові вимоги щодо укладання навчальних програм, спроектованих на формування в студентів знань і навичок, відповідно до компетентнісної моделі. Нині в зарубіжних країнах ринок праці вимагає конкурентоспроможних фахівців, які здатні знаходити креативні

варіанти виконання нестандартних завдань, що постають перед ними в цивілізованому світі. В. Якунін (1994) стверджує, що за належною організацією самостійної роботи студента стоїть копітка праця викладача, що засвідчує індивідуальний добір педагогічних технологій, засобів і темпу навчання, з огляду на психофізіологічні особливості здобувачів вищої освіти. Залучення студентів до засвоєння ІКТ сприяє самостійному опрацюванню завдань на підставі позитивних результатів, раціонального використання часу, ресурсів (с. 46–49).

Комп'ютерні технології з допоміжних засобів навчання поступово перетворюються на повноправні навчальні методи. Наприклад, позитивно схвалена юридична гра «*The Game*», створена голландською юридичною фірмою, та нова платформа для вивчення права під назвою «*LawWithoutWalls* (LWOW)», розроблена в Юридичній школі університету Майамі (LawWithoutWalls). Основна мета «*LWOW*» – підготувати студентів до реальної юридичної практики в глобальному контексті та навчити їх бути більш комерційно зорієнтованими. «*LWOW*» надає змогу студентам із юридичних шкіл світу співпрацювати в реальному часі за допомогою інтерактивних відеоконференцій. Крім того, узято до уваги міждисциплінарний підхід до вивчення права, що є також однією з позитивних рис цієї платформи.

На особливу увагу заслуговує інтернет-проект «*DenninX*», створений спеціально для студентів юридичних шкіл і названий на честь великого судді лорда Деннінга. Автором пошукової системи став Людвіг Конрад Булл – студент Кембриджського університету, що разом з іншими студентами раніше запустили юридичний чат-бот «*LawBot*». Процес пошуку юридичних прецедентів ґрунтований на штучному інтелекті, що полегшує роботу студентів під час підготовки доповідей, презентацій, магістерських дисертацій та ін. Пошукова система не лише знаходить судовий матеріал, але й виокремлює найбільш значущі аспекти судових рішень, робить для користувачів закладки, вибудовує перелік покликань на конкретний прецедент (Aldridge, 2017).

Застосування штучного інтелекту також полегшує роботу майбутніх міжнародних арбітрів, оскільки допомагає аналізувати всю інформацію,

прогнозувати шанси на успіх, передбачити діапазон можливого грошового відшкодування, перелік витрат, терміни ухвалення рішень тощо.

Активно використовувані як навчальні методи на магістерських програмах з міжнародного арбітражу блоги («*blog*»), влоги («*vlog*») або відеоподкасти («*video podcast*»).

Проведення традиційних семінарів, які все ще популярні в юридичних школах Великої Британії, часто доповнене використанням друкованих публікацій на спеціалізованих інформаційних сайтах (сайти електронних газет і журналів «*Legal Futures*», «*Legal Cheek*», «*Legal Business*». Особливо цікавий своїми новинами й обговореннями інтернет-ресурс «*Artificial Lawyer*», що не обмежений однією юрисдикцією, а претендує на те, щоб стати основною інтернет-газетою у сфері юридичних IT-технологій усього англomовного світу (Иновации в юридическом бизнесе). Крім того, наявний доступ до основних джерел з електронних баз даних, як-от: «*WestLaw*» і «*JSTOR*» (*University of Bedfordshire*).

На підставі аналізу процесу підготовки магістрів із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії підсумовано, що університети успішно впроваджують сучасні технології в навчальний процес майбутніх міжнародних арбітрів. Це засвідчує використання електронного навчання для розвитку критичного мислення в університетах («*LLM Construction Law and Dispute Resolution*», *Leeds Beckett University*), застосування систем інтерактивного опитування в університетах («*LLM Comparative and International Dispute Resolution*», *Queen Mary University of London*), поглиблена самостійна робота («*LLM International Commercial and Dispute Resolution Law*», *University of Bedfordshire*), використання подкастів у процесі навчання арбітрів («*LLM Construction Law and Arbitration Robert Gordon University*»).

Зауважимо, що процес організації магістерських програм із міжнародного арбітражу в юридичних школах Великої Британії передбачає застосування різних інформаційних технологій, актуалізує питання про необхідність навчання студентів з особистою присутністю на заняттях. Усе більше шкіл пропонують

онлайн-програми, що дає змогу викладачам і студентам працювати дистанційно за допомогою сучасних гаджетів в аудіо- або у відеорежимі, із використанням «Skype», приватних блогів «Twitter», «Facebook» тощо.

Дистанційне навчання має низку переваг як для студентів, так і для викладачів. По-перше, це допомагає заощадити фінансові витрати юридичних шкіл, що призводить до зниження вартості за навчання, відкриває більш широкий доступ до юридичної професії. По-друге, така форма навчання надає змогу студентам формувати технологічні навички, які вкрай необхідні сучасному міжнародному арбітрові в епоху економічного аналізу права.

Наприклад, у Школі інженерії антропогенного середовища (англ. *School of Built Environment Engineering*) Університету Лідса Беккетта навчання на магістратурі «Будівельне право та вирішення спорів» проходить дистанційно, тому основними формами роботи є онлайн-лекції та семінари, які транслюють через «AdobeConnect» – програмне забезпечення для веб-конференцій, що вможливорює миттєве спілкування, співпрацю через простий у використанні онлайн-доступ. За допомогою інноваційних технологій студенти отримують спеціально розроблений навчальний матеріал курсу та перелік довідкової літератури; приклади аналізу судових та арбітражних справ; практичні завдання для розвитку навичок, необхідних для вирішення спорів, для опанування техніки рефлексивного навчання; тестові завдання для самооцінювання. Виконуючи індивідуальні завдання, тести в онлайн-режимі, студенти отримують негайний зворотний зв'язок у вигляді правильної / типової відповіді (залежно від виду завдання) (Leeds Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD)).

Зазначимо, що всі онлайн-зустрічі записують, тому студенти можуть неодноразово звертатися до цих матеріалів у разі необхідності. Цікавою формою роботи є також онлайн-дискусії, що організовують за допомогою інформаційної системи підтримки освітнього процесу «Blackboard», яка забезпечує дистанційну взаємодію викладачів і студентів, сприяє викладачам в організації самостійної роботи студентів тощо (Практические аспекты применения зарубежной системы

дистанційного навчання Blackboard в російському освітньому просторі).

Керівник курсу протягом усього навчання моніторить «відвідування», ознайомлює студентів із різноманітними заходами, організовує зустрічі. Активна взаємодія відбувається через електронне листування, блоги в «*Linked-in*» тощо (Leeds Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD)). Використання таких інноваційних технологій для дистанційного навчання має на меті максимальну імітацію досвіду традиційного навчання та забезпечує його інтерактивність.

Крім глобальних інформаційних систем підтримки освітнього процесу, на магістратурі «Будівельне право та вирішення спорів» створено віртуальне навчальне середовище (ВНС) (англ. *Virtual Learning Environment / VLE*), де широко використовують синхронні й асинхронні інструменти конференц-зв'язку. Інші інструменти («*Turnitin*» – провідна технологія перевірки академічного плагіату для викладачів і студентів (Turnitin: American commercial, Internet-based plagiarism detection service)) – убудовані в ВНС для подання курсових робіт.

Основний інструмент – ВНС для доставки навчального матеріалу з широкими покликаннями на сайти професійних органів, юридичних компаній, судів Її Величності Англії та Уельсу, наукових товариств тощо. Дискусійна платформа слугує ще одним інструментом ВНС, уможлиблює численні студентські дебати й дискусії. Науковою роботою студента курує науковий керівник, їхня взаємодія відбувається через онлайн-зустрічі, заняття. Остаточний варіант дослідницької роботи, що публікують в академічному журналі, представляють на науковій конференції, розвідка слугує платформою для подальших досліджень. На титулці зазначають прізвище керівника та студента, що доводить їхню спільну відповідальність за отримані результати. Готуючи наукову роботу, студенти можуть користуватися електронною бібліотекою з потужною базою даних, зокрема «*Lawtel*» і «*Westlaw*» («*Westlaw UK: The leading legal research service*») – онлайн-інструменти для юридичних досліджень, що

надають передплатникам доступ до низки наукових праць із права. Студенти також працюють із репозитарієм наукових товариств (Товариство будівельного права, Дипломований інститут арбітрів тощо).

Інструктивні заняття-консультації щодо застосування стандартів використання англійської мови (граматика, орфографія, пунктуація, синтаксис, загальні помилки) (Leeds Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD)), вичитування й корекція наукового тексту, написання звіту чи есе, аналіз особливостей використання Гарвардського стилю цитування (англ. *Harvard Citation Style*) чи Стандарту Оксфордського університету для цитування юридичних документів (англ. *OSCOLA style*), форматування роботи тощо – не лише всіляко сприяють розвитку та вдосконаленню науково-дослідницьких навичок студентів, але й допомагають у належному оформленні наукової роботи.

В Абердинській школі бізнесу Університету Роберта Гордона професійна підготовка майбутніх арбітрів відбувається в межах магістерської онлайн-програми «Будівельне право та арбітраж». Характерна риса програми – можливість навчання без відриву від виробництва, тобто через дистанційне навчання, із використанням віртуального навчального середовища університету – «*RGU: Campus Moodle*». Це цінний інструмент, який надає інтегрований пакет ресурсів і засобів для всіх студентів засобами інтернет-зв'язку (подкасти, відео, чати, дискусійні форуми), уможливлює застосування різноманітних методів навчання, зокрема інтерактивних обговорень у Мережі (у режимі викладач – студент та студент – студент) (RGU Law: Online & Distance Learning). Така взаємодія сприяє виробленню своєрідного командного духу, налагодженню нових зв'язків, допомагає в реалізації спільних проєктів тощо. Деякі курси передбачають обов'язкову особисту присутність студентів на семінарах для безпосереднього спілкування та виконання поставлених завдань. Онлайн-режим гарантує гнучкість навчання, бо надає відкритий доступ до інформації в будь-який зручний для студента час.

Юридичні школи британських університетів застосовують методи

активного навчання в процесі професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу, оскільки такий підхід до організації освітнього процесу сприяє успішному професійному становленню майбутнього арбітра. Доцільно поєднувати різні методи навчання, щоб задовольняти потреби слухачів магістратури та досягати основних навчальних цілей магістерських програм.

Отже, система описаних методів навчання увиразнює динаміку когнітивної активності слухачів магістратури: від сприймання готових знань, їх переосмислення, відтворення в пам'яті – до креативно-пізнавальної праці, яка забезпечує самостійне оволодіння новими знаннями. З'ясовуючи сукупність форм, методів і технологій навчання, ми керувалися положенням, що ефективність професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу суттєвою мірою залежить від вибору й реалізації таких форм, методів та технологій навчання, які будуть сприяти не тільки розкриттю інтелектуального потенціалу індивіда, опануванню ним професійних знань, умінь і навичок, але й набуттю досвіду соціальної взаємодії та готовності до професійної діяльності, відповідно до вибраної спеціальності.

4.3. Практична підготовка як важливий компонент магістерських програм із міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії

Істотною ознакою, що відрізняє підходи до викладання права в університетах Західної Європи від підходів, які застосовують у закладах вищої освіти України, є чітке практичне спрямування навчального процесу та професійна орієнтація юридичної освіти. Це зумовлене ринком юридичних послуг (потребами ринку) і вимогами стосовно доступу до правничої професії (необхідністю складання фахового іспиту). Отже, вимоги ринку правничої професії впливають на формування навчальних планів.

У Великій Британії фахове стажування – обов'язкова вимога для доступу до всіх правничих професій, його називають учнівством, яке триває протягом одного року. Учнівство проходять переважно у юридичних фірмах, які

вибирають студентів і відповідають за їх навчання. Практична підготовка – це важливий компонент програм підготовки магістрів міжнародного арбітражу в системі вищої освіти Великої Британії. Як зазначає І. Брандибура в дисертаційній праці, британські університети надають студентам можливості для проходження короткотривалої (1 – 10 тижнів) або тривалої (1 рік або 1 семестр) практики. Тривалість практики детермінує спектр видів діяльності й обсяг роботи, яку студенти повинні виконати, а також можливості для поглиблення знань, удосконалення умінь і навичок, розвитку особистісних якостей. Короткотривала практика має на меті вдосконалення загальних умінь і навичок, підвищення рівня впевненості в собі, надання основи для ситуативної академічної рефлексії й підвищення рівня мотивації студентів. Натомість тривала практика надає студентам ширші можливості для вдосконалення професійних умінь і навичок, отримання практичного досвіду, важливого для подальшого навчання та працевлаштування (Брандибура, 2018).

Керівництво шкіл права у Великій Британії невпинно спрямоване на професійну освіту. Це означає, що випускники не просто готові до практичної діяльності у сфері міжнародного арбітражу, але й готові зробити вагомий і цінний внесок у промисловість та професії в регіональному, національному, глобальному масштабах. Власне ефективне поєднання теоретичних і практичних курсів робить випускників британських магістерських програм із міжнародного арбітражу конкурентоспроможними кандидатами.

Кар'єрна підтримка допомагає студентам орієнтуватися в сучасних тенденціях міжнародного арбітражу, що посилює перспективи працевлаштування. Кар'єрна спрямованість закладена в основі всіх аналізованих магістерських програм. Чимало навчальних курсів («Міжнародні енергетичні спори»; «Міжнародне повітряне право»; «Арбітраж із питань прямих іноземних інвестицій»; «Судовий та арбітражний розгляд питань міжнародного будівництва»; «Морський арбітраж»), які входять до навчального плану, погоджені з провідними організаціями та мають професійну акредитацію.

Юридичні школи університетів Великої Британії посідають провідні

позиції з працевлаштування випускників магістерських програм із міжнародного арбітражу, завдяки тісним зв'язкам із промисловістю та іншими роботодавцями. Також очевидною перевагою аналізованих магістерських програм є можливість отримати членство в різних професійних організаціях, насамперед стати членом усесвітньо відомої арбітражної інституції – Королівського інституту арбітрів Великої Британії (*CI Arb*).

Студенти магістратури з міжнародного арбітражу мають право подати заявку на менторські програми шкіл права. Наставниками стають визнані професіонали (міжнародні арбітри, адвокати, члени Інституту дипломованих юристів Великої Британії й директори компаній), зокрема колишні випускники, які взяли на себе зобов'язання бути наставниками протягом навчального року.

Студентів також запрошують до участі в промоакціях шкіл права, як-от до роботи в юридичній клініці з надання безоплатної юридичної допомоги. Студенти, які добровільно залучені до таких заходів, проходять додаткову підготовку, вони здатні спілкуватися з клієнтами, надавати їм поради з юридичних питань під наглядом юриста-практика.

Крім того, активні студенти магістратури в аналізованих школах права мають доступ до успішних кар'єрних програм, що реалізують заклади. Ідеться про щорічний ярмарок юридичних професій, майстер-класи та лекції, які читають запрошені спікери. Прикметно, що на базі британських університетів функціують центри зайнятості, які тісно співпрацюють зі студентами з питань працевлаштування (наприклад, «*Purple Door*» у Портсмутському університеті). Такі спеціалізовані центри з командою кар'єрних консультантів пропонують повний спектр послуг для індивідуального планування кар'єри, пошуку роботи та працевлаштування.

Роботодавці прагнуть безпосередньо спілкуватися зі студентами, тому організовують зустрічі з представниками компаній, підприємств та організацій, які інформують студентів про можливості й перспективи подальшого працевлаштування, реалізують своєрідну профорієнтаційну роботу (*City University of London. Programme Specification – Postgraduate Programmes*;

University of Westminster. Programme Specification: Course record information).⁸

Юридичні школи Великої Британії також створюють та активно продовжують розвивати низку менш формальних стосунків із роботодавцями й агенціями, які протягом останніх років не лише забезпечують студентів місцем для проходження стажування під час навчання, але й пропонують їм постійні посади після закінчення магістерських програм. Згідно з даними дослідження, проведеного у 2012 році «Global Arbitration Review», 60 % фірм надають перевагу випускникам з арбітражними спеціальностями (Perry, 2012)

Важливу функцію під час практичного навчання виконує персональний тьютор, який у ході групових та індивідуальних зустрічей консультує студентів із таких питань, як написання резюме, проходження співбесіди та атестації в центрах оцінювання, розвиток професійної ідентичності, планування особистого розвитку й духовного наставництва, виявлення можливостей для наукового дослідження.

Британські школи права підтримують діяльність студентських юридичних спілок, які щорічно організовують численні змагання для закріплення практичних навичок студентів, як-от: реалізація навчальних процесів, ведення переговорів, зустрічі з клієнтами. Міжнародні арбітри-практики чи адвокати під час навчального процесу не лише виконують функції коучів та суддів, але й часто надають адміністративну та фінансову підтримку (*University of Portsmouth*).

У 2015 році уряд Великої Британії розробив програму ступеневого учнівства («*Degree apprenticeship*»), що відповідає ступеням бакалавр і магістр (рівням 6 – 7). Навчання за цією програмою передбачає повну зайнятість або навчання в іншому університеті. Програма відкриває можливість здобути ступінь магістра, не полишаючи робочого місця, розвиваючи практичний досвід та отримуючи заробітну плату. Таке учнівство прогнозує партнерство університетів із професійними органами. Якість програми ступеневого учнівства – гарантована, бо це реалізують відповідно до затвердженого стандарту учнівства. Розклад навчальних дисциплін, що забезпечують засвоєння теоретичних знань, підлаштований під графік роботи. Таке навчання

безкоштовне, що, безперечно, є перевагою. Навчання фінансують за кошти зі⁹ сплати податку, внесеного роботодавцем до урядової програми учнівства. Передумова для зарахування на програму ступеневого учнівства – офіційне працевлаштування у Великій Британії на посаді (щонайменше 30 годин на тиждень), наявність договору з роботодавцем про проходження навчання.

Заявку на програму ступеневого учнівства можна подавати безпосередньо через роботодавця, представляючи такі документи: аплікаційна заява (шаблон повинен бути наданий університетом); особиста заява та рекомендація роботодавців; копія кваліфікацій як доказ виконання вимог щодо вступу на програму; завершена початкова оцінка потреб (шаблон повинен бути наданий університетом).

Аналізовані магістерські програми надають своїм випускникам найважливіші переваги на сучасному ринку праці, оскільки вони забезпечують майбутніх міжнародних арбітрів глибокими теоретичними знаннями, що доповнені практичними навичками, які допомагають підготуватися до трудового життя. Акцентовано й на відданості професії, рішучості та готовності працювати в колективі.

І. Брандибур (2018) зазначає, що в процесі практичної підготовки як в Україні, так і в Англії кожен магістр подає звітну документацію, орієнтовний перелік якої містить: звіт про проходження практики, щоденник практики, характеристику студента-практиканта з виробництва, аналітичне есе. Відмінність наявна лише в інноваційному плані: допускають блоги замість традиційних щоденників практики, вони успішно впливають на управління процесом практичної діяльності студента, на якість письмових робіт, рефлексивний аналіз студентів, усі компоненти симультанно позначаються на публічному характері контенту. Крім того, блоги допомагають керівнику практики дистанційно стежити за кожним студентом, посилюють контрольно-регулятивну й оцінно-результативну функції навчального процесу. Належна підтримка зворотного процесу в системі викладач – студент і навпаки уможливорює зосередження магістрантів на цілях, стандартах виконання

завдання з того чи з того предмета, заохочує до успішної мотивації й самоповаги, заповнює вакуум між поточним і бажаним досягненням успішності.

Варто наголосити, що написання науково-дослідницьких проєктів, дипломної роботи допомагає магістрантам краще засвоїти предмети, а також теоретичні концепції, підходи до виконання проблемних завдань. Співпраця з майбутніми працедавцями (проєкт у межах проходження практики), громадськістю (проєкт у межах проходження практики або навчання через громадську діяльність), науково-педагогічними працівниками (проєкт у співпраці з викладачами) посилює здатність магістранта до вироблення нових, оригінальних ідей та їх утілення, спрямована на творчість і самостійне навчання.

У процесі дослідження зафіксовано, що університети Великої Британії використовують практику як один з ефективних способів професійної підготовки фахівців у галузі міжнародного арбітражу. Навчальні заклади вищої освіти розробили й підтримують різноманітні моделі практичної підготовки магістрів, що відрізняються тривалістю, способом організації, інтегрованістю в навчальну програму, можливостями працевлаштування.

Упровадження практики збалансовує стан вищої освіти й вимоги сучасного суспільства, сприяє особистісно орієнтованому навчанню, формуванню фахівців із незалежними судженнями та розвиненим аналітичним мисленням, створює можливості для налагодження зв'язків із громадськістю, підвищує рівень громадської активності, покращує шанси для подальшого працевлаштування. Унаслідок проведеного дослідження виявлено, що плюралізм в опануванні знань магістрами міжнародного арбітражу відображений також у плюралізмі педагогічних технологій, які використовують у процесі професійної підготовки студентів в університетах Великої Британії.

4.4. Науково-дослідницька підготовка магістрів міжнародного арбітражу

У межах магістерських програм відбувається поступовий і цілеспрямований процес формування науково-дослідницької компетентності магістрів із міжнародного арбітражу. Крім навчальної діяльності, студенти магістратури активно долучаються до наукової роботи у сфері міжнародного арбітражу, проводять різні дослідження, готують публікації та беруть участь у наукових заходах.

Магістерські програми з міжнародного арбітражу й альтернативного вирішення спорів – це здебільшого навчальні програми, однак такий метод оцінювання, як дисертація, вважають остаточним (проходить наприкінці терміну навчання) та обов'язковим елементом магістерського ступеня, основним інструментом для демонстрації глибини дослідження, можливості впорядковано й критично розкрити отримані знання. Обсяг магістерської роботи може змінюватися, але зазвичай вона повинна містити приблизно 15 тис. – 20 тис. слів, якщо інші вимоги не передбачені в «Правилах для конкретної програми».

Розроблення вимог до дисертації належить до сфери відповідальності викладачів, керівників курсів і програм, згідно зі схваленими умовами та положеннями. У разі необхідності дисертація підлягає затвердженню радою з оцінювання та зовнішнім експертом. Студентів повідомляють про індивідуальний план роботи, дати й терміни подання роботи на початку кожного навчального року. Студенти повинні дотримуватися оголошених термінів подання дисертацій (University of West London. Postgraduate Research Regulations).

Науковий керівник проводить моніторинг і контроль усього процесу підготовки наукової роботи за допомогою індивідуальних консультацій або загальних зустрічей. Магістерська дисертація – частина підсумкового оцінювання, що проводять за загальними критеріями: формулювання питань і проблем; планування й організація проекту; ініціатива та працьовитість;

складність питань; інформаційний зміст; методи дослідження, їх організація та придатність; емпіричне й кабінетне дослідження; висновки; інновації; якість обґрунтування та висновки; практичне застосування, презентація матеріалу, точність та індивідуальний стиль.

Якщо студент не може подати дисертацію на зазначену дату через хворобу чи з інших причин, він повинен подати заявку на продовження написання роботи (максимальний термін – три місяці) керівникові курсу, що можливо лише в разі, якщо запит зроблено до кінцевого терміна подання.

Отже, заохочуючи незалежність та більш глибокі стратегії розуміння, дисертація як метод оцінювання успішності студентів стає невід’ємною частиною магістерських програм із міжнародного арбітражу й альтернативного вирішення спорів.

Отримавши від наукового керівника певні вказівки щодо опрацювання необхідних матеріалів та додаткової літератури для поглибленого аналізу, студенти витрачають багато часу на самостійне навчання й підготовку (близько 280 годин на модуль), що допомагає розвивати дослідницькі навички ще до початку роботи над магістерською дисертацією.

Протягом усього процесу планування, дослідження й написання магістерської дисертації передбачена тісна співпраця студента з науковим керівником. Аналіз і вивчення досвіду зарубіжних університетів, які проводять магістерську підготовку за спеціальністю «Міжнародний арбітраж» / «Альтернативне вирішення спорів», переконує, що консультації-зустрічі (*«tutorials»*) наукового керівника зі студентами є популярною формою навчального процесу. Такі зустрічі надають змогу студентам розвивати дослідницькі якості, уміння самостійно й критично проводити дослідження, правильно застосовувати наукові методи, виявляти та формулювати дослідницькі питання, а також структуровано й аналітично обґрунтовувати задекларовану тему.

Усвідомлюючи значущість розвитку дослідницьких навичок для майбутнього арбітражного юриста, провідні університети Великої Британії

вводять до навчальних планів спеціальні курси («Наукове дослідження та правове письмо», «Академічне письмо» тощо), що сприяють якісній підготовці студентів до написання наукової роботи в галузі міжнародного арбітражу та її успішному захисту в подальшому (Leeds Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD); Strong, 2009). Навчальний курс «Академічне письмо», зазвичай, містить чіткі практичні рекомендації, необхідні для проведення наукових досліджень (зокрема, для написання магістерської роботи) у галузі міжнародного арбітражу, представляє особливості роботи з бібліографічною інформацією, пропонуючи опис та характеристику методів дослідження тощо.

Студентам також запропоновано модуль «Критичне мислення та наукове письмо» для вдосконалення навичок написання й дослідження в галузі права. Кожна година, проведена на заняттях, передбачає потужну самостійну підготовку до семінарів та іспитів, зокрема: читання додаткових матеріалів, написання есе, розроблення презентацій, виконання проєктів тощо.

Робота над розвитком дослідницьких навичок, опрацювання бібліографічних та / або електронних ресурсів, застосування інформаційних технологій, вивчення певних аспектів правової грамотності, академічного письма заплановані в межах курсу «Передові методи юридичних досліджень». Під час цього курсу увага звернена й на досягнення компетентності в таких сферах, як планування проєктів (University of Bedfordshire).

Друга частина навчальної програми в магістратурі Школи права Лондонського університету Citi (City University of London. Dispute Resolution.) передбачає написання магістерської дисертації для студентів як денної, так і заочної форми навчання (див. табл. 4.2).

**Написання магістерської дисертації
в Школі права Лондонського університету Сіті**

Назва модуля	Код	Кількість кредитів	Основний / вибірковий	Можливість компенсації	Рівень
Дисертація А (20000 слів)	LMM161	60	В	Ні	7
Дисертація В (10000 слів)	LMM162	30	В	Ні	7

Джерело: систематизоване автором.

Згідно з навчальним планом, студенти працюють над магістерською дисертацією протягом літнього періоду, коли не викладають навчальні дисципліни. Дисертація – окремий обов’язковий для виконання модуль, який охоплює не лише підготовку власне дослідження під керівництвом наукового керівника, але й попереднє відвідування низки семінарів із методів наукового студіювання. Варто наголосити, що магістерські роботи можуть підлягати усній перевірці (лат. «*viva voce*») у разі виникнення підозри на академічну недобросовісність.

Дисертація надає змогу студентові виявити компетентність у юридичних дослідженнях. Робота передбачає автономію дій, показ здатності студента управляти інформацією, обґрунтовувати власні судження, застосовувати інноваційні способи виконання завдань. Під час оцінювання до уваги беруть: рівень засвоєння керівних принципів; уміння критично аналізувати й інтерпретувати ці принципи; уміння застосовувати їх до складних фактичних проблем; уміння представити пункти в коротких, чітких і граматично правильних висловлюваннях.

Написання незалежного дослідницького проєкту дає змогу розвинути здатність мислити системно й концептуально, вибудувати стійкі обґрунтовані висновки, аналізувати, узагальнювати та критикувати правові ідеї. Власне підготовка та написання магістерської роботи залучають студента до наукової

діяльності, допомагають вивчати предметні дослідження з вибраної тематики⁵ та продукувати власні інноваційні концепції й підходи. Незалежне дослідження оптимізує окреслення студентом своїх потреб у навчанні, сфер права, на яких необхідно зосередитися, щоб стати компетентним фахівцем.

Науково-дослідницькі проекти, що проводять студенти, присвячені актуальним питанням міжнародного арбітражу: вирішення спорів, використання транснаціональних правил і «*lex mercatoria*» для вирішення спорів, виконання арбітражних рішень, інвестиційний арбітраж, суперечки в сфері нафти й енергетики, гармонізація та інтернаціоналізація процедур міжнародного арбітражу, арбітраж і треті сторони, арбітражний спір, взаємодія арбітражу й судового розгляду, конфлікт юрисдикцій, бізнес-посередництво та «ADR», регіональні системи міжнародного арбітражу. Наприклад, Школа права Лондонського університету Королеви Марії також проводить унікальні емпіричні дослідження за фінансової підтримки «PriceWaterhouseCoopers» (Queen Mary University of London. Comparative and International Dispute Resolution).

Отже, університети Великої Британії забезпечують високий рівень сформованості науково-дослідницької компетентності магістрів міжнародного арбітражу. Магістерська програма вможлиблює поглиблення наукової культури, пізнання майбутніх фахівців у галузі міжнародного арбітражу, що відбувається під час лекційних занять. Навчання базоване на проблемно-пошуковому підході до викладу навчального матеріалу й під час семінарських занять, які вимагають застосування пошукових і дослідницьких умінь та навичок у процесі індивідуальної чи групової роботи для діагностування й розв'язання проблемних питань. Під керівництвом викладачів студентам пропонують широкий спектр видів діяльності, зокрема огляд наукової та нормативно-правової літератури, проведення соціальних експериментів, соціопитувань, інтерв'ю тощо.

4.5. Система оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу

Ефективний механізм оцінювання результатів навчання студентів не лише впливає на навчальний процес, але й забезпечує якість майбутньої професійної підготовки фахівців. Критерії та методи оцінювання регулюють державні органи, органи акредитації. Нормативно-правове ж забезпечення університету, що стосується оцінювання, ухвалюють на загальному рівні університету, але не ізольовано від політики та стратегії юридичної школи, факультету або методів, запропонованих окремими викладачами в галузі (*Assessment Handbook*).

У системі вищої освіти Великої Британії загальні принципи оцінювання та нарахування кредитів регламентовано в Законі «Про вищу освіту» і «Кодексі якості вищої освіти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії» (англ. *UK Quality Code for Higher Education*), що розроблений Агенцією із забезпечення якості вищої освіти. На основі цих документів кожен університет Англії та Уельсу формулює власні положення про оцінювання й нарахування кредитів, що мають назву «Кодекс практики оцінювання» (англ. «*Code of Practice on Assessment*»), де викладено загальноуніверситетські вимоги до оцінювання досягнень студентів і присвоєння кваліфікацій, а також методичні вказівки для кафедр щодо розроблення, реалізації, перевірки ефективності стратегій оцінювання в межах окремих освітніх програм.

Додатки до кодексу містять шкалу оцінок університету, критерії виставлення оцінок, критерії присвоєння кваліфікацій, систему класифікації диплома, умови переходу на наступний етап навчання, вказівки щодо проведення екзаменів, зокрема зі студентами з особливими освітніми потребами, способи підтримання зворотного зв'язку зі студентами тощо. Детальну інформацію щодо загальної кількості кредитів, необхідних для присвоєння кваліфікації в межах конкретної програми, кількості кредитів і методів оцінювання результатів навчання за окремі модулі представлено в специфікації програми й описах модулів.

Агентство із забезпечення якості вищої освіти (QAA) та «Кодекс якості для вищої освіти у Великій Британії», зокрема розділ В6 «Оцінювання студентів та визнання попереднього навчання», надають рекомендації щодо оцінювання не

лише навчальних магістерських програм, а й навчальних успіхів студентів із дисциплін, які передбачені навчальним планом. Однак процедура оцінювання знань студентів регульована ЗВО самостійно, охоплює низку методів.

Методи оцінювання студентів навчальних магістерських програм відрізняються від дослідницьких програм, які передбачають певний усний іспит. Рекомендації щодо оцінювання студентів дослідницьких програм викладено в розділі В11 «Кодексу якості Великої Британії».

Кожен навчальний заклад має власні правила, що регулюють прогрес студентів у межах програми. Після успішного закінчення магістерської програми отримані оцінки, зазвичай, класифікують так: відмінно 75 % – 100 % (англ. «*distinction*»), добре 65 % – 74 % (англ. «*merit or credit*»), задовільно 50 % – 64 % (англ. «*pass*»). Ефективний механізм оцінювання результатів навчання студентів впливає на поліпшення навчального процесу в цілому, а також – на якість майбутньої професійної підготовки фахівців. Зазвичай, критерії й методи оцінювання регулюють державні органи, органи акредитації, а нормативно-правове забезпечення університету, яке стосується оцінювання, затверджують на загальному рівні університету, але не ізольовано від політики та стратегії юридичної школи, факультету або методів, запропонованих окремими викладачами в галузі.

Основна інформація про деталі оцінювання (методи, стандарти маркування, дати подання студентських робіт, виняткові обставини тощо) доступна для студентів в академічному регламенті або в керівництві з оцінювання, а також у довідниках до навчальних курсів.

Студентам, які навчаються на магістерських програмах із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів, пропонують різноманітні методи оцінювання (тести, реферати, доповіді, презентації, тематичні дослідження, навчальні судові справи, різні типи іспитів, курсові роботи, дисертація) для перевірки як стилів навчання, так і фактичних знань предмета.

Ефективна практика оцінювання призначена також для надання допомоги викладачам, які беруть участь в оцінюванні результатів студентів магістерських

програм із міжнародного арбітражу та альтернативних способів вирішення спорів (Brown, Knight, 2002). Традиційно результати навчання студентів магістерських програм із міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів поділяють на кілька груп:

- знання та розуміння теорії;
- когнітивні / інтелектуальні навички мислення;
- практичні / професійні / предметні навички;
- перехідні / випускні та навички з працевлаштування.

Один із найбільш популярних методів, які використовують на магістерських програмах із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів, – іспит «із відкритою книгою», що студенти проходять наприкінці свого навчання в університеті. Під час іспиту особа має право використовувати навчальні матеріали, щоб перевірити свої знання та конкретні навички (Mohan, 2001).

Іспит «із відкритою книгою» відрізняється від іспиту «із закритою книгою» за формою реалізації, а головне – за педагогічними цілями. За словами М. Гупта (Gupta, 2007), іспит «із закритою книгою» «надає перевагу точному запам'ятовуванню великої кількості навчального матеріалу; якщо іспит ретельно не спланований, оцінювання знань студентів, імовірно, буде залежати від їхньої здатності зазубрювати», тоді як іспит із відкритою книгою фокусується на більш складних здібностях, таких як аналіз, синтез, компіляція, інтерпретація тощо, змушуючи студента більш глибоко та творчо мислити.

Існує низка вимог, яких повинен дотримуватися екзаменатор і студент для ефективного проведення такого методу оцінювання. Найважливішою умовою є добір матеріалів, дозволених для використання в класі, забезпечення їхньої доступності студентам, що гарантує рівність кожному учасникові. У цьому аспекті М. Ваймер (Weimer, 2013) стверджує, що в епоху технологій студентів варто цілеспрямовано навчати отримувати, організовувати й застосовувати інформацію, а не просто запам'ятовувати її.

Важливе завдання екзаменатора – запропонувати запитання (зазвичай

вісім), які стосуються змісту курсу, що стимулюють інтелектуальні можливості студентів. Власне, підготовка до такого іспиту є незамінною практикою для майбутніх арбітрів (Ходыкин).

Студенти повинні бути ознайомлені із запропонованим форматом іспиту, крім цього, їм потрібно надати правила й рекомендації стосовно підготовки до такого іспиту (наприклад, іноземні студенти, які звикли до іспиту із закритою книгою, можуть бути здивовані відсутністю таких питань, як витлумачення терміна, опис поняття, надання характеристики тощо).

Відомі дослідники особливостей відкритого іспиту (Chan, 2009; Cullen & Forsyth; Gupta, 2007; Kaur, 2016) рекомендують ознайомитися з інструкціями перед використанням цього формату в аудиторії:

- готувати студентів до завдань, запропонованих на такому іспиті;
- надати студентам необхідні рекомендації з підготовки до іспиту та виконання завдань;
- з'ясувати можливість застосування іспиту окремо від інших способів оцінювання;
- окреслити цілі, яких необхідно досягти;
- представити критерії з акцентом на знаннях, розумінні й критичному мисленні, а не на простому запам'ятовуванні;
- описати принципи відбору довідкових матеріалів;
- зосередитися на інформаційних джерелах;
- структурувати та аналізувати дані;
- окреслити методи перевірки завдань;
- пропонувати достатньо часу для складання іспиту тощо.

Ц. Чан (Chan, 2009) стверджує, що іспит із відкритою книгою передбачає кілька форматів:

- 1) студентам дозволено використовувати довідкові матеріали під час іспиту;
- 2) екзаменаційні питання надають студентам до іспиту, що дає їм змогу самостійно опрацьовувати джерела;
- 3) студенти можуть виконувати завдання вдома протягом певного періоду.

Однак лише перша категорія повністю відповідає вимогам до іспиту «із відкритою книгою», тому другий і третій формати варто зараховувати до підготовленого іспиту та іспиту в домашніх умовах. Інколи важливо також поєднувати іспит «із відкритою книгою» з іншими способами оцінювання, наприклад, іспитом «із закритою книгою», щоб більш глибоко перевірити знання та навички студентів.

Отже, існують очевидні переваги як для викладачів, так і для студентів, що оптимізують навчально-виховний процес на магістерських програмах із міжнародного арбітражу / альтернативного вирішення спорів, а саме:

- гнучкість у розробленні екзаменаційних завдань;
- залучення проблемно-орієнтованих, багатоетапних питань;
- зниження стресу;
- позитивний вплив на розвиток когнітивного / інтелектуального / критичного мислення;
- менша увага звернена на запам'ятовування;
- практичне застосування теоретичного матеріалу;
- послідовне навчання;
- використання більш широкої, глибокої інформації;
- розвиток навичок пошуку інформації;
- застосування різних джерел інформації;
- досягнення точних результатів навчання;
- розроблення нової тактики викладання.

У ході організації іспиту з відкритою книгою варто пам'ятати, що можуть виникнути певні проблеми, наприклад:

- повна залежність від підготовленого матеріалу;
- труднощі, пов'язані з тайм-менеджментом;
- недобросовісна конкуренція (фальсифікація матеріалу);
- корупція;
- списування.

Іспит «із відкритою книгою» як метод оцінювання студентів дає змогу

використовувати довідкові матеріали під час складання іспиту, що може здатися дивним для тих, чия робота ніколи не була оцінена таким чином. Метод спрямований не тільки на перевірку теоретичних знань студентів і застосування конкретних навичок, але й на оцінювання певних особистих характеристик, таких як тайм-менеджмент, командна робота, пошук необхідної інформації, перетворення інформації на знання тощо. З уваги на переваги й недоліки іспиту з відкритою книгою, існує нагальна необхідність застосування цього методу оцінювання на магістерських програмах із міжнародного арбітражу й альтернативного вирішення спорів, оскільки підготовка до іспиту та його складання сприяють професійному розвитку майбутніх арбітрів.

Підсумкова атестація в університетах Великої Британії відбувається у формі письмового іспиту («*written examination*»), що надає чимало переваг для професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів. Основним завданням письмового іспиту є контроль рівня сформованості найважливішого вміння майбутнього фахівця у сфері міжнародного арбітражу – уміння критично мислити, аналізувати факти, узагальнювати інформацію, формулювати висновки тощо.

Опановані знання й навички магістрів оцінюють через письмові курсові роботи (5 тис. слів), підготовку презентацій, усні доповіді, виконання тестів, розроблення проєктів тощо. Виокремлено критерії оцінювання для кожного модуля, які засновані на передбачуваних результатах навчання, необхідному рівні навичок, знань та вмінь студентів магістерської програми за спеціальностями «Вирішення спорів», «Альтернативні способи вирішення спорів» у Школі права Лондонського університету Сіті. Результати оцінювання, зазвичай, публікують у віртуальному навчальному середовищі «*Moodle*».

Якщо студент магістерської програми «Вирішення спорів» та

«Альтернативні способи вирішення спорів» у Школі права Лондонського університету Сіті не склав модуль, можуть застосовувати такі варіанти перескладання (City University of London. Programme Specification – Postgraduate Programmes):

1) компенсація, коли студент не набрав загальної кількості кредитів модуля (30) за першою спробою (окрім магістерської роботи) і доведено, що особа успішно склала інші навчальні модулі програми; мінімальна загальна оцінка не більше, ніж на 5 % нижча від прохідного бала модуля; сукупної оцінки 55 % у цілому досягнуто; щоб уникнути непорозумінь, керівництво магістерської програми дозволяє компенсацію лише одного 30-кредитного навчального модуля;

2) перескладання цілого модуля чи його окремої теми з мінімальним прохідним балом у разі, якщо в студента немає права на компенсацію.

Студента, який не зміг компенсувати чи перескласти модуль до зазначеного терміну, відраховують. Дуже часто загальна оцінка з модуля акумульована на основі сумарної оцінки, наприклад, за курсову роботу й екзамен, за курсову роботу та презентацію тощо.

У школі права Портсмутського університету результати навчання оцінюють через поєднання результатів тематичних досліджень, підготовки та проведення переговорів, незалежних досліджень, екзаменів.

Оцінювання навчальної діяльності студентів, які навчаються в магістратурі «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» в Університеті Бедфордшира ретельно розроблене для забезпечення максимальної участі в процесі навчання. Основну увагу зосереджено на практичному навчанні та розвитку критичного мислення, тобто на «інтелектуальній практиці». Запропоновано ввести різні форми оцінювання, приміром, підготовка усних презентацій, есе, розв'язання проблемних питань. Більшість курсів передбачає дві оцінки, які призначені для виявлення широти та глибини знань предмета (від «А» – відмінно до «F» – незадовільно). Наприклад, під час вивчення одного курсу широту знань і можливість аналітичного мислення найкраще перевірити за допомогою презентації. На відміну від цього, глибина знань найкраще може бути продіагностована на основі письмового есе або участі в семінарі. Загалом, бал оцінює роботу студента та рівень його успішності в напрямі досягнення завдань курсу. Написання курсових робіт дає змогу отримати детальні коментарі від

викладача з рекомендаціями щодо покращення якості роботи в майбутньому.

Усі оцінки фіксують у письмовому вигляді, їх перевіряє адміністрація університету. Викладачі курсів дотримуються основних університетських положень про можливості доскладання, перескладання, урахування пом'якшувальних обставин. Варто зазначити, що терміни подання є доволі обмеженими, їх необхідно дотримуватися.

Основні методи оцінювання успішності студентів магістратури за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів» в Університеті Лідса Бекета такі:

- виконання індивідуальних завдань;
- написання творів, статей, наукової роботи;
- підготовка доповідей, презентацій;
- укладення протоколів, судових та арбітражних рішень;
- участь у навчальному процесі;
- складання іспиту.

Щоб скерувати студентів на оптимальну роботу, їм пропонують графік оцінювання успішності, де чітко зазначено час подання завдань, виконання курсових робіт та дату іспиту (Leeds Beckett University, 2017. Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD)) (див. табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Графік оцінювання успішності студентів магістратури
за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів»**

Семестр 1	Оцінювання	Дата
Зобов'язальне право / Law of Obligations	Завдання 1 Іспит	Тиждень 13 Тиждень 21
Ухвалення рішення: теорія та практика / Adjudication: Law & Practice	Завдання 1 Іспит	Тиждень 10 Тиждень 22
Семестр 2	Оцінювання	Дата
Принципи будівельного права / Construction Law	Презентація Іспит	Тиждень 36 Тиждень 39

Principles		4
Арбітраж: теорія та практика / Arbitration: Law & Practice чи Міжнародний арбітраж: теорія та практика / International Arbitration: Law & Practice	Завдання 1 Іспит	Тиждень 30 Тиждень 38
Семестр 3	Оцінювання	Дата
Укладення судового рішення / Adjudication Decision Writing	Іспит	Тиждень 9
Укладення арбітражного рішення / Arbitration Award Writing чи Укладення міжнародного арбітражного рішення / International Arbitration Award Writing	Іспит	Тиждень 17
Наукове дослідження / Professional Research	Завдання 1 Завдання 2 Завдання 3 Завдання 4 Завдання 5	Тиждень 8 Тиждень 15 Тиждень 21 Тиждень 32 Тиждень 36
Семестр 4	Оцінювання	Дата
Комерційна медіація / Commercial Mediation	Завдання 1 Іспит	Тиждень 34 Тиждень 39
Теорія та практика подання позовної заяви / Law & Practice of Claim	Завдання 1 Завдання 2	Тиждень 29 Тиждень 38

Джерело: систематизоване автором

Успішність студентів оцінюють он-лайн (автоматично) у вигляді правильних / типових відповідей, які стають доступними для студента після виконання завдань. Підсумкові оцінки виставляє викладач, який веде навчальний курс. Відсоткове співвідношення оцінювання різних видів діяльності студентів магістратури за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів» подано в табл. 4.4.

**Відсоткове співвідношення оцінювання різних видів діяльності
студентів магістратури за спеціальністю
«Будівельне право та вирішення спорів»**

Назва модуля	Обов'язковий (o) / елективний (e)	Завдання	Іспит	Презентація
Зобов'язальне право / Law of Obligations	O	40 %	60 %	
Ухвалення рішення: теорія та практика / Adjudication: Law & Practice	O	40 %	60 %	
Принципи будівельного права / Construction Law Principles	O		60 %	40 %
Арбітраж: теорія та практика / Arbitration: Law & Practice	E	40 %	60 %	
Міжнародний арбітраж: теорія та практика / International Arbitration: Law & Practice	E	40 %	60 %	
Укладення судового рішення / Adjudication Decision Writing	O		100 %	
Укладення арбітражного рішення / Arbitration Award Writing	E		100 %	
Укладення міжнародного арбітражного рішення / International	E		100 %	

Arbitration Award Writing				6
Комерційна медіація / Commercial Mediation	O	50 %	50 %	
Теорія та практика подання позовної заяви / Law & Practice of Claim	O	100 %		
Наукове дослідження / Professional Research	O	80 %		20 %

Джерело: систематизоване автором.

Поділяючи думку І. Брандибури (2018), зауважимо, що існують загальні принципи оцінювання, а саме:

- доцільність – оцінювання дає змогу студентам продемонструвати рівень досягнення результатів навчання, а викладачам – оцінити їхню діяльність з огляду на ці результати; іншими словами, метод оцінювання корелює з поставленою метою; есе може бути доцільним методом для оцінювання здатності формулювати аргументи, але не для оцінювання навичок розроблення чи виконання; ведення журналу – доречний метод для оцінювання навичок рефлексії;

- надійність – оцінювання генерує результати, які є точними й адекватними для різних студентів та протягом тривалого часу, що важливо як з адміністративного погляду, так і для забезпечення довіри студентів до процесу оцінювання; надійність залежить від узгодженості методів оцінювання з рівнем знань, умінь і навичок студентів, зазначеними цілями, схемами виставлення оцінок, формулюванням запитань, підготовкою студентів до оцінювання;

- справедливість – оцінювання дає всім студентам однакові шанси на успіх; студенти повинні бути підготовленими до змісту й методу оцінювання, а також розуміти очікуваний від них рівень навчальних досягнень; усі студенти

повинні мати змогу опанувати знання, уміння й навички, що підлягають оцінюванню; процеси та критерії оцінювання потрібно повідомляти студентам завчасно;

– диверсифікація та інклюзивність – студенти з різними можливостями й підґрунтям можуть мати різні очікування та попередній досвід оцінювання, що потенційно впливає на їхню орієнтацію в оцінюванні, підвищує рівень тривоги, позначається на діяльності; програма, що використовує комбінацію різних методів оцінювання, більш інклюзивна, ніж та, що передбачає один тип завдання.

Зауважимо, що оцінювання реалізують на різних рівнях освітнього процесу. В університетах Великої Британії оцінювання проходить з огляду на аудиторні результати навчання (взаємодія під час занять); результати вивчення модулів (знання, уміння й навички, на опанування яких спрямований модуль); результати освітньої програми (спектр спеціальних і загальних знань, умінь та навичок, що цінують майбутні працедавці, професійні органи, заклад вищої освіти); інституційні результати навчання (бачення випускника закладом вищої освіти); національні освітні стандарти (галузеві стандарти й вимоги до освітнього рівня «Магістр»), що створює комплексну картину якості надання освітніх послуг (Брандibuра, 2018).

Такий підхід потребує стратегії оцінювання, що пропонує широкий спектр форм і методів оцінювання, які задовольняють студентів із різними освітніми потребами та дають змогу об'єктивно оцінити рівень досягнення ними результатів навчання; методів оцінювання, які пов'язують теоретичний і практичний компоненти освітньої програми, а також методів, що винагороджують зусилля.

У специфікаціях програм й описах модулів викладено інформацію щодо форм і методів оцінювання студентів магістерських програм із міжнародного арбітражу, а також способів забезпечення зворотного зв'язку. На початку навчання студенти отримують інформацію про механізми оцінювання; спосіб повідомлення результатів оцінювання; формат отримання відгуку та його обсяг;

часові межі для подання завдань й отримання відгуку; необхідність проведення рефлексивного аналізу власної діяльності формально чи неформально; процедуру виставлення оцінок, що передбачає попереднє оцінювання одним або двома викладачами та її затвердження Радою екзаменаторів; альтернативні способи оцінювання й підтримання зворотного зв'язку; розклад для подання апеляцій тощо.

У межах модулів зазначено методи поточного контролю, які слугують для надання студентам відгуку щодо їхнього прогресу в опануванні знань, умінь і навичок підготовки до виконання завдань із підсумкового контролю, а також методи підсумкового контролю, що оптимізують вимірювання рівня успішності студента, з огляду на досягнення ним результатів навчання.

В університетах Великої Британії важливим складником підготовки магістрів міжнародного арбітражу є підтримання зворотного зв'язку зі студентами, що допомагає зосередити увагу на цілях, критеріях, стандартах виконання завдання. Викладачі університетів Великої Британії називають зворотний зв'язок діалогічним процесом, що систематично реалізують на різних етапах навчального циклу. Для досягнення максимальної ефективності зворотного зв'язку вживають низку заходів перед, під час та після оцінювання завдань.

Перед початком виконання завдань магістрами викладачі планують час для обговорення критеріїв і прикладів оцінювання, відповідей на запитання студентів, що суттєво знижує навантаження викладача під час оцінювання. У процесі оцінювання перевагу надають структурованому формату відгуку, що прогнозує виокремлення кількох секцій: позитивні аспекти, негативні аспекти, практичне застосування з використанням прикладів. Завершальний етап може набувати різноманітних форм, однак найважливішим є надання відгуку до виконання наступного завдання та забезпечення достатнього часу для реалізації рекомендацій, представлених у відгуку. Один із найбільш ефективних методів – планування часу в ході аудиторних занять на обговорення зворотного зв'язку, що передбачає заповнення студентами саморефлексивної форми, де потрібно

описати відмінності між очікуваннями й отриманим результатом, наголосити на незрозумілих аспектах і сформулювати запитання (Брандибура, 2018).

Усі курси підпорядковані однаковому переліку правил, незалежно від форми навчання студента, тобто для магістрів очної, заочної, відкритого / гнучкого навчання, електронного навчання, за винятком випадків, коли професійний орган чи умови академічного обміну не окреслюють інші вимоги. Правила курсу можуть представляти додаткові рекомендації, які висловлюють члени юридичної школи, обговорюють та затверджують їх.

Якщо студент не може відвідувати свій модуль і накопичити достатню кількість кредитів, однак здатний усе перескласти наступного разу, то такі випадки перебувають у категорії пом'якшувальних обставин, згідно з розділом. Максимальний термін академічної відпустки, зазвичай, становить один календарний рік. Обставини, які можуть бути підставою для відтермінування навчання, такі: фізичне або психічне захворювання; серйозні фінансові труднощі; емоційні / особистісні труднощі – наприклад, втрата близької людини; інвалідність, зокрема, коли інвалідність студента виявляється вперше на момент оцінювання; неможливість бути присутнім на заняттях – наприклад, вимоги роботодавця; відсутність на місці проживання – скажімо, переїзд; втрата імміграційного статусу; інші серйозні обставини, які студент не міг передбачити. Студент повинен обговорити будь-який запит на академічну відпустку зі своїм наставником або з керівником курсу, що забезпечить належне оброблення запиту та вможливить надання академічної відпустки в кожному окремому випадку. Особу направляють звернутися до служби в справах студентів для отримання консультацій щодо будь-яких фінансових наслідків відтермінування навчання.

Керівник курсу повинен схвалити або відхилити будь-який запит про відтермінування. Якщо запит затверджений, керівник курсу повинен забезпечити узгодження дати повернення й заповнення форми академічної відпустки, надіслати до керівника служби реєстрації. Якщо студент не зможе повернутися до навчання в зазначений термін, він має повідомити керівника курсу. Студент може відтермінувати своє навчання в будь-який час із такими

наслідками: результати навчання (бали) будь-якого курсу – складеного чи незавершеного – буде збережено; результати (бали) будь-якого незавершеного курсу не збережено й у подальшому не буде враховано. Незважаючи на те, що студент знову змушений реєструватися на курс після повернення на навчання, із нього повторно не стягують плату. У цьому випадку модуль не вважають повторним, а тому він проходитиме у звичайному режимі.

Університет робить усе можливе, щоб забезпечити навчання, викладання та іншу підтримку, необхідну для того, аби студенти могли успішно закінчити свої програми. Однак нерідко припинення навчання та відрахування студента є необхідним і єдино правильним результатом.

Існує два способи відрахування. Перший спосіб – відрахування, ініційоване студентом, коли студент має право відмовитися від курсу в будь-який час. Можлива ціла низка причин, які спонукають студента розглядати варіант відмовитися від навчання, а також певний перелік наслідків – академічні, особисті та фінансові. Студенти повинні обговорити це питання зі своїми викладачами, керівником програми, членом адміністративного персоналу університету або з одним із консультантів зі служби в справах студентів.

Затверджено форми, які студенти заповнюють і підписують для засвідчення припинення навчання. Документи також підписує керівник курсу або куратор, працівник навчального відділення. Далі форми передають до банку даних студентів для проведення фінансових процедур та відрахування.

Другий спосіб – відрахування за ініціативи навчального закладу, що може відбуватися з низки причин: неспроможність досягти успіху (відрахування з академічних причин); прогулювання; відмова від повернення з періоду академічної відпустки; закінчення максимального терміну реєстрації; за результатами дисциплінарних процедур; неможливість повторного зарахування; несплата вартості навчання. Рішення про відрахування студента може базуватися на одній або кількох із названих вище категорій. Зазвичай, його розглядає Рада студентського прогресу навчального закладу або Об'єднана комісія перед офіційним записом до віртуальної бази даних університету. Відрахування

студента призводить до припинення реєстрації та навчання, таких осіб більше не вважають студентами університету.

Розроблення й затвердження критеріїв оцінювання курсових робіт покладені на керівників предметів, курсів та модулів, відповідно до затверджених особливостей і правил модуля. За необхідності курсові роботи також підлягають затвердженню комісією з оцінювання й зовнішнім екзаменатором. Студенти повинні бути проінформовані про порядок виконання, дати та терміни оцінювання курсових робіт на початку кожного семестру. Студентам необхідно обов'язково дотримуватися всіх затверджених дат і термінів подання курсових робіт для оцінювання.

Викладач повинен інформувати студентів про будь-які штрафні санкції через несвоєчасне подання курсових робіт чи перевищення обсягу завдання, тексту наукового дослідження тощо. Оцінювання курсової роботи охоплює аналіз усіх частин, які повинні бути подані в зазначені терміни (есе, доповіді тощо). Оцінювання проводять у конкретні дати (тести, усне опитування, але не мовні усні заняття тощо). Термін «невиконання» означає невчасне подання роботи, неподання роботи, відсутність студента. Студенти, які не можуть виконати курсову роботу до зазначеної дати через об'єктивні чи суб'єктивні (медичні, сімейні, особисті) та інші причини, подають викладачеві заяву про продовження терміну написання. Якщо продовження навчання не є можливим (наприклад, унаслідок подання заяви після терміну для написання такого виду робіт), то студент повинен подати заяву, аргументувати об'єктивні причини, що завадили підготовці проєкту, підкріпити це документальними доказами. У разі продовження терміну написання курсової роботи остаточну оцінку обов'язково надсилають до комісії з оцінювання.

Усні іспити є частиною формальної, затвердженої процедури оцінювання результатів навчання магістрів. Такі іспити проводять щонайменше два екзаменатори. Студенти приносять лише авторизовані матеріали на усні іспити. Використання несанкціонованих матеріалів є академічним порушенням.

Твердження стосовно будь-якого з перелічених фактів варто розглядати

відповідно до «Положення про академічну недоброчесність»: недоброчесність², пов'язана з проведенням іспиту, курсовою роботою та плагіатом; несанкціонований доступ до екзаменаційної роботи перед іспитом; підроблення розкладу екзаменаційних робіт, складеного університетом; вилучення з місця проведення екзамену або будь-якого іншого приміщення університету списку екзаменаційних питань, списків відповідей чи інших завдань для іспитів; створення неробочої атмосфери під час проведення іспиту, фізично, усно або через електронний пристрій; відмова від співпраці зі спостерігачем або небажання дотримуватися вказівок спостерігача; наявність несанкціонованих матеріалів під час проведення іспиту або залишення недозволених матеріалів у місці проведення іспиту (як-от туалети); доступ, володіння або використання несанкціонованих матеріалів на комп'ютері, мобільному телефоні чи на іншому електронному пристрої під час проведення іспиту; спілкування з іншими кандидатами під час проведення іспиту; копіювання або спроба копіювання роботи іншого кандидата; фальшиве повідомлення про вихідні матеріали; шахрайське повідомлення про результати дослідження або інших дослідницьких робіт; домовленості під час підготовки чи написання поданих робіт, крім випадків, коли така спільна або групова робота не передбачена; використання або спроба використання найманих авторів для написання будь-якої частини роботи; подання роботи або розділів роботи для оцінювання більш ніж в одному модулі (роботи, перевірені та оцінені раніше в іншій установі); видавання себе за іншу особу під час іспиту або іншої форми оцінювання; плагіат.

Університет трактує плагіат як практику використання чужої роботи, представлення її як власної, незалежно від попереднього наміру. Близьке перефразовування, переписування; копіювання з роботи іншої людини, зокрема іншого студента; використання ідей іншої людини без належного покликання – це приклади плагіату. Крім того, повторне використання роботи як частково, так і цілком, що вже була попередньо оцінена в університеті чи в іншому закладі, без належного покликання на себе (відомий як «самоплагіат») також можуть бути потрактовані як плагіат.

Спостерігачі, консультанти чи внутрішні екзаменатори, які підозрюють студента в академічній недоброчесності, негайно повідомляють завідувача академічного відділу або його представника, відповідальних за розслідування порушень. Студента, обвинуваченого у вчиненні академічного порушення під час іспиту або в процесі написання наукової письмової роботи, запрошують узяти участь у співбесіді із завідувачем академічного відділу або з його представником, де йому надають копії всіх доказів, поданих на підтримку звинувачення. Студент, який не з'явився на співбесіду або звернувся до завідувача академічного відділу для укладення альтернативних домовленостей протягом п'яти робочих днів із моменту повідомлення стосовно підозри про порушення, автоматично визнає себе винним у скоєному.

Якщо завідувач академічного відділу доходить висновку, що з боку студента не скоєно академічного порушення, то це рішення передають голові екзаменаційної комісії, а справу закривають. Якщо розслідування виявляє докази порушення студентом затверджених рекомендацій та правил щодо процесу оцінювання, завідувач академічного відділу передає цю інформацію голові колегії академічних порушень.

У разі виявлення академічного порушення, справу розглядають у три етапи: 1 етап – неофіційний (попередження, яке зберігається в особистій справі студента); 2 етап – формальний (справу аналізують у межах навчального закладу й класифікують як несуттєве правопорушення); 3 етап – формальний (справу класифікують як серйозне порушення, завідувач академічного відділу передає її для подальшого розслідування колегією академічних порушень).

Отже, система оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу є ретельно продуманою, об'єктивною, особистісно орієнтованою, підвищує мотивацію майбутніх арбітрів до навчання, розвиває навички саморефлексії.

4.6. Підвищення кваліфікації арбітрів у Великій Британії

Особливості професійної діяльності міжнародного арбітра зумовлюють підвищену значущість та актуальність їхнього фахового розвитку. Підвищення кваліфікації (англ. «*Continuing Professional Development / CPD*») є важливою ланкою неперервної професійної освіти фахівців, що стимулює професійне зростання, створює умови для актуалізації професійно-психологічного потенціалу особистості, забезпечує соціальний захист міжнародного арбітра через підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці.

Основні завдання підвищення кваліфікації фахівців такі:

- саморозвиток, самоосвіта, професійна реалізація;
- поглиблення теоретичних знань;
- підвищення комунікативно-мовленнєвої, соціокультурної, міждисциплінарної, цифрової, самоосвітньої, міжособистісної, науково-дослідницької, діагностичної, аналітичної, конфліктологічної компетентностей;
- розвиток та вдосконалення психологічних властивостей, професійно важливих умінь і якостей.

Підвищення кваліфікації міжнародних арбітрів виконує низку важливих функцій, а саме:

- діагностичну, яка допомагає виявити здібності фахівця, рівень його професійної компетентності та індивідуально-психологічних особливостей для забезпечення ефективності подальшої професійної діяльності;
- зрівноважувальну, що відновлює теоретичні знання, усуває прогалини в теоретичній підготовці міжнародного арбітра, ознайомлює з сучасними тенденціями розвитку міжнародного арбітражу; удосконалює професійно важливі навички міжнародного арбітра;
- адаптаційну, яка готує фахівця до потенційних змін у професійній діяльності, пов'язаних зі змінами в законодавстві, змінами в профілі професійної діяльності, змінами посади або місця роботи тощо;

- пізнавальну, що забезпечує задоволення інформаційних, професійних та інтелектуальних потреб особистості;
- прогностичну, яка розкриває творчий потенціал міжнародного арбітра, виявляє їхні можливості й готовність до професійної діяльності;
- превентивну, яка убезпечує фахівця від професійного вигорання.

Підвищення кваліфікації міжнародних арбітрів пов'язане з поглибленням, удосконаленням та оновленням знань і вмінь із предмета. Воно необхідне для всіх фахівців, особливо – для фахівців у сфері морського права, будівництва, транспортної справи, нафтовій та енергетичній промисловості тощо.

Передбачено, що арбітри зобов'язані набрати 60 балів протягом 3-х років, 30 із яких повинні бути безпосередньо пов'язані зі сферою права, де вони практикують діяльність. Різні види діяльності мають різні бали. Схема є саморегулювальною, оскільки арбітри самостійно ведуть облік власної діяльності. Однак установа чи організація в будь-який час можуть перевірити кількість накопичених балів, у разі несумлінного ставлення це негативно вплине на репутацію арбітра.

Підвищення кваліфікації охоплює елементи будь-якої педагогічної системи, зокрема мету, зміст, методи навчання, засоби навчання, а також викладачів, слухачів. Форми й методи навчання завжди адаптовані відповідно до часових меж і пріоритетів кожного слухача. В умовах сьогодення підвищення кваліфікації міжнародних арбітрів передбачає переважно дистанційну роботу, а сучасне середовище віртуального класу залучає динамічні інструменти для плідної діяльності.

Зрозуміло, що лише досвідчені фахівці-практики й науковці в галузі арбітражу розробляють і викладають матеріал на навчальних курсах. Тривалість курсів підвищення кваліфікації варіюється від одного дня до кількох місяців, від чого залежить і вартість навчання. Наприклад, курс «Вступ до міжнародного арбітражу» тривалістю один день коштує 396 фунтів, натомість курс «Юридична практика та процедурні питання міжнародного арбітражу» триває три місяці та коштує вже 1320 фунтів.

Для претендентів, які прагнуть підвищити свою кваліфікацію, рекомендовано володіти англійською мовою. У тих випадках, коли англійська мова не є рідною мовою кандидата, бажано отримати стандарт, який еквівалентний щонайменше рівневі 7 «Міжнародної системи тестування з англійської мови» (IELTS) або 94-101 балам у системі тестування з англійської мови як іноземної (TOEFL).

Професійні навчальні курси ініціюють та проводять акредитовані організації Великої Британії, серед яких провідними вважають Королівський інститут арбітрів Великої Британії (англ. *Chartered Institute of Arbitrators*), Королівський інститут оцінювачів (англ. *Royal Institution of Chartered Surveyors / RICS*), Морську академію Ллойда (англ. *Lloyd's Maritime Academy*), Лондонський університет Королеви Марії (англ. *Queen Mary University of London / QMUL* або *QM*), Лондонський університет Сіті (англ. *City, University of London*), Відкритий коледж (англ. *Open Study College*).

Посутню увагу на підвищення знань і компетентності персоналу звертає Міжнародна асоціація торгівлі зерном і кормами (англ. *Grain and Feed Trade Association / GAFTA*), що існує на ринку агропромислової продукції вже понад 135 років. Мета асоціації – розвиток сектору міжнародної торгівлі зерновими культурами й кормами, удосконалення та стандартизація договірних умов, методів визначення ваги і якості товару, аналітика, сертифікація, захист інтересів учасників ринку. Спори в «GAFTA» розглядають кваліфіковані арбітри – провідні й визнані на міжнародному рівні фахівці в галузі торгового права з понад 20-ти юрисдикцій. Для своїх працівників «GAFTA» передбачає в межах підвищення кваліфікації такі заходи:

- відвідування майстер-класів;
- участь у семінарах;
- презентації на курсах підвищення кваліфікації, організованих іншими установами;
- участь у зовнішніх заходах та конференціях;
- написання арбітражного рішення першого рівня або апеляції;

- написання статей для «*Gaftaworld*» або для інших журналів;
- отримання інших професійних кваліфікацій або професійне членство;
- набуття інших навичок, наприклад, навичок у галузі інформаційних технологій, методів медіації тощо;
- рецензування наукових статей, журналів, книг, подкастів, телевізійних програм тощо;
- наставницька робота з молодими арбітрами.

Міжнародна організація «*ADR ODR International*» – ідейний лідер у сфері прогресивного врегулювання суперечок і підготовки кадрів для управління міжнародними конфліктами на основі переговорництва, посередництва й арбітражу. Штаб-квартира цієї організації розташована в Лондоні. Реагуючи на зміни у сфері врегулювання спорів і потребу в інтеграції сучасних технологій, «*ADR ODR International*» стала першою організацією, яка пропонує підвищення кваліфікації для фахівців з альтернативного вирішення спорів та врегулювання суперечок у режимі он-лайн (УСО).

«*ADR ODR International*» пропонує курс, який складається з 3 модулів. Цей курс поглиблює теоретичні знання й практичні навички, що допомагають упевнено проводити арбітражну практику після успішного завершення кожного модуля.

Модуль 1 «Основи міжнародного комерційного арбітражу» є обов’язковим модулем (2,5 дня за допомогою «Zoom») та передбачає такі теми:

1. Основні принципи міжнародного арбітражу.
2. «Типовий закон» ЮНСІТРАЛ і «Нью-Йоркська конвенція».
3. Арбітражна угода.
4. Арбітражний процес.
5. Арбітражне рішення.
6. Суди.

Модуль 2 – факультативний (28 годин), передбачає очне навчання й оцінювання. Після успішного завершення модуля слухачі отримують

сертифікати та звання «Адвокат із міжнародного арбітражу (альтернативне вирішення спорів та врегулювання суперечок у режимі он-лайн)».

Модуль 3 – обов’язковий, після успішного його завершення слухачі отримують сертифікати та звання «Міжнародний арбітр (альтернативне вирішення спорів та врегулювання суперечок у режимі он-лайн)».

Популярність здобули курси, розроблені членами Секретаріату Міжнародного арбітражного суду та головою Інституту підприємницького права. Наприклад, восьмигодинний онлайн-курс адресований арбітрам, юристам-практикам, директорам із юридичних питань, корпоративним юристам, науковцям, чия професійна діяльність пов’язана з міжнародним арбітражем і медіацією. Результати навчання оцінюють у тестовій формі, зокрема слухачі повинні відповісти на 40 випадково вибраних питань, що охоплюють арбітражний процес Міжнародної торгової палати (МТП). Після завершення видають сертифікат МТП із докладним описом особистих результатів.

Варто навести приклад е-модуля «Керівництво з укладення арбітражних рішень», що запропонований Королівським інститутом арбітрів Великої Британії. Цей модуль охоплює технічні питання граматики, побудови речень і форматування, а також забезпечує ясність, лаконічність та відсутність помилок або двозначності в рішенні. Слухачі аналізують факти і юридичні питання в межах арбітражного розгляду. Модуль складається з трьох основних частин, оскільки зазвичай існує три проекти арбітражного рішення, а для застосування отриманих знань керуються готовим сценарієм. Слухачі отримують відеоматеріали, підготовлені досвідченим викладачем, арбітром, членом Королівського інституту арбітрів Великої Британії, доктором Кареном Акінчі. Для інтенсифікації навчання проводять низку інтерактивних заходів.

Дистанційний курс «Морське право та судноплавні договори» на базі Морської академії Ллойда триває неповний робочий день, протягом 12 тижнів та коштує 1599 фунтів. Цільова аудиторія – фахівці, які мають справу з юридичним і технічним аспектами судноплавства та логістики. Цей навчальний курс пропонує всебічний огляд нормативно-правової та договірної бази, яка регулює

морську індустрію, охоплює найважливіші теми морського права, юридичні та практичні вимоги до договорів про морські перевезення (послуги з перевезення вантажів морським транспортом, чартерні партії, коносаменти, застосовні інструменти, морське страхування, міжнародні договори купівлі-продажу, буксирування, порти, методи вирішення спорів, арбітраж).

Отже, результатом підвищення кваліфікації стає зростання професіоналізму, зменшення опору інноваціям, актуалізація професійно-психологічного потенціалу, формування професійної рефлексії, професійне виховання фахівців.

Висновки до четвертого розділу

У розділі досліджено зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії, схарактеризовано форми, методи й технології навчання магістрів міжнародного арбітражу, з'ясовано особливості практичної підготовки як важливого компонента магістерських програм із міжнародного арбітражу, проаналізовано науково-дослідницьку підготовку магістрів міжнародного арбітражу, систему оцінювання результатів навчання магістрів міжнародного арбітражу, процес підвищення кваліфікації арбітрів у Великій Британії.

Зміст магістерських програм «Міжнародний арбітраж / Альтернативне вирішення спорів» охоплює обов'язкові дисципліни («*compulsory*») і дисципліни на вибір («*optional*»). Змістове наповнення програм професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії відтворює передусім специфіку університету, школи права та особистих інтересів професорсько-викладацького складу.

Виявлено, що ефективність професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу суттєвою мірою залежить від вибору й реалізації оптимальних форм, методів, технологій навчання. У британському досвіді найбільш поширені такі форми організації навчання: лекція, гостьова лекція,

семінарське заняття, конференція, «виробниче» навчання, екскурсія, навчальний візит, консультація (тьюторіал), рольова гра, навчальний судовий процес, дебати, самостійна робота, індивідуальні науково-дослідницькі завдання, волонтерська робота в юридичних клініках, участь у ярмарках професій.

Підсумовано, що британські університети успішно імплементують сучасні технології в навчальний процес майбутніх міжнародних арбітрів, що засвідчує, зокрема, використання електронного навчання для розвитку критичного мислення в університетах, застосування систем інтерактивного опитування в університетах, поглиблена самостійна робота, використання подкастів у процесі навчання арбітрів у магістратурі.

Університети Великої Британії розробили й підтримують різноманітні моделі практичної підготовки магістрів, що відрізняються тривалістю, способом організації, інтегрованістю в навчальну програму, можливостями працевлаштування. Науково-дослідницька підготовка магістрів міжнародного арбітражу передбачає здатність мислити системно й концептуально, вибудовувати стійкі обґрунтовані висновки, аналізувати, узагальнювати та критикувати правові ідеї.

Виокремлено результативні види оцінювання сформованості професійної компетентності студентів: тести, реферати, доповіді, презентації, тематичні дослідження, навчальні судові справи, різні типи іспитів, курсові роботи, магістерську роботу, що оптимізують перевірку як стилів навчання студентів, так і їхніх фактичних знань із предметів.

З'ясовано, що підвищення кваліфікації – важлива ланка неперервної професійної освіти фахівців, яка стимулює професійне зростання, створює умови для актуалізації професійно-психологічного потенціалу особистості, забезпечує соціальний захист міжнародного арбітра через підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Матеріали розділу представлено в публікаціях автора: (Нагорна, 2017a, 2017l, 2017o, 2017q, 2018b, 2018l).

РОЗДІЛ 5

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ БРИТАНСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ПРОГНОСТИЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

5.1. Особливості магістерської підготовки юристів у ЗВО України та освітньо-ресурсний потенціал для запровадження професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу

Українська освіта – один із найбільших секторів суспільства, у якому працюють і здобувають освіту близько 9 млн осіб. Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових та організаційних ресурсів попередньої системи, пристосування їх до потреб незалежної держави. Освітній сектор – один з основних важелів економічного й культурного розвитку країни, інноваційне середовище, де учні й студенти оволодівають знаннями, отримують практичні навички та вміння, згодом самостійно їх розвивають упродовж активного життя. Єдині для всієї освіти завдання потрібно реалізовувати різними шляхами – через розмаїття освітніх інституцій, форм і методів навчання, запровадження сучасного менеджменту (Проект. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років, с. 1–4).

Як зазначено в «Концепції розвитку юридичної освіти в Україні», метою освіти є формування компетентностей, необхідних для розуміння природи й функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів та основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, бути відданими принципам людської і професійної гідності,

справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання й дотримання високих етичних стандартів (Концепція реформування юридичної освіти, 2019).

Український ринок праці відчуває кадровий «дефіцит» у фахівцях, які володіють не лише знаннями та навичками в різних сферах юридичної діяльності, але й фундаментальною університетською юридичною підготовкою, що дає змогу глибоко аналізувати проблеми розвитку національного та міжнародного права. Відсутність таких фахівців – несприятливий фактор для правового супроводу модернізаційних та інноваційних процесів, що відбуваються в сучасній Україні.

В умовах розвитку ринкової економіки, виходу нашої держави на міжнародні фінансові ринки й широкої участі в міжнародних економічних структурах різко зростає потреба у фахівцях, добре обізнаних у міжнародних аспектах правового регулювання економічних і господарських відносин. Крім того, така потреба пов'язана насамперед із необхідністю використання Україною світового юридичного досвіду для поглиблення інтеграційних процесів, у яких бере участь держава, із розширенням процесу уніфікації й гармонізації національного законодавства, з огляду на міжнародні стандарти та правила. Сучасні фахівці повинні володіти прийомami й методами правового забезпечення ефективного розвитку бізнесу як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Згідно з проєктом «Концепції реформування юридичної освіти» (2019), виявлено такі проблеми:

- недостатній рівень теоретичних знань і практичних навичок у численній кількості випускників правничих шкіл України;
- брак уваги до формування в здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника з розумінням суспільної місії, цінностей і значення правничої професії для утвердження верховенства права в сучасному демократичному соціумі;

- непрозора система формування державного замовлення на підготовку правників;
 - відсутність ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладах вищої освіти;
 - недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня неузгодженість із сучасними потребами держави та суспільства;
 - надмірна кількість закладів вищої освіти, що готують правників;
 - низький рівень працевлаштування випускників правничих шкіл.
- Зафіксовані проблеми зумовлені низкою чинників:
- неспроможністю багатьох правничих шкіл самостійно модернізувати зміст юридичної освіти та організацію освітнього процесу;
 - неготовністю науково-педагогічних колективів правничих шкіл до впровадження сучасних технологій навчання та вимог до оцінювання результатів навчання здобувачів освіти;
 - відсутністю або недостатністю практичного складника в більшості освітніх програм підготовки правників, труднощами системного залучення правників-практиків до викладання права;
 - загальним толеруванням академічною спільнотою порушень академічної доброчесності;
 - недосконалістю системи прийому на навчання до правничих шкіл;
 - відсутністю ефективних механізмів гарантування якості освіти на національному рівні та на рівні правничих шкіл;
 - неможливістю для приватних правничих шкіл конкурувати за державне замовлення на підготовку правників.

Високий рівень суспільної відповідальності правників за професійну діяльність, зокрема за дотримання професійної етики, вимагає від уряду України розробити та впровадити «Концепцію розвитку юридичної освіти» (далі – концепція). Основні завдання «Концепції розвитку освіти України», зокрема юридичної, на період 2015 – 2025 рр. такі: узгодження структури освіти з потребами сучасної економіки та інтеграції України до європейського

економічного й культурного простору; гармонізація змісту освіти та потреб і викликів сучасного суспільства, створення умов для постійного оновлення змісту освіти, перетворення освіти на рушій економіки знань; реорганізація системи управління, фінансування й менеджменту освіти через децентралізацію, дерегуляцію, запровадження інституційної, академічної та фінансової автономії навчальних закладів, дотримання принципу відповідальності навчальних закладів за результати освітньої і виховної діяльності.

Основне завдання правника – утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини та основоположних свобод. Правнича професія – це професія, що передбачає діяльність із застосування права. Ознаками правничої професії є її самоврядність, професійна незалежність і професійна відповідальність. Окремі види правничої діяльності, з огляду на соціальну значущість, регульовані державою (Проект Концепції реформування юридичної освіти, 2019).

Намагання запропонувати реформу юридичної освіти в Україні, базуючись лише на копіюванні міжнародних моделей правничої освіти, без аналізу національного досвіду або ж на формальному пристосуванні національної моделі до певних міжнародних інституційних вимог, не матимуть успіху. Відповідно до «Рекомендацій науково-практичної конференції «Вища юридична школа в Україні: виклики сьогодення» (Алушта, 5 червня 2010 р.) (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), для напрацювання дієвих пропозицій необхідно отримати зріз нинішнього стану вищої юридичної школи в Україні та окреслити її найпоказовіші прогалини чи неузгодженості зсередини.

До проблем, що потребують подальшого осмислення, пояснення й удосконалення, належать такі: співвідношення між обсягом загально-гуманітарної та професійно орієнтованої підготовки, співвідношення обсягу теоретичних і практично-орієнтованих дисциплін, співвідношення обсягу адміністративно-правового, цивільно-правового, кримінально-правового, міжнародно-правового циклів, єдність розуміння та тлумачення однакових

юридичних інститутів.

Незважаючи на відсутність «еталона» вищої юридичної освіти та розмаїття систем підготовки юристів у Європі, вищі юридичні школи в різних європейських країнах мають певні спільні риси, зумовлені низкою чинників (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 107). Серед засадничих проблем варто назвати чітке практичне спрямування навчального процесу та професійну орієнтацію юридичної освіти. Такий підхід зумовлений ринком юридичних послуг і доступом до правничої професії. Саме ринок правничої професії має найбільший вплив на формування навчальних планів.

Для усвідомлення механізмів цього впливу варто насамперед зацентрувати увагу на традиційному європейському розумінні фаху «правника» чи «юриста» як «особи кваліфікованої та уповноваженої відповідно до національного права звертатися або діяти від імені своїх клієнтів, провадити юридичну практику, виступати перед судом та представляти своїх клієнтів у юридичних питаннях». Завдання урядів країн-членів Ради Європи полягає в тому, щоб «уживати всіх необхідних заходів, аби гарантувати високі стандарти правничої підготовки та моральності як передумови доступу до професії». «Правнича освіта повинна дбати про посилення юридичних навичок, підвищення обізнаності щодо питань етики, прав людини, а також про навчання правників поважати, захищати й утверджувати права та інтереси своїх клієнтів і підтримувати належне правосуддя» (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 111).

Зауважимо, що саме професійні об'єднання правників, які повинні «утверджувати найвищі стандарти компетентності правників та обстоювати дотримання правниками стандартів поведінки й дисципліни», долучаються до формування стандартів юридичної освіти, акредитації вищих юридичних шкіл, оцінювання кандидатів на доступ до правничої професії.

У руслі професійної орієнтації вищої юридичної школи необхідно динамічно реагувати на потреби правничої професії. Вища юридична школа

повинна простежувати формування нових юридичних інститутів і механізмів,⁶ законотворчих процесів, а також тенденцій розвитку національної правової доктрини. Усі ці процеси мають бути вчасно відображені в навчальних програмах дисциплін, долучати студентів до осмислення тих викликів, які поставатимуть перед ними як перед фахівцями після закінчення закладів вищої освіти.

Україна – активний учасник міжнародних процесів, що також потребує доречного відображення в навчальних планах вищих юридичних шкіл. За час незалежності Україна стала учасницею більш ніж 100 міжнародних і європейських конвенцій та протоколів до них, що утворюють частину національного законодавства. Поточне оцінювання навчальних планів доводить, що застосуванню міжнародних договорів, згода на які надана Верховною Радою та які є частиною національного законодавства, приділяють недостатньо уваги.

Спеціального вивчення потребує «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод», практики Європейського суду з прав людини, з огляду на їхню роль у формуванні правопорядку сучасної Європи, а також на ту кількість справ, що надходять від громадян України до Європейського суду з прав людини у зв'язку з порушенням прав, гарантованих конвенцією (близько 10 тисяч справ, 3-тє місце після Росії та Туреччини). Із цього приводу Комітет міністрів Ради Європи рекомендує державам-членам гарантувати, що «належна університетська освіта та професійне навчання щодо Конвенції та практики Суду існує на національному рівні, що така освіта й навчання включені зокрема: як компонент стандартного навчального плану для отримання кваліфікації з права й, до певної міри, політології чи публічної адміністрації; як компонент підготовчих програм національного чи місцевих екзаменів з доступу до різних правничих професій, а також навчання та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та правників» (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 111).

Крім коригування навчальних планів, викладання у вищих юридичних школах потребує методичної модифікації. З огляду на сучасні потреби фахового

правника, потрібно переосмислити співвідношення теоретичних і практичних⁷ дисциплін, співвідношення між теоретичними та практичними заняттями в межах дисциплін, форми практичних занять, форми й методи оцінювання.

Зауважимо, що вища юридична освіта не перебуває у вакуумі, є складником університетської підготовки (див. Додаток І). На тлі переосмислення завдань вищої юридичної школи необхідно змінювати ставлення до університетської освіти в цілому та до її ролі в суспільстві зокрема. Домінантним завданням університетської освіти повинен бути науковий пошук, що передбачає, з одного боку, свободу думки, а з іншого – дотримання етичних стандартів. Серед стандартів, які повинні бути поширені на всі види та напрями досліджень, варто назвати вимоги до недопущення плагіату й фальсифікації результатів. Окрім цього, «дотримуючись цінностей демократичного та справедливого суспільства, органи влади повинні гарантувати, що освітні установи, реалізуючи свою автономію, спроможні справдити очікування суспільства та реалізувати його різні, але однакової важливості цілі, серед яких: підготовка до стабільної зайнятості; підготовка до життя як активного громадянина в демократичному суспільстві; особистісний розвиток; розвиток та підтримка (через викладання, навчання та дослідження) широких прогресивних знань» (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження), с. 115–116). Прагнучи визнання української університетської освіти за кордоном та входження до європейського освітнього простору, фахівці мають вибудовувати чітку систему високих стандартів, механізмів їх дотримання.

Власне, неузгодженість професійної підготовки юристів у закладах вищої освіти України з потребами ринку праці засвідчує малоефективність такої підготовки. Основна причина, яка пояснює незадовільну якість підготовки юристів, – це небажання закладу вищої юридичної освіти ініціювати нові спеціалізації чи хоча б упроваджувати дисципліни, відповідно до сучасних вимог українського суспільства. Нерідко відсутність прагнення внести зміни в навчальний план пояснюють браком кадрового забезпечення, фінансування чи

інших об'єктивних і суб'єктивних причин (Нагнибеда, 2013).

Незважаючи на галузевий освітній стандарт за спеціальністю 081 «Право» для бакалаврського й магістерського рівнів, автономність закладу вищої освіти надає змогу керівництву самостійно наповнювати зміст вітчизняної професійної юридичної освіти, тобто відкривати запотребовані спеціалізації та вводити нові дисципліни до навчального плану. Саме в цьому контексті варто говорити про спеціалізації й дисципліни, пов'язані з вивченням альтернативних способів вирішення спорів, зокрема міжнародного арбітражу.

Використання альтернативних методів – це передусім показник зрілості правової системи, цивілізованості суспільства в цілому, коли люди не воліють розпочинати жорстоке протистояння, а вирішення спорів засноване на бажанні знайти компроміс для продовження ділової співпраці (Комаров, 1995).

В Україні передумови для розвитку й функціонування міжнародного арбітражу створено лише після ухвалення Закону УРСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року. Президія Торгово-промислової палати України своїм рішенням від 10 червня 1992 року заснувала Міжнародний комерційний арбітражний суд, який уже в перший рік свого існування розглянув 5 справ. Сторони в справах, які були подані до провадження у МКАС при ТПП України 2016 року, представляли 57 країн (47 країн далекого зарубіжжя, 10 держав СНД та України) (Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України.), що засвідчує високу репутацію цього арбітражного інституту на міжнародній арені.

На сьогодні вітчизняна правова спільнота акцентує увагу на теоретичних і практичних аспектах міжнародного арбітражу. Наукові розвідки у сфері арбітражу, діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду Торгової палати України (ICAC), Української арбітражної асоціації (УАА), Українського центру медіації та деяких юридичних компаній сприяють розвитку альтернативних способів вирішення спорів в Україні та професійній підготовці фахівців у цій галузі.

Наприклад, Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України

(1992) упроваджує провідні міжнародні стандарти у сфері арбітражу, пропонує арбітраж, який перетворює вирішення спору на комфортний, ефективний, швидкий і прозорий процес для сторін. ICAC постійно підтримує організацію та проведення «*Vis Pre-Moot*», відзначає найкращі команди премією імені академіка І. Г. Побірченка.

УАА (2012) – це некомерційна організація, що об'єднує юристів з усього світу, діяльність яких пов'язана з теорією та практикою міжнародного арбітражу. Метою асоціації є популяризація України як місця міжнародного арбітражу та майданчика для альтернативного вирішення міжнародних спорів. УАА й факультет правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» організовують інтенсивну безкоштовну п'ятиденну літню програму з міжнародного комерційного арбітражу, що адресована вітчизняним та іноземним студентам четвертого курсу, студентам магістерської програми, а також аспірантам і викладачам. Навчальна програма містить базові й спеціалізовані курси з арбітражу, складається з п'яти розділів, що охоплюють різні теми в галузі міжнародного комерційного арбітражу (арбітражна угода, обрання та відвід арбітрів, можливі процедури й методи в арбітражі, забезпечувальні заходи, арбітражні рішення) (Закон і Бізнес, 2013).

Ще наприкінці 1980 років група студентів факультету міжнародних відносин та міжнародного права Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка під керівництвом викладача міжнародного приватного права В. І. Кисіля створила юридичну фірму «Василь Кисіль і партнери», яка й дотепер сприяє розвитку міжнародного арбітражу в Україні, зокрема, фірма організовує судові дебати з міжнародного комерційного арбітражу ім. Вілема Віса.

«Астерс» – найбільша українська юридична фірма, офіси якої відкриті в Києві, Вашингтоні, Брюсселі та Лондоні. Із 1995 року фірма надає послуги великим міжнародним організаціям, державним агентствам і ключовим транснаціональним та українським компаніям, що працюють у різних галузях бізнесу: від банківської справи й фінансів до природних ресурсів та інформаційних технологій. Зокрема, фірма зосереджена на всіх основних галузях

права та бізнесу: сільському господарстві, енергетиці, харчовій промисловості, автомобільній індустрії, страхуванні, ЗМІ й рекламі, нерухомості та будівництві, транспортній інфраструктурі, суднобудуванні й телекомунікації.

Юридична фірма «Лавринович і Партнери» (2004) – член Американської торговельної палати з 2009 року, ТПП України з 2013 року тощо. Експерти фірми не лише консультують членів Торгово-промислової палати, українські та міжнародні компанії, але й часто працюють арбітрами Міжнародного студентського конкурсу з міжнародного торгового права та міжнародного комерційного арбітражу «*ICC Lex Mercatoria*», де беруть участь студенти юридичних факультетів українських і зарубіжних закладів вищої освіти.

«*Sayenko Kharenko*» – юридична фірма (2004), що спеціалізується на супроводженні складних транзакцій і проєктів у сфері вирішення спорів. Професійний досвід «*Sayenko Kharenko*» у таких сферах права, як банківське та фінансове право, конкурентне право, корпоративне право, міжнародний арбітраж, міжнародна торгівля, оподаткування, нерухомість, право інтелектуальної власності, вирішення судових спорів, реструктуризація заборгованості, ринки капіталу й трудове право, підтверджений нагородами та провідними рейтингами.

Одноденний кваліфікаційний курс із міжнародного арбітражу Європейського відділення Королівського інституту арбітрів (Велика Британія) за підтримки юридичної компанії «*ARBITRADE*» уперше пройшов у Києві 25 травня 2013 року. Королівський інститут арбітрів – це провідний міжнародний центр, що сприяє розвитку арбітражу, медіації та інших форм вирішення спорів. Інститут засновано в 1915 році, він нараховує понад 12 тис. членів із більш ніж 100 країн світу. Європейське відділення – це офіційний провайдер курсів інституту.

Курс «Міжнародний комерційний арбітраж. Шлях до повноправного членства» / «*Introduction to International Commercial Arbitration. Pathways to Fellowship*» надає змогу отримати визнання на міжнародному рівні кваліфікацію у вирішенні спорів, відкриває шлях до дійсного членства в Королівському

інституті арбітрів. Учасники, виконуючи кваліфікаційне завдання, можуть отримати звання Асоційованого члена Королівського інституту арбітрів (*ACIArb*). Курс успішно зарекомендував себе у Великій Британії, Бельгії, Польщі, Литві та в інших європейських державах.

Курс проводили викладачі Королівського інституту арбітрів Б. Балкая, *MCIArb* (глава Європейського відділення Королівського інституту арбітрів, партнер *Balkaya i Balkaya*), Б. МакЛафлін, *FCIArb* (арбітр і медіатор), Ю. Черних, *FCIArb, Chartered Arbitrator* (партнер ARBITRADE). Інформаційний партнером заходу стала Українська арбітражна асоціація. Цільова аудиторія цього заходу – корпоративні юристи, юристи-практики, які спеціалізуються на вирішенні спорів та бажають поглибити свої знання в міжнародному комерційному арбітражі, а також отримати загальновизнану міжнародну кваліфікацію (Одноденний кваліфікаційний курс Королівського інституту арбітрів).

Перший Всеукраїнський конкурс письмових робіт із міжнародного комерційного арбітражу, що спільно організували Ліга студентів ВГО «Асоціація правників України» і ГО «Українська арбітражна асоціація», завершився 4 квітня 2014 року церемонією нагородження переможців та фіналістів у приміщенні ЮФ «Астерс». Конкурс відбувся за підтримки юридичних фірм «Астерс», «Лавринович і Партнери», «*Sayenko Kharenko*» (Конкурс: Ліга – переможцям).

Зацікавлення становить проект «*ILTI-School*» (2017), який є незалежним майданчиком неформальної юридичної освіти. Цей проєкт створено для розвитку нових перспективних напрямів навчання он-лайн та оф-лайн. Тут упроваджують інновації в навчання, проте зберігають системність академічної освіти. Наприклад, у межах програми «ЗЕД» вивчають такі блоки: зовнішньоекономічний контракт, розрахунки й валютне регулювання, міжнародне оподаткування та податкові ризики в ЗЕД, митне регулювання, міжнародний комерційний арбітраж (Institute of Law, Technology and Innovation).

Міжнародний комерційний арбітражний суд (*International commercial arbitration court; ICAC*) при Торгово-промисловій палаті України 5 жовтня 2018

року під час V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка провів фахове обговорення виконання арбітражних рішень у локальних юрисдикціях континентального та загального права. Прикметно, що такий поважний форум проходив за підтримки юридичної фірми «Withersworldwide» та Молодіжної міжнародної арбітражної групи при Лондонському міжнародному арбітражному суді. Читання провели також у Львові та в Національному університеті «Одеська юридична академія».

До популяризації міжнародного комерційного арбітражу як альтернативного способу вирішення комерційних спорів в Україні також долучаються іноземні фахівці. Провідний американський адвокат, арбітр, учасник програми академічних обмінів імені Фулбрайта із США (штат Флорида) Р. Б. Гонас викладав два роки поспіль сертифікований курс лекцій (1 кредит) із міжнародного комерційного арбітражу та основ американської юриспруденції для студентів юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (17 – 21 вересня 2018 року), Національного університету «Одеська юридична академія» (15 – 24 квітня 2019 року).

16 серпня 2019 року в Одесі вперше відбувся семінар «Суперечки у сфері торговельного мореплавства та шляхи їх вирішення», який спільно організований Комітетом із транспортного права Асоціації правників України, Комітетом із морського права Асоціації адвокатів України, Комітетом із транспортного права ради адвокатів Одеської області за підтримки відділення Асоціації правників України в Одеській області.

Вітчизняні практики вважають, що вдосконалення арбітражу в Україні із застосуванням українського права підвищує шанси юристів бути залученими до захисту інтересів однієї зі сторін. Так, О. Перепелинська (2011) дотримується тієї думки, що для популяризації української арбітражної юрисдикції необхідно спрямовувати рух на місця проведення арбітражу в цілому. Як бачимо, нині тема міжнародного арбітражу є популярною, зацікавлює випускників магістратури України. На думку О. Перепелинської, очевидний той факт, що «масштаб роботи українських юристів у сфері міжнародного арбітражу залежить від кількох

факторів:

- 1) кількість спорів за участі українських сторін / українського бізнесу в цілому;
- 2) кількість арбітражів в Україні;
- 3) кількість арбітражів, пов'язаних з Україною в той чи в той спосіб.

Якщо на перший фактор юристам вплинути доволі складно, оскільки виникнення спору лежить у комерційній площині, то в ставленні до другого й третього факторів ситуація дещо інакша. Вона прямо пропорційно узалежнена від українських юристів, які залучені до погодження умов договору. Саме на етапі складання умов договору здебільшого з'ясовують, яким юристам (українським чи іноземним) у разі виникнення спорів «дістанеться» арбітраж» (с. 13).

Подана цитата атрибує високий патріотизм автора, уболівання за розвиток українського арбітражу на міжнародній арені. Ідеться про те, що іноземні арбітражні центри, імовірно, забезпечать роботою випускників магістратури іноземних, а не українських закладів вищої освіти. Саме з цієї причини іноземні юристи наполегливо обстоюють арбітражні застереження, оскільки в будь-якій закордонній країні, де розвинена арбітражна юрисдикція, пролонгують її подальше просування на міжнародній арені як місця арбітражу в цілому.

Держава регулює на законодавчому рівні діяльність арбітражного судочинства. Не перебувають осторонь і фахівці з міжнародного арбітражу. Так, першого березня 2019 року Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ICAC) та Національна академія правових наук України (НАПрН) за підтримки Верховного Суду провели круглий стіл «Підсумки застосування нового арбітражного законодавства: досягнення та виклики». Голова ICAC М. Салівон під час відкриття заходу наголосив на «надзвичайному прогресі в практиці Верховного Суду щодо справ, пов'язаних із міжнародним комерційним арбітражем: «За рік роботи Верховний Суд напрацював практику, яка відповідає найкращим світовим стандартам, завдяки

якій Україна стає привабливою арбітражною юрисдикцією». Заступник голови ІСАС Л. Винокурова (2013) зосередила увагу на розв'язанні проблем. За її словами, «обмежений так званий формально-юридичний контроль державних судів за діяльністю арбітражних судів визнаний як загальне правило для найбільш розвинутих правопорядків, що трактують як проарбітражний підхід. Дискусійним питанням залишається можливість звернення до державного суду із самостійним позовом про визнання арбітражної угоди недійсною. Підтримка можливості звернення із самостійним позовом до господарського суду про визнання недійсними арбітражних угод буде надавати недобросовісній стороні певні переваги, оскільки призведе до ініціювання паралельного процесу, дозволить їй затягти арбітражний розгляд, що призведе до втрати такої переваги арбітражу як оперативність розгляду справи і в кінцевому підсумку – до суттєвого затягування поновлення порушеного права».

Розвиток професійної підготовки міжнародних арбітрів – показник правової культури українського суспільства. На наш погляд, основне завдання сучасної вітчизняної правової освіти – окреслити пріоритети та продемонструвати, що міжнародний арбітраж є самостійним, із погляду правової природи, видом діяльності, це не аналог державного судочинства. Саме таке завдання може бути виконаним через поширення знань і зарубіжного досвіду щодо використання міжнародного арбітражу на теренах України, що виявляється реальним через організацію системної професійної підготовки арбітрів.

Поступово практичні та наукові здобутки у сфері міжнародного арбітражу починають знаходити своє відображення в навчальних планах юридичних факультетів провідних закладів вищої освіти України через запровадження вибіркової дисципліни «Міжнародний комерційний арбітраж» (юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, факультет міжнародних відносин та міжнародного права КНУ імені Т. Г. Шевченка, факультет правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Юридичний інститут Національного

університету «Одеська юридична академія», Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом, юридичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, факультет міжнародної торгівлі та права Київського національного торговельно-економічного університету, юридичний факультет Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ).

У деяких вітчизняних університетах викладають інші дисципліни, пов'язані з альтернативним способом вирішення спорів у цілому та зі сферою міжнародного арбітражу зокрема: «Міжнародний інвестиційний арбітраж» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); «Альтернативний розгляд цивільних справ» (Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»); «Переговори і медіація» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); «Позасудові форми захисту цивільних прав» (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова). Опанування цих дисциплін у межах єдиного навчального плану дасть змогу сформувати надійну теоретичну базу для подальшого впровадження альтернативних способів вирішення спорів та арбітражу на практиці.

Дисципліни, пов'язані з альтернативним способом вирішення спорів та з міжнародним арбітражем, потрібно викладати в межах міжнародно-правового циклу. Мета викладання дисциплін міжнародно-правового циклу – формування в студентів знань про доктрини, принципи й інститути міжнародного права, зокрема про принципи відносин між державами, розгляд спорів між публічними та / або приватними особами, що належать до різних юрисдикцій, функціонування міжнародних організацій, а також виховання навичок, потрібних для захисту прав особи в міжнародних судових інституціях.

Міжнародно-правовий цикл у більшості вищих юридичних шкіл України охоплює від 1 % до 4 % часу навчального процесу, представляючи лише такі дисципліни: «Міжнародне право» або «Міжнародне приватне право»;

«Міжнародне публічне право». У деяких навчальних закладах окремо викладають курси: «Європейське право з прав людини»; «Основи права ЄС».

Лише в одному закладі вищої освіти, крім традиційних дисциплін «Міжнародне публічне право» і «Міжнародне приватне право», викладають ще низку дисциплін, які охоплюють до 13 % часу навчального процесу. Серед них – «Вступ до американського права»; «Джерела міжнародного права»; «Контрольні механізми як засоби імплементації міжнародних стандартів прав людини»; «Міжнародне економічне право»; «Міжнародне кримінальне право»; «Міжнародне право захисту прав людини»; «Міжнародне фінансове право»; «Міжнародний захист гендерних прав і прав дітей»; «Право Світової організації торгівлі»; «Правові та політичні аспекти боротьби з міжнародним тероризмом» (ОБСЄ, 2009–2010. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження).

У ході побудови навчального плану певної юридичної спеціалізації в університетах України обов'язково з'ясовують місце навчальних курсів «Альтернативне вирішення спорів» і «Міжнародний арбітраж» у системі галузевих дисциплін. Зокрема, предмети «Альтернативне вирішення спорів» і «Міжнародний арбітраж» варто вводити на старших курсах після опанування студентом необхідного мінімуму теоретичних знань із цивільного права й цивільного процесу (Нагнибеда, 2013). Ці предмети допоможуть сформуванню загального поняття про альтернативні способи вирішення спорів, джерела їх правового регулювання, розуміння окремих способів і механізму застосування тощо. Варто зазначити, що арбітраж необхідно поглиблено вивчати на підставі вже прослуханого курсу з альтернативних способів вирішення спорів, який закладає теоретичні основи арбітражного (третейського) процесу. Необхідно також зважати на міждисциплінарні зв'язки, приміром, міжнародний комерційний арбітраж важливо вивчати паралельно з дисципліною «Міжнародне приватне право». Доречне одночасне засвоєння таких дисциплін, як «Юридична іноземна мова», «Риторика», «Управління конфліктами» тощо.

Вивчення арбітражу в університетах України рекомендовано

продовжувати в ході підготовки студентів за освітньо-кваліфікаційним рівнем⁷ магістр, пропонуючи окремі спецкурси, наприклад: «Альтернативне вирішення спорів», «Міжнародний комерційний арбітраж», «Міжнародний інвестиційний арбітраж» тощо. Вагомою для просування міжнародного арбітражу на теренах України є організація спеціалізацій на магістерському рівні.

Серед етапів у розвитку міжнародного арбітражу в Україні доцільно назвати участь закладів вищої освіти України в міжнародних проєктах, основна мета яких – залучення українських колег до міжнародної академічної спільноти для обміну позитивним досвідом та його подальшої імплементації в систему професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Програма «Темпус» (англ. «TEMPUS – Trans-European Mobility Programme for University Studies») – освітня програма Європейського Союзу, яка протягом більш ніж 25 років підтримувала модернізацію систем вищої освіти та створювала простір для співпраці в країнах-партнерах ЄС через університетські проєкти. Понад 27 країн (близько 120 закладів вищої освіти) долучилися до спільних проєктів і конкурсів, починаючи з моменту заснування Темпус-програми в 1990 році. Однак останній проєкт програми «Темпус» завершив свою реалізацію 2017 року, оскільки з 2014 року відкрито нову освітню програму ЄС Еразмус+, що поглинула напрям «*Capacity Building in Higher Education (ex-Tempus)*» (Хмельницький університет управління та права. Tempus).

Програма «Темпус» діяла за принципом «знизу-вгору» (англ. «bottom-up approach») за ініціативи навчальних закладів вищої освіти, оскільки в основу програми покладено усвідомлення важливої ролі таких навчальних закладів у процесі соціального, економічного й культурного розвитку, де готують представників нової генерації сучасних лідерів. Акцентуємо увагу на тому, що проєкти програми «Темпус» реалізовані не лише на основі партнерства закладів вищої освіти держав-членів ЄС і країн-партнерів, але й за участі науково-дослідницьких інституцій, міністерств, незалежних агенцій із забезпечення якості освіти, державних, приватних і громадських організацій, професійних мереж, соціальних партнерств, асоціацій ректорів, викладачів, студентів тощо.

Від грудня 2013 р. до листопада 2016 р. Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Хмельницький університет управління та права, Білоруський державний університет, Гродненський державний університет імені Я. Купали стали учасниками проекту «Навчання альтернативному вирішенню спорів як підхід до забезпечення прав людини» (№ 543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR «TRADIR») у межах програми «TEMPUS». До цього проєкту долучилися не лише університети України та Білорусії, але й представники Німеччини, Італії, Литви, Польщі. У грудні 2017 року пілотне навчання успішно завершено, що, без сумніву, стало початком нової ери в професійній освіті міжнародних міжнародних арбітрів. Основна мета зазначеного проєкту – структурне та змістове розроблення нового практично-орієнтованого навчального плану (див. Додаток К) та наукових і навчально-методичних матеріалів (див. Додаток О) для забезпечення навчального процесу на магістерській програмі за спеціалізацією «Економічне право й альтернативне вирішення спорів» (див. Додаток Р).

Участь українських закладів вищої освіти у фахових міжнародних програмах сприяє академічній мобільності, уможливлюючи обмін позитивним досвідом для його подальшої імплементації в систему професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів. Міжнародний арбітраж в Україні набуває все більшої популярності, саме тому надзвичайно важливо проводити навчальні та просвітницькі заходи як на рівні держави, так і на регіональному рівні для ознайомлення з перевагами альтернативних способів вирішення спорів.

Чимало наших юристів, випускників українських закладів вищої освіти нині є не лише відомими фахівцями в галузі міжнародного арбітражу, а й авторитетними знавцями в юриспруденції, передають свої знання магістрам в університетських аудиторіях. Так, за даними «Рекомендаційного списку зі 123 арбітрів із 35 країн світу», у ньому перебувають найбільш авторитетні науковці, юристи-практики, рекомендовані у сфері арбітражу авторитетними

міжнародними рейтингами «*Chambers & Partners*», «*Legal 500*» та «*Who's Who Legal*». У цьому почесному списку відомі в Україні науковці: Г. Балюк, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка; І. Венедиктова, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, із 2020 року – Генеральний прокурор України; В. Гринчишин, заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, доцент, директор юридичного департаменту Дочірнього підприємства «АВТО Інтернешнл», яке повністю належить іноземному інвестору – японській корпорації «Іточу», раніше – доцент кафедри правового регулювання економіки Київського національного економічного університету, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді України; Т. Захаренко, заслужений юрист України, член Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, раніше – заступник голови Міжнародного комерційного арбітражного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, доцент кафедри міжнародного права й порівняльного законодавства Київського університету права Національної академії наук України; А. Заєць, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія»; В. Луць, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, член Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної Академії правових наук України, працював державним арбітром Львівського обласного державного арбітражу, завідувачем кафедри цивільного права і процесу Львівського університету імені І. Франка, завідувачем кафедри цивільного права і процесу

Прикарпатського університету (м. Івано-Франківськ), завідувачем відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України; В. Нагнибіда, кандидат юридичних наук, доцент юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, працював деканом зазначеного факультету; Р. Майданик, доктор юридичних наук, академік Національної академії правових наук України, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету КНУ імені Т. Шевченка; О. Подцерковний, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія»; В. Щербина, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, завідувач кафедри господарського права юридичного факультету КНУ імені Т. Шевченка.

До провідних тенденцій у викладацькій діяльності належить упровадження передового досвіду, інноваційних форм і методів формування професійної підготовки студентів у сфері міжнародного арбітражу. Опановані знання під час аудиторних занять, написання магістерських робіт під керівництвом усесвітньо відомих професорів у галузі міжнародного арбітражу – висока честь і незабутні враження від спілкування для кожного випускника-юриста.

Отже, нині існує потреба в організації оптимальної системи навчання та підготовки кадрів у закладах вищої юридичної освіти в Україні, що здатні реалізувати арбітражну практику на міжнародній арені. Найбільш ефективний спосіб утілення цієї мети – створення магістерських програм за спеціалізацією «Міжнародний арбітраж» / «Альтернативне вирішення спорів», що сприятиме організації комплексного підходу до більш якісного навчання та підготовки конкурентоспроможних фахівців.

5.2. Обґрунтування можливостей творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні

Передовсім варто акцентувати увагу на важливості етапу здобуття освіти у Великій Британії та Україні в компаративному сегменті. Л. Тупичак (2012) у дослідженні «Розвиток системи управління якістю освіти у Великобританії: досвід для України» зауважує, що нині «у Великобританії існує невелика група шкіл прямого субсидування Департаментом освіти і науки, так звані «паблік скулз», випускників яких зараховують до найбільш престижних університетів, згодом вони обіймають високі посади в політичній та економічній ієрархії британського суспільства» (с. 325).

У контексті ступенювання студентів, які бажають отримати диплом вищої освіти, у Великій Британії вищим ступенем, що присуджують, є ступінь магістра наук, мистецтв і філософії; доктора філософії, літератури та права. Потрібно зазначити, що ступінь магістра малопоширений, його присуджують тим особам, які змогли пройти повний курс магістерської підготовки.

В Україні, за статистикою, тридцять шість відсотків студентів, які мають диплом бакалавра, продовжують навчання в магістратурі за вступним випробуванням. Ті, хто пройшов за конкурсом, навчаються в магістратурі півтора року, за успішного виконання навчальної програми в 120 кредитів вони отримують диплом.

Для досягнення якості вищої юридичної освіти та перевірки збалансованості отриманих результатів навчання й потреб ринку праці, сучасних викликів глобалізованої правничої професії, найкращих світових практик необхідно забезпечити ефективне функціонування внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості вищої юридичної освіти України.

Система внутрішнього забезпечення якості підготовки юристів має передбачати:

- діяльність центрів забезпечення якості вищої освіти в правничих школах;
- щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників правничої школи;
- підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників;
- наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, зокрема самостійної роботи студентів;
- наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- залучення юристів-практиків до викладання окремих курсів чи проведення занять для майбутніх правників;
- публічність інформації про освітні програми та кваліфікації;
- дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти й здобувачами вищої юридичної освіти, зокрема створення та функціонування ефективної системи виявлення плагіату, інших фактів академічної недоброчесності й запобігання їм; створення дієвої системи відповідальності за недотримання вимог академічної доброчесності;
- надання здобувачам вищої юридичної освіти доступу до навчальних ресурсів, як-от до визнаних професійних баз даних, міжнародних інформаційних, науково-практичних, бібліотечних та інших ресурсів;
- поєднання навчання здобувачів вищої юридичної освіти з діяльністю в юридичних клініках, а також із проходженням практичної підготовки, стажування тощо.

Згідно з «Проектом концепції розвитку юридичної освіти», додаткові вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості підготовки правників окреслені в стандартах вищої освіти. Система зовнішнього забезпечення якості підготовки правників додатково має передбачати:

- підвищені вимоги до вступників у формі затвердження мінімального порогового бала окремих вступних випробувань для допуску до конкурсного відбору або проведення вступних випробувань у спеціальному форматі;

- залучення правників-практиків до процедур акредитації освітніх програм та інституційної акредитації закладів вищої освіти;
- організацію та проведення Єдиного фахового вступного випробування та Єдиного вступного іспиту з іноземної мови для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»;
- організацію та проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

За результатами порівняльно-педагогічного аналізу, обґрунтовано можливості творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні на державному, організаційно-педагогічному, фінансовому, інформаційному, міжнародному рівнях.

Державний рівень.

1. Обґрунтування професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу як неперервного, відкритого процесу, що забезпечуватиме цілісний розвиток особистості з орієнтацією на вимоги суспільства та ринку праці. Ідеться про сукупність освітніх програм і державних стандартів професійної освіти, що реалізують через освітні установи й навчальні заклади, органи управління та виробничі підрозділи. Безперечно, професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу має бути ґрунтована на концептуально значущих теоретичних положеннях, підходах, принципах, виконувати певні функції, мати структурні компоненти, відповідати чинним вимогам. Завдання окреслити, промоніторити та забезпечити стандарти компетентності є центральними для регулювання професії, а освіта та навчання – це засоби, що використовують працівники регулятивного органу для досягнення відповідності цим стандартам.
2. Розуміння юридичної професії на сучасному етапі зумовлене історичними чинниками, зокрема радянською системою юстиції, де кримінальний складник був панівним. Більшість положень радянської юридичної доктрини сформовані на основі ідеї повної підпорядкованості

радянській державі. Ухвалення нової «Конституції України» у 1996 році, приєднання до міжнародних договорів, передусім до «Статуту Ради Європи», до «Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод», удосконалення національного законодавства та увідповіднення його з європейськими стандартами вимагають розуміння юридичної професії в такий спосіб, як це усталено в європейському просторі. Визнано необхідність інтеграції України до європейського освітнього простору для формування інноваційної моделі розвитку національної системи вищої юридичної освіти з новими напрямками розвитку, які б сприяли економічному та соціальному зростанню країни. Україна, вибравши шлях євроінтеграційного поступу, повинна ініціювати та втілювати системні зміни не лише на законодавчому, а й на університетському рівні. Національне законодавство потрібно збалансувати відповідно до чинних актів ЄС, на які варто зважати під час складання освітніх програм (ОП) і навчальних планів. Зосередження уваги лише на українській правовій системі незмінно призведе до «відставання» молодих українських юристів від своїх європейських колег у знаннях про юридичне регулювання суспільних відносин на теренах ЄС.

3. Зміна системи ліцензування освітніх послуг та акредитації навчальних закладів, зокрема за напрямом 081 «Право». Акредитаційний процес повинен відбуватися за участі громадського професійного середовища. Потрібно підвищити рівень залучення стейкхолдерів до покращення ОП, а також усунути формальний підхід до їх самооцінювання й оновлення. Доцільно запровадити механізми для координації та співпраці із зацікавленими сторонами, зокрема з представниками регульованої професії, постачальниками освітніх послуг, слухачами та споживачами, для виявлення результатів навчання й формулювання стандартів. Громадське професійне середовище повинно бути причетним до державної атестації випускників-правознавців, незалежно від освітньо-кваліфікаційного рівня й типу. Рекомендовано уточнити систему акредитації попереднього навчання, окреслити умови для зміни індивідуального

маршруту професійного розвитку юриста, ужити превентивних заходів для появи непотрібних бар'єрів у професійному розвитку.

4. Зміна механізму соціального замовлення на підготовку фахівців міжнародного арбітражу; формування нової за своєю сутністю системи відносин «ринку праці – ринок юридичних послуг». Особливу увагу необхідно приділяти координації обсягу й напрямів підготовки таких фахівців, аналізу прогностичних тенденцій розвитку міжнародного арбітражу, ринку праці та інформаційних технологій. Для цього в межах державних заходів доцільно щорічно проводити якісний моніторинг, результати якого мають інформувати про ситуацію як у світі загалом, так і в Україні.

5. Підвищення ефективності механізму взаємодії трьох основних складників інноваційної економіки: «науки – освіти – бізнесу». Освітній потенціал має слугувати одночасно джерелом поповнення науки кадрами вищої кваліфікації та основним фактором опанування робочої сили, сучасних знань, необхідних для економічного, соціального й культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій.

6. Об'єднання закладів вищої освіти на регіональному рівні з одночасним посиленням адміністративної й фінансової автономії структурних підрозділів університетів, з огляду на наявні й перспективні потреби регіону у фахівцях із міжнародного арбітражу.

7. Забезпечення взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та регіональним ринком праці, увідповіднення обсягів і якості професійної освіти й навчання та потреб роботодавців регіону, підвищення ролі соціальних партнерів, суб'єктів господарювання в реалізації стратегії навчання впродовж життя. Особливістю цього напрямку є вплив на структуру профілів підготовки фахівців і вимог загальнодержавного ринку праці та регіональних ринкових потреб. Це зумовить пошук балансу між тенденцією до підвищення економічної, управлінської і юридичної підготовки вузькопрофільних фахівців, зокрема міжнародних арбітрів, завдяки скороченню «непрофільних» спеціальностей, та посиленими потребами кадрового забезпечення регіонів, що зумовить рух

профільних закладів вищої освіти вбiк унiверситетiв, з огляду не лише на фiнансовi можливостi. Створення рeгiональних систем забезпечення працевлаштування випускникiв.

8. Досвiд Великої Британiї варто використовувати для вдосконалення загальних професiйних стандартiв. Зростання євроiнтеграцiйних прагнень України, регулювання внутрiшнього ринку працi, забезпечення його взаємодiї з ринком освiтнiх послуг, запровадження незалежного оцiнювання знань, умiнь i навичок фахiвцiв iз мiжнародного арбiтражу на засадах прозоростi й вiдкритостi потребують створення єдиної, цiлiсної, вiдкритої, гнучкої системи квалiфiкацiй, узгодження систем квалiфiкацiй, створення iнтегрованого механiзму для визначення квалiфiкацiї магістрiв мiжнародного арбiтражу. Важливий складник розвитку вищої юридичної освiти – створення галузевої системи квалiфiкацiй, що передбачає розроблення галузевої рамки квалiфiкацiй; стандартiв етичної поведiнки; особливих вимог до лiцензування освiтньої дiяльностi за галуззю знань 08 «Право» i спецiальностями 081 «Право» та 293 «Мiжнародне право»; уведення професiї мiжнародного арбiтра до перелiку спецiальностей у «Державному класифiкаторi професiй».

9. За результатами проведених обговорень, висловлених пропозицiй i рекомендацiй необхідно пiдготувати стратегiю вдосконалення юридичної освiти як «еталонний» документ, що буде базований на ретельному аналізi сучасного стану й мiжнародного досвiду.

10. Для успiшної iмплементацiї британського досвiду в український освiтнiй простiр, досягнення ефективностi його впровадження щодо пiдготовки висококвалiфiкованих спецiалiстiв мiжнародного арбiтражу, рекомендовано: завершити дослiдження українського й мiжнародного досвiду викладання юридичних дисциплiн, зокрема мiжнародно-правового циклу; провести порiвняльний аналіз мiжнародного досвiду доступу до юридичної професiї та впливу професiйних об'єднань правникiв на професiйну освiту; простудiювати український i мiжнародний досвiд присудження наукових ступенiв у галузi права, а також взаємозв'язок мiж юридичною освiтою й системою присудження

наукових ступенів; сформувати робочу групу з деканів юридичних факультетів провідних закладів вищої освіти України та експертів, які долучалися до досліджень, для підготовки стратегії вдосконалення професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу, поширення інформації про цю сферу професійної діяльності.

11. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти чітко регламентує, що нормативні програмні результати навчання й компетентності забезпечені дисциплінами навчальної програми в обсязі 120 кредитів ЄКТС. Мінімум 50 % обсягу освітньої програми має бути спрямовано на забезпечення результатів навчання за спеціальністю 081 «Право», 30 кредитів ЄКТС – на практичну реалізацію майбутніх фахівців у галузі міжнародного арбітражу. Відповідно до стандарту, обсяг дослідницької (наукової) компоненти обов'язково становить не менше як 30 %, описаних у стандарті. Останнє півріччя магістерської підготовки передбачає практику без скорочення мінімального річного періоду теоретичного навчання.

12. Прийом на навчання до магістратури потрібно організовувати за окремим конкурсом, незалежно від місця попереднього навчання та року завершення. Прийом на навчання для здобуття вищої освіти за другим (магістерським) рівнем освіти за спеціальністю 081 «Право» проходить на базі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» за результатами Єдиного фахового вступного випробування («ТЗНПК» та «Право»), Єдиного вступного іспиту з іноземної мови.

13. Запровадження ЄДКІ для здобувачів ступеня магістра за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» забезпечить зовнішній контроль якості здобутої освітньої підготовки, а також активує тестування на знання права під час іспитів для доступу до окремих видів юридичної діяльності. Це дасть змогу оптимізувати публічні витрати на проведення таких іспитів,

уможливить їх зосередження на перевірці необхідних професійних компетенцій за видами професійної юридичної діяльності.

14. Стандарти вищої освіти за галуззю знань 08 «Право» та спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право» можуть містити додаткові вимоги до правил прийому, структури освітньої програми, змісту освіти, організації освітнього процесу й атестації випускників. Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти для освітніх програм сформульований у термінах програмних результатів навчання.

15. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності мають бути доповнені особливими вимогами до підготовки фахівців за галуззю знань 08 «Право» та спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право», що стосуються: кадрових вимог до започаткування й провадження освітньої діяльності у сфері вищої юридичної освіти, зокрема вимог до рівня наукової та професійної підготовки науково-педагогічних (наукових) працівників; інформаційного забезпечення започаткування та провадження освітньої діяльності у сфері вищої юридичної освіти й післядипломної освіти за галуззю знань 08 «Право» та спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право».

16. Посилення відповідальності закладів вищої освіти за якість освіти, її збалансованість із європейськими стандартами й рекомендаціями. Створення на національному рівні системи гарантування та контролю якості навчання, ефективної й сумісної з європейською. Індивідуалізація навчання за магістерською програмою завдяки варіативності випускної роботи та підсумкових іспитів. Аналіз магістерських програм університетів Великої Британії засвідчив, що освітня програма передбачає переважно один варіант випускної роботи, зокрема магістерську дисертацію. Запровадження іспитів різного характеру також є позитивним британським досвідом, вартим адаптації у вітчизняних університетах. Призначення іспиту не лише в тому, щоб перевірити, наскільки студенти досягли необхідних результатів, але й у тому, щоб студенти підбили підсумки свого навчання на підставі усвідомлення, самоаналізу та рефлексії. Екзаменаційна процедура пов'язана не так із контролем

знань і вмінь, як із продовженням навчання студента в іншій формі. Порівнянн⁹ з вітчизняною практикою, де більшість іспитів має усну форму, у Великій Британії переважають письмові іспити, поширені екзамени «з відкритою книгою». За умови вдалого добору й формулювання завдань такий екзамен, окрім функції контролю знань, перевіряє сформованість навичок самостійної роботи.

17. Забезпечення високого рівня мобільності студентів та викладачів. Студентська мобільність – основна мета Болонського процесу, що надзвичайно важливо в європейському просторі вищої освіти. Рекомендоване розширення спільних магістерських програм, партнерства з університетами ЄС для найкращих студентів на конкурсній основі. Нагальним є розроблення нових галузевих стандартів на основі компетентнісно-орієнтованого підходу в освіті, з огляду на положення Національної рамки кваліфікацій.

18. Держава сприяє безперервному професійному розвитку юристів та навчанню протягом життя, що має забезпечувати поглиблення, розширення й оновлення професійних знань, умінь, навичок, здобуття нової спеціалізації або кваліфікації в певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти й практичного досвіду, надавати юристам достатню інформацію про зміни в чинному законодавстві та практиці його тлумачення й застосування. Безперервний професійний розвиток може відбуватися у формі самостійного навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації й іншими видами професійного розвитку. Навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації юристів за окремими видами правничої професії проводять спеціалізовані установи, що регламентоване в нормативно-правових актах, з огляду на специфіку видів професії, програм академічних обмінів та стажувань, проведення яких сприятиме узгодженню й наближенню методик викладання в різних правничих школах (Проект Концепції реформування юридичної освіти, 2019).

19. Управління професійною підготовкою магістрів міжнародного арбітражу має суспільно-державний характер і повинно відбуватися на загальнодержавному, регіональному, галузевому рівнях, а також на рівні

навчального закладу. Координація узгоджених дій на всіх рівнях системи потребує вдосконалення взаємодії всіх соціальних партнерів – Міністерства освіти і науки, Міністерства юстиції України, інших міністерств, асоціацій роботодавців і професійних спілок у таких аспектах: розроблення гнучкої нормативно-правової бази; формування змісту професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу відповідно до типів освітніх програм; розроблення науково-методичних комплексів; створення типових навчальних планів і програм; упровадження інноваційних підходів та технологій у навчання; формування матеріально-технічного й кадрового забезпечення; контроль за виконанням завдань тощо.

Організаційно-педагогічний рівень.

1. Згідно з «Проектом концепції розвитку юридичної освіти», підготовка правників за галуззю знань 08 «Право» за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право» повинна проходити в умовах академічної свободи юридичних шкіл. Вищу юридичну освіту мають пропонувати заклади, де гарантовані академічні свободи, зокрема свобода думки, слова, об'єднань і викладання, як і академічна мобільність.

2. Структурна перебудова навчальної діяльності: трансформація змісту підготовки на основі вимог науки, суспільства й ринку праці; упровадження інноваційних форм, методів і технологій навчання.

3. Високі досягнення випускників магістерських програм за спеціальністю «Міжнародний арбітраж та альтернативне вирішення спорів» у Великій Британії засвідчують їх ефективну організацію й функціонування. Навчальні програми Лондонського університету Королеви Марії та британський досвід активізації навчання фахівців із міжнародного арбітражу, організації заочного й дистанційного навчання варто використовувати для запровадження магістерських програм із міжнародного арбітражу в Україні.

4. У закладах вищої освіти продовжують викладати дисципліни, успадковані з радянської системи вищої школи. Для вдосконалення підготовки юристів, які б відповідали сучасним вимогам до юридичної професії, потрібно

не лише переглянути зміст традиційних дисциплін («Теорія держави і права»; «Конституційне право»; «Адміністративне право»; «Кримінальне право»; «Кримінальний процес» тощо), але й увести до навчальних програм курси відповідно до вимог сьогодення, наприклад: «Вступ до американського права»; «Джерела міжнародного права»; «Міжнародне економічне право»; «Міжнародне фінансове право»; «Право Світової організації торгівлі» тощо.

5. У деяких вітчизняних університетах викладають дисципліни, пов'язані з альтернативним способом вирішення спорів у цілому та зі сферою міжнародного арбітражу зокрема: «Міжнародний інвестиційний арбітраж» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); «Альтернативний розгляд цивільних справ» (Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»); «Переговори і медіація» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); «Позасудові форми захисту цивільних прав» (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова). Опанування цих дисциплін у межах єдиного навчального плану дасть змогу сформуванню надійну теоретичну базу для подальшого впровадження альтернативних способів вирішення спорів та арбітражу на практиці. Вивчення арбітражу в університетах України варто продовжувати в ході підготовки студентів за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр, пропонуючи їм окремі спецкурси, наприклад: «Альтернативне вирішення спорів», «Міжнародний комерційний арбітраж», «Міжнародний інвестиційний арбітраж» тощо (див. Додаток Л). Важливою для просування міжнародного арбітражу на теренах України є організація спеціалізацій на магістерському рівні.

6. У магістерських програмах доцільно брати до уваги закономірності й перспективи розвитку галузі, задовольняти її вимоги. Ці програми мають орієнтуватися на комплексну й одночасно поглиблену підготовку фахівців, які володіють знаннями з науково-методичних основ галузі міжнародного арбітражу, сучасною системою стандартів, методами й технологіями проєктування, тестування та інтеграції систем, здатних реалізовувати проєкти довільної складності, а також оперують необхідними знаннями для ефективного

управління господарською діяльністю підприємств.

7. Забезпечення якісного рівня магістерської підготовки на основі оновлення змісту навчання, вибору форм, методів і технологій професійної підготовки. Зміст професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу має корелювати з вимогами й потребами суспільства та економіки, зважати на професійні стандарти, територіальні, місцеві особливості; базуватися на державних положеннях та освітніх стандартах; ураховувати інтереси, індивідуальні особливості особистості; забезпечувати належний рівень кваліфікації відповідно до світових стандартів тощо. Особливістю завдань теоретичної підготовки є формування поглиблених спеціальних знань інноваційного характеру, на основі яких магістр оволодіває спеціальними вміннями й набуває первинного досвіду викладання завдань науково-прикладного характеру. Необхідне зміщення акцентів на розумові дії, критичне мислення, інтелектуальні вміння. Орієнтація змісту магістерської підготовки на формування інтегрованого арбітражного юриста, що сприятиме підвищенню його мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці.

8. Інноваційна спрямованість змісту магістерської освіти, що виявляється в авторських навчальних планах і програмах, підручниках, навчальних посібниках нового покоління; новій системі оцінювання навчальних досягнень і моніторингу якості освіти; розвитку творчих можливостей особистості як основи її подальшої інноваційної діяльності, конкурентоспроможності закладів й установ освіти, учасників навчально-виховного процесу; освітніх технологіях – упровадженні діалогових, діагностичних, активних, інтерактивних, дистанційних, комп'ютерних, мультимедійних, телекомунікаційних; створенні особистісно орієнтованих навчальних планів і програм, де розвивальна функція освіти стає пріоритетною.

9. Зasadничими положеннями професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу мають бути, з одного боку, поглиблена науково-методологічна, теоретична підготовка, з іншого – практична підготовка. Забезпечення наступності в змісті підготовки міжнародних арбітрів різних

освітньо-кваліфікаційних рівнів. Ліквідація розриву між змістом юридичної освіти й досягненнями науки та практики міжнародного арбітражу.

Удосконалення механізму накопичення й перезарахування кредитів, з огляду на європейську шкалу оцінювання. В обґрунтуванні змісту професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу доцільно звертати увагу на необхідний обов'язковий мінімум навчальних предметів. Рациональне співвідношення теоретичного й практичного складників у змісті – тенденція прогресивного розвитку всієї системи. Удосконалення структури та змісту професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу передбачає їх увідповіднення з вимогами інформаційного й соціального прогресу, а також ринку праці. Інтенсифікації процесу навчання досягатимуть через удосконалення навчальних планів, інтеграцію навчальних курсів, усунення дублювання навчального матеріалу, логічну побудову блоків дисциплін у напрямі забезпечення їхньої професійної спрямованості, комп'ютеризації навчального процесу (див. Додаток Л).

10. Результативність і якість професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу можна забезпечити лише в межах цілісного підходу до навчання, де галузі знань упорядковані в рационально побудовані цикли й курси дисциплін. Упровадження такого підходу сприятиме суттєвому спрощенню обміну педагогічними стратегіями й засобами та створенню бази щодо підготовки необхідних навчальних матеріалів для дисциплін.

11. Основною ідеєю, вартою запозичення й адаптації, є професіоналізація освіти магістерського рівня. Її реалізація потребує насамперед законодавчого обґрунтування для запровадження професійної орієнтації, поряд із чинною науково-педагогічною в магістратурі. Для поступовості й готовності до такого нововведення варто розпочати професіоналізацію магістерської освіти з розроблення професійно спрямованих спецкурсів за вибором студентів, що передбачене новим стандартом вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти для отримання освітнього ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Якщо зазначені спецкурси

отримують схвальні відгуки викладачів і студентів, наступний крок полягає в⁴ запровадженні професійних спеціалізацій у межах чинних спеціальностей. У таких спеціалізаціях професійно спрямовані дисципліни стануть обов'язковими та будуть опановувані за структурно-логічною схемою. Третій етап професіоналізації – перетворення найпопулярніших спеціалізацій на повноцінні професійні магістерські спеціальності. Уможливлення здобуття спеціалізацій через розширення переліку вибіркових дисциплін, наприклад: «Міжнародний інвестиційний арбітраж»; «Альтернативний розгляд цивільних справ»; «Переговори і медіація»; «Позасудові форми захисту цивільних прав»; «ADR» (див. Додаток С).

12. Розроблення й упровадження педагогічних технологій, спрямованих на розвиток особистості, якостей, необхідних для успішної самореалізації в професійній та інших сферах життя людини, зокрема: розвивальне, особистісно орієнтоване, кооперативне, проєктне навчання; навчання в процесі практики, досвід; розширення меж застосування комп'ютерних, цифрових, дистанційних технологій. Упровадження комплексу взаємопов'язаних організаційно-педагогічних, науково-методичних заходів на основі інноваційних інтерактивних технологій навчання, переважно проблемно-пошукових (метод дискусії, наставництво, тренінги, групове навчання, навчання в співпраці) і фасилітованих (метод «проєктів», «виробниче» навчання, судовий навчальний процес, кейс-технології тощо).

13. Випускники вищих юридичних шкіл повинні володіти достатнім обсягом практичних навичок, що допоможе ефективно провадити професійну діяльність. Для виконання цього ключового завдання обсяг практичної підготовки має становити не менше як 30 кредитів ЄКТС. До навчальних планів правничих шкіл входять дисципліни, що формують необхідні навички, причому їхній обсяг має поступово збільшуватися. Освітні програми та навчальні плани потрібно розробляти із залученням представників правничих спільнот, вони повинні відображати процеси й тенденції в правозастосуванні, а саме: використання та огляд рішень національних і міжнародних судів, практики

Європейського суду з прав людини, її включення в освітній процес відповідно до рекомендацій Ради Європи. Проходження практики організоване за принципами взаємного моніторингу з боку правничої школи, баз практики та професійних правничих спільнот, що сприяє якісному опануванню прикладних практичних навичок правником. Юридичні школи мають розвивати юридичні клініки у вигляді окремих структурних підрозділів закладів вищої освіти, упроваджувати в освітній процес навчальні курси з юридичної клінічної практики (згідно з «Проектом концепції розвитку юридичної освіти»).

14. Успішну практику поєднання навчального процесу та підготовки до конкурсів з арбітражу доцільно впровадити й в українських університетах. У перспективі особливо ефективними були б заняття з розвитку практичних навичок підготовки документів та усних виступів. Однак на початковому етапі можна говорити і про організацію презентацій або окремих занять юристів-практиків, викладачів, які спеціалізуються на проведенні тренінгів із практики усних виступів. Найпростіший спосіб – включення відбору команд до плану щорічних заходів закладів вищої освіти, а також заохочення ініціативи студентів і надання їм допомоги з рішенням адміністративних питань. Участь викладачів в процесі підготовки конкурсів (як тренерів або консультантів) – у край необхідна студентам.

15. Освітні програми з підготовки юристів мають передбачати поглиблене вивчення іноземних мов, зокрема офіційних мов Ради Європи. Необхідно вдосконалити підготовку до єдиного вступного іспиту з іноземної мови для вступу на навчання за ступенем магістра. На період 2019 – 2020 рр. обов'язковою ланкою між бакалавратом і магістратурою був єдиний вступний іспит (ЄВІ), що засвідчує досягнення випускником певного рівня навченості та його готовність до подальшого професійного навчання. Відповідно до програми ЗНО з іноземних мов, складність тестових завдань має відповідати рівню B1+-B2, що цілком виправдано в умовах його уніфікованої структури. ЄВІ поки що не передбачає аудіювання та письма, які є в шкільному ЗНО, це полегшує ситуацію. Проте рівень володіння іноземними мовами випускників бакалаврату

гірший, ніж у випускників шкіл, оскільки фрагментарне вивчення іноземної мови на бакалавраті часто не дозволяє зберегти шкільних знань. Ідеться про недостатню кількість навчальних годин, запланованих для вивчення іноземної мови, та велику перерву в опануванні мови (два роки). Міжнародна практика викладання іноземних мов засвідчує, що для досягнення рівня B2 за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» для немовних спеціальностей його обсяг має становити не менш як 270 аудиторних годин, або 9 кредитів ЄКТС (1 кредит ЄКТС = 30 год.), без урахування самостійної роботи. На третьому – четвертому роках навчання втрачається зв'язок «студент – іноземна мова», мова починає поступово забуватися. Відомий досвід організації факультативних мовних курсів на третьому році навчання. На жаль, ідея факультативів, як засвідчує практика, часто не виправдовує себе через низький рівень умотивованості деяких студентів та їхнє байдуже ставлення до такого виду необов'язкових занять. Тож вивчення іноземних мов обмежене обов'язковим курсом тривалістю один-два роки. Позитивною тенденцією може бути запровадження підготовчих курсів до ЄВІ на четвертому курсі. Варто зменшити кількість студентів у групі до 15. Визнана необхідність з'ясування якості іншомовної підготовленості та рівня комунікативної компетентності студента-першокурсника, що опанована в середній школі, для формування гомогенних груп залежно від початкового рівня володіння мовою. У цьому можуть допомогти результати зрізів рівнів навченості (або так званих стартових контрольних робіт). Це дасть змогу раціонально використовувати освітній іншомовний досвід випускника середньої школи та ефективно планувати навчальний процес у закладах вищої освіти. Необхідно звертати увагу й на тих студентів, у яких навчання іноземної мови розпочинається «з нуля». Складається ситуація, за якої заклади вищої освіти мають виправляти помилки й заповнювати прогалини шкільної іншомовної освіти замість того, щоб продовжувати поглиблене та професійно орієнтоване навчання. Оптимізація процесу вивчення іноземної мови також передбачає: систематичне запровадження типових для ЗНО тестових завдань на практичних заняттях; адаптацію завдань для семестрового контролю до завдань характеру

ЗНО; організацію самостійної роботи студентів. У нагоді можуть стати автентичні зарубіжні видання («FCE», «Destination», «Mission», «Test Trainer», «Focus on Exam») та різні безкоштовні програми й мобільні додатки для вивчення англійської мови («Memrise», «Open Language», «Duolingo», «Rosetta Stone», «FluentU»).

16. Стан науково-методичного супроводу вимагає створення організаційної структури, яка б координувала й розробляла нове покоління науково-методичного інструментарію, навчальних планів і програм, водночас гнучко реагувала на потреби цих установ, контролювала якість навчально-методичної документації, методичних розробок, з'ясовувала доцільність їх використання, організовувала науково-методичні семінари, «круглі столи» із питань науково-методичного забезпечення. Як відомо, якість підручників безпосередньо впливає на рівень занять і зміст самостійної роботи студентів, результативність їхнього навчання та глибину й обсяг знань тощо. На жаль, українська юридична наука, мережа закладів вищої освіти, уся робота у сфері навчально-методичного забезпечення досі не створили конкурентного середовища на ринку підручників і навчально-методичних матеріалів. Навпаки, держава продовжує активно регулювати видання навчальної літератури для університетів, що є характерною ознакою посттоталітарної держави з усіма негативними наслідками, які з цього випливають. Навчальна та навчально-методична література за новими дисциплінами або взагалі відсутня, або існує в украї обмеженій кількості. Чимало навчальних посібників присвячені вивченню тільки специфічних аспектів недержавних процедур урегулювання суперечок. Навчальні посібники не завжди мають системний характер викладу навчального матеріалу. Постає необхідність користуватися підручниками зарубіжних видань або укладати власні авторські доробки (див. Додаток Н). Отже, для покращення навчально-методичного забезпечення необхідне формування конкурентного середовища на ринку підручників і навчально-методичних матеріалів, зокрема через відмову від державного регулювання видання навчальної літератури для закладів вищої освіти. Розв'язання проблеми науково-методичного супроводу

професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу можливе за умов розроблення «Комплексної програми науково-методичного забезпечення професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу», яка б сприяла оперативній реакції на потреби суспільства й вимоги світової спільноти, а також забезпечувала диференційований підхід до комплектування та розроблення дидактичних комплексів, з огляду на особливості магістерської підготовки.

17. Вагоме значення для реалізації програми має створення матеріально-технічної бази, особливо комплексне забезпечення підручників і навчальних посібників на електронних носіях. Залучення зарубіжних фахівців та роботодавців до формування змісту робочих планів і програм, незалежного оцінювання якості й результативності навчання, розроблення в навчальних закладах психолого-педагогічних програм для проведення експериментальних досліджень, спрямованих на виявлення готовності до професійної освіти магістрів, сприятиме вдосконаленню й постійному оновленню науково-методичного забезпечення професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу.

18. Особливої уваги потребує підготовка кадрів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук із низки наукових галузей (політичних, соціологічних, філологічних, економічних, юридичних, педагогічних, психологічних). Нагальною потребою є організація семінарів, майстер-класів для аналітичної діяльності, обміну досвідом, стажування викладачів. З огляду на значення міжнародних органів із вирішення спорів для міжнародного правопорядку й роль рішень міжнародних арбітражів і судових органів у функціонуванні сучасного міжнародного права, зафіксовано недостатнє охоплення актуальних проблем у дисертаціях у напрямі права мирного вирішення міжнародних конфліктів (8 дисертаційних робіт від 1991 р. до 2012 р.) (див. Додаток М). Потрібно активізувати наукову діяльність з опрацювання конкретних питань права мирного вирішення міжнародних спорів, що присвячені різним засобам вирішення спорів, зокрема міжнародному арбітражу (Короткий, Сажієнко, 2012).

19. Наукові дослідження в галузі права варто проводити переважно в юридичних школах, необхідно сприяти більш якійсній підготовці правника, опануванню ним навичок наукового мислення, засвоєнню прикладних знань. Правничі школи мають сприяти якомога ширшому залученню здобувачів вищої юридичної освіти до прикладних наукових досліджень, участі в студентських наукових товариствах тощо.

20. У сфері юридичної науки гарантовано свободу наукових досліджень із дотриманням принципів академічної доброчесності. Наукові розвідки у сфері права мають бути спрямовані на інтеграцію до європейського простору (згідно з «Проектом концепції розвитку юридичної освіти»).

21. Покращити якість наукових робіт через включення до навчальних планів курсів, присвячених написанню наукових досліджень. На сьогодні студенти спілкуються з викладачами здебільшого щодо письмових робіт у режимі індивідуальних консультацій. Без сумніву, індивідуальні консультації мають велике значення, коли йдеться про змістовний виклад теми чи висвітлення проблематики. Відчутний брак знань студентів у сфері академічного письма, уміння структурувати текст відповідно до юридичної логіки (практики), складати план (зміст), наводити обґрунтування, аргументи тощо. Індивідуальні консультації нерідко спрямовані на роз'яснення методики виконання письмової роботи, її загальної мети, правил оформлення покликань, бібліографічного опису тощо. Навчальні програми закладів вищої освіти не пропонують планового й організованого навчання студентів у царині виконання письмових робіт із права, тому студенти сприймають «уміння писати» як талант, а не як навичку, яку можна розвинути в ході навчання, вони не навчаються критично аналізувати юридичні тексти (нормативно-правові матеріали) чи виконувати нормотворчу роботу. На жаль, переобтяження навчальних планів ускладнює організацію таких курсів, особливо роботу в малих групах.

22. Зменшити обсяг навантаження науково-педагогічних працівників, щоб сприяти високій якості керування студентськими письмовими роботами. Кількість студентів, якими керує один викладач, є занадто великою, а обсяг

годин, передбачених для виконання письмової роботи, недостатній. Крім того такі години зараховують до «неаудиторного навантаження», унаслідок чого викладач часто опиняється в незручному становищі, у зв'язку зі структурою навчального навантаження.

Фінансовий рівень.

1. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців за галуззю знань 08 «Право» та спеціальностями 081 «Право» і 082 «Міжнародне право» формується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державного замовлення за поданням Міністерства юстиції України, відповідно до потреб держави й ринку праці. Це відбувається на основі розробленої та затвердженої методики, з огляду на пропозиції представників професійних юридичних спільнот і зацікавлених органів. Державне замовлення на підготовку фахівців за галуззю знань 08 «Право» та спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право» розміщують у закладах вищої освіти, незалежно від форми власності та сфери управління за алгоритмом широкого конкурсу. Державне замовлення на підготовку магістрів бажано надавати закладам вищої освіти державної та комунальної форми власності в обсязі, необхідному для потреб Національної і державних галузевих академій наук України, правоохоронних органів, державних підприємств, організацій та установ. Державна підтримка для підготовки магістрів має бути надана ісім громадянам України, які вперше здобувають цей освітньо-кваліфікаційний рівень у вітчизняних закладах вищої освіти різних форм власності. Умовою надання державної підтримки на здобуття вищої освіти є зарахування до закладу вищої освіти, укладання договору між закладом та особою, яка навчатиметься, подання заяви на її отримання. Розмір державної підтримки затверджують щорічно з урахуванням бюджетних призначень, кількості звернень, що може бути диференційованим за напрямками підготовки й наявністю диплома бакалавра з відзнакою.

2. В умовах посилення конкуренції між закладами вищої освіти за право готувати магістрів варто вдаватися до пріоритетного фінансування як до засобу

покращення якості магістерських програм. Державне фінансування підготовки магістрів поділяють на державне замовлення на підготовку магістрів; державну підтримку підготовки магістрів.

3. Якісна професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу вимагає від закладів вищої освіти технічного оснащення бібліотек, книжкового фонду, належного обладнання навчальних аудиторій і навчальних місць студентів. На жаль, сьогодні лише окремі університети України (різних спеціалізацій) здатні запропонувати гідні робочі місця як студентам, так і викладачам, проте жоден із них не відповідає європейським стандартам.

4. Джерела фінансування складаються з Державного бюджету України; проєктів і програм міжнародної технічної та фінансової допомоги; інших джерел, не заборонених законодавством. Обсяг фінансування, матеріально-технічних і трудових ресурсів затверджують щороку, з урахуванням можливостей джерел фінансування.

5. Забезпечити прозору систему стипендіальних програм та інших форм фінансування навчання з різними варіантами від українських організацій. Стипендії можна поширювати, наприклад, лише на магістерську чи на післядипломну освіту, покривати оплату конкретних предметів або курсів тощо.

Інформаційний рівень.

1. Інформаційна підтримка довідкових інтернет-ресурсів для отримання необхідної та доступної інформації абітурієнтам і магістрам із питань вільного доступу до здобуття освіти, підвищення кваліфікації за окремими курсами дисциплін. Запровадження онлайн-курсів у межах навчального процесу в університетах дасть змогу покращити якість їх викладання. З огляду на сучасний світовий досвід, освітня система України потребує використання широких можливостей медіапедагогіки для підготовки магістрів до життя в інформаційному суспільстві, формування в них уміння користуватися інформацією в будь-якому вигляді, реалізувати комунікацію, усвідомлювати наслідки впливу на людину засобів масової інформації.

2. Упровадження новітніх технологій в освітній процес спроектовано на

поглиблене розуміння навчального матеріалу; формування таких компетенцій², як комунікативні (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі), інформаційні (пошук інформації з різних джерел та можливість її критичного осмислення), самоосвітні (уміння навчатися самостійно). Аргументовано позицію щодо стимулювання здобувача самостійно ухвалювати рішення, окреслювати зміст своєї навчальної діяльності та знаходити засоби її реалізації, оволодівати тією чи тією дисципліною. Окрім того, електронна освіта виконує виховну функцію – сприяє формуванню провідних якостей особистості: активності, самостійності, самовдосконаленню, творчості.

3. Започаткування електронної освіти для магістрів міжнародного арбітражу, що розширить коло цільової аудиторії та сприятиме популяризації цієї сфери професійної діяльності. Електронна освіта є інноваційною формою здобуття освіти, має низку особливостей і забезпечує розвиток творчого та особистісного складників освітнього процесу. Основу освітнього процесу в цих умовах становить цілеспрямована й контрольована інтенсивна самостійна робота здобувача, який може навчатися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, контактувати з викладачем за допомогою різноманітних технічних засобів. Для повноцінного розвитку й упровадження електронної освіти в Україні необхідно брати до уваги такі чинники: формування нормативно-правової бази, наявність кваліфікованих викладачів, навчальні матеріали в електронному вигляді, заклади освіти, які організовують здобуття електронної освіти, створення матеріально-технічної та фінансово-економічної бази, наявність і вільний доступ до мережі Інтернет, популяризація електронної освіти (Клубань, 2019).

Міжнародний рівень.

1. Широке вивчення прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців міжнародного арбітражу для впровадження у вітчизняну освітню практику.

2. Міжнародна співпраця у формі спільних програм, що є особливо важливим для вивчення іноземної мови та формування досвіду міжкультурної

комунікації. Залучення до співпраці європейських країн через організацію магістерської освіти для здобуття кваліфікації «Європейського магістра з міжнародного арбітражу», створення міжнародної мережі навчальних центрів міжнародного арбітражу на території України. Вагому підтримку в цьому можуть надати європейські й американські фонди та фундації, серед яких насамперед варто згадати Програму стипендій ім. Едмунда С. Маскі, Програму академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні, Програму ім. Г. Гамфрі, Програму Британської стипендії «Chevening» тощо.

3. Заохочення міжуніверситетських спільних магістерських програм. Основою для їх реалізації слугують договірні стосунки між навчальними закладами, де мають бути передбачені механізми взаємного визнання дисциплін, кредитів і періодів навчання, а також наявні два керівники магістерської роботи. У разі спільної програми двох вітчизняних університетів з акредитованим за магістерським рівнем напрямом підготовки (спеціальністю) можливим стає отримання спільного диплома двох навчальних закладів державного зразка. При цьому буде використаний ліцензований обсяг цих закладів у співвідношенні 50/50. У разі реалізації спільної програми українським і закордонним університетом можуть видавати дипломи одного або двох із них. Ліцензований обсяг українського закладу вищої освіти використовуватимуть відповідно до кількості виданих дипломів. Дипломи державного зразка видаватимуть лише за умови дотримання всіх вимог законодавства та стандартів вищої освіти щодо підготовки магістрів. Якщо спільна програма не передбачає видання диплома державного зразка України, то її учасники не можуть претендувати на одержання державної підтримки.

Успішна реалізація обґрунтованих науково-методичних рекомендацій щодо вдосконалення професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах України сприятиме цілеспрямованому й неперервному навчанню; уможливлуватиме здобуття якісної освіти, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію в умовах обмежених фінансових ресурсів; слугуватиме для закладів вищої освіти засобом надання освітніх послуг належній кількості

студентів без збільшення витрат; оптимізуватиме освітній процес на денній і заочній формах навчання; підвищуватиме імідж навчального закладу завдяки міжнародному визнанню кваліфікації випускників.

Висновки до п'ятого розділу

У розділі представлено особливості магістерської підготовки юристів у ЗВО України та з'ясовано освітньо-ресурсний потенціал для запровадження професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; виконано порівняльно-педагогічний аналіз підготовки, на підставі якого обґрунтовано можливості творчого використання прогресивних ідей британського досвіду для розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Попри галузевий освітній стандарт за спеціальністю 081 «Право» для магістерського рівня, автономність закладу вищої освіти дає змогу керівництву самостійно наповнювати зміст вітчизняної професійної юридичної освіти, тобто відкривати запотребовані спеціалізації та вводити нові дисципліни до навчального плану. Університетське середовище володіє достатніми ресурсами для поступу в напрямі вдосконалення юридичної освіти, якісної професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні. З огляду на це, рекомендовано закладам вищої юридичної освіти: 1) орієнтуватися на британське законодавство та практику; 2) удосконалювати співвідношення між обсягом загально-гуманітарної і професійно орієнтованої підготовки, співвідношення обсягу теоретичних та практично-орієнтованих дисциплін; 3) забезпечувати належний баланс між дисциплінами кримінально-правового, цивільно-правового, адміністративно-правового, міжнародно-правового циклів; 4) дбати про практичну спрямованість навчання через збільшення в структурі викладання питомої ваги практичних завдань із розв'язання різноманітних ситуацій; 5) сприяти засвоєнню навчальної дисципліни «Міжнародний арбітраж», розробити типові навчальні програми дисциплін «Міжнародний

арбітраж» і «Міжнародний комерційний арбітраж», з огляду на сучасні підходи до витлумачення предмета міжнародного права; 6) сформувати робочу групу з фахівців кафедр міжнародного права для підготовки типової програми з міжнародного арбітражу та міжнародного комерційного арбітражу; 7) передбачити викладання в більшому обсязі теоретичних засад і практичних аспектів міжнародного арбітражу з позицій особистісно орієнтованого підходу, а саме юридичних основ, тобто укладання арбітражних застережень, виконання арбітражних угод, підготовки й подання справ до арбітражних судів, зокрема арбітражних процедур (перевірка свідків, експертів, доказів), визнання, виконання й відкладення арбітражних рішень, ознайомлення з діяльністю основних міжнародних арбітражних інстанцій і чинними нормативними документами, вивчення арбітражних рішень, а також виявлення зв'язку між міжнародним арбітражем та національними судами; аналізу «Нью-Йоркської конвенції про визнання й виконання іноземних арбітражних рішень та інших двосторонніх договорів і конвенцій», що стосуються міжнародного арбітражу; 8) на основі типових програм розробити базові підручники з міжнародного арбітражу й міжнародного комерційного арбітражу; 9) запровадити систему поширення знань серед населення про міжнародний арбітраж; 10) планувати вивчення міжнародного арбітражу студентами обов'язково після опанування курсів цивільного права й цивільного процесу; 11) викладати міжгалузеві дисципліни («Міжнародне приватне право», «Юридична іноземна мова», «Риторика», «Управління конфліктами» тощо); 12) покращувати професійний рівень викладацького корпусу українських юридичних закладів вищої освіти; 13) сприяти розвитку науково-дослідницької компетентності майбутніх арбітрів; 14) зосереджувати посутню увагу на мовній підготовці майбутніх фахівців; 15) покращувати процедуру оцінювання якості знань студентів.

Матеріали розділу представлено в публікаціях автора: (Нагорна, 2009, 2016b, 2017n, 2018a, 2018c, 2018e, 2019d, 2020a).

У дисертації проаналізовано професійну підготовку магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії, схарактеризовано її теоретичне й практичне значення, запропоновано розв'язання наукового завдання, розроблено науково-методичні рекомендації щодо імплементації й використання ідей британського досвіду в юридичних закладах вищої освіти України. Результати виконаного дослідження послугували підставою для формулювання низки висновків.

1. На основі бібліографічного аналізу проблеми професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу вітчизняні й зарубіжні дослідження систематизовано за такими напрямками: характеристика філософських концепцій і теорій, що становить підґрунтя для вдосконалення системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу; реалізація фундаментальних наукових підходів у процесі професійної підготовки міжнародного арбітра; ретроспективний аналіз міжнародного арбітражу; особливості професійної діяльності міжнародного арбітра; зарубіжний досвід підготовки міжнародного арбітра. Аналіз наукових розвідок засвідчує, що вони являють собою певне узагальнення міждисциплінарних студій із підготовки майбутніх юристів (у тому числі з міжнародного арбітражу) та окреслюють інноваційне прогностичне бачення щодо розв'язання проблем юридичної освіти в Україні на основі зарубіжних прогресивних ідей і тенденцій. Витлумачено сутність ключових понять: «юридична наука», «юридична освіта», «міжнародний арбітр», «міжнародний арбітраж», «професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу», «магістерська підготовка», «юридична школа». Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу є неперервним, системним освітнім процесом, спрямованим на забезпечення якісних змін у навчально-науково-професійній діяльності майбутнього юриста міжнародного арбітражу, здатного оперативно реагувати на виклики професії й трансформувати отримані знання в зміст професійної діяльності.

2. У руслі генези професії міжнародного арбітра виокремлено чотири основні етапи: *зародження* професії (кінець XIX століття – 70-ті – 80-ті роки XX століття); *утвердження* (80-ті – 90-ті роки XX століття – початок XXI століття); *усвідомлення* (початок XXI століття – до 2010 року); *«партиципації»* (із 2010 року – донині), що відображають тенденції розвитку філософії права та арбітражної практики. Сучасний етап, який вирізняється економічним аналізом права, фактично акумулює три попередні етапи, оскільки професію міжнародного арбітра все ще вважають елітарним фахом. Послуги міжнародних арбітрів поступово перетворюються на товар, розділений на окремі продуктові категорії, що купують клієнти в тих постачальників, які забезпечують їхню найменшу вартість.

3. На підставі виявлених особливостей професійної діяльності міжнародного арбітра, підсумовано, що міжнародний арбітр повинен володіти ґрунтовними теоретичними знаннями з юриспруденції, пов'язаними з арбітражною практикою, компетентно виконувати професійні завдання на практиці, управляти процесом взаємодії з учасниками арбітражного процесу, астосовувати сучасні ІТ-технології, ухвалювати ефективні управлінські рішення. Схарактеризовано соціально-професійний профіль фахівця з міжнародного арбітражу (*професійні якості*: уміння спілкуватися з колегами й клієнтами, здатність регулювати свою поведінку, спроможність ухвалювати рішення, готовність розв'язувати проблеми, прагнення до успіху, прогностичний тип мислення; *особистісні якості*: незалежність, неупередженість, критичність, дипломатичність, професійна активність, гнучкість, енергійність, упевненість в ухвалених рішеннях, бажання й готовність працювати та самовдосконалюватися, тактовність, коректність, контактність; *інтелектуальні якості*: інтелектуальна готовність до навчання й саморозвитку, культурна обізнаність, професійна зрілість, глибока теоретична підготовка в галузі арбітражу).

4. Світовий досвід реформування юридичної освіти (Швеція, Швейцарія та США) унаочнює системні зміни, зумовлені бажанням вибудувати високоякісну систему юридичної освіти та прагненням досягти конкурентоспроможності на

світовому ринку інтелектуальних ресурсів. Виявлено, що країни творчо використовують можливості міжнародного освітнього простору для забезпечення якості професійної підготовки міжнародних арбітрів, що стає міцною й надійною платформою для побудови успішної кар'єри в цій галузі. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в європейському та американському досвіді має подібні особливості: доступність; професійність; гнучкість; дотримання принципів фундаменталізації, оптимальності й достатності, системності та послідовності навчання; міжкультурний підхід до навчання; порівняльний підхід до навчання (загальне право vs континентальне право); проблемно-орієнтований підхід заради інтенсивної підготовки майбутніх фахівців; максимальна взаємодія студентів із викладачами, ментором, однокурсниками; застосування прогресивних форм і методів навчання; практична спрямованість навчання з можливістю проходження навчання в реальних умовах; міжнародна взаємодія через організацію навчальних візитів, міжнародних конференцій, симпозіумів, зустрічей для стимулювання академічної мобільності; розвиток науково-дослідницьких навичок майбутніх арбітражних юристів. Відмінності між країнами полягають у спрямованості магістерських програм. Зокрема, Швеція орієнтована на вузькоспеціалізовані програми; Швейцарія надає перевагу більш загальним програмам; США керується пріоритетами окремих штатів. На відміну від шведських і швейцарських університетів, юридичні школи університетів США вирізняються прагматичністю й комерціалізацією.

5. На формування сучасної системи юридичної освіти Великої Британії суттєво вплинули філософські концепції й педагогічні ідеї. Особливої значущості набули основні ідеї філософії позитивізму, утилітаризму, ліберального консерватизму, технократизму, філософії управління, економічного аналізу права. До XIX століття у Великій Британії функціювали дві паралельні системи юридичної підготовки: *академічна*, що базована на вивченні римського й канонічного права в широкому значенні, та *вузькоспеціалізована практична* підготовка в іннах, яка ґрунтована на

загальному праві. Академічна (університетська) підготовка майбутніх юристів відтворювала утилітаристське бачення системи вищої юридичної освіти Великої Британії; в основі вузькоспеціалізованої практичної підготовки перебувала позитивістська концепція. Зміни філософських концепцій у юридичній освіті відображено в професійній підготовці міжнародних арбітрів, для якої характерне ефективне поєднання теоретичного та практичного складників. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу здійснюється на засадах професіоналізації вищої юридичної освіти, аналізу європейської та світової моделей підготовки юристів, розвитку активної співпраці з міжнародними стейкхолдерами.

6. Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії організована за принципами оптимальності й достатності, мобільності, інтерактивності, проблемності, професійної спрямованості, фундаменталізації, зв'язку теорії з практикою, системності, послідовності. Навчальний процес організований за такими формами, як аудиторні навчальні заняття, самостійна робота, практична та науково-дослідницька підготовка. Зміст магістерських програм із міжнародного арбітражу відтворює напрями підготовки, спеціалізації й особисті професійні інтереси учасників освітнього процесу, демонструючи індивідуальний підхід до теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців. Ефективність професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу суттєвою мірою залежить від вибору й реалізації методів і технологій навчання, які сприяють не лише розкриттю інтелектуального потенціалу індивіда, опануванню ним професійних знань, умінь і навичок, але й набуттю досвіду соціальної взаємодії та готовності до професійної діяльності. Широкого застосування набули такі форми практики, як навчальні візити, промоакції, «виробниче» навчання, навчальний судовий процес, робота в юридичних клініках, учнівство. Науково-дослідницька підготовка магістрів міжнародного арбітражу – обов'язковий компонент магістерських програм в університетах Великої Британії. Для перевірки сформованості професійної компетентності застосовують різні види оцінювання: тести, реферати, доповіді, презентації,

тематичні дослідження, навчальні судові справи, різні типи іспитів, курсові роботи, дисертацію. Результатом підвищення кваліфікації магістрів міжнародного арбітражу є зростання їхнього професіоналізму, зменшення опору інноваціям, актуалізація професійно-психологічного потенціалу, формування професійної рефлексії, професійне виховання і культура.

7. На підставі порівняльно-педагогічного аналізу констатовано, що якість вищої юридичної освіти в Україні лише частково корелює з сучасними потребами глобалізованого правового суспільства. Українська спільнота потребує висококваліфікованих, компетентних фахівців у галузі міжнародного арбітражу, проте цей запит повною мірою не задоволений системою юридичної освіти в Україні, а професія міжнародного арбітра не визнана як соціально важлива. Провідні вітчизняні університети, державні установи й організації, юридичні фірми роблять спроби залучати фахівців до арбітражу, популяризувати науково-практичну діяльність через організацію лекцій, коротких навчальних курсів, семінарів, вебінарів, круглих столів, конференцій. Адміністрація юридичних факультетів потужних українських університетів уводить до навчальних планів дисципліни, пов'язані з вивченням альтернативних способів вирішення спорів загалом та з арбітражем зокрема. Однак такі кроки мають фрагментарний характер, відсутня система професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у сфері юридичної освіти України. Використання прогресивних ідей британського досвіду вможливить прогностичний розвиток системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в Україні.

Обґрунтовано науково-методичні рекомендації щодо розвитку системи професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в умовах університетської освіти України на таких рівнях: *державному* (інтеграція юридичної освіти до європейського освітнього простору, залучення стейкхолдерів до покращення освітніх програм, зміна механізму соціального замовлення на підготовку фахівців міжнародного арбітражу, підвищення ефективності механізму взаємодії трьох основних складників інноваційної економіки – «науки – освіти – бізнесу»), удосконалення загальних професійних

стандартів, введення професії міжнародного арбітра до переліку спеціальностей у «Державному класифікаторі професій» тощо), *організаційно-педагогічному* (трансформація змісту підготовки на основі вимог науки, суспільства й ринку праці; упровадження інноваційних форм, методів і технологій навчання; розширення можливостей для академічної мобільності викладачів та студентів, функціонування системи контролю за забезпеченням якості освіти, затвердження доцільного співвідношення змістового й практично-діяльнісного компонентів; спрямування навчально-виховного процесу на формування готовності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності та розвиток особистісних якостей; дотримання наступності в змісті підготовки міжнародних арбітрів, реалізація міждисциплінарного підходу до розроблення освітньо-професійних програм підготовки магістрів, ліквідація розриву між змістом юридичної освіти й досягненнями науки та практики міжнародного арбітражу, підвищена вимогливість до формування науково-дослідницької компетентності; поєднання навчального процесу та підготовки до конкурсів з арбітражу тощо), *фінансовому* (окреслення обсягу державного замовлення на підготовку міжнародних арбітрів, запровадження прозорої системи стипендіальних програм та інших форм фінансування навчання з різними варіантами від українських організацій), *інформаційному* (поширення інформації про міжнародний арбітраж як сфери професійної діяльності, введення електронної освіти для магістрів міжнародного арбітражу), *міжнародному* (міжнародна співпраця у формі спільних програм, заохочення міжуніверситетських спільних магістерських програм).

8. На основі результатів аналізу й узагальнення теоретичних і практичних засад професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії розроблено та впроваджено навчально-методичне забезпечення, а саме: навчально-методичний посібник «English for Lawyers»; англо-український глосарій із міжнародного арбітражу «English-Ukrainian International Arbitration Glossary», що слугує допоміжним довідником для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право»; робочі програми й навчально-методичні матеріали з дисциплін «Ділова іноземна мова»

для магістрів за спеціалізацією «Міжнародно-економічне право та альтернативні способи вирішення спорів», «Юридична іноземна мова» для магістрів за спеціальностями 081 «Право» і 293 «Міжнародне право».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблематики, пов'язаної з професійною підготовкою магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії. Перспективні напрями подальших педагогічних розвідок спрямовані на поглиблене розроблення й реалізацію міждисциплінарних програм, професійну підготовку магістрів, докторів філософії в галузі юриспруденції в університетах Великої Британії та США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

3
6
3

1. Аверинцев, С. С., Араб-Оглы, Э. А., Ильичев, Л. Ф., и др. (Ред). (1989). *Философский энциклопедический словарь* (2-е изд.). Москва: Советская энциклопедия.
2. Авксентьев, М. Ю. (2014). Підходи до планування потреб у спеціалістах з професійною освітою. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 8, 169–172.
3. Авшенюк, Н. М. (2015). *Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині XX – на початку XXI ст.*: моногр. Київ: Інститут обдарованої дитини.
4. Андерссон, Ф., Исаксон, Т., Юханссон, М., Нильссон, У. (2014). *Арбитраж в Швеции*. Дж. Херре (ред.); Д. Васильевой, Ю. Загонек, М. Петрика, А. Ульи (пер. с англ.); Н. Петрик (отв. ред. пер.). Москва: Статут.
5. Андрощук, А. Г. (2006). *Професійна підготовка юристів у Німеччині*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). АПН України, Ін-т вищ. освіти, Київ.
6. Андрусь, О. (2011). Сучасні аспекти професійної підготовки студентів у технічних університетах: професійна підготовка в контексті євроінтеграції. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 4 (2), 283–294.
7. Антонюк, Л. Л., Василькова, Н. В., Ільницький, Д. О., Кулага, І. В., Турчанінова, В. Є. (Ред). (2016). *Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід*. Київ: КНЕУ.
8. Арделян, О. В. (2002). *Дидактичні умови формування загальнопізнавальних умінь і навичок у молодших школярів (на матеріалі вивчення англійської мови)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Криворізький державний педагог. ун-т. Кривий Ріг.
9. Арзамасцев, Г. (2012). Новые книги: «Есть ли у юристов будущее? Как изменится характер юридических услуг». Взято с https://www.vedomosti.ru/management/articles/2012/07/25/novye_knigi (дата обращения: 19.04.2020).

10. Астерс. Взято
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81> (дата звернення: 9.02.2020).
11. Афонін, В., та Синиця, В. (2004). Теорія і практика професійної підготовки студентів інститутів фізичної культури (ІФК) як педагогічна проблема. *Молода спортивна наука України* (Т. 4, с. 7–10). Львів: «НФВ Українські технології».
12. Баканова, А. А., и Мохряков, О.В. (2010). Психологические особенности профессиональной деятельности судей арбитражного суда. *Психологическая наука и образование*, 1. 1–13. Взято с http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2010_1_1549.pdf (дата обращения: 19.01.2020).
13. Балаєва, К. С. (2013). Професіографічний підхід до організації професійної підготовки педагогів дошкільного профілю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 21, 8–11. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2013_21_4 (дата обращения: 22.01.2020).
14. Балашов, М. М., і Лукьянова, М. И. (1999). *Личностно ориентированный подход к образованию: обоснование и сущность*. Ульяновск: ИПК ПРО.
15. Безсмолий, Є. Б. (2001). Формування педагогічної культури юристів у процесі підготовки майбутніх магістрів з правознавства. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2, Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_4 (дата звернення: 19.01.2020).
16. Белов, А. П. (2000). Международный коммерческий арбитраж на пороге нового тысячелетия. *Право и экономика*, 10, 53–61.
17. Берека, В. Є. (2008). *Теоретичні і методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти*. (Дис. д-ра пед. наук). Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ.
18. Бех, В. П., та Малик І. В. (2009). *Технократизм у дискурсі проблем вищої школи*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

19. Бех, Ю. В. (2012). *Філософія управління соціальними системами*: моногр. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
20. Бирюков, П. Н. (1999). *Международное право: учебн. пособ. (2-е изд.)*. Москва: Юристъ.
21. Бігун, В. С. (2005). *Юридична наука і професорсько-викладацький склад юридичних навчальних закладів ФРН та України: порівняльний аналіз принципів підходів*. *Часопис Київського університету права*, 3. 176–183.
22. Бігун, В. С. (2006). *Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі*. Київ: Видавнича організація «Юстініан».
23. Бідюк, Н. М. (2009). *Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика*: моногр. Н. Г. Ничкало (ред.). Хмельницький: ХмЦНТЕУ.
24. Бідюк, Н. М. (2009). *Теорія і практика професійного навчання безробітних у США*. (Дис. д-ра пед. наук). АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ.
25. Бідюк, Н. М., і Балацька, Л. М. (2000). *Освіта у Великій Британії*: навч. посіб. Хмельницький: [б.в.].
26. Білодід, І. К. (Ред). (1975). *Словник української мови: в 11 т. (Т. 6, с . 800)*. Київ: Наукова думка.
27. Білодід, І. К. (Ред). (1973). *Словник української мови: в 11 т. (Т. 4, с . 275)*. Київ: Наукова думка.
28. Білоусов, Ю. В., Конащук, В. М., Коссак, В. М., та ін. (2015). *Міжнародний комерційний арбітра*. У. Гелльманн, В. М. Коссак (Ред.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.
29. Бондар, В. (2005). *Дидактика*. Київ: Либідь.
30. Бондарев, И. М. (2004). *Система международных судебных учреждений: учеб. пособ.* Москва: ЮРКНИГА.
31. Бондаревская, Е. В. (2000). *Теория и практика личностноориентированного образования*. Ростов н/Д.: Перемена.
32. Бостан С. К., Бостан Л. М. (2010). *Гуманістичні основи сучасного юридичного освітнього простору*. *Вісник Запорізького національного*

33. Брандibuра, І. Ю. (2018). *Професійна підготовка фахівців з політології: досвід Англії та Уельсу*. Львів: ВД «Панорама».
34. Брокгауз, Ф.А., и Ефрон, И. А. (1890–1907). *Энциклопедический словарь*. Взято из https://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/447/Jura (дата обращения: 25.01.2020).
35. Булгакова, Д. А. (2006). *Теория государства и права*. Алматы: Юридическая литература.
36. Вахштайн, В. (2006). Две модели образовательных систем: континентальная и атлантическая. *Прогнозис*, 6, 321–352.
37. Винокурова, Л. (2013). Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 3 (97), 28–34.
38. Вихрущ, В. О. (2015). Учбова діяльність студентів в умовах розвивального освітнього професійного середовища. *Якість університетської освіти: актуальні питання теорії та практики* (с. 5–68). Тернопіль: Вид-во ТНЕУ.
39. Вишпольська, В. Ф. (2012). *Формування базових компетентностей майбутніх економістів-міжнародників у професійній підготовці*. (Дис. канд. пед. наук). Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012.
40. Вітвицька, С. С. (2004). *Теоретичні засади підготовки магістрів в умовах ступеневої педагогічної освіти*. Житомир. Взято з <http://eprints.zu.edu.ua/351/1/04vssspo.pdf> (дата звернення: 19.01.2020).
41. Вітвицька, С. С. (2011). *Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти*. (Дис. д-ра пед. наук). Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир.
42. Высшее образование в Швеции. *Федеральный образовательный портал*. Взято с <http://ecsocman.hse.ru/univman/msg/144915.html> (дата обращения: 18.01.2020).

43. Галус, О. М. (2015). Акмеологічні аспекти мотивації майбутніх педагогів до навчання у виші: управлінський підхід. *Проблеми освіти*, 84, 89–93.
44. Галус, О. М., та Шапошнікова, Л. М. (2006). *Порівняльна педагогіка*. Київ: Вища школа.
45. Гарапко, В. І. (2014). *Інформаційні технології в системі підготовки вчителів початкової школи у Великій Британії*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький.
46. Головань, М. С. (2008). Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, 3, 23–30.
47. Горбунова, Т. І. (2011). Динаміка рівня психологічної готовності студентів юристів до адвокатської діяльності. *Юридична психологія та педагогіка*, № 2 (10), 53–58.
48. Гринчак, І. В. (2019). *Міжнародний третейський суд як засіб врегулювання міжнародних спорів*. (Дис. канд. юр. наук). Київ.
49. Гузій, Н. В. (2007). *Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.
50. Гусарєв, С. Д. (2007). *Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти*. (Автореф. дис. д-ра юр. наук). Київ.
51. Даневич, О. В. (Ред.).(2004). *Вища освіта у США: специфіка та процес вступу: довідкове видання для студентів і дослідників*. Київ: ВД «КМ Академія».
52. Даниленко, Л. І. (2004). *Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах*. Дис. д-ра пед. наук). Київ.
53. Демидович, О. М. (2011). *Професійна підготовка фахівців з медіації в університетах Іспанії*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
54. Денисенко, М. П., Бреус, С. В. (2013). Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Вчені записки університету «КРОК»*, 33, 17–24.
55. Джуринский, А. Н. (2014). *Сравнительная педагогика*. Москва: Изд-во Юрайт.

56. Журавський В. (2004). Юридична освіта в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Право України*, 11, 3–6.
57. Заключний акт Наради безпеки й співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. Взято з http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055/print (дата звернення: 21.01.2020).
58. Закон і Бізнес. (2013). Взято з <https://zib.com.ua/ua/16333-studentiv-zaproshuyut-na-intensivni-kursi-z-arbitrazhu.html> (дата звернення: 10.02.2020).
59. Заредінова, Е. Р., Зіядінова, Р. І. (2013). Поняття «компетенція» і «компетентність» у контексті компетентнісного підходу в освіті. *Педагогічний дискурс*, 14, 181–185.
60. Захаров, В. В. (2014). Современные модели юридического образования: традиции и новации. *Актуальные проблемы российского права*, 10 (47), 2130–2141.
61. Захаров, В. В., Ильина, Т. И. (2014). Юридическое образование в Великобритании: традиции и перспективы. Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-v-velikobritanii-traditsii-i-perspektivy-razvitiya/viewer> (дата обращения: 20.04.2020).
62. Захарченко, В. М., Калашнікова, С. А., Луговий, В. І. та ін. (2014). *Національний освітній глосарій: вища освіта*. В. Г. Кремень (Ред.). (2-е вид., перероб. і доп.). Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди».
63. Захватаев, В. Н. (2017). *Арбитражно-правовые системы стран мира* (Т. 1). Киев: Алерта.
64. Зозуля, О. О. (2008). *Міжнародний змішаний арбітраж: досвід та національна практика*. (Автореф. дис. канд. юр. наук). Київ.
65. Зязюн, І. А. (2000). *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ: Віпол.
66. Зязюн, І. А. (2005). Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи* (с. 10–18). Київ: РВВ ГДПУ.

67. Инновации в юридическом бизнесе (б.д.). Взято с <http://www.anglolex.org/Life/Legaltech.html> (дата обращения: 21.01.2020).
68. История развития арбитража в международной торговле. (б.д.). Взято с <http://mosmediator.narod.ru/index/0-964> (дата обращения: 18.01.2020).
69. Казаченок, С. Ю. (2015). *Соглашение об арбитраже в системе частноправового обеспечения внешнеэкономических сделок: методология формирования и практика применения*. (Дис. д-ра юр. наук). Волгоград.
70. Калаур, С. М. (2011). Акмеологічні аспекти формування особистісної зрілості студентів у процесі навчання у ВНЗ. *Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика*: зб. наук. пр. І Всеукраїнського науково-методичного семінару. (с. 49–52). Хмельницький: Поліграфіст-2.
71. Калашнікова, С. (2012). Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири. *Вища освіта України*, 2, 80–84.
72. Кананыкина, Е. С. (2013). Система американского высшего образования издания. «*NB: Административное право и практика администрирования*», 9, 53–78.
73. Карабельников, Б. Р. (2013). *Международный коммерческий арбитраж*. (2-е изд.). Москва: Московская высшая школа социальных и экономических наук.
74. Карапетов, А. Г. (2016). *Экономический анализ права*. Москва: Статут.
75. Карпенко, А. В., Юртаев, Д. М. (2015). Вища освіта України: проблеми та перспективи. *Держава та регіони*, 6, 96–101.
76. Карьерные перспективы с дипломом юриста. Университеты Великобритании по специальности право. (б.д.). Взято с <https://unimind.com.ua/homepage/blog1/karernye-perspektivy-s-diplomom-yurista-universitety-velikobritanii-po-spetsialnosti-pravo> (дата обращения: 20.04.2020).
77. Кацапова, И. А. (2002). *Философия права П. И. Новгородцева*. Взято с <https://iphras.ru/page49281325.htm> (дата обращения: 20.04.2020).
78. Кісіль, М. В. (2005). Система зовнішньої оцінки якості вищої освіти в

79. Кліх, Л. В. (2011). Становлення магістратури в системі вищої освіти України. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України* (Ч. 3: Педагогіка. Психологія. Філософія.), 159. 72–80.
80. Клубань, М. В. (2019). *Адміністративно-правові засади впровадження електронної освіти в Україні*. (Дис. канд. юрид. наук). Харків.
81. Кодлюк, Я. П. (2003). Дидактика шкільного підручника. *Рідна школа*, 1, 12–14.
82. Козак, Л. В. (2011). Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи. *Компетентнісний підхід у сучасній університетській освіті* (с. 94–101). Рівне: НУВГР.
83. Козич, І. В. (2008). Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ.
84. Комаров, А. С. (2019). Значение образования в сфере АРС для эффективного развития в России институтов саморегулирования гражданского общества и повышения правовой культуры делового сообщества. Взято с <https://law.wikireading.ru/51576> (дата обращения: 18.01.2020).
85. Комаров, В. В. (1995). *Международный коммерческий арбитраж*: моногр. Харків: Основа.
86. Конкурс: Ліга – переможцям. Взято з <http://jurist.ua/?article/654> (дата звернення: 22.01.2020).
87. Концепція розвитку юридичної освіти. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 22.01.2020).
88. Короткий, Т. Р., Сажієнко, Н. В. (2012). *Довідник захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11. «Міжнародне право» в Україні*. Одеса: Фенікс.
89. Косов, А. М., Федоров, А. А., Житницький, М. И. (1982). *Психолого-педагогические основы системы управления качеством обучения и*

формирования профпригодности. Ленинград: ВВМУ.

90. Котикова, О. М. (2010). *Практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів*: моногр. Київ: КНЕУ.
91. Красіловська, З. В. (2017). *Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект*. (Дис. канд. наук з держ. упр.). Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. Одеса.
92. Кремень, В. Г. (Ред.). (2004). *Вища освіта України і Болонський процес*. Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан».
93. Кудерміна, О. І. (2014). *Психологія суб'єкта правоохоронної діяльності: акмеологічний вимір*. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Київ.
94. Кузьміна, Н. В. (2002). *Предмет акмеології*. Санкт-Петербург: Политехника.
95. Кузьмінський, А. І. (2002). *Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика*: моногр. Черкаси: Видавничий відділ ЧДУ.
96. Кучук, А. М. (2020). Пролегомени правничої науки та освіти: необхідність зміни парадигми. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (с. 16 – 18). Чернігів: Академія ДПТС.
97. Лашихіна, В. П. (2006). Університетська освіта у ХХІ столітті: реалії і проблеми (теоретичний аналіз). *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* (вип. 31, с. 198–203). Київ: КНЛУ – НМАУ.
98. Ле Гофф, Ж. (2003). *Интеллектуалы в средние века*. Взято с http://yanko.lib.ru/books/temp/goff-intellectuala_v_sred_veka.pdf (дата обращения: 20.04.2020).
99. Локшина, О. І. (2015). Порівняльна педагогіка в Україні у вимірі розвитку світової компаративістики. *Український педагогічний журнал*, 1, 36–46.
100. Лопушняк, Г. С., Рибчанська Х. В. (2018). *Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку*: моногр. Львів: «Ліга Прес».
101. Луговий, В. І., Таланова, Ж. В. (2010). *Чинники та умови*

забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 94–96, 98–103.

102. Лушников, А. М. (2015). *История и методология юридической науки*. Ярославль: ЯрГУ.

103. Люлька, В. С. (2015). Розвиток сучасних концепцій професійної підготовки магістрів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 130, 51–54.

104. Магистратура в Швеции: особенности, поступление, стоимость обучения. Взято с <http://blog.mbaconsult.ru/blog/education/magistratura-v-shvetsii-osobennosti-postuplenie-stoimost-obucheniya/> (дата обращения: 18.01.2020).

105. Макаева, В. В., Петренко, П. Н., Петрова В. В. (Ред.). (1972).

Вопросы истории педагогики и школы. Пятигорск.

106. Малхазов, О. Р. (2010). *Психологія праці*. Київ: Центр учбової літератури.

107. Мамон, З. В. (2011). *Співвідношення міжнародного публічного і міжнародного комерційного арбітражів*. (Автореф. дис. канд. юрид. наук). Київ.

108. Мачинська, Н. І. (2011). Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців в умовах магистратури. *Компетентнісний підхід у сучасній університетській освіті* (с. 72–78). Рівне: НУВГП.

109. Методи навчання та їх класифікація. Взято з <https://osvita.ua/school/method/780/> (дата звернення: 12.02.2020).

110. Михайленко, О. В. (2011). Порівняльний аналіз професійної підготовки фахівців-юристів в Україні, Німеччині та США. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 1, 183–188.

111. Михайличенко, М. (2007). *Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Кіровоград.

112. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. Взято з <http://arb.ucci.org.ua/icac/ua/history.html> (дата звернення: 18.01.2020).

113. Мосьпан, Н. В. (2013). Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 4, 145–153.
114. Мукан, Н. В. (2011). *Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл Великої Британії, Канади, США*: моногр. Львів: Вид-во Львівської політехніки.
115. Мукан, Н. В., Істоміна, К. Ю. (2016). Методологія дослідження професійної підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин в університетах Канади. *Молодий вчений*, 12, 468–472.
116. Нагнибеда, В. И. (2013). Об отечественном юридическом образовании, изучении альтернативных форм разрешения спорови их связи со зрелостью общества. *Альтернативное разрешение споров*, 2, 19–27.
117. Нагорна, О. О., Арзянцева, Н. І., Гайдамащук, Л. В., Гуменчук, О. Є., Кічігіним, В. О., Молотаєм, С. М., Петрушко А. А. (2011). *English for Lawyers*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.
118. Нагорна, О. О. (2015а). Деякі аспекти організації професійної підготовки магістрів міжнародного комерційного арбітражу в університетах Великої Британії. *Педагогічний дискурс*, 19, 137–140.
119. Нагорна, О. О. (2015b). Затребуваність майбутніх юристів-фахівців з міжнародного комерційного арбітражу в умовах сьогодення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*, 767, 122–126.
120. Нагорна, О. О. (2016а). Організація магістерської програми «Вирішення міжнародних спорів» (MIDS) в Женевському Університеті. *Вісник Черкаського університету*, 9, 6–9.
121. Нагорна, О. О. (2016b). Особливості викладання англійської мови майбутнім фахівцям у сфері міжнародного арбітражу в аспекті міжкультурної комунікації. *Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 352–355). Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М. І.
122. Нагорна, О. О. (2016с). Професійна підготовка магістрів за програмою «Міжнародні судові процеси і арбітраж» у Цюрихському університеті.

123. Нагорна, О. О. (2016d). Особливості організації професійної підготовки за магістерською програмою «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 12 (8), 24–28.
124. Нагорна, О. О. (2016e). Укладення арбітражної угоди як невід’ємна складова діяльності майбутніх арбітрів. *Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті: матеріали Міжнар. наук. конф. УАКЛіП* (с. 87–88). Черкаси: Видавець ФОП Гордієнко Є. І.
125. Нагорна, О. О. (2017a). «Виробниче» навчання як передумова ефективної професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів: досвід США. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 191–192). Хмельницький: ХНУ.
126. Нагорна, О. О. (2017b). Digital Competence as a Precondition for Effective Education and Training Practices of Master Degree Students in International Arbitration. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 52–53). Суми: ФЛП Цёма С.П.
127. Нагорна, О. О. (2017c). Академічне письмо як складова професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів-міжнародників. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ВНЗ: матеріали IX Міжнарод. наук.-метод. конф.* (с. 123–124). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
128. Нагорна, О. О. (2017d). Велика Британія як світовий центр міжнародного арбітражу. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: тези X Всеукр. наук.-практ. конф.* (с. 338–340). Хмельницький: НАДПСУ.
129. Нагорна, О. О. (2017e). Досвід юридичної школи Університету Маямі щодо організації магістерської програми з міжнародного арбітражу. *Університетські наукові записки*, 3 (63), 379–386.

130. Нагорна, О. О. (2017f). Кадровий потенціал як основа успішного функціонування магістерських програм з міжнародного арбітражу. *Психологія та педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 67–68). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».
131. Нагорна, О. О. (2017g). Магістерська програма за спеціалізацією «Міжнародний комерційний арбітраж» в юридичній школі університету Вашингтон. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали VI Міжнар. наук.-метод. семінару* (с. 157–158). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.
132. Нагорна, О. О. (2017h). Організація магістерської програми «Міжнародний комерційний арбітраж» в Стокгольмському університеті. *Фізико-математична освіта*, 1 (11), 80–84.
133. Нагорна, О. О. (2017i). Особливості магістерської програми «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» в юридичній школі університету Техас. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 56–57). Київ: Педагогічна думка.
134. Нагорна, О. О. (2017j). Поняття «міжнародний арбітраж» в контексті професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів. *Освітній простір України*, 9, 107–112.
135. Нагорна, О. О. (2017k). Поступ професійної освіти та підготовки міжнародних арбітрів у розрізі історичного розвитку міжнародного арбітражу: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (41), 179–182.
136. Нагорна, О. О. (2017l). Професійна підготовка магістрів за спеціальністю «Будівельне право та арбітраж» в Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона. *Вісник Черкаського університету*, 15. 67–71.
137. Нагорна, О. О. (2017m). Розвиток науково-дослідницьких навичок як складова частина професійної підготовки магістрів – майбутніх міжнародних

арбітрів. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (с. 40–41). Дніпро: СПД «Охотнік».

138. Нагорна, О. О. (2017n). Розвиток професійної освіти міжнародних арбітрів як показник правової культури українського суспільства. *Лабіринти реальності*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 120–122.). Монреаль: СРМ«ASF».

139. Нагорна, О. О. (2017o). Сучасний стан професійної підготовки магістрів за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів» в університеті Лідса Беккетта. *Педагогічний дискурс*, 23, 96–102.

140. Нагорна, О.О. (2017p). Організація магістерської програми «Міжнародний інвестиційний арбітраж» в Уппсальському університеті. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: тези доп.V Всеукр. наук.-практ. конф. (С. 108–109). Хмельницький: ХНУ.

141. Нагорна, О. О. (2018a). «Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу»: необхідність створення та перспективи використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародного арбітражу в умовах магістратури. *Сучасні наукові інновації*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 12–13). Київ: МЦНД.

142. Нагорна, О. О. (2018b). Dissertation as an Assessment Method at Master Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VII Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 15–16). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

143. Нагорна, О. О. (2018c). *English-Ukrainian International Arbitration Glossary*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.

145. Нагорна, О. О. (2018e). Tempus проект як важіль розвитку

магістерської програми з економічного права та альтернативного вирішення спорів (арбітражу) в університетах України. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 176–178). Київ–Дрогобич: ТЗОВ «Трек-ЛТД».

146. Нагорна, О. О. (2018f). Загальна характеристика магістерської програми за спеціалізаціями «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» та «Вирішення спорів» у школі права Лондонського університету Сіті. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (43), 187–192.

147. Нагорна, О. О. (2018g). Можливість здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» в школі права університету Вестмінстера. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 24–25.). Суми: ФЛП Цёма С. П.

148. Нагорна, О. О. (2018h). Організаційно-педагогічні основи професійної підготовки фахівців міжнародного арбітражу в умовах магістратури «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» в школі права університету Бедфордшир. *Науковий вісник НУБіП України*, 291, 214–220.

149. Нагорна, О. О. (2018i). Соціально-професійні характеристики міжнародного арбітражного судді. *Наука і освіта*, 11–12, 50–55.

150. Нагорна, О. О. (2019a). Магістерська програма з міжнародного комерційного арбітражу: досвід Пеппердинського університету. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 29–31). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

151. Нагорна, О. О. (2019b). Завершення навчання на спеціалізованій магістерській програмі з міжнародного арбітражу як невід’ємний етап у професійній підготовці майбутніх арбітражних суддів. *Педагогічний дискурс*, 26, 60–63.

152. Нагорна, О. О. (2019c). Регулювання юридичної освіти в рамках

магістерського рівня в університетах Великої Британії. *Освітній простір України*, 16, 30–37.

153. Нагорна, О. О. (2019d). Сучасний стан професійної підготовки фахівців з міжнародного арбітражу в університетах України. *Молодь і ринок*, 12 (179). 116–122.

154. Нагорна, О. О. (2020a). *Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії: теорія і практика*. Хмельницький: Термінова поліграфія.

155. Наринян, В. В. (2004). *Международный коммерческий арбитраж: современные тенденции правового регулирования*. (Автореф. дис. канд. юрид. наук). Москва.

156. Насіленко, Л. (2013). Професійна підготовка майбутніх юристів на основі компетентнісного підходу (з досвіду роботи Університету сучасних знань). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 6. 75–81. Взято з http://niv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_10 (дата звернення: 18.03.2020).

157. Національна рамка кваліфікацій. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> (дата звернення: 18.01.2020).

158. *Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010*. (2010). Київ: Вид-во «Соцінформ».

159. Національний Темпус. *Еразмус+ офіс в Україні*. Взято з <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/what-is-tempus/159-programa-tempus-detalnij-opis.html> (дата звернення: 18.01.2020).

160. Никишенков, А. А. (2008). *История британской социальной антропологии*. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета.

161. Николукін, С. В. (2009). *Международный коммерческий арбитраж*. Москва: Юстицинформ. Взято з <https://www.litres.ru/stanislav-nikolukin-10573870/mezhdunarodnyy-kommercheskiy-arbitrazh/chitat-onlayn/> (дата звернення: 22.01.2020).

162. Нікітченко, Л. О. (2015). Застосування методів проблемного

навчання у процесі вивчення курсу основи педагогічної майстерності. Взято з⁹ <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/850/002.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 31.01.2020).

163. Нове арбітражне законодавство – разом до перемог. Взято з <https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/nove-arbitrazhne-zakonodavstvo-razom-do-peremog-2/> (дата звернення: 21.12. 2019).

164. ОБСЄ. (2009–2010). *Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження)*. Київ.

165. Одноденний кваліфікаційний курс Королівського інституту арбітрів. Взято з <http://www.arbitration.kiev.ua/uk-UA/Zahody-UAA/Odnodennyj-kvalifikacijnyj-kurs-Korolivskogo-instytutu-arbitriv.aspx?ID=58> (дата звернення: 12.02.2020).

166. Ожегов, С. И., и Шведова, Н. Ю. (1992). *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азъ Ltd.

167. Окуляри та очі для зору: дві культури в філософії. (б.д.). Взято з <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/krichli/3.htm> (дата звернення: 20.04.2020).

168. Организация Объединенных Наций. (2013). *Справочник по ЮНСИТРАЛ Основные факты о Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли*. Вена. Взято с <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/general/12-57493-Guide-to-UNCITRAL-r.pdf> (дата обращения: 18.01.2020).

169. Осипенко, Л. О. (2013). Філософія управління як нова парадигма керування складними соціально-економічними системами. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 52, 189–199.

170. Осипенко, О. О. (2011). Міжнародний комерційний арбітраж як альтернативний спосіб вирішення міжнародних спорів. *Право і суспільство*, 4, 64–68.

171. Основи філософських знань. (б.д.). Взято з <https://subject.com.ua/philosophy/osnovi/93.html> (дата звернення: 20.04.2020).

172. Павловський, К. (2005). *Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті*:

польський погляд. Київ: Навчально-методичний центр: Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні.

173. Пальчевський, С. С. (2010). Акмеологія – поклик майбутнього.

Акмеологія в Україні, 1, 7–13.

174. Панькова, Н. М. (2015). *Університет інноваційного типу: комплементарність лібералізму і прагматизму в освіті*. (Дис. канд. філософ. наук). Томск.

175. Певцова, Е. А. (2005). Формирование правового сознания у школьной молодежи. *Государство и право*. 4, 31–37.

176. Педагогам позашкілля: методичні матеріали. (2009). *Інформаційний вісник НТТУМ Запорізької області*, 3 (13). Взято з <http://do.gendocs.ru/docs/index-27157.html?page=5> (дата звернення 12.02.2020).

177. Перепелинская, Е. (2011). Об арбитраже замолвите слово.

Юридическая практика, 47 (726), 13.

178. Поясок, Т. Б. (2009). *Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів*: моногр. С . О. Сисоєва (Ред.). Кременчук: ПП Щербатих О. В.

179. Практические аспекты применения зарубежной системы дистанционного обучения Blackboard в российском образовательном пространстве. Взято с <http://www.dealeducation.ru/gowems-847-1.html> (дата обращения: 18.01.2020).

180. Притика, Ю. Д. (1995). Деякі аспекти поняття міжнародного комерційного арбітражу і його застосування. *Право України*, 5, 36–39.

181. Притика, Ю. Д. (1997). *Правові засади формування і функціонування міжнародного комерційного арбітражу в Україні*. (Автореф. дис. канд. юрид. наук). Київ.

182. Приходько, А. В. (2014). Теоретико-правове дослідження правової природи та видів міжнародного комерційного арбітражу. *Наше право*, 9, 144–150.

183. Про ICAC. Взято з <https://icac.org.ua/pro-icac/> (дата звернення:

10.02.2020).

184. Про вищу освіту. № 156-VII. (2014). Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 19.01.2020).

185. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. № 266. (2015). Взято з <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/101-perelik-galuzej-znan-i-spetsialnostej> (дата звернення: 19.01.2020).

186. Про міжнародний комерційний арбітраж. № 4002-XII. (1994).

Відомості Верховної Ради України, 25, 198.

187. Про національну програму інформатизації. (1988). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.01.2020).

188. Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про зовнішньоекономічну діяльність». № 960-XII. (1991). *Відомості Верховної Ради УРСР, 29, 378.*

189. *Проект Концепції реформування юридичної освіти* (2019). Взято з <http://aphd.ua/proekt-kontseptsi-reformuvannia-iurydychno-osvity/> (дата звернення: 30.01.2020).

190. *Проект. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років.* (б.д.). Взято з http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_konserc.pdf (дата звернення: 10.02.2020).

191. Проколієнко, Л. М., Ніколенко, Д. Ф. (Ред.). (1991). *Педагогічна психологія*. Київ: Вища школа.

192. Проценко, О. Б. (2012). Нормативно-правове забезпечення інституту магістратури в Україні. *Педагогічний процес, 5, 171–181.*

193. Пуховська, Л. П. (2000). Сучасні дослідження в галузі педагогічної освіти у країнах західної Європи. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* (с. 565–589). Київ: Вид-во «Віпол».

194. Радіонова, О. (2016). Сутність проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді. *Наукові записки*, 9 (3), 59.

195. Рижигов, В. С. (2011). Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2, 45–51.

196. Регламент Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Украины: утв. Решением Президиума Торгово-промышленной палаты Украины. (2017). Взято с <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayny-2007.pdf> (дата обращения: 19.01.2020).

197. Романовська, Л. І. (2016). Підготовка магістрів соціальної сфери до професійної діяльності. *Науковий огляд*, 9 (30), 1–13. Взято з <C:/Users/Home/Downloads/954-3843-1-PB.pdf> (дата звернення: 30.03.2020).

198. Русова, С. (1925). *Дидактика*. Прага: Вид-во «Сіяч» при Укр. педаг. інституті ім. М. Драгоманова.

199. Рыжов, В. А. (1991). *Профессиональная ориентация и подготовка кадров в Великобритании*. Москва: Высш. шк.

200. Рынок юридических услуг Великобритании: цифры и факты. (б.д.). Взято с <http://www.anglolex.org/index.html> (дата обращения: 20.04.2020).

201. Савченко, О. Я. (1997). *Дидактика початкової школи*. Київ: Абрис.

202. Сакун, Л. В. (2004). *Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира*: моногр. Київ: МАУП.

203. Семеног, О. М., Насіленко Л. А. (2015). *Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика*: моногр. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

204. Семиченко, В. А. (1992). *Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей*. (Дис. д-ра. психол. наук). КГПИ им. М.П.Драгоманова. Киев.

205. Сисоєва, С. О., Батечко, Н. Г. (2011). *Вища освіта України: реалії*

сучасного розвитку. Київ: ВД ЕКМО.

206. Слівінський, В. Р. (2014). *Акмеологічний вимір професійної самореалізації працівника ОВС: філософсько-правовий аналіз*. (Автореф. дис. канд. юрид. наук). Львів.

207. *Словник української мови (Академічний тлумачний словник) в 11 т*. Т. 6. Київ : Наукова думка, 1970-1980. С. 800. Т. 4, 1973. С. 275.

208. Сноу, Ч. П. (1985). *Портреты и размышления*. Москва: Изд. «Прогресс».

209. Сомбаманія, Г. М. (2013). Загальні основи організації підготовки магістрів у класичному університеті. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*, 1(66), 287–297.

210. *Социологическая мысль в России. Очерки истории*. (1978). Ленинград: Наука.

211. Справочник по ЮНСИТРАЛ. Основные факты о Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли. (2013). Вена. Взято с <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/general/12-57493-Guide-to-UNCITRAL-r.pdf> (дата обращения: 20.04.2020).

212. Степко, М. Ф., Болюбаш, Я. Я., Шинкарук, В. Д., Грубінко, В. В., Бабин, І. І. (2003). *Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін)*. Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка.

213. Стус, А. І. (б.д.). Застосування методів проблемного навчання. Взято з <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3458/1/%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%87.pdf> (дата звернення: 30.01.2020).

214. Суліма, Є. М. (2011). Розвиток університетської освіти в умовах глобалізації. *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (с . 23–26). Маріуполь: Маріупольський державний університет.

215. Сухиненко, Д. Н. (2000). *Подготовка менеджеров в высшей школе*

США. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Волгоград.

216. Сухомлинський, В. О. (1977). Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина (Т. 3). *Вибрані твори. в 5-и т.* Київ: Радянська школа.

217. Сущенко, В. (2019). Университетское юридическое образование и практика. Взято с <https://racurs.ua/2335-universitetsкое-uridicheskoe-obrazovanie-i-praktika-v-ukraine-vyzovu-xxi-veka-i-problemy.html> (дата обращения: 22.04.2020).

218. Тацій, В. (2009). Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій. *Право України*, № 1, 4–8.

219. Ткач, К. В. (б.д.). Підвищення ролі процедури альтернативного вирішення спорів в Англії та в Уельсі. Взято з <http://www.realllook.com.ua/4863/pidvishhennya-roli-proceduri-alternativnogo-virishennya-sporiv-v-angli%D1%97-ta-v-uelsi/> (дата звернення: 19.01.2020).

220. Топчій, О. В. (2015). Юридико-педагогічна акмеологія як новітня підгалузь науки. URL: <http://goal-int.org/yuridiko-pedagogichna-akmeologiya-yak-novitnya-pidgaluz-nauki/> (дата звернення: 22.01.20).

221. Торгашин, О. М. (2005). Рішення міжнародного комерційного арбітражу: тлумачення, ознаки, види. *Правове регулювання економіки*, 5, 212–217.

222. Третько, В. (2013). Міждисциплінарний підхід у підготовці майбутніх магістрів міжнародних відносин. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 6, 94–102.

223. Третько, В. В. (2013). *Професійна підготовка магістрів міжнародних відносин у Великій Британії: теорія і практика*: моногр. Хмельницький: ХНУ.

224. Третько, В. В. (2014). *Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародних відносин в системі університетської освіти Великої Британії*. (Дис. д-ра пед. наук). Вінниця.

225. Третько, В. В., Шевченко, А. С. (2018). Методичні засади професійної підготовки магістрів публічного адміністрування в університетах США. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в*

підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 50, 388–394.

226. Тукалов, В. Л. (2018). Категория суверенитета в утилитаристской концепции государства И. Бентама. *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Экономика и право*, 4, 177–180.

227. Тупичак, Л. (2012). Розвиток системи управління якістю освіти у Великобританії: досвід для України. *Ефективність державного управління* (вип. 30, с. 325–334). Львів: ЛРІДУ НАДУ.

228. Туркот, Т. І. (2011). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Кондор.

229. Угода між Україною та Турецькою Республікою про взаємне сприяння та захист інвестицій від 27.11.1996 р.: ратифіковано Законом № 272/97-ВР від 17.05.97 р. (1997). Взято з http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/792_734 (дата звернення: 19.01.2020).

230. Угода між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким економічним союзом про взаємне заохочення і захист інвестицій від 20.05.1996 р.: ратифіковано Законом № 118/97-ВР від 26.02.97 р. (1997). Взято з http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_691 (дата звернення: 19.01.2020).

231. Угода між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії про сприяння і взаємний захист інвестицій від 10.02.1993 р. (1993). Взято з http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/826_018 (дата звернення: 19.01.2020).

232. Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 07.10.2004 р.: ратифіковано Законом № 2935-IV (2935-15) від 05.10.2005. (2006). Взято з http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/246_022 (дата звернення: 19.01.2020).

233. Фокина, С. П. (2010). *Становление и развитие высшего юридического образования США*. (Дис. канд. пед наук). Владимир. гос. гуманитар. ун-т. Владимир.

234. Фоменко, Н. А., Скрипник, М. І., Фатхутдінова, О. В. (2015). *Правова педагогіка*: навч. посібник. Херсон: Олді-плюс.

235. Хмельницький університет управління та права. (б.д.). Tempus.

Retrieved from *univer.km.ua/page.php?pid=127* (дата звернення: 18.01.2020).

236. Ходыкин, Р. М. (б.д.). *Опыт Великобритании в преподавании альтернативного разрешения споров*. Взято з <https://law.wikireading.ru/51589> (дата обращения: 18.01.2020).

237. Хоружий, Г. Ф. (2016). *Європейська політика вищої освіти: моногр.* Полтава: Дивосвіт.

238. Хуторской, А. В. (2007). *Современная дидактика*. (2-е изд., перераб.). Москва: Высш. школа.

239. Цірат, Г. А. (2002). *Міжнародний комерційний арбітраж*. Київ: Істина.

240. Чем отличается Postgraduate Diploma от степени Магистра? (б.д.). Взято с https://www.unipage.net/ru/degree_postgraduate (last accessed: 19.01.2020).

241. Черников, А. С. (2016). Разнообразие степеней бакалавриата Великобритании. *Ценности и смыслы*, 5 (45). Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/raznoobrazie-stepeney-bakalavriata-velikobritanii> (дата обращения: 19.01.2020).

242. Шевченко, Ю. (б.д.). Скажімо «Так!» арбітражу. Взято з <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/skazhimo-tak-arbitrazhu.html> (дата звернення: 19.01.2020).

243. Шевчук, Т. В., Сідельник, О. П. (2017). Практична підготовка студентів вищих навчальних закладів як невід'ємна детермінанта формування їхніх професійних компетенцій. *Науковий вісник НЛТУ України*, 27 (2), 189–193.

244. Шершеневич, Г. Ф. (1910). *Общая теория права* (Т. 1). Москва: Издание Бр. Башмаковых. Взято с <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=243> (дата обращения: 20.04.2020).

245. Шиб, Т. (2011). Правові засади автономності арбітражного застереження. *Віче*, 12, 27–29.

246. Шпаковская, Л. Л. (2010). Политика высшего образования в Европе в XX веке: от государства к рынку. *Журнал исследований социальной политики*, 4. Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-vysshego-obrazovaniya-v-evrope-v->

xx-v eke-ot-gosudarstva-k-rynku (дата обращения: 19.01.2020).

247. Энтин, М. Л. (1984). *Международные судебные учреждения. Роль международных арбитражных и судебных органов в разрешении межгосударственных споров*. Москва: Международные отношения.

248. Яворська, Г. Х. (2016). Методика формування базових компетентностей майбутніх правознавців. *Наука і освіта*, 4, 84–89.

249. Якунин, В. А. (1994). *Психология учебной деятельности студентов*. Москва: Логос.

250. Яременко, В., Сліпушко, О. (2008). *Новий тлумачний словник української мови* (Т. 2). Київ: АКОНІТ.

251. Яремчук, Н. (2008). Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів. *Вісник Львівського університету*, 24, 132–138.

252. 2018 International Arbitration Survey: The Evolution of International Arbitration. Retrieved from <https://www.whitecase.com/sites/whitecase/files/files/download/publications/qmul-international-arbitration-survey-2018-18.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

253. A Guide to International Arbitration. (n.d.). Retrieved from <https://www.claytonutz.com/ArticleDocuments/178/Clayton-Utz-Guide-to-International-Arbitration-2012.pdf.aspx?Embed=Y> (last accessed: 18.01.2020).

254. Aldridge A. (2017). Cambridge Law Student Launches Lord Denning-Inspired Search Engine. Retrieved from <https://www.legalcheek.com/2017/04/cambridge-law-student-launches-lord-denning-inspired-search-engine/> (last accessed: 21.01.2020).

255. Allmendinger, J. (2003). Education and the Welfare State: the Four Words of Competence Production. *Journal of European Social Policy*, 13 (1), 63–81.

256. Amerasinghe, C. (2005). *Principles of the Institutional Law of International Organizations*. New York: Cambridge University Press.

257. American University Washington College of Law. (n.d). LL.M. in International Arbitration and Business Law. Retrieved from

<https://www.wcl.american.edu/academics/degrees/llm/programs/arbitration/> (last accessed: 18.01.2020).

258. An Introduction to Arbitration. Retrieved from <https://www.mayerbrown.com/> (last accessed: 19.01.2020).

259. Ando, N. (2006). Permanent Court of Arbitration (PCA). *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Retrieved from <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e71> (last accessed: 19.01.2020).

260. *Arbitration (International): Most in Demand Arbitrators—Global-Wide*. (n.d.). Retrieved from <https://www.chambersandpartners.com/15649/1245/editorial/2/1> (last accessed: 18.01.2020).

261. Assessment Handbook. (n.d.). Retrieved from <https://www.ulster.ac.uk/academicoffice/assessment-handbook> (last accessed: 18.01.2020).

262. Baker, F. (2019). *Course Handbook MSc Construction Law and Dispute Resolution 2019/20 (School of Engineering)*. Retrieved from https://www5.uclan.ac.uk/ou/aqasu/coursedocumentation/student_handbooks/sh_msc_construction_law_and_dispute_resolution_2019.pdf (last accessed: 18.01.2020).

263. Bartlett, F., Aitken, L. (2009). Competence in Caring in Legal Practice. *Legal Profession*, 16 (2/3), 241–261.

264. Bentham, J. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Payne, London. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00077240> (last accessed: 20.04.2020).

265. Bergsten, E. (2005). *International Commercial Arbitration*. United Nations.

266. Bickford-Smith, S. (2009). *Which Seat to choose London, Stuttgart, Paris or Edinburgh?* London. Retrieved from http://www.landmarkchambers.co.uk/userfiles/documents/resources/SBS_Which_Seat_to_Choose_-_Arbitration_Talk.pdf (last accessed: 18.01.2020).

267. Bickner, M. L., Boone, W. D., West, J. B. (2003). Arbitrator Acceptability: Arbitrators and Advocates' Perspectives. *National Academy of Arbitrators*. 247–276.

268. Blasi, G. (1995). What Lawyers Know: Lawyering Expertise, Cognitive Science and the Functions of Theory. *Journal of Legal Education*, 45 (3), 313–397.
269. Bock, H., Ryak, R. (2007). *Constructing Core Competencies: Using Competency Models to Manage Firm Talent*. Chicago: American Bar Association.
270. Bond, S. R. (1991). The International Arbitrator: from the Perspective of the ICC International Court of Arbitration. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 12 (1), 1–23.
271. Borba, I. M. (2009). International Arbitration: A Comparative Study of the AAA and ICC Rules. *Master's Theses (2009)*. Paper 20. Retrieved from http://epublications.marquette.edu/theses_open/20 (last accessed: 18.01.2020).
272. Born, G. B. (2012). *International Arbitration: Law and Practice* (pp. XXVII-458). Kluwer Law International.
273. Brennan, J., Shas, T. (1995). Higher Education Policy in the United Kingdom. *Higher education policy. An international comparative perspective* (pp. 290–314). Oxford; New York; Seoul; Tokyo: Pergamon Press.
274. Brown, S., Knight, P. (2002). *Assessing Learners in Higher Education*. London-New York: Routledge.
275. Buchman, L. B. (2002). How to Select an Arbitrator. *The Arbitration Process: The Comparative Law Yearbook of International Business*, 2001, 37–39.
277. Caher, Ch., Howe, M. (2015). England & Wales. *The International Comparative Legal Guide: International Arbitration*. London. Retrieved from <https://www.wilmerhale.com/-/media/eb22f7725b524a9bacb696a47cfcce1a.pdf> (last accessed: 18.01.2020).
278. Carretero, S., Vuorikari, R., Punie, Y. (2017). *The Digital Competence Framework for Citizens*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
279. Carter, R. A. (1985). Taxonomy of Objectives for Professional Education. *Studies in Higher Education*, 10 (2), 135–149.
280. *CAS in Arbitration. SAA Practitioner's Course*. (n.d.). Retrieved from

<http://www.disarb.org/files/veranstaltungen/265/eVersion%20Booklet%20CAS%20in%20Arbitration.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

281. Center for Transnational Litigation, Arbitration, and Commercial Law. (n.d.). Scholars-in-Residence. Retrieved from <http://www.law.nyu.edu/centers/transnational/scholars-in-residence> (last accessed: 18.01.2020).

282. Chan, C. (2009). *Assessment: Open-book Examination, Assessment Resources@HKU* (University of Hong Kong). Retrieved from http://ar.cetl.hku.hk/am_obe.htm (last accessed: 18.01.2020).

283. Henderson, B. (Ed). (November 11, 2017). "The State of Technology in the Law," Mark Chandler speech from January 2007 (035). *Legal Innovation*. Retrieved from <https://www.legalevolution.org/2017/11/mark-chandler-speech-january-2007-035/> (last accessed: 21.04.2020).

284. Characteristics Statement UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards Master's Degree. (September 2015). Retrieved from https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/quality-code/master's-degree-characteristics-statement.pdf?sfvrsn=6ca2f981_10 (last accessed: 19.01.2020).

285. Chovancová, K. (2008). Enforcement of Arbitral Awards in the New Countries of the European Union. *European Review of Private Law*, 16 (6), 995–1007.

286. CIDS/MIDS 2015-2016 Annual Report. (2015-2016). Retrieved from <http://www.mids.ch/fileadmin/docs/annual-reports/CIDS-MIDS-Annual-Report-2015-16.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

287. City University of London. (n.d.). *Dispute Resolution*. Retrieved from <https://www.city.ac.uk/courses/postgraduate/dispute-resolution> (last accessed: 18.01.2020).

288. City University of London. (n.d.). Professor Susan Blake. Retrieved from <https://www.city.ac.uk/people/academics/susan-blake> (last accessed: 19.01.2020).

289. City University of London. (n.d.). Programme Specification – Postgraduate Programmes. Retrieved from https://www.city.ac.uk/data/assets/pdf_file/0004/416326/LALMLLM02-Master-in-

Laws-Programme-Specification.pdf (last accessed: 18.01.2020).

290. Clarke, J., Lagan, M., Williams, F. (2001). The Construction of the British Welfare State, 1945–1975. *Comparing Welfare States* (pp. 31–70). London; Newbury; New Dehli: SAGE Publications.

291. Claxton, J. (2017). The Education of International Arbitration at Japanese Universities. *The Japan Commercial Arbitration Association Newsletter*, 38, 1–5.

292. Code of Professional Responsibility for Arbitrators of Labor Management Disputes. (2007). Retrieved from https://www.adr.org/sites/default/files/document_repository/Code%20of%20Professional%20Responsibility%20for%20Arbitrators%20of%20Labor-Management%20Disputes_0.pdf (last accessed: 18.01.2020).

293. *Company Overview of Pricewaterhouse Coopers International Limited*. (n.d.). Retrieved from <https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=23466175> (last accessed: 19.01.2020).

294. *Corporate Choices in International Arbitration Industry Perspectives*. (2013). Retrieved from <http://www.pwc.com/gx/en/arbitration-dispute-resolution/assets/pwc-international-arbitration-study.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

295. Cotterrell, R. (1992). *The Sociology of Law: An Introduction*. Oxford University Press.

296. Cremades, B. M. (1999). International Arbitration: a Key to Economic and Political Development. *International Arbitration Law Review*, 5–6, 145–150.

297. Cullen, R., Forsyth, R. (n.d.). *Assessment Design: Types of Assessment Task* / CELT Centre for Excellence in Learning and Teaching, Manchester Metropolitan University. Retrieved from <https://www.celt.mmu.ac.uk/assessment/design/types.php> (last accessed: 18.01.2020).

298. Czaplinski, W., Wyrozumska, A. (2014). *Prawo międzynarodowe publiczne Zagadnienia systemowe* (wyd. 3). Warszawa: C. H. Beck.

299. Daly, M. & Silver, C. (2007). Flattening the World of Legal Services? The Ethical and Liability Minefields of Offshoring Legal and Law-Related Services. *Georgetown Journal of International Law*, 38, 401–447.

300. Davies, H. (2009). *Survey of Master Degrees in Europe*. Brussels: European University Association. Retrieved from https://www.mah.se/PageFiles/96913/EUA_Survey_Of_Master_Degrees_In_Europe_FINAL_www.pdf (last accessed: 19.01.2020).

301. Debevoise Protocol to Promote Cybersecurity in International Arbitration. (2017). Retrieved from https://www.debevoise.com/~media/files/capabilities/cybersecurity/protocol_cybersecurity_intl_arb_july2017.pdf (last accessed: 20.04.2020).

302. Definition of «Moot» by Merriam-Webster. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/moot> (last accessed: 18.01.2020).

303. Derains, Y., Levy, L. (2011). Introduction. Is Arbitration only as Good as the Arbitrator? Status, Powers and Role of the Arbitrator. *ICC Publication*, 714E, 7–13.

304. Dezalay, Y., Garth, B. G. (1996). *Dealing in Virtue – International Commercial Arbitration & the Construction of a Transnational Legal Order*. Chicago: University of Chicago.

305. Dicey, V. (1883). Can English Law Be Taught at the Universities? (An Inaugural Address at All Souls College, 21 April 1883). Retrieved from <https://www.europa.clío-online.de/quelle/id/q63-28481> (last accessed: 20.04.2020).

306. Dispute Resolution in the Global Economy. *FTI Journal*. Retrieved from <http://www.ftijournal.com/article/Dispute-Resolution-in-the-Global-Economy> (last accessed: 18.01.2020).

307. Dixon, W. (1994). Democracy and the Peaceful Settlement of International Conflict. *American Political Science Review*, 88 (1), 14–82.

308. Domke, M. (1971). The Arbitrator's Immunity from Liability: A Comparative Survey. *University of Toledo Law Review*, 3, 99–103.

309. Emerson, F. D (1970). *History of Arbitration Practice and Law*. Retrieved from <http://engagedscholarship.csuohio.edu/clevstlrev/vol19/iss1/19> (last accessed:

18.01.2020).

310. England and Wales: the Jurisdiction of Choice. (n.d.). Dispute Resolution. (pp. 15–17). Retrieved from <https://www.eversheds-sutherland.com/documents/LawSocietyEnglandAndWalesJurisdictionOfChoice.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

311. Eric, E. (2005). *Bergsten International Commercial Arbitration*. United Nations.

312. Evetts, J. (2011). A New Professionalism? Challenges and Opportunities. *Current Sociology*, 59 (4). Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0011392111402585> (last accessed: 20.04.2020).

313. Explaining Staff Teaching Qualifications: Guidance about Providing Information for Students. (n.d.). Retrieved from https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/quality-code/explaining-staff-teaching.pdf?sfvrsn=1945f981_8 (last accessed: 19.01.2020).

314. *Facilitating Interdisciplinary Research*. (2004). Washington DC: The National Academies Press.

315. Faulconbridge, J. and Muzio, D. (2008). Organizational Professionalism in Globalizing Law Firms. *Work, Employment and Society*, 22 (1), 7–25.

316. Faulconbridge, J. and Muzio, D. (2009). Legal Education, Globalization, and the Cultures of Professional Practice. *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 22 (4), 1335–1360.

317. Flood, J. (1996). Megalawyering in the Global Order: The Cultural, Social and Economic Transformation of Global Legal Practice. *International Journal of the Legal Profession*, 3 (1–2), 169–214.

318. Flood, J. (2011). *Legal Education in the Global Context: Challenges from Globalization, Technology and Changes in Government Regulation*. Retrieved from <https://www.legalservicesboard.org.uk/wp-content/media/International-legal-education.pdf> (last accessed: 20.04.2020).

319. Friedman, T. L. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

320. Fritzell, A. (1998). *The Current Swedish Model of University Governance Background and Description* / National Agency for Higher Education. Stockholm: Printgraf.
321. Gaillard, E. (2015). Sociology of International Arbitration. *Arbitration International*, 31, 1–17.
322. Goode, R., Kronke, H., McKendrick, E. (2007). *Transnational Commercial Law: Text, Cases, and Materials*. Oxford University Press.
323. Gotti, M. (n.d.). *Developments in the Discourse of Conflict Resolution*. Retrieved from <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=4a8f6968-9dff-463b-bea1-f20dd1006ab1> (last accessed: 18.01.2020).
324. Government Rolls-out Flagship Degree Apprenticeships. (n.d.). Retrieved from www.gov.uk. (last accessed: 12.02.2020).
325. Graving, R. J. (1989). The International Commercial Arbitration Institutions: How Good A Job Are They Doing? *American University International Law Review*, 4 (2), 319–376. Retrieved from <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1607&context=auilr> (last accessed: 18.01.2020).
326. Griffin, G., Medhurst, P., Green, T. (2006). *Interdisciplinarity in Interdisciplinary Research Programmes in the UK*. University of Hull. Retrieved from www.hull.ac.uk/researchintegration (last accessed: 14.01.2020).
327. Guide to International Arbitration. Latham & Watkins'. (2014). Retrieved from <https://www.lw.com/thoughtleadership/guide-to-international-arbitration-2014> (last accessed: 18.01.2020).
328. Gupta, M. (2007). Open-Book Examinations for Assessing Higher Cognitive Abilities. *IEEE Microwave Magazine*. Doi: 10.1109/MMW.2007.4383497
329. Henderson, W. D. (2011). Three Generations of US Lawyers: Generalists, Specialists, Project Managers. *Maryland Law Review*, 70, 373–389.
330. Henderson, B. (Ed). (November 11, 2017). "The State of Technology in the Law," Mark Chandler speech from January 2007 (035). *Legal Innovation*. Retrieved from <https://www.legalevolution.org/2017/11/mark-chandler-speech-january-2007->

035/ (last accessed: 21.04.2020).

331. History and Overview. Retrieved from <https://www.unidroit.org/about-unidroit/overview> (last accessed: 18.01.2020).

332. Hunter, M. (1997). The Procedural Powers of Arbitrators under the English 1996 Act. *Arbitration International*, 13, 345–360.

333. Indlekofer, M.(2013). *International Arbitration and the Permanent Court of Arbitration*. Kluwer Law International.

334. Institute of Law. Technology and Innovation. Retrieved from <http://ilti.com.ua/ua/o-nas> (last accessed: 10.02.2020).

335. International Arbitration: the Top Trends in 2018. (2018). Retrieved from <https://www.freshfields.us/our-thinking/campaigns/international-arbitration/> (last accessed: 19.01.2020).

336. International Education Guide for the Assessment of Education from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. (n.d.). Retrieved from <https://www.alberta.ca/assets/documents/li-ieg-united-kingdom.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

337. *International Standard Classification of Education*. (2012). Montreal: UNESCO Institute for Statistics.

338. Kaur, V. (2016). Open Book Examination: a Tool for Assessment. *International Multidisciplinary E-Journal*. Retrieved from <http://www.shreeprakashan.com/Documents/20160602121336606.17.April-%202016.Mrs.%20Vishavpreet%20Kaur.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

339. Kelly, B. (n.d.). *Qualities of a Good Arbitrator* (Updated February 10, 2019). Retrieved from <http://everydaylife.globalpost.com/qualities-good-arbitrator-13527.html> (last accessed: 18.01.2020).

340. King's College London. (n.d.). Holger Hestermeyer. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/law/tli/about/people/affiliated-staff/hestermeyer.aspx> (last accessed: 19.01.2020).

341. Krook, J. (2017). A Brief History of Legal Education: A Battle Between Law as a Science and Law as a Liberal Art. *Legal History*, 17 (2), 30–61.

342. Lanneau, R. (2014). To What Extent is the Opposition between Civil Law and Common Law Relevant for Law and Economics? In: Mathis K (Ed). *Law and economics in Europe. Foundations and applications*, 1, 23–46. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-94-007-7110-9_2 (last accessed: 20.04.2020).

343. LawWithoutWalls (n.d.). Retrieved from <http://lawwithoutwalls.org/overview> (last accessed: 21.01.2020).

344. Leeds Beckett University. (2017). Course Specification MSc Construction Law and Dispute Resolution 2017-18 (CLAWD). Retrieved from www.leedsbeckett.ac.uk (last accessed: 18.01.2020).

345. Leeds Beckett University. (n.d.). Martin Green. Retrieved from <http://www.leedsbeckett.ac.uk/staff/martin-green/> (last accessed: 19.01.2020).

346. Leeds Beckett University. (n.d.). *Construction Law and Dispute Resolution: Course Specification MSc*. Retrieved from <https://courses.leedsbeckett.ac.uk/constructionlaw/> (last accessed: 18.01.2020).

347. LL.M. International Litigation and Arbitration. (n.d.). Retrieved from <http://www.lawstudies.com/LL.M.-International-Litigation-and-Arbitration/Switzerland/UZH-Faculty-of-Law/> (last accessed: 18.01.2020).

348. LL.M. Internationales Wirtschaftsrecht. (n.d.). Retrieved from <https://www.llm.uzh.ch/de.html> (last accessed: 18.01.2020).

349. LLM in International Legal Studies – International Commercial Arbitration Specialization. (n.d.). Retrieved from <https://www.wcl.american.edu/academics/degrees/llm/programs/international/specializations/> (last accessed: 10.02.2020).

350. Lonbay, Ju. (2010). *Legal Education in England and Wales*. Birmingham Law School.

351. Lookofsky, J. M. (1992). *Transnational Litigation and Commercial Arbitration: A Comparative Analysis of American, European and International Law*. New York: Transnational Juris Publications, Inc., Ardsley-on-Hudson.

352. Master of Laws (LL.M.) (60 credits) in International Commercial Arbitration. (n.d.). Retrieved from <https://www.su.se/english/search-courses-and->

programmes/jiclm-1.411462 (last accessed: 18.01.2020).

353. Master Programme in Investment Treaty Arbitration 2020/2021. (2020). Retrieved from <http://www.uu.se/en/admissions/master/selma/program/?pKod=JIS2N> (last accessed: 18.01.2020).

354. Masters in the United Kingdom (UK) – A Guide for 2019. (2019). Retrieved from <https://www.findamasters.com/study-abroad/uk/masters-study-in-uk.aspx> (last accessed: 19.01.2020).

355. Maxeiner, J. R. (1998). International Legal Careers: Paths and Directions. *Syracuse Journal of International Law & Commerce*, 25 (1). Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1232747 (last accessed: 18.01.2020).

356. Mayer Brown. (2012). *An Introduction to Arbitration*. Retrieved from https://www.mayerbrown.com/-/media/files/news/2012/12/an-introduction-to-arbitration/files/lexisnexis_2012_intro-to-arbitration/fileattachment/lexisnexis_2012_intro-to-arbitration.pdf (last accessed: 18.01.2020).

357. Mellors-Bourne, R., Hooley, T., Marriott, J. (2014). *Understanding How People Choose to Pursue Taught Postgraduate Study*. HEFCE.

358. Mill, J. S. (1985). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume X – Essays on Ethics, Religion, and Society*. J. M. Robson (Ed.), Introduction by F.E.L. Priestley (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul). Retrieved from <https://oll.libertyfund.org/titles/mill-the-collected-works-of-john-stuart-mill-volume-x-essays-on-ethics-religion-and-society> (last accessed: 20.04.2020).

359. Mock Trial – Dictionary definition of Mock Trial. (n.d). Retrieved from <http://www.encyclopedia.com/law/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/mock-trial> (last accessed: 18.01.2020).

360. Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff – 2017. (2017). Retrieved from <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/40f84414-683f-11e7-b2f2-01aa75ed71a1/language-en/format->

PDF/source-51317464 (last accessed: 18.01.2020).

361. Mohanan, K. P. (2001). Open Book Examinations. Retrieved from <http://www.iiserpune.ac.in/~mohanan/educ/openbook.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

362. Moses, M. (2012). *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*. (2nded.). Chicago: Cambridge University Press.

363. Most Highly Regarded Firms: Arbitration 2014. (2014). Retrieved from <http://whoswholegal.com/news/analysis/article/30934/most-highly-regarded-firms-arbitration-2014> (last accessed: 18.01.2020).

364. Mustill, M. (1989). Arbitration: History and Background. *Journal of International Arbitration*, 6 (2), 43–56.

366. Nagornaya, O. O. (2018j). Advantages of LLM Programme in Alternative Dispute Resolution in the School of Law of the University of Portsmouth.

Лингвистика и методика в высшей школе, 10, 161–166.

367. Nagornaya, O. O. (2017q). Moot as an Effective Training Activity of LLM Students in Alternative Dispute Resolution or International Arbitration. *Инновации в образовании: сб. науч. ст. участников XI Междунар. науч. конф. «ТехноОБРАЗ' 2017»* (с. 102–105). Гродно: ГрГУ имени Янки Купалы.

368. Nahorna, O. (2017r). The Current State of Professional Training of LLM Students in International Arbitration in the New York University School of Law. *Zarządzanie Strategiczne w Organizacji*, 12, 243–248.

369. Nahorna, O. (2018k). Master Degree Programmes in the UK: a Challenge or Stimulation. *Lodging the theory in social practice* (pp. 161–169). Los Angeles.

370. Nahorna, O. (2019e). Management of LLM Programmes in International Dispute Resolution and Arbitration: The Experience of England. *Virtus*, 39, 50–52.

372. New York University School of Law. (2014). *Admission 2014 Graduate⁹ Division Application Instructions*. Retrieved from http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/2014AIAI.pdf (last accessed: 18.01.2020).

373. New York University School of Law. (2019). International Business Regulation, Litigation and Arbitration Requirements 2019-20. Retrieved from <http://www.law.nyu.edu/llmjsd/internationalbusinessregulationlitigationandarbitration/degree requirements> (last accessed: 18.01.2020).

374. New York University School of Law. (2019). International Business Transactions for IBRLA Students Seminar: Course Description. Retrieved from <https://its.law.nyu.edu/courses/description.cfm?id=11376> (last accessed: 18.01.2020).

375. New York University School of Law. (n.d.). *Center for Transnational Litigation, Arbitration, and Commercial Law*. Retrieved from <http://www.law.nyu.edu/centers/transnational/> (last accessed: 18.01.2020).

376. New York University School of Law. (n.d.). International Arbitration: Course Description. Retrieved from <https://its.law.nyu.edu/courses/description.cfm?id=9124> (last accessed: 18.01.2020).

377. New York University School of Law. (n.d.). Pollack Center for Law & Business. Retrieved from <http://www.law.nyu.edu/centers/pollackcenterlawbusiness> (last accessed: 18.01.2020).

378. New York University School of Law. (n.d.). LLM in International Business Regulation, Litigation and Arbitration. Retrieved from <https://www.law.nyu.edu/llmjsd/ibrla> (last accessed: 18.01.2020).

379. Nychkalo, N. (2020). Peculiarities of Professional Development of Master Programs' Academics at Law Schools of the USA. *Comparative Professional Pedagogy*, 10 (2-3), 6-11.

380. Oliinyk, I. V. (2016). Philosophical and Specific Principles in the Context of Modern Educational Paradigm. *Visnyk Dnipropetrovskogo universytetu imeni Alfreda Nobelia*, 1 (11), 294-298.

381. Patterns and Trends in UK Higher Education 2018. (2018). Retrieved from <https://www.universitiesuk.ac.uk/facts-and-stats/data-and-analysis/Documents/patterns-and-trends-in-uk-higher-education-2018.pdf> (last accessed: 19.01.2020).

382. Paulsson, J. (2013). *The Idea of Arbitration*. OUP Oxford.

383. Pepperdine Caruso School of Law. (n.d.). LLM in International Commercial Arbitration. Retrieved from <https://law.pepperdine.edu/degrees-programs/master-of-laws/llm-dispute-resolution/concentrations/international-commercial-arbitration.htm> (last accessed: 18.01.2020).

384. Pepperdine University School of Law. (n.d.). Master of Laws Programs Worldwide. Retrieved from <https://llm-guide.com/schools/usa/california/pepperdine-university-school-of-law-strauss-institute-for-dispute-resolution> (last accessed: 18.01.2020).

385. Perry, S. (2012). Mastering the Trade. *Global Arbitration Review*, 7/6, 13–20.

386. Persistent Virtual Rooms: Adobe Connect Meetings. (n.d.). Retrieved from <http://www.adobe.com/products/adobeconnect/meetings.html> (last accessed: 18.01.2020).

387. Picher, M. L., Seeber, R. L., Lipsky, D. B. (2000). *The Arbitration Profession in Transition: Preliminary Results from a Survey of the National Academy of Arbitrators*. Retrieved from <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=conference> (last accessed: 18.01.2020).

388. Programme Specification – Postgraduate Programmes. (n.d.). Retrieved from https://www.city.ac.uk/data/assets/pdf_file/0004/416326/LALMLLM02-Master-in-Laws-Programme-Specification.pdf (last accessed: 19.01.2020).

389. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for LifeLong Learning Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN> (last accessed: 18.01.2020).

390. Qualifying Law Degree 2020. (2020). Retrieved from

<https://www.patriciatuitt.com/single-post/2018/01/09/Qualifying-Law-Degree-2020>¹ (last accessed: 19.01.2020).

391. Quality Convergence Study. Self Analysis Document: UK (QAA). Executive Summary. (2013). Retrieved from <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/UK-self-evaluation-document.pdf> (last accessed: 29.01.2020).

392. Queen Mary University of London. (n.d.). *Comparative and International Dispute Resolution*. Retrieved from <http://www.law.qmul.ac.uk/postgraduate/courses/items/138020.html> (last accessed: 19.01.2020).

393. Queen Mary University of London. (n.d.). International Dispute Resolution LLM. Retrieved from <https://online.qmul.ac.uk/programmes/international-dispute-resolution.htm> (last accessed: 19.01.2020).

394. Queen Mary University of London. (n.d.). Professor Loukas Mistelis, LLB, MLE, FCI Arb, Advocate (Athens Bar). Retrieved from <http://www.law.qmul.ac.uk/staff/mistelisl.html> (last accessed: 19.01.2020).

395. Reed Smith. (n.d.). CareeRS. Retrieved from <https://www.reedsmith.com/en/careers> (last accessed: 19.01.2020).

396. Reeves, T. Z. (2009). *Researching the Arbitrator: The Chicken Noodle Soup Approach*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/315381941> (last accessed: 18.01.2020).

397. Revised Operating Model for Quality Assessment. (n.d.). Retrieved from <https://www.universitiesuk.ac.uk/our-work-in-parliament/Documents/quality-assessment-2016.pdf> (last accessed: 19.01.2020).

398. RGU Law: Online & Distance Learning. (n.d.). Retrieved from <http://www.rgu.ac.uk/areasof-study/subjects/law/study-options/online-nd-distance-learning>: (last accessed: 18.01.2020).

399. Robert Gordon University of Aberdeen. (n.d.). Postgraduate Courses in Law. Retrieved from www.rgu.ac.uk/better/ (last accessed: 18.01.2020).

400. Robert Gordon University. (n.d.). Online Learning Courses. Retrieved from

<http://www.rgu.ac.uk/areas-of-study/subjects/law/study-options/online-and-distance-learning> (last accessed: 18.01.2020).

401. Robert Gordon University. (n.d.). *Construction Law and Arbitration LLM*. Retrieved from <https://www.postgraduatesearch.com/robert-gordon-university/52397488/postgraduate-course.htm> (last accessed: 18.01.2020).

402. Robson, R. (2013). *The Attorney in Eighteenth-Century England*. Cambridge University Press. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/CBO9781316530252> (last accessed: 20.04.2020).

403. Rogers, C. A. (2014). *Ethics in International Arbitration*. Oxford University Press.

404. Rogers, C. A. (2005). The Vocation of International Arbitrators. *American University International Law Review*, 20, 958–984.

405. Ryerson University. (n.d.). Open Book Exam. Retrieved from https://www.ryerson.ca/content/dam/lt/resources/handouts/open_book_exams.pdf (last accessed: 18.01.2020).

406. Sayenko Kharenko. (n.d.). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Sayenko_Kharenko (дата звернення: 10.02.20).

407. School of International Arbitration, Queen Mary, University of London. (2006). *International arbitration: Corporate attitudes and practices*. Retrieved from http://www.arbitration.qmul.ac.uk/media/arbitration/docs/IAstudy_2006.pdf (last accessed: 18.01.2020).

408. Schultz, Th., Kovacs, R. (2012). The Rise of a Third Generation of Arbitrators – Fifteen Years after Dezalay and Garth. *Arbitration International*, 28 (2), 161–171.

409. Schwarzenberger, G. (n.d.). Present-Day Relevance of the Jay Treaty Arbitrations. *Notre Dame L. Rev*, 53 (4). Retrieved from <http://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol53/iss4/3> (last accessed: 18.01.2020).

410. Second Cycle Programmes. (n.d.). Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/second-cycle-programmes-91_de (last accessed: 18.01.2020).

411. Seron, C. (2011). A Law School for the 21st Century: A Portrait of the³ Inaugural Class at the University of California, Irvine School of Law. *UC Irvine Law Review*, 1 (1), 49–71.

412. Smit, H. (1987). The Future of International Commercial Arbitration: A Single Transnational Institution? *Columbia Journal of Transnational Law*, 25 (9), 9–34.

413. Smith J. (Ed). (2018) What is a Masters degree? Retrieved from <https://www.prospects.ac.uk/postgraduate-study/masters-degrees/what-is-a-masters-degree> (last accessed: 19.01.2020).

414. Smith J. (Ed). (n.d.). Should I do a Masters? Retrieved from <https://www.prospects.ac.uk/postgraduate-study/masters-degrees/should-i-do-a-masters> (last accessed: 19.01.2020).

415. Speck, M., & Knipe, C. (2005) *Why can't we get it right? Designing High-Quality Professional Development for Standards-Based Schools* (2nd ed). Thousand Oaks: Corwin Press.

416. Stockholms Universitet. (n.d.). *Advanced International Arbitration (AVINSK-M): Course description*. Retrieved from <https://fastreg.juridicum.su.se/kursweb/Description.aspx?MomentID=2544> (last accessed: 18.01.2020).

417. Stockholms Universitet. (n.d.). *International Commercial Arbitration (INKOSK-M): Course description*. Retrieved from <https://fastreg.juridicum.su.se/kursweb/Description.aspx?MomentID=2543> (last accessed: 18.01.2020).

418. Stockholms Universitet. (n.d.). Master Thesis in International Commercial Arbitr. (TMICAL-M): Course description. Retrieved from <https://fastreg.juridicum.su.se/kursweb/Description.aspx?MomentID=2545> (last accessed: 18.01.2020).

419. Strong, S. I. (2009). *Research and Practice in International Commercial Arbitration: Sources and Strategies*. Oxford University Press.

420. Susskind, R. (2010). *The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services*. Oxford University Press.

421. Svanfeldt, G. (1995). Higher Education Policy in Sweden. *Higher education policy. An international comparative perspective* (pp. 239–264). Oxford; New York; Seoul; Tokyo: Pergamon Press.

422. Swiss International Law School (SiLS). Retrieved from <https://www.swissintlawschool.org/sils-ll-m/> (last accessed: 10.02.2020).

423. Swiss International Law School. (n.d.). SiLS Moot Academy. Retrieved from <https://www.swissintlawschool.org/sils-moot-academy/> (last accessed: 18.01.2020).

424. Tauch, C., Rauhvargers, A. (2002). *Survey on Master Degrees and Joint Degrees in Europe*. Geneva: EUA.

425. Terry, L. S. (2008). The Legal World is Flat: Globalization and Its Effects on Lawyers Practicing in Non-Global Law Firms. *Northwestern Journal of International Law and Business*, 28 (3), 527–559.

426. The Arbitration Act 1996 (of Great Britain). (1996). Retrieved from <http://www.nadr.co.uk/articles/published/arbitration/ArbitrationAct1996.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

427. The British education system described and compared with the Dutch system. (n.d.). Retrieved from <https://www.nuffic.nl/documents/301/education-system-united-kingdom.pdf> (last accessed: 19.01.2020).

428. The Dowling Review of Business-University Research Collaborations. (2015). Retrieved from <https://www.raeng.org.uk/publications/reports/the-dowling-review-of-business-university-research> (last accessed: 19.01.2020).

429. The Framework for Higher Education Qualifications in England, Wales and Northern Ireland. (2008). Retrieved from http://www.bbk.ac.uk/linkinglondon/resources/apel-credit-resources/pub_Aug2008_QAA_The%20framework%20for%20higher%20education%20qualifications-FHEQ.pdf (last accessed: 19.01.2020).

430. The Frameworks for Higher Education Qualifications of UK Degree-

Awarding Bodies. (October 2014). Part A: Setting and Maintaining Academic Standards. *UK Quality Code for Higher Education* (pp. 45–46). Retrieved from <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/qualifications-frameworks.pdf> (last accessed: 19.01.2020).

431. The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (MIDS). (n.d.). Retrieved from www.mids.ch (last accessed: 18.01.2020).

432. The London Court of International Arbitration (LCIA): official website. Retrieved from <https://www.lcia.org/> (last accessed: 19.01.2020).

433. The University of Birmingham Quality. (n.d.). Assurance Process. Retrieved from <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/university/quality/biqaes-full.pdf> (last accessed: 19.01.2020).

434. The University of Texas at Austin. (n.d.). LL.M. Degree Concentrations. Retrieved from <https://law.utexas.edu/master-of-laws/llm-concentrations/> (last accessed: 18.01.2020).

435. Turnitin: American commercial, Internet-based plagiarism detection service. Retrieved from <http://www.turnitinuk.com/> (last accessed: 18.01.2020).

436. Tweeddale A., Tweeddale K. (2007). *Arbitration of Commercial Disputes: International and English Law and Practice*. Oxford University Press.

437. Twining, W. (2002). Reviving General Jurisprudence. *Transnational Legal Processes* (pp. 3–22). London: Butterworth.

438. U.S. Bureau of Labor Statistics. (n.d.). *Arbitrators, Mediators, and Conciliators*. Retrieved from <http://www.bls.gov/OOH/legal/arbitrators-mediators-and-conciliators.htm> (last accessed: 18.01.2020).

439. UK Research and Innovation: Official Website. Retrieved from <https://www.ukri.org/> (last accessed: 19.01.2020).

440. Universität Bern. (n.d.). Zivilistisches Seminar. Retrieved from http://www.ziv.unibe.ch/studium/vienna_moot_court/index_ger.html (last accessed: 18.01.2020).

441. University of Bedfordshire. (n.d.). LLM International Commercial and Dispute Resolution Law. Retrieved from

https://bapps.beds.ac.uk/sites/studentcourseinfo/Shared%20Documents/BS_CIF_LM_CDRAAF+LMCDFAAF_1819.pdf (last accessed: 18.01.2020).

442. University of Miami School of Law (n.d.). *Curriculum: International Arbitration LL.M.* Retrieved from <http://www.law.miami.edu/academics/llm/curriculum-international-arbitration> (last accessed: 18.01.2020).

443. University of Miami School of Law. (n.d.). *International Arbitration Brochure*. Retrieved from <https://issuu.com/miamilaw/docs/international-arbitration-brochure> (last accessed: 18.01.2020).

444. University of Miami School of Law. (n.d.). White&Case International Arbitration LL.M. Retrieved from www.law.miami.edu/academics/llm/white-and-case-international-arbitration-llm (last accessed: 18.01.2020).

445. University of Portsmouth. (n.d.). Mrs Joanne Atkinson. Retrieved from <https://www.port.ac.uk/about-us/structure-and-governance/our-people/our-staff/joanne-atkinson> (last accessed: 19.01.2020).

446. University of Portsmouth. (n.d.). LLM Alternative Dispute Resolution. PgCert Alternative Dispute Resolution Programme Specification. Retrieved from <http://psd.docstore.port.ac.uk/C2635F.pdf> (last accessed: 18.01.2020).

447. University of Portsmouth. (n.d.). Purple Door Recruitment Consultancy. Retrieved from <http://www2.port.ac.uk/careersandrecruitment/jobsworkeexperience/purpledoorrecruitmentconsultancy/> (last accessed: 18.01.2020).

448. University of West London. (n.d.). Postgraduate Research Regulations. Retrieved from https://www.uwl.ac.uk/sites/default/files/Departments/Students/Web/PDF/UWL_Academic%20Regulations_2015-16_Published23Oct2015.pdf (last accessed: 18.01.2020).

449. University of Westminster. (n.d.). Programme Specification: Course record information. Retrieved from https://www.westminster.ac.uk/sites/default/public-files/programme-specifications/International-and-Commercial-Dispute-Resolution-Law-LLM-2018-19_2.pdf (last accessed: 18.01.2020).

450. Uppsala University. Sweden – World University Rankings. (n.d.). Retrieved from <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/uppsala-university#ranking-dataset/128776> (last accessed: 18.01.2020).

451. Voser, N. (Ed.). (2014). *10 Years of Swiss Rules of International Arbitration*. New York: Juris.

452. Weimer, M. (2013). Crib Sheets Help Students Prioritize and Organize Course Content. Teaching Professor Blog, Faculty Focus. Retrieved from <https://www.teachingprofessor.com/for-those-who-teach/crib-sheets-help-students-prioritize-and-organize-course-content/> (last accessed: 18.01.2020).

453. Welcome to Geneva. Retrieved from www.ville-geneve.ch/welcome-geneva/ (last accessed: 18.01.2020).

454. *Westlaw UK: The leading legal research service*. Retrieved from <https://legalresearch.westlaw.co.uk> (last accessed: 18.01.2020).

455. What is Arbitration? Retrieved from <http://www.mediate.com/articles/grant.cfm> (last accessed: 18.01.2020).

456. White & Case. Supporting our clients around the globe. (n.d.). Retrieved from <https://www.whitecase.com/firm/our-firm> (last accessed: 19.01.2020).

457. Williams, G. L. (2004). The Higher Education Market in the United Kingdom. *Markets in higher education: rhetoric or reality?* (pp. 241–269). Dordrecht: Kluwer.

458. Zerilli, J. (2008). Reflections on Legal Education and Philosophy: The Critical Role of Theory in Practice. *European Journal of Legal Education*. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/16841360701766450> (last accessed: 20.04.2020).

459. Zurich Chamber of Commerce: official website. Retrieved from <https://www.zhk.ch/nc/de/home.html> (last accessed: 18.01.2020).

460. Zurich. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%85> (last accessed: 18.01.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А.

Основні документи,

які регулюють діяльність міжнародного арбітражу

- (1) Женевський протокол про арбітражні застереження (1923 р.) (*The Geneva Protocol of 1923 / the 1923 Geneva Protocol*).
- (2) Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень (1927 р.) (*The Geneva Convention of 1927 / the 1927 Geneva Convention*).
- (3) Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (1958 р.) (*The New York Convention of 1958 / the New York Convention*).
- (4) Вашингтонська конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (1965 р.) (*The Washington Convention of 1965 / the Washington Convention*).
- (5) Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 (*The UNCITRAL Arbitration Rules (the UNCITRAL Rules) adopted by resolution of the General Assembly of the United Nations in December 1976*).
- (6) Типовий закон ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торгівельного арбітражу (1985 р.) (*The UNCITRAL Model Law (the Model Law) adopted by the United Nations Commission on International Trade Law in June 1985*).
- (7) Північноамериканська угода про вільну торгівлю (1994 р.) (*North American Free Trade Agreement / NAFTA (1994)*).
- (8) Лісабонська енергетична хартія (1994 р.) (*Lisbon Energy Charter Treaty / ECT (1994)*).
- (9) Переглянутий Типовий закон (2006 р.) (*Revisions to the Model Law (the Revised Model Law) adopted in December 2006*) тощо.

Додаток Б.

Міжнародні арбітражні інституції

- Американська арбітражна асоціація (*American Arbitration Association /AAA*), New York;
- Арбітражний та медіаційний центр Міжнародної організації інтелектуальної власності (*World Intellectual Property Organization Arbitration and Mediation Centre /WIPO*), Singapore;
- Арбітражний інститут Стокгольмської Торгової палати (*Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce*), Stockholm;
- Арбітражний та медіаційний суд Швейцарської торгової палати (*Swiss Chambers' Court of Arbitration and Mediation*), Geneva;
- Арбітражний центр Мексики (*Arbitration Center of Mexico / ACM*), Mé xico;
- Віденський міжнародний арбітражний центр (*Vienna International Arbitral Centre/ VIAC*), Vienna;
- Гонконгський міжнародний арбітражний центр (*Hong Kong International Arbitration Centre / HKIAC*), Hong Kong;
- Дубайський міжнародний арбітражний центр (*Dubai International Arbitration Centre / DIAC*), Dubai;
- Каїрський регіональний центр з міжнародного комерційного арбітражу (*The Cairo Regional Center for International Commercial Arbitration / CRCICA*), Cairo;
- Лондонський міжнародний арбітражний суд (*The London Court of International Arbitration / LCIA*), London;
- Лондонська асоціація морських арбітрів (*London Maritime Arbitrators Association / LMAA*), London;
- Міжнародна торговельна палата (*International Chamber of Commerce / ICC*), Paris;
- Міжнародний центр вирішення спорів (*The International Centre for Dispute Resolution / ICDR*) New York City, also offices in Mexico, Ireland, Bahrain and Singapore;
- Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (*International Centre for Settlement of Investment Disputes / ICSID*), Washington, D.C.;
- Міланська арбітражна палата (*the Milan Chamber of Arbitration*), Milan;
- Німецька інституція з арбітражу (*The German Arbitration Institute*), Berlin;
- Сінгапурський міжнародний арбітражний центр (*The Singapore International Arbitration Centre / SIAC*), Singapore;
- Постійний арбітражний суд (*Permanent Court of Arbitration / PCA*).

**Вибіркові навчальні курси з міжнародного арбітражу та
альтернативного вирішення спорів в розрізі магістерських програм за
спеціальністю «Право» в університетах Швейцарії**

Назва університету	Вид освітньої послуги	Назва	Мова вивчення
Базельський університет / Universität Basel	навчальний курс	Переговори та альтернативне вирішення спорів / Negotiation and Alternative Dispute Resolution	німецька
Юридична школа Цюрихського університету / Universität Zürich Rechtswissenschaftliche Fakultät	навчальний курс	Спортивний арбітраж / Sportschiedsverfahren vor dem Tribunal Arbitral du Sport	німецька
Юридична школа Цюрихського університету / Universität Zürich Rechtswissenschaftliche Fakultät	навчальний курс	Міжнародне цивільно-процесуальне право та арбітраж / Internationales Zivilverfahrensrecht und Schiedsgerichtsbarkeit	німецька
Юридична школа Цюрихського університету / Universität Zürich Rechtswissenschaftliche Fakultät	навчальний судовий процес	підготовка до участі в міжнародних змаганнях з міжнародного комерційного арбітражу імені <i>Віллама С. Віка</i> / Willem C. Vis Moot Arbitration	німецька
Юридична школа Женевського університету / Geneva University Law School	навчальний курс	закон «Про міжнародний комерційний арбітраж» / Droit de l'arbitrage commercial international	французька
Юридична школа Женевського університету / Geneva University Law School	навчальний курс в розрізі магістерської програми за спеціальністю Право	Організація вирішення міжнародних спорів / The Organization of International Dispute Settlement	англійська
Юридична школа Женевського університету / Geneva University Law School	навчальний курс	Міжнародний арбітраж / Arbitrage international	французька
Бернський університет / University of Berne	навчальний курс	Закон «Про міжнародний арбітраж» / International Arbitration Law	німецька

Невшательський університет, університет Люцерна у співпраці з Швейцарською арбітражною академією / University of Neuchatel, the University of Lucerne in cooperation with the Swiss Arbitration Academy	4-х тижнева програма (підвищення кваліфікації / <i>Certificate of Advanced Studies</i> (CAS)	Арбітраж / Arbitration	англійська

Джерело: систематизовано автором

Додаток В.1.

Навчальний план магістерської програми «Вирішення міжнародних спорів» в Школі права Женевського університету

Benefiting from its strategic location in one of the world's main arbitration venues with a long tradition in dispute settlement, the Law School has developed a recognized area of expertise in international arbitration and alternative dispute resolution incorporating research projects, conferences and seminars.

The Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (MIDS) is a one-year full-time graduate degree program providing an opportunity for in-depth and high-profile study of international dispute settlement from a broad range of perspectives. The program covers all current approaches to the subject-matter, including private and public international law, and delves into today's relevant fields, such as commercial and investment arbitration, WTO dispute resolution and proceedings before the ICJ.

Students are admitted for one academic year of study in residence (September through June), typically followed by up to two months of independent research and writing, leading to the degree of Master of Advanced Study in Law / LL.M. The structure of our largely elective program is such that it offers students sufficient latitude to pursue their specific interests in dispute settlement while acquiring indispensable knowledge in the field within set parameters. A typical curriculum includes:

- Two general courses providing a comprehensive overview of international dispute settlement.
- At least 8 intensive courses from a choice of 13 to 15.
- Two optional courses from a list of 20 to 30 classes relating to international dispute settlement, international law and business law.
- Weekly tutorials held in small groups.
- Clinical and practice oriented workshops in legal writing, advocacy in arbitration (operated by the Foundation for International Arbitration Advocacy), financial damage analysis and mediation.
- A two-day academic retreat.
- Site visits to international dispute settlement institutions in Geneva, Paris and The Hague.
- Attendance at two major academic conferences and symposia, one in Switzerland and another one abroad.
- Various high-profile lectures and seminars.
- Two short essays and a 40-50 page master thesis.
- Networking events.

The groundwork of the curriculum consists of two general courses, which provide a comprehensive overview of international dispute settlement. The first course, held during the first semester, sets the stage and explains the different mechanisms for resolving international disputes. The second discusses the main procedural issues that arise in international legal proceedings.

1. FIRST GENERAL COURSE: THE ORGANIZATION OF INTERNATIONAL DISPUTE SETTLEMENT

Prof. Laurence Boisson de Chazournes, Professor, University of Geneva

Prof. Thomas Schultz, Professor, University of Geneva

What types of situations give rise to disputes in the international arena? How are these different disputes settled? What dispute resolution mechanisms are available? The course will focus on investment and commercial arbitration, ICJ and WTO dispute settlement procedures as well as on certain other contemporary dispute settlement mechanisms. The main characteristics of each dispute settlement institution and procedure will be examined, with emphasis put on the types of disputes that can be brought before each one as well as other relevant issues of jurisdiction.

2. SECOND GENERAL COURSE: INTERNATIONAL LEGAL PROCEEDINGS

Prof. Marcelo Kohen, Professor, Graduate Institute of International and Development Studies

Prof. Zachary Douglas, Professor, Graduate Institute of International and Development Studies

This course covers the main procedural issues arising in the international legal proceedings examined in the first general course. As the procedures in the different dispute resolution processes raise similar issues (e.g. jurisdiction, provisional remedies, equal treatment, evidence, enforcement), this course reviews these aspects with an eye to comparisons and contrasts.

In addition to the general and intensive courses, students take a choice of at least two semester-long weekly optional courses drawn from a list of 20 to 30 classes relating to international dispute settlement or in neighboring fields.

These classes are drawn from the regular curricula of the Graduate Institute and the Law School.

In English*

Comparative Methodology: Contract Law

Prof. Thomas Kadner (Law Faculty)

Corporate Responsibility in International and Transnational Law

Prof. Zachary Douglas (Institute)

International Arbitration

Prof. Thomas Schultz (Law Faculty)

Practice of International Humanitarian Law

Prof. Marco Sassoli (Law Faculty)

WTO Law and Practice

Prof. Gabrielle Marceau (Law Faculty)

European Competition Law

Prof. Christian Bovet (Law Faculty)

Law without the State

Prof. Thomas Schultz (Institute)

Contemporary Challenges in Public International Law

Prof. Gloria Gaggioli (Law Faculty)

The Sources of International Law: between Theory and Practice

Prof. Marcelo Kohen (Institute)

International Trade Law

Prof. Jan Bohanes (Institute)

Fundamental Principles of International Law

Prof. Marcelo Kohen (Institute)

Internet Governance: the Role of International Law

Prof. Thomas Schultz (Institute)

International Investment Law

Prof. Joost Pauwelyn (Institute)

The Theory and Practice of Treaty Interpretation

Prof. Andrea Bianchi (Institute)

WIPO and International Intellectual Property Law

Prof. Edward K. Kwakwa (Institute)

A Discourse Analysis of International Law

Prof. Fuad Zarbiyev (Institute)

Social Analysis of Transnational Law and Arbitration

Prof. Fuad Zarbiyev (Institute)

In French*

Organisation internationale

Prof. Laurence Boisson de Chazournes (Law Faculty)

Джерело: MIDS – Geneva LL.M. in International Dispute Settlement (2020).
Retrieved from https://www.cids.ch/images/Documents/MIDS-Program/MIDS_Brochure_2020-2021.pdf

Силабус вступного курсу «Міжнародний арбітраж» на магістерській програмі «Міжнародний комерційний арбітраж» у Стокгольмському університеті

Department of Law

Syllabus

for course at advanced level

International Commercial Arbitration**Internationell kommersiell skiljedomsrätt****30.0 Higher Education****Credits****30.0 ECTS credits****Course code:**

JU677M

Valid from:

Autumn 2017

Date of approval:

2015-02-16

Changed:

2016-09-14

Department

Department of Law

Main field:

International Commercial Arbitration

Specialisation:

A1N - Second cycle, has only first-cycle course/s as entry requirements

Decision

Approved by the Faculty of Law Education Committee (delegation) on 16 February 2015. Revised by decision of the Education Committee (delegation) on September the 14th 2016.

Prerequisites and special admittance requirements

Students must be admitted to the Master of Laws in International Commercial Arbitration programme.

Course structure

Examination code	Name	Higher Education Credits
0100	International Commercial Arbitration	30

Course content

This course is the initial course in the Master of Laws Programme in International Commercial Arbitration Law programme.

The purpose of the course is to give students an overview of international arbitration law with regard to the legal framework, principles and practice as well as methodology and theory. This course builds upon the basic knowledge have obtained in their law degree.

The course International Commercial Arbitration Law addresses the theoretical and methodological foundations for this area of law. Students are trained to use appropriate methods to interpret and apply the legal framework and legal principles which are found in the sources of law international commercial arbitration. The students will formulate and evaluate potential consequences of different legal solutions to complex arbitration problems. During the course the students individually and in groups carry out advanced legal study of issues and topics within the scope of international commercial arbitration law, as well as related legal areas.

At an early stage, the course will address the legal sources of international commercial arbitration and their status as binding or guiding norms: conventions, national laws, model laws, institutional rules, ethical rules, contractual rules, agreements, relevant case law applying the national and foreign laws. Additionally, the course highlights the impact of different legal cultures in an international context. Besides pure methodological questions, the course also addresses legal research strategies.

During the course the students will actively participate in an extensive mock arbitration. In connection with

this mock arbitration, the students will practice identifying and analyzing international arbitration problems, as well as creating and evaluating possible legal solutions. This will increase students' knowledge of arbitration law and also increase their understanding of core arbitration principles and methods. Furthermore, the students will receive instruction and practice in legal written and oral techniques, and discuss legal issues in groups.

The course includes an extensive and comprehensive of international commercial arbitration law. It address all significant areas of international commercial arbitration law: the arbitration legal framework, party autonomy, procedural principles, arbitration agreement, jurisdiction, choice of law, arbitral proceedings, arbitral tribunal, arbitral award, and the setting and enforcement of arbitral awards. The course lays the groundwork and prepares students for deepening their knowledge in the subsequent courses which are part of the programme.

Learning outcomes

After successful completion of the course, the student is expected to be able to:

- demonstrate knowledge and understanding of international commercial arbitration law, especially as regards to the arbitration legal framework, party autonomy, procedural principles, arbitration agreement, jurisdiction, choice of law, arbitral proceedings, arbitral tribunal, arbitral award, and the setting and enforcement of arbitral awards.
- demonstrate deeper methodological knowledge regarding international commercial arbitration law, especially comparative methodology, required for participation in research and development work or employment in some other qualified capacity,
- demonstrate insights of international commercial arbitration law system and terminology,
- show the ability to identify, formulate, evaluate and critically analyse (and tacitly, complete) arbitration issues and analyse, create and evaluate solutions to advanced and complex problems, by integrating knowledge in commercial arbitration,
- show the ability to use relevant methods to carry out legal investigations within given time limits and to present and to discuss the results in writing and orally and in dialogue with different groups of professionals.

Education

Instruction consists of mainly lectures and seminars, that are complemented with group tutorials, exercises, and a mock arbitration. Instruction in international arbitration and comparative methodology, and in legal scholarship is given throughout the course.

The course's pedagogy significantly builds upon problem-based exercises, individually and in groups, which are based on both theoretical and practical problems. The complexity of the issues and problems, and the difficulties of the exercises successively increases during the course. The seminars are based on the Socratic method and require that students are well-prepared and actively participate. Students will submit written assignments, upon which they will receive feedback.

Active participation in 80 per cent of the seminars is compulsory. In the event of special circumstances, the head of the course can grant exceptions. In this case, the student shall be responsible for completing an additional assignment.

The language of instruction is English.

Forms of examination

Examination is based on the written assignments, oral presentations, and active participation in the mock arbitration and seminars, and a written examination. When student work has been done in a group, the individual performance will be assessed through questions at a seminar.

There is no limitation in the material for the written examination, except students may not communicate with anyone during the exam.

All course requirements must be met in order to pass the course. Course grades are determined based on a combination of the individual's performance in each of the different elements of the course.

Students who initially fail the examination are given the opportunity to be assessed a second time. Students who have received a passing grade are not allowed to be assessed again in order to achieve a higher grade. Students who fail the course twice from the same examiner have the right to request a different examiner for their next examination. This, however, does not apply if there are particular reasons that a different examiner cannot be appointed.

The grading system uses a criterion-referenced scale of seven grades with passing grades of A (Excellent), B (Very good), C (Good), D (Satisfactory), or E (Sufficient). Failing grades are Fx (Insufficient) or F (Entirely

insufficient).

Grading criteria shall be made available at the latest at the beginning of the course.

Misc

Effective date

These provisions are effective from 28 August 2017.

Required reading

The reading list is established by the Faculty Education Committee. See the course website at www.jurinst.su.se for information on the required reading. The updated reading list will be available at the latest two months before the start of the course.

Додаток Д.

**Навчальні курси з міжнародного арбітражу чи альтернативного
вирішення спорів в розрізі магістерської підготовки за спеціальністю
«Право» в університетах США**

Назва університету	Вид освітньої послуги	Назва	Мова вивчення
Юридична школа університету Алабама / University of Alabama School of Law	навчальний курс	Арбітражне врегулювання трудових конфліктів/ Labor Arbitration	англійська
Юридична школа Лойола / Loyola Law School	навчальний курс	Альтернативне вирішення спорів / Alternative Dispute Resolution	англійська
Юридична школа університету Голден Гейт / Golden Gate University School of Law	навчальний курс	Альтернативне вирішення спорів / Alternative Dispute Resolution	англійська
Юридична школа Саусвестерна / Southwestern Law School	навчальний курс	Міжнародний судовий процес та арбітраж / International Litigation and Arbitration	англійська
Юридична школа Стенфордського університету / Stanford Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа Томаса Джефферсона / Thomas Jefferson School of Law	навчальний курс	Міжнародне інвестиційне право та арбітраж / International Investment Law & Arbitration	англійська
Юридична школа Каліфорнійського університету, Берклі University of California Berkeley School of Law	навчальний курс	Арбітражне врегулювання трудових конфліктів/ Labor and Employment Arbitration	англійська
Юридична школа університету Колорадо / University of Colorado Law	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа Квінніпекського	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська

університету / Quinnipiac University School of Law			
Юридична школа Єльського університету / Yale Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Коледж права Стетсонського університету / Stetson Law	навчальний курс	Міжнародний судова практика та арбітраж / International Litigation and Arbitration	англійська
Юридична школа університету Еморі / Emory Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридичний коледж університету Де Поля / DePaul University College of Law	навчальний курс	Арбітражний розгляд міжнародних комерційних спорів / Arbitration of International Commercial Dispute	англійська
Юридична школа Джона Маршала / The John Marshall Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа університету Лойола, Чикаго / Loyola University Chicago School of Law	навчальний курс	Міжнародний арбітраж / International Arbitration	англійська
Юридична школа Нордвестернського університету / Northwestern Law	навчальний курс	Міжнародний арбітраж / International Arbitration	англійська
Юридична школа університету Чикаго / The University of Chicago Law School	навчальний курс	Міжнародний інвестиційний арбітраж / International Investment Arbitration	англійська
Юридична школа Індіанського університету / Indiana University School of	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж /	англійська

Law - Indianapolis		International Commercial Arbitration	
Юридична школа університету Нотр-Дам / University of Notre Dame The Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа університету Вальпараїсо / Valparaiso University School of Law	навчальний курс	Арбітражне врегулювання трудових конфліктів / Labor Arbitration	англійська
Юридична школа університету Канзас / The University of Kansas School of Law	навчальний курс	Комерційний арбітраж / Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа університету Вашбурна / Washburn University School of Law	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа Тулейнського університету / Tulane University Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа університету Меріленд / The University of Maryland School of Law	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа Гарвардського університету / Harvard Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа Массачусетського університету / Massachusetts School of Law	навчальний курс	Колективні угоди та арбітраж / Collective Bargaining and Arbitration	англійська
Юридична школа університету Саффолк / Suffolk University Law School	навчальний курс	Арбітражний розгляд внутрішніх та міжнародних спорів / Arbitration of Domestic and International Dispute	англійська
Юридична школа університету Хемлайн /	навчальний курс	Адвокатура в арбітражі	англійська

Hamline University School of Law		/Arbitration Advocacy; Міжнародний комерційний арбітраж: теорія та практика / International Commercial Arbitration: Theory and Practice	
Юридична школа університету Небраска-Лінкольн / University of Nebraska-Lincoln School of Law	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа Колумбійського університету / Columbia Law School	навчальний курс	Міжнародне інвестиційне право та арбітраж / International Investment Law & Arbitration; Міжнародний судовий процес та арбітраж / Transnational litigation & Arbitration	англійська
Юридична школа Корнелльського університету / Cornell University Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа Фордхемського університету / Fordham University School of Law	навчальний курс	Комерційний арбітраж / Commercial Arbitration; Вступ до інвестиційного права / Introduction to Investment Arbitration	англійська
Юридична школа університету Хофстра / Hofstra University	навчальний курс	Арбітражне врегулювання трудових конфліктів/ Labor Arbitration	англійська
	юридична клініка	Застосування арбітражу у біржових операціях з цінними паперами	

		/ Securities Arbitration Clinic	
Юридична школа Сіракузького університету / Syracuse University Law School	юридична клініка	Застосування арбітражу у біржових операціях з цінними паперами та споживацьке право/ Securities Arbitration & Consumer Law Clinic	англійська
Юридична школа Дюкського університету / Duke Law School	навчальний курс	Міжнародний арбітраж / International Arbitration	англійська
Юридична школа Оклахомського університету / Oklahoma City University School of Law	навчальний курс	Представлення клієнта в арбітражі / Client Representation in Arbitration	англійська
Юридична школа університету Південної Дакоти / The University of South Dakota	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа університету Вандербілта / Vanderbilt University Law School	літня школа	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа Бейлорського університету / Baylor University Law School	навчальний курс	Арбітраж / Arbitration	англійська
Юридична школа університету Вермонта / Vermont Law School	навчальний курс	Міжнародний комерційний арбітраж / International Commercial Arbitration	англійська
Юридична школа університету Маркетта / Marquette University Law School	навчальний курс	Міжнародний судовий процес та арбітраж / International Litigation and Arbitration	англійська

Джерело: систематизовано автором

Додаток Е.

Портфоліо персоналій, задіяних в управлінні магістерськими програмами з міжнародного арбітражу та альтернативного вирішення спорів: досвід Великої Британії

Керівництво магістерськими програмами забезпечує та впроваджує організаційне, методологічне та методичне забезпечення реалізації освітніх послуг у рамках магістерської програми.

Унікальна команда професіоналів з винятковим досвідом, знаннями теорії і практики альтернативного вирішення спорів в цілому, та арбітражу зокрема, можуть здійснювати успішне керівництво магістерськими програмами з арбітражу та альтернативного вирішення спорів. Школи права відомих британських університетів стають провідними світовими науковими, навчальними і методичними центрами в галузі арбітражу та відповідних сфер завдяки своїм відмінним директорам.

Професор *Лукас Містеліс* – визнаний авторитет у сфері міжнародного врегулювання спорів і інвестиційного права, є директором Школи міжнародного арбітражу у Центрі комерційного права Лондонського університету Королеви Марії, який керує спеціалізацією магістерської програми з порівняльного права та вирішення міжнародних спорів. У 1998 році Лукас Містеліс прийшов на роботу до Лондонського університету «Королева Марія» і став професором у 2005 році. Він також був ад'юнктом професором у Нью-Йоркському університеті у Лондоні (2006-2012), ад'юнктом професором в магістратурі університету Пеппердин (2008-2011); заслужений професор Національного університету Сінгапуру (2013); ад'юнктом професором на юридичному факультеті Колумбійського університету (весняний семестр 2007), ад'юнктом професором в університеті Кейо (Токіо, 2008) тощо. Лукас Містеліс викладає на магістерських програмах в Лондоні та Парижі такі курси: Міжнародне арбітражне право та практика (Частина II), Арбітражний договір про інвестиції та інвестиційний арбітраж: матеріальний захист, міжнародне комерційне право та міжнародні енергетичні угоди (Лондон); Міжнародне інвестиційне врегулювання, регулювання та інфраструктура міжнародного арбітражу та застосовне право і процедури в міжнародному арбітражі (Париж). Лукас Містеліс також сприяв можливості отримати диплом з міжнародного арбітражу та диплом з міжнародного посередництва (ADR) шляхом дистанційного навчання, також диплом з міжнародного арбітражу, що пропонується Центром комерційного права Лондонського університету Королеви Марії з акредитацією від Королівського інституту арбітрів Великої

	Британії. Професор Містеліс був секретарем Консультативної ради Конвенції з міжнародного продажу товарів з 2001 року до кінця 2007 року. Він є членом наукового комітету Інституту міжнародного арбітражу, науковим членом Форуму з інвестиційних договорів, Британського інституту міжнародного та порівняльного правознавства, членом Консультативної ради <i>EFILA</i> (Європейської федерації інвестиційного права та арбітражу), головою Наукового комітету ради з цивільної медіації та президентом Суду <i>CEDRAC</i> (Кіпрський центр вирішення спорів та арбітражу), членом Королівського інституту арбітрів Великої Британії (2016). Лукас Містеліс працював юристом у Німеччині, Греції та Сполученому Королівстві, також працював консультантом у Камбоджі, Японії, Молдові, Нігерії, Польщі, Україні та В'єтнамі. Він також консулював кілька урядових установ Великої Британії та міжнародних організацій, включаючи ООН (ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ та ЕКЛАК), Європейський банк реконструкції та розвитку (про реформування законодавства для різноманітних законодавчих проектів щодо забезпечених угод). Його значний арбітражний досвід охоплює справи, які розглядались МТП, Міжнародним центром з урегулювання інвестиційних суперечок, Лондонським міжнародним арбітражним судом, Арбітражним судом торгово-промислової палати Швейцарії. Сторонами в цих справах були Афганістан, Аргентина, Австрія, Бангладеш, Канада, Кайманові острови, Кіпр, Чехія, Єгипет, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Індія, Ірландія, Італія, Корея, Лівія, Литва, Малайзія, Молдова, Нігерія, Польща, Румунія, Росія, Іспанія, Швейцарія, Таджикистан, Туреччина, Україна, ОАЕ, Великобританія, Україна та США. Тематичні питання включали прямі іноземні інвестиції, договори купівлі-продажу, авіаційні угоди, угоди про розподіл, будівництво та інфраструктурні проекти, оборонні контракти, видобуток корисних копалин, управління природними ресурсами, нафтогазові операції. Він також надав консультації з англійського та грецького законодавства як експерт в арбітражному процесі, а також перед швейцарськими судами. У 2006 році він був включений до числа «провідних лідерів у міжнародному арбітражі» до 45 років, входить до списку «Хто є ким у комерційному арбітражі» з 2007 року, також є членом ради арбітрів Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних суперечок, у 2013 році Лукас Містеліс отримав нагороду GAR за кращу лекцію з арбітражу. Його наукові дослідження фокусуються на міжнародному арбітражі (зокрема, інтернаціоналізація комерційного арбітражу, статус та ролі міжнародних арбітрів, інвестиційний арбітраж, захист прямих іноземних інвестицій, взаємодія інвестиційного та комерційного арбітражу та гармонізація арбітражних процедур), міжнародних комерційних угод (включаючи довгострокові контракти, міжнародний продаж та торгівельне фінансування), міжнародний продаж, забезпечення операцій, суперечки щодо ціноутворення на газ, порівняльне право (зокрема, правове походження та роль судової влади), уніфікація реформ приватного, комерційного та цивільного права в Центральній та Східній Європі та альтернативних способів вирішення спорів. Він вільно володіє англійською, німецькою, грецькою та французькою мовами.

Доктор *Хольгер Естермайер* є керівником магістерської програми з міжнародного вирішення спорів (*IDR*) у Лондонській школі права при Королівському коледжі. Хольгер Естермайер також є співвиконавчим віце-президентом Товариства міжнародного економічного права. В 2014 році він був помічником генерального адвоката Крусса Віллалона в Суді Європейського Союзу, очолював дослідницьку групу і працював молодшим та старшим науковим співробітником Інституту порівняльного публічного та міжнародного права ім. Макса Планка, був співдиректором Латиноамериканського союзу з економічного міжнародного права, працював експертом для кримінальних та цивільних судів у Гамбурзі, для цільової групи МТП Німецького зовнішньополітичного відомства та міжнародної юридичної фірми в Гамбурзі, Мадриді та Аліканте.

Хольгер Естермайер викладав і проводив дослідження з міжнародного права, права Європейського Союзу та порівняльного конституційного і публічного права в Лондоні, Гейдельберзі, Берклі, Флоренції, Мюнстері, Мексиці, Чилі. Його дослідження отримали медаль Отто Хана, премію Отто Хана та премію ISUS. Хольгер – колишній стипендіат програми імені Фулбрайта і німецького національного фонду заслуг. Він володіє німецькою, іспанською, французькою та італійською мовами. Хольгер виступив консультантом і експертом в конституційних проектах для Судану та Ливії. Хольгер цікавиться взаємозв'язком міжнародного економічного праву та правами людини, способом, за яким держави впливають на право ЄС в ході врегулювання справ. Одним з останніх дослідницьких проектів Хольгера, проведений спільно з Університетом Преторії та Інститутом порівняльного публічного та міжнародного права ім. Макса Планка в Гейдельберзі, стосувався впровадження міжнародного права в Південній Африці та Німеччині. Хольгер викладає такі курси: Європейське право, міжнародне публічне право, світове торгове право, сучасні тенденції у сфері міжнародного вирішення спорів, вступ до міжнародного вирішення спорів: механізми міжнародного та європейського права, усний захист в міжнародних спорах.

Магістерську програму з альтернативного вирішення спорів в школі права університету Портсмута очолює пані *Джоанн Аткінсон*. Вона отримала ступінь бакалавра в університеті Ноттінгема, згодом завершила курс юридичної практики (*LPC*) в юридичному коледжі, Честер. У 1999 році пані Джоана Аткінсон отримала статус адвоката, а в 2011 році почала кар'єру як постійний основі в школі права Портсмутського університету. Вона працювала юрисконсультантом у приватній практиці, перш ніж приєднатися до юридичного відділу Цюрихської фінансової служби, де вона здійснювала консультування з широкого кола питань, включаючи укладення контрактів, нові бізнес-ініціативи, відповідність нормативним вимогам, споживче право, вирішення комерційних спорів та питання інтелектуальної власності. У 2003 році вона була призначена секретарем Цюрихської страхової компанії, що складається з 60 компаній. З початку роботи в університеті вона викладала на кількох курсах для студентів та аспірантів, включаючи договірне право, трудове право, деякі аспекти комерційного та споживчого права, корпоративну секретарську практику та стратегію. Як керівник магістерської програми, Джоана Аткінсон відповідає за подальше працевлаштування випускників Школи права, координацію

	успішної схеми професійного наставництва, а також за організацію та ⁸ проведення щорічної ярмарки професій, діяльність юридичних клінік, залучення відомих профільних спеціалістів та інші заходи, використовуючи власний практичний досвід та професійні зв'язки.
	З 1994 року Мартін Грін займався науковою діяльністю в галузі будівельного права, контрактного права та вирішення спорів. Спочатку він був інженером-будівельником, але згодом заснував власну справу, набуваючи досвід проектування будівель та адміністрування контрактів. Він спеціалізувався на будівельному праві, приділяючи особливу увагу такому способу вирішення спорів у будівельній галузі як арбітраж, а, відтак, став керівником магістерської програми «Будівельне право та вирішення спорів» в університеті Лідса Беккета в 2002 році. Мартін Грін викладає низку курсів, зокрема: зобов'язальне право, принципи будівельного права, теорія і практика винесення рішень, теорія та практика міжнародного арбітражу, винесення арбітражних рішень, врегулювання взаємних претензій, наукове дослідження. Він є автором різних наукових публікацій, зокрема його інтереси присвячені питанням неупередженості медіаторів, прецедентне право, відповідальність за проектування, судочинство. Результати досліджень Мартіна Гріна використовуються в навчальному процесі на магістерській програмі «Будівельне право та вирішення спорів».
	Сьюзен Блейк вперше стала членом школи права Сіті (колишні «Судові інни») у 1978 році, після декількох років, присвячених цивільній та сімейній практиці. Протягом 1990-1998 років вона була директором курсу професійної підготовки баристерів, згодом керівником наукових досліджень, а тому була відповідальна за розробку навчальних планів у галузі права, при цьому звертала свої наукові інтереси на розвиток висококваліфікованої професійної підготовки юристів. З 2002 року Сьюзен є деканом школи права в Сіті. Наразі Сьюзен є керівником магістерської програми «Цивільний процес та вирішення спорів», що зосереджуються на забезпеченні чіткого та практичного розуміння цивільного процесу, посередництва та арбітражу. Вона викладає курси: цивільний процес, альтернативні способи вирішення спорів, адвокатська практика в цивільних справах, укладення рішень тощо. Сьюзен є автором посібника «Практичний підхід до ефективного судового розгляду», опублікованого Oxford University Press (7-е видання 2010 року). Вона є співавтором посібника «Практичний підхід до альтернативних способів вирішення спорів, опублікованого Oxford University Press (2-е видання 2012 року). Сьюзан Блейк забезпечує навчальний процес студентів магістератури у вигляді підготовлених посібників, методичних матеріалів тощо. Сьюзан є одним із засновників Центру з вивчення юридичної професійної практики в школі права Сіті. Вона відвідує та виступає на різних конференціях, пов'язаних з багатьма аспектами професійної підготовки фахівців у сфері права.

Джерело: систематизовано автором

Додаток Ж.

Навчальний план магістерських програм «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» та «Вирішення спорів» в Школі права Лондонського університету Сіті

Спеціалізація «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів»					
Назва модуля	Код	Кіл-ть кредитів	Обов'язковий / вибірковий	Можливість компенсації	Рівень
Адвокатська практика: приклади судових слухань / <i>Advocacy: Trial Stories</i>	LMM157	30	В	Так	7
Арбітраж / <i>Arbitration</i>	LLM304	30	В	Так	7
Можливості вирішення цивільних спорів – стратегія, ризики, витрати / <i>Civil Dispute Resolution Options – Strategy, Risks and Costs</i>	LMM302	30	В	Так	7
Комерційні / Високовартісні судові процеси у Лондоні / <i>Commercial /High Value Litigation in London</i>	LLM301	30	В	Так	7
Міжнародний комерційний арбітраж / <i>International Commercial Arbitration</i>	LMM082	30	В	Так	7
Міжнародні енергетичні спори/ <i>International Energy Disputes</i>	LMM100	30	В	Так	7
Медіація та переговори / <i>Mediation and Negotiation</i>	LLM303	30	В	Так	7
Професійна етика в комерційній	LMM163	30	В	Так	7

юридичній практиці / <i>Professional Ethics for Commercial Legal Practice</i>					
Спеціалізація «Вирішення спорів»					
Комерційні / Високовартісні судові процеси у Лондоні <i>/Commercial/ High Value Litigation in London</i>	LLM301	30	B	Так	7
Можливості вирішення цивільних спорів – стратегія, ризики, витрати / <i>Civil Dispute Resolution Options – Strategy, Risks and Costs</i>	LMM302	30	B	Так	7
Медіація та переговорництво / <i>Mediation and Negotiation</i>	LLM303	30	B	Так	7
Арбітраж <i>/Arbitration</i>	LLM304	30	B	Так	7
Міжнародний комерційний арбітраж / <i>International Commercial Arbitration</i>	LMM082	30	B	Так	7
Міжнародні енергетичні спори/ <i>International Energy Disputes</i>	LMM100	30	B	Так	7

Джерело: систематизовано автором

Додаток Ж.1.

Навчальний план магістерської програми «Порівняльне і міжнародне вирішення спорів» в Школі міжнародного арбітражу Лондонського університету Королеви Марії

Module	Code	Credits	Mode of Assessment
Teaching period A20: 28 September - 11 December 2020 (11 weeks)			
International Commercial Litigation	SOLM045	15 Credits	2.15 hour examination
Investment Treaty Arbitration: Foundations, Jurisdiction and Procedure	SOLM047	30 Credits	5,000-7,500 word essay
International Investment Law	SOLM189	30 Credits	5,000-7,500 word essay
WTO Law: Fundamental Principles	SOLM192	30 Credits	3.15 examination
Teaching Period B20: 25 January - 09 April 2021 (11 weeks)			
International Commercial Law	SOLM019	30 Credits	Final Assessment Exercise
Transnational Law and Governance Applied	SOLM028	30 Credits	5,000-6,000 word essay 1,000-1,500 word annotated bibliography
Strategic Decision Making for Lawyers (Not running 2020-21)	SOLM038	15 Credits	2.15 hour examination
Alternative Dispute Resolution: Theory and Context	SOLM040	30 Credits	3.15 hour examination
International Construction Contracts and Dispute Resolution	SOLM042	30 Credits	3.15 hour examination
International Arbitration Law and Practice: Applicable Law and Procedures	SOLM044	30 Credits	3.15 hour examination
International Commercial Litigation (Not running 2020-21)	SOLM045	15 Credits	2.15 hour examination

Commercial Conflict of Laws	SOLM046	15 Credits	2.15 hour examination
Investment Treaty Arbitration: Agreements and Substantive Protection	SOLM048	30 Credits	3.15 hour examination
Maritime Arbitration	SOLM145	30 Credits	3.15 hour examination
International Arbitration and Energy	SOLM163	30 Credits	5,000-7,500 word essay
Foreign Investments and Public Policy (Not running 2020-21)	SOLM190	15 Credits	3,000-4,000 word essay
WTO Law Domestic Regulations and Trade Remedies (Not running 2020-21)	SOLM193	30 Credits	3.15 hour examination
Art Disputes and Their Resolution	SOLM228	30 Credits	3.15 hour examination
Peaceful Settlement of International Disputes (Not running 2020-21)	SOLM241	30 Credits	5,000-7,000 word essay
Teaching period C20: 07 June - 09 July 2021 (5 weeks)			
Transnational Law and Governance in Practice	SOLM027	15 Credits	4,000 word essay
Alternative Dispute Resolution: Selected Issues	SOLM041	15 Credits	• 2,000-3,000 word essay • 10-20 minutes oral presentation
Ethics in International Arbitration	SOLM049	15 Credits	3,000-4,000 word essay
31 August: Students need to submit the 15,000 word dissertation. Any coursework/essays due for the third period will also be due on this date.			

Джерело: Queen Mary University of London. (n.d.). *Comparative and International Dispute Resolution*. Retrieved from <http://www.law.qmul.ac.uk/postgraduate/courses/items/138020.html>

Додаток Ж.2.

Навчальний план магістерської програми «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» у Школі права університету Вестмінстер

Credit Level 7				
Module code	Module title	Status	UK credit	ECTS
7LLAW039W	Perspectives on Peace, Conflicts and Disputes	Core	20	10
7LLAW040W	Postgraduate Research and Dissertation	Core	60	30
7LLAW038W	Peaceful Settlement of International Disputes	Option	20	10
7LLAW037W	Negotiation: Theory, Contexts and Practice	Option	20	10
7LLAW002W	Comparative Commercial Arbitration: Law and Practice	Option	20	10
7LLAW060W	Comparative Law	Option	20	10

Programme Specification: LLMs
Published: June 2017 | Updated July 2018

7LLAW008W	Foreign Direct Investment Arbitration	Option	20	10
7LLAW015W	International Commercial Arbitration	Option	20	10
7LLAW069W	International Construction Adjudication and Arbitration	Option	20	10
7LLAW036W	Multinational Corporate Entities and Foreign Investment	Option	20	10
7LLAW052W	Restorative Justice: Cultures, Integration and Law	Option	20	10
7LLAW070W	The Practice of International Arbitration	Option	20	10
7LLAW067W	International and Transnational Dispute Processes	Option	20	10
7LLAW033W	Mediation: Concepts, Evolution and Practice	Option	20	10
7LLAW072W	Peace Processes and Law	Option	20	10

The suggested module sequence for the full-time course is as follows.

LLM International and Commercial Dispute Resolution Law full time	
Semester 1	Semester 2
International and Commercial Dispute Resolution Processes (20 credits)	Option 3 (20 credits)
Option 1 (20 credits)	Option 4 (20 credits)
Option 2 (20 credits)	Option 5 (20 credits)
Dissertation (60 credits)	

The suggested module sequence for the full-time course is as follows.

LLM International and Commercial Dispute Resolution Law full time	
Semester 1	Semester 2
International and Commercial Dispute Resolution Processes (20 credits)	Option 3 (20 credits)
Option 1 (20 credits)	Option 4 (20 credits)
Option 2 (20 credits)	Option 5 (20 credits)
Dissertation (60 credits)	

The suggested module sequence for the part-time course is as follows.

LLM International and Commercial Dispute Resolution Law PART-TIME YEAR 1	
Semester 1	Semester 2
International and Commercial Dispute Resolution Processes (20 credits)	Option 2 (20 credits)
Option 1 (20 credits)	Option 3 (20 credits)

LLM International and Commercial Dispute Resolution Law PART-TIME YEAR 2	
Semester 1	Semester 2
Option 4 (20 credits)	
Option 5 (20 credits)	
Dissertation (60 credits)	

Джерело: University of Westminster. (n.d.). Programme Specification: Course record information. Retrieved from <https://www.westminster.ac.uk/law-courses/2020-21/january/full-time/international-and-commercial-dispute-resolution-law-llm> (last accessed: 18.09.2020).

Додаток Ж.3.

Навчальний план магістерської програми «Будівельне право та арбітраж»
в Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона

COURSE SPECIFICATION: Core Award Data

DETAILED COURSE STRUCTURE

Distance Learning				
Stage 1	Semester 1	CREDITS	LEVEL	
BSM743	Law of Obligations and Evidence	30	SCQF 11	
Total for Semester:		30		

Distance Learning				
Stage 1	Semester 2	CREDITS	LEVEL	
LLM228	Arbitration Law, Practice And Procedure	30	SCQF 11	A C
LLM229	Construction Adjudication Law, Practice And Procedure	30	SCQF 11	B
Total for Semester:		30		

Route A - Students undertaking Route A will graduate with MSc or LLM Construction Law and Arbitration

Route B - Students undertaking Route B will graduate with MSc or LLM Construction Law and Adjudication

Route C - Students undertaking Route C will graduate with MSc or LLM Construction Law, Arbitration and Adjudication

Total for Stage: 60

Distance Learning				
Stage 2	Semester 1	CREDITS	LEVEL	
LLM042	Construction Law 1 (Procurement)	15	SCQF 11	
LLM043	Construction Law 2 (Contract Administration)	15	SCQF 11	
Total for Semester:		30		

Distance Learning				
Stage 2	Semester 2	CREDITS	LEVEL	
BSM135	International Construction Contracts	15	SCQF 11	A B
LLM044	Construction Law 3 (Completion and Resolution)	15	SCQF 11	A B
LLM229	Construction Adjudication Law, Practice And Procedure	30	SCQF 11	C
Total for Semester:		30		

Route A - Students undertaking Route A will graduate with MSc or LLM Construction Law and Arbitration

Route B - Students undertaking Route B will graduate with MSc or LLM Construction Law and Adjudication

Route C - Students undertaking Route C will graduate with MSc or LLM Construction Law, Arbitration and Adjudication -

Total for Stage: 60

Distance Learning				
Stage 3	Semester 1	CREDITS	LEVEL	
BSM587	Dissertation	60	SCQF 11	A
Choose 2 option modules from the following group:				Rt: B
BSM788	In-depth Case Study	30	SCQF 11	
BSM790	International Commercial Arbitration Moot	30	SCQF 11	
BSM803	Law Masters Research Project	30	SCQF 11	
Choose 1 option module from the following group:				Rt: C

Master of Laws (LLM)/Master of Science (MSc) Construction Law and Arbitration/Adjudication

Stage 3	Semester 1	CREDITS	LEVEL
BSM587	Dissertation	60	SCQF 11
Choose 2 option modules from the following group:			Rt: B
BSM788	In-depth Case Study	30	SCQF 11
BSM790	International Commercial Arbitration Moot	30	SCQF 11
BSM803	Law Masters Research Project	30	SCQF 11
Choose 1 option module from the following group:			Rt: C

Master of Laws (LLM)/Master of Science (MSc) Construction Law and Arbitration/Adjudication

COURSE SPECIFICATION: Core Award Data

BSM788	In-depth Case Study	30	SCQF 11
BSM790	International Commercial Arbitration Moot	30	SCQF 11
BSM803	Law Masters Research Project	30	SCQF 11
Choose 2 option modules from the following group:			Rt: C
These modules are subject to availability. Students are required to study no more than one of these modules per Semester.			
BSM077	Project Strategy and Governance	15	SCQF 11
BSM084	Project Management Fundamentals	15	SCQF 11
BSM578	Oil And Gas Contract Law	15	SCQF 11
BSM622	Health, Safety And Risk in an Organisational Context	15	SCQF 11
BSM691	Theory And Principles Of Conflict Resolution	15	SCQF 11
BSM692	Mediation In Practice	15	SCQF 11
SUM001	Risk and Safety Management	15	SCQF 11
SUM103	Project Information, Organisation and Behaviour	15	SCQF 11
SUM104	Project Planning and Control	15	SCQF 11
SUM107	Construction Project Management	15	SCQF 11
SUM403	Commercial Project Management	15	SCQF 11
SUM406	Contract Performance Management	15	SCQF 11
Total for Semester:		60	

Route A - Route A is the Dissertation route. This route is accredited by RICS.

Route B - Route B is a choice of two from three 30 credit modules. This route is accredited by RICS.

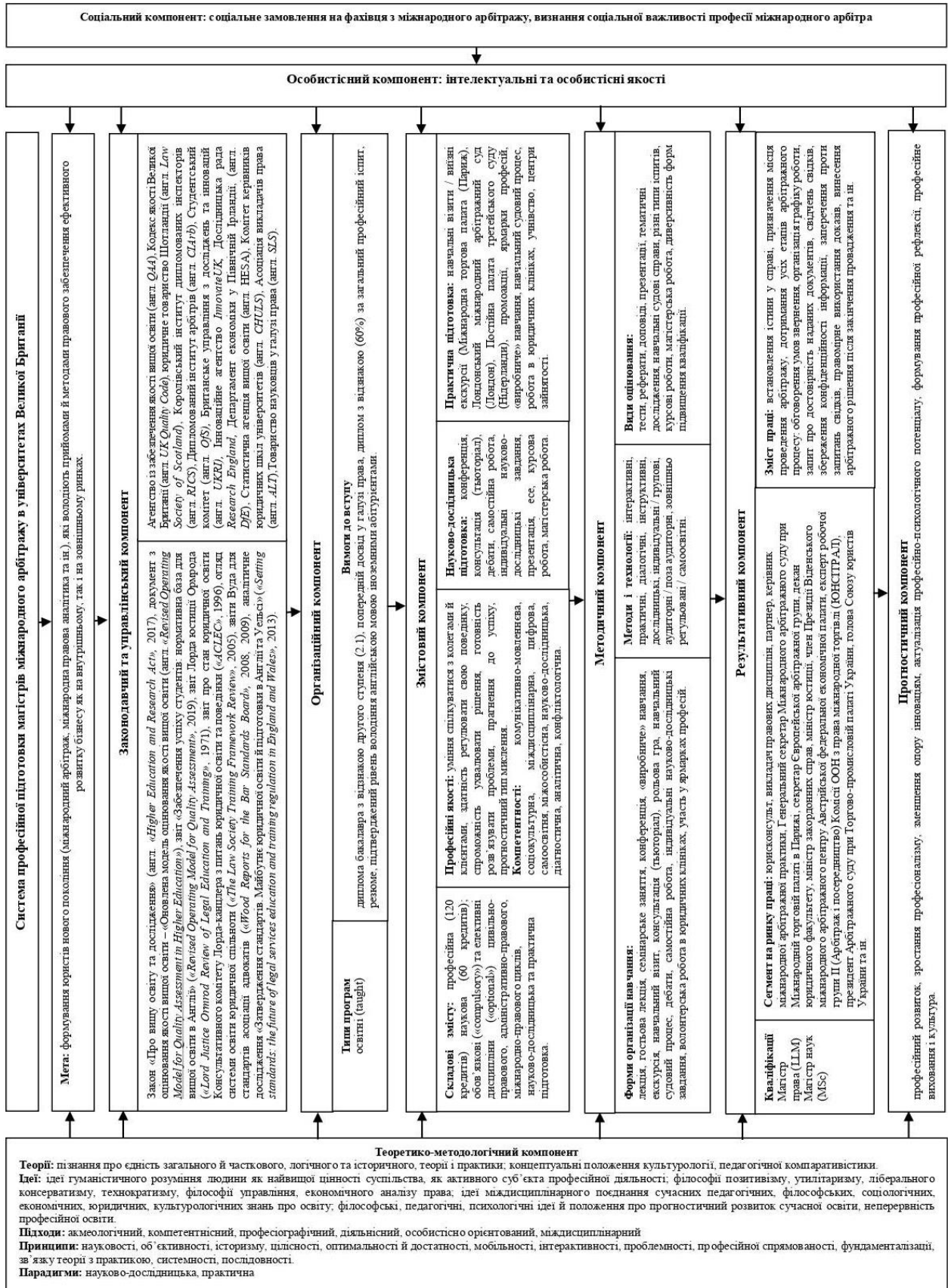
Route C - Route C is a choice of one from three 30 credit modules plus two 15 credit modules from a list of options. This route is accredited by RICS.

Total for Stage: 60

Джерело: RGU Law: Online & Distance Learning. (n.d.). Retrieved from <http://www.rgu.ac.uk/areasof-study/subjects/law/study-options/online-nd-distance-learning>: (last accessed: 18.01.2020).

Додаток 3.

Система професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії

Додаток И.

Джерело: (Сущенко, 2019).

Додаток К

Навчальний план підготовки магістрів за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право за спеціалізацією «Міжнародне економічне право та альтернативні способи вирішення спорів»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
Хмельницький університет управління та права
НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
підготовки магістрів за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право за денною формою навчання.
Спеціалізація – Міжнародне економічне право
та альтернативні способи вирішення спорів.
Кваліфікація – магістр з правознавства, юрист.
Строк навчання – 1,5 роки на основі освітнього рівня бакалавра

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення вченої ради університету
«__» травня 2016 року, протокол № __
Ректор університету _____ **О.М. Омельчук**
(підпис)
«__» травня 2016 року
М.П.

І. ГРАФІК НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Курси	Вересень				29. 09 - 05. 10	Жовтень			27. 10 - 03. 11	Листопад			25. 11 - 01. 12	Грудень				30. 12 - 06. 01	Січень			28. 01 - 03. 02	Лютий			25. 02 - 03. 03
	01- 07	08- 14	15- 21	22- 28		06- 12	13- 19	20- 26		04- 10	11- 17	18- 24		02- 08	09- 15	16- 22	23- 29		07- 13	14- 20	21- 27		04- 10	11- 17	18- 24	
I	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	С	С	К	К	Т	Т	Т	Т
II	ДП	ДП	ДП	ДП	ДП	ДП	ПП	ПП	ПП	ПП	ПП	МР	МР	МР	МР	МР	МР	МР	А	А	А					

Курси	Березень				Квітень				27. 04- 03. 05	Травень			27. 05 - 02. 06	Червень				Липень				29. 07 - 04. 08	Серпень			26. 08 - 31. 08
	04- 10	11- 17	18- 24	25- 31	01- 07	08- 14	15- 21	22- 28		06- 12	13- 19	20- 26		03- 09	10- 16	17- 23	24- 30	01- 07	08- 14	15- 21	22- 28		05- 11	12- 18	19- 25	
I	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	С	С	К	К	К	К	К	К	К	К	К	К	К
II																										

ПОЗНАЧЕННЯ:

Т

Теоретичне
навчання

С

Екзаменаційна
сесія

К

Канікули

П
П

Навчальна (виробнича)
практика

Д
П

Переддипломна практика

М
Р

Виконання
магістерських
робіт

А

Атестація

II. ЗВЕДЕНІ ДАНІ ПРО БЮДЖЕТ ЧАСУ, тижні

III. ПРАКТИКА

IV. АТЕСТАЦІЯ

V. ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Шифр за ОПП	НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами			Кількість кредитів ECTS	Кількість годин							Розподіл годин на тиждень за курсами і семестрами			
		Зелік за мени	Курсів роботи	Загальний обсяг		Всього	Аудиторні			Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента	I курс		II курс		
							у тому числі:					Семестри				
							Лекції	ла	Семинари, практичні заняття			1	2	3	–	
												Кількість тижнів теоретичного навчання у семестрі				
18	17	18	–													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. Обов’язкові навчальні дисципліни																
1.1. Соціально-гуманітарні навчальні дисципліни (шифр – НСГ 1.1.)																
НСГ 1.1.1.	Ділова іноземна мова		1		3	90	44			44		46	44			
НСГ 1.1.2.	Порівняльне приватне право	1			2,5	75	28	18		10		47	28			
НСГ 1.1.3.	Право інтелектуальної власності	1			3	90	36	18		18		54	36			
	Всього	2	1		8,5	255	108	36	0	80	0	147	108			
1.2. Навчальні дисципліни професійної та практичної підготовки (шифр – НПФПР 1.2.)																
НПФ 1.2.1.	Гармонізація договірних права ЄС	2	1		6	180	70	36		34		110	36	34		
НПФ 1.2.2.	Міжнародні комерційні угоди	2	1	2	7	210	88	54		34		122	54	34		
НПФ 1.2.3.	Корпоративне право	2			3	90	36	22		14		54		36		
	Всього	3	2	1	16	480	194	112	0	82	0	286	90	104		

	Всього годин з обов'язкових навчальних дисциплін	5	3	1	24,5	735	302	148	0	154	0	433	198	104		
2. Вибіркові навчальні дисципліни																
2.1. Соціально-гуманітарні навчальні дисципліни (шифр – ВСГ 2.1.)																
ВСГ 2.1.1.	Філософія права		2		3	90	18	14		4		72		18		
	Соціологія права															
	Всього		1		3	90	18	14		4		72		18		
2.2. Навчальні дисципліни професійної та практичної підготовки (шифр – ВПФПР 2.2.)																
ВПФПР 2.2.1.	Альтернативне вирішення спорів у кримінальному процесі		2		3	90	34	18		16		56		34		
	Теорія і практика претензійно-позовної діяльності у господарському процесі															
ВПФПР 2.2.2.	Теорія і практика посередництва і медіації	2	1		5	150	70	36		34		80	36	34		
	Теорія і практика комерційної медіації															

Шифр за ОПП	НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами			Кількість кредитів ECTS	Кількість годин							Розподіл годин на тиждень за курсами і семестрами							
			Залики к з а м е н и	Курсові р о б о т и		Загальний обсяг	Аудиторні			Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента	I курс		II курс						
							у тому числі:					Семестри								
							Всього	Лекції	ла			Семінари, практичні заняття	1	2	3	–				
																	Кількість тижнів теоретичного навчання у семестрі			
																	18	17	18	–
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17				
ВПФПР 2.2.3.	Комунікативні практики та техніки переговорів		2		3	90	34	6	14	14		56		34						
	Юридична конфліктологія																			
	Всього	1	3		11	330	138	60	14	64		192	36	102						
	Цикл 1																			
ВПФПР 2.2.4.	Третейське судочинство	1			4	120	36	18		18		84	36							
ВПФПР 2.2.5.	Міжнародний комерційний арбітраж	2	1	1	6	180	88	36	34	18		92	54	34						

ВПФПР 2.2.6.	Вирішення спорів у галузі природокористування		2		3	90	24	16		8		66		24	2		

ВФПР 2.2.7.	Альтернативні способи вирішення трудових спорів		2		3	90	24	16		8		66		24		
	Цикл2															
ВФПР 2.2.4.	Проблеми цивільного права в судовій практиці	1			4	120	36	18		18		84	36			
ВФПР 2.2.5.	Міжнародне податкове право	2	1		6	180	88	36	34	18		92	54	34		
ВФПР 2.2.6.	Проблеми цивільного судочинства		2		3	90	24	16		8		66		24		
ВФПР 2.2.7.	Несудові форми захисту цивільних прав		2		3	90	24	16		8		66		24		
	Всього за циклом	2	3	1	16	480	172	86	34	34	0	308	90	82		
	Всього навчальні дисципліни за вибором	3	7	1	30	900	328	160	48	102	0	572	126	202		

Практична підготовка (шифр – В ПП 2.3.)																
ВПП 2.3.1.	Педагогічна практика		3		7,5	225										
ВПП 2.3.2.	Переддипломна практика		3		9	270										
	Всього		2		16,5	495										
	Всього годин за вибором	3	9	1	46,5	1395	328	160	48	102	0	572	126	202		

Шифр за ОПП	НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами			Кількість кредитів ECTS	Кількість годин							Розподіл годин на тиждень за курсами і семестрами			
		Землі к з а м е н и	Курси р о б о т и	Загальний обсяг		Всього	Аудиторні			Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента	I курс		II курс		
							у тому числі:					Семестри				
							Лекції	ла	Семинарські заняття			1	2	3	–	
												Кількість тижнів теоретичного навчання у семестрі				
												18	17	18	–	
1	2	3	4	5	6	7				8	9	10	11	12	13	14

Атестація (шифр – А 3.)																	
А 3.1.	Оглядів лекцій з дисциплін комплексного екзамену				0,5	15	15	15									
А 3.2.	Екзамен	3			1,5	45						45					

А 3.3.	Захист кваліфікаційної (магістерської) робота	3			15	450								4		
	Всього на атестацію	2			17	510	15	15				45		4		

	Загальна кількість годин				88	2640	645	323	48	256		1050	324	306		
	Кількість годин на тиждень												18	18		
	Кількість екзаменів	8														
	Кількість заліків		12													
	Курсові роботи			2	2	60										
Загальна кількість годин за навчальним планом		10	12	2	90	2700	645	323	48	256		1050	324	306		

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
«__» травня 2016 року, протокол № __

Проректор з навчальної роботи

Л.І. Чорний

(підпис)

Заступник декана юридичного факультету

В.М. Захарчук

(підпис)

ПОЗНАЧЕННЯ:

Т

Теоретичне навчання

С

Екзаменаційна сесія

К

Канікули

ДП

Переддипломна практика

МР

Виконання магістерських робіт

А

Атестація

4
4
7

II. ЗВЕДЕНІ ДАНІ ПРО БЮДЖЕТ ЧАСУ, тижні

Курс	Теоретич	Екзаменацій	Практика	Магістер	Атестація	Канікули	Разом
I	33	4	-	3	-	13	53
II	9	1	6	3	2	-	21

III. ПРАКТИКА

Назва практики	Семестр	Тижні
Навчальна практика	3	20
Разом	3	20

IV. АТЕСТАЦІЯ

Назва навчальної дисципліни	Форма атестації	Семестр
Дисципліни професійної підготовки	Єдиний державний кваліфікаційний іспит	3

V. ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Шифр за ОПП	НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами			Кількість кредитів ECTS	Кількість годин							Розподіл годин на тиждень за курсами і семестрами				
			завіски к з а м е н и	Курсові роботи		Загальний обсяг	Аудиторні			Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента	I курс		II курс			
							Всього	у тому числі:				Семестри					
								лекції	лабораторні заняття			семінари	р с ь к і р а к т и ч н і з а	1	2	3	4
Кількість тижнів теоретичного навчання у семестрі				18	17	0	-										

											Н я т я				4 8	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	-
1. Обов'язкові навчальні дисципліни																
ОД 1.1.	Проблеми нормотворення та правозастосування	1			3	90	36	18		18		54	36			
ОД 1.2.	Юридична іноземна мова		1,2		4	120	48	0		48		72	24	24		
ОД 1.3.	Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод		1,2		6	180	80	42		38		100	34	46		
ОД 1.4.	Юридичний супровід економічної діяльності	1			3	90	36	18		18		54	36			
ОД 1.5.	Етичні стандарти правничої діяльності		1		3	90	36	18		16		54	34			
ОД 1.6.	Практика цивільного судочинства	1			4	120	40	16		24		80	40			

ОД 1.7.	Правові основи європейської інтеграції та міжнародного співробітництва України	2			4	120	40	22		18		80		40		
ОД 1.8.	Процесуальні рішення у кримінальному провадженні	2			4	120	40	16		24		80		40		
ОД 1.9.	Теорія і практика адміністративного судочинства	2			4	120	40	22		18		80		40		
ОД 1.10.	Курсова робота			2	2	60	0	0		0		60				
	Всього годин з обов'язкових навчальних дисциплін	6	5	1	37	1110	396	172	0	222	0	714	204	190	0	

2. Вибіркові навчальні дисципліни

ВД 2.1.	Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.2.	Теорія і практика кримінально-процесуального доказування		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.3.	Судова експертологія		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.4.	Особливі порядки кримінального провадження		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.5.	Еристика в юридичній діяльності		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.6.	Проблеми тлумачення правових норм		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.7.	Теоретико-прикладні проблеми юридичної відповідальності		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.8.	Практичні аспекти застосування антикорупційного законодавства		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.9.	Практика застосування податкового законодавства		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.10.	Форми безпосереднього народовладдя		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.11.	Правове забезпечення банківської безпеки		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.12.	Митне право		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.13.	Проблеми сімейного права		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.14.	Правочини з нерухомістю		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.15.	Право інтелектуальної власності		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.16.	Нотаріат		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.17.	Спадкове право		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.18.	Правова охорона земель		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.19.	Захист прав у сфері пенсійного забезпечення		1		4	120	40	22		18		80	40			

ВД 2.20.	Правове забезпечення забудови територій		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.21.	Правові засади ведення агробізнесу		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.22.	Правове регулювання девелоперської діяльності		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.23.	Проблеми господарського права і процесу		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.24.	Міжнародне економічне право		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.25.	Захист прав споживачів за законодавством України та Європейського Союзу		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.26.	Європейське контрактне право		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.27.	Захист прав в мережі Інтернет в Україні та Європейському Союзі		1		4	120	40	22		18		80	40			
ВД 2.28.	Вирішення міжнародних економічних спорів		1		4	120	40	22		18		80	40			
	Всього	0	3	0	12	360	120	66	0	54	0	240	120	0	0	
Блок вибіркових навчальних дисциплін № 2																
ВД 2.29.	Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.30.	Змагальні засади кримінального судочинства		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.31.	Міжнародне кримінальне право		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.32.	Порівняльне кримінальне право України та держав Європейського Союзу		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.33.	Діджиталізація у правозастосовній діяльності		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.34.	Новітні правові цінності та стандарти їх дотримання		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.35.	Теорія та практика реалізації конституційного контролю		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.36.	Правове регулювання адміністративних послуг		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.37.	Публічна служба		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.38.	Парламентське право		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.39.	Муніципальний процес в Україні		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.40.	Проблеми конституційного права України		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.41.	Деліктні зобов'язання		2		4	120	40	22		18		80		40		

ВД 2.42.	Альтернативне вирішення правових спорів		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.43.	Перегляд судових рішень у цивільних справах		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.44.	Теорія і практика судової юрисдикції		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.45.	Проблеми земельного права		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.46.	Охорона і захист трудових прав та законних інтересів працівників		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.47.	Договори у праві соціального забезпечення		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.48.	Правове регулювання туристичної діяльності в Україні та Європейському Союзі		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.49.	Міжнародні комерційні угоди		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.50.	Міжнародний комерційний арбітраж		2		4	120	40	22		18		80		40		
ВД 2.51.	Правове регулювання міжнародного оподаткування		2		4	120	40	22		18		80		40		
	Всього	0	2	0	8	240	80	44	0	36	0	160	0	80	0	
ВД 2.52.	Інформаційні технології в юридичній практиці		2		3	90	36	18		18		54		36		
ВД 2.53.	Психологія спілкування		2		3	90	36	18		18		54		36		
ВД 2.54.	Теорія аргументації		2		3	90	36	18		18		54		36		
ВД 2.55.	Управління проектами		2		3	90	36	18		18		54		36		
ВД 2.56.	Психологія і педагогіка вищої школи		2		3	90	36	18		18		54		36		
ВД 2.57.	Техніка переговорів та комунікація		2		3	90	36	18		18		54		36		
	Всього	0	1	0	3	90	36	18		18		54		36	0	
	Всього годин з вибіркового навчальних дисциплін	0	6	0	23	690	236	118	0	118	0	454	120	116	0	

															4	
															5	
															2	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Практична підготовка																
ПП 1.1.	Навчальна практика № 1		3		9	270						270				
ПП 1.2.	Навчальна практика № 2		3		10,5	315						315				
ПП 1.3.	Навчальна практика № 3		3		10,5	315						315				
	Всього з практичної підготовки	0	3	0	30	900	0	0	0	0	0	900	0	0	0	
Атестація																
	Єдиний державний кваліфікаційний іспит															
	Кількість годин на тиждень												18	18	0	
	Кількість екзаменів	6														
	Кількість заліків		14													
	Курсові роботи			1												
Загальна кількість годин за навчальним планом		10	11	1	90	2700	632	290	0	340	0	2068	324	306	0	

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
від 27 серпня 2020 року, протокол № 1

Проректор з науково-педагогічної діяльності

Ірина КОВТУН

(підпис)

Декан юридичного факультету

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

(підпис)

Гарант освітньої програми

Юрій БІЛОУСОВ

(підпис)

Додаток М.

Зведена таблиця даних про захист дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право» за предметом дослідження з 1991-го по 2012 р.

	Галузь	Загальна кількість дисертацій кандидата та доктора юридичних наук за тематичним	% від загального числа робіт, захищених по всіх тематичних розділах	Дисертації доктор юридичних наук	% від загального числа робіт, захищених по всіх тематичних розділах	Дисертації кандидата юридичних наук	% від загального числа робіт, захищених по всіх тематичних розділах
1	Історія міжнародного права і його науки	9	2,7	2	0,6	7	2,1
2	Загальнотеоретичні проблеми міжнародного права	9	2,7	1	0,3	8	2,4
3	Суб'єкти міжнародного права	9	2,7	-	-	9	2,7
4	Міжнародно-правова відповідальність	3	0,9	-	-	3	0,9
5	Право міжнародних договорів	8	2,4	-	-	8	2,4
6	Право зовнішніх зносин	6	1,8	1	0,3	5	1,5
7	Право міжнародних організацій	14	4,2	-	-	14	4,2
8	Територія в міжнародному праві	4	1,2	1	0,3	3	0,9
9	Міжнародне морське право	11	3,3	1	0,3	10	3,0
10	Міжнародне річкове право	4	1,2	-	-	4	1,2
11	Населення і міжнародне право	11	3,3	-	-	11	3,3
12	Міжнародне право захисту прав людини	52	15,8	2	0,6	50	15,0

13	Міжнародне гуманітарне право	11	3,3	-	-	11	3,3
14	Міжнародне кримінальне	27	8,2	2	0,6	25	7,5

	право						1
15	Міжнародне повітряне право	3	0,9	-	-	3	0,9
16	Міжнародне космічне право	3	0,9	-	-	3	0,9
17	Право міжнародної безпеки	15	4,5	-	-	15	4,5
18	Право мирного вирішення міжнародних спорів	8	2,4	-	-	8	2,4
19	Міжнародне економічне право	36	10,9	2	0,6	34	10,3
20	Міжнародне право навколишнього середовища	5	1,5	-	-	5	1,5
21	Міжнародне ядерне право	2	0,6	-	-	2	0,6
22	Окремі аспекти міжнародно-правового співробітництва	27	8,2	-	-	27	8,2
23	Імплементация міжнародного права	15	4,5	-	-	15	4,5
24	Європейське право	38	11,5	3	0,9	35	10,6
	Загальна кількість	330	100%	15	4,5	315	95,5

Джерело: (Короткий, Сажієнко, 2012).

Додаток Н.

Обґрунтування доцільності створення та використання «Англо-українського глосарію з міжнародного арбітражу»

Наразі існує потреба в організації оптимальної системи навчання та підготовки кадрів на теренах України, здатних здійснювати арбітражну практику на міжнародній арені. Серед інших вагомих чинників, які забезпечують ґрунтовну підготовку майбутніх фахівців у сфері міжнародного арбітражу, є знання іноземної мови (переважно англійської), та володіння вузькоспеціалізованою термінологією зокрема. Часто виникають випадки, коли міжнародно визнані поняття та терміни з міжнародного арбітражу не мають чітких українських відповідників, тому використовується транслітерований варіант іноземного слова. Саме така ситуація викликала необхідність укласти Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу. Глосарій (від лат. *glossarium* словник) – словник вузькоспеціалізованих термінів з певної галузі знань, приміром, Національний освітній глосарій: вища освіта Глосарій перекладознавчих термінів, Глосарій банківської термінології, Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання, Глосарій термінів з хімії тощо.

Головна мета створення глосарія з міжнародного арбітражу – це узагальнення поняттєво-термінологічного апарату цієї галузі, уточнення значень англійських термінів шляхом тлумачення та поширення арбітражної термінології серед носіїв української мови, що сприятиме популяризації цієї сфери діяльності не лише серед майбутніх фахівців з міжнародного арбітражу та/чи права, але й пересічних громадян. Корпус глосарія було отримано способом суцільного добору з англومовних посібників, наукових статей, буклетів, сайтів юридичних фірм, провідних університетів, міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з арбітражем. Окрім юридичної термінології, в словник було включено найбільш уживані терміни зі сфери міжнародних відносин, кредитних відносин, комерції, банківської справи, а також деякі слова загальноживаної лексики, які зустрічаються в текстах нормативно-правових документів. Оскільки невід'ємною рисою мови

арбітражних угод, застережень та рішень є регулярне використання латинізмів, то вони також були включені у корпус пропонованого Глосарія.

Використання глосарію на семінарських та практичних заняттях сприятиме розвитку лексичних навичок для читання та двостороннього усного та письмового перекладу оригінальних джерел, формування необхідної комунікативної компетенції в сферах професійного усного і письмового мовлення, кращому усвідомленню навчального матеріалу в цілому. Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу призначений не лише для студентів-магістрантів, які спеціалізуються в міжнародному арбітражі, але й аспірантів, практикуючих юристів, бізнесменів, науковців, викладачів, діяльність чи наукові інтереси яких пов'язані з міжнародним арбітражем.

Джерело: (Нагорна, 2018а).

Додаток О.**Робоча програма з дисципліни «Ділова іноземна мова» для магістрів за спеціалізацією «Міжнародно-економічне право та альтернативні способи вирішення спорів»**

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради університету

31 жовтня 2016 року,

Протокол № 4

Проректор з навчальної роботи

Л.П. Чорний
(підпис)

Л.П. Чорний
(ініціали, прізвище)

1 листопада 2016 року

м.п.

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА»
для підготовки на другому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня магістр
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право

м. Хмельницький
2016

ЗМІСТ

	Стор.
1. Опис навчальної дисципліни	– 1
2. Заплановані результати навчання	– 2
3. Програма навчальної дисципліни	– 3
4. Структура вивчення навчальної дисципліни	– 4
4.1. Тематичний план навчальної дисципліни	– 4
4.2. Аудиторні заняття	– 4
4.3. Самостійна робота студентів	– 5
5. Методи навчання та контролю	– 5
6. Схема нарахування балів	– 6
7. Рекомендована література	– 7
7.1. Основна література	– 7
7.2. Допоміжна література	– 7
8. Інформаційні ресурси в Інтернеті	– 7

1. Опис навчальної дисципліни

1. Шифр і назва галузі знань	– 08 Право
2. Код і назва спеціальності	– 081 Право
3. Назва спеціалізації	– – Міжнародно-економічне право та альтернативні способи вирішення спорів – Цивільно-правова
4. Назва дисципліни	– Ділова іноземна мова
5. Тип дисципліни	– обов'язкова
6. Код дисципліни	– ННСГ 1.1.1.
7. Освітній рівень, на якому вивчається дисципліна	– другий
8. Ступінь вищої освіти, що здобувається	– магістр
9. Курс / рік навчання	– перший
10. Семестр:	–
денна форма навчання:	перший
заочна форма навчання:	перший, другий, третій
11. Обсяг вивчення дисципліни:	
1) загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	– 90 (3)
2) денна форма навчання:	
аудиторні заняття (годин)	– 44
% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	– –
% від обсягу аудиторних годин лабораторні заняття (годин)	– –
% від обсягу аудиторних годин семінарські заняття (годин)	– 44
% від обсягу аудиторних годин самостійна робота (годин)	– 100
% від загального обсягу тижневих годин:	
аудиторних занять	– 2,5
самостійної роботи	– 3

3) заочна форма навчання:	
загальний обсяг (кредитів ЄКТС / годин)	135 (4,5)
аудиторні заняття (годин)	– 30
% від загального обсягу лекційні заняття (годин)	– 22,2
% від обсягу аудиторних годин	– –
семінарські заняття (годин)	– 30
% від обсягу аудиторних годин	– 100
самостійна робота (годин)	– 105
% від загального обсягу тижневих годин:	– 77,8
аудиторних занять	– –
самостійної роботи	– 1
	– 3
12. Форма семестрового контролю	
денна форма навчання:	залік
заочна форма навчання:	залік, екзамен
13. Місце дисципліни в логічній схемі:	
1) попередні дисципліни	– НСГ 1.1.4. Іноземна мова (за професійним спрямуванням)
2) супутні дисципліни	– –
3) наступні дисципліни	– –
14. Мова вивчення дисципліни	– англійська.

2. Заплановані результати навчання

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен продемонструвати такі результати навчання:	
1. Знання (здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи, цілісні теорії тощо))	
1.1)	правильні граматичні форми та конструкції на рівні розмовної та писемної мови;
1.2)	основні норми ділового мовленнєвого етикету;
1.3)	особливості роботи з діловою кореспонденцією;
1.4)	правила оформлення різних видів документів;
1.5)	переклад матеріалів юридичного спрямування із використанням словника та без словника як на рідну мову, так і на іноземну мову.
2. Розуміння (здатність розуміти та інтерпретувати вивчене, уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворювати словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань)	
2.1)	значення лексичних одиниць;
2.2)	реферування та анотування суспільно-політичних та юридичних текстів іноземною мовою;
2.3)	побудова діалогічного висловлення на одну із запропонованих розмовних тем;
2.4)	побудова монологічного висловлення на одну із запропонованих розмовних тем;
2.5)	обговорення ринку правових послуг в Україні та закордоном.

3. Застосування знань <i>(здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях (наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач))</i>	
3.1)	навички монологічного та діалогічного висловлювання у межах ділової, побутової, суспільно-політичної, правової, економічної та фахової тематики;
3.2)	переклад з іноземної мови на рідну і навпаки текстів за відповідною тематикою;
3.3)	підготовка доповідей та презентацій з питань професійних інтересів іноземною мовою (усно та письмово);
3.4)	укладення та оформлення необхідної документації іноземною мовою;
3.5)	знаходження додаткової інформації, використовуючи англомовні джерела.
4. Аналіз <i>(здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних)</i>	
4.1)	аналізувати особливості міжнародного права;
4.2)	порівнювати навчальні плани та курси юридичних факультетів ВНЗ України та Великої Британії;
4.3)	досліджувати здобутки та перспективи договірного права ЄС;
4.4)	робити висновок про роль та значення арбітражу та медіації в умовах сьогодення.
5. Синтез <i>(здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю)</i>	
5.1)	використовувати різні мовні засоби в процесі реалізації альтернативного вирішення спорів;
5.2)	оперувати юридичною термінологією;
5.3)	пояснювати особливості різних видів права;
5.4)	аргументувати вибір майбутньої професії.
6. Оцінювання <i>(здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі)</i>	
6.1)	оцінювати діяльність міжнародних організацій, які забезпечують функціонування арбітражу;
6.2)	порівнювати рівень знань випускників юридичних факультетів ВНЗ України та Великої Британії;
6.3)	рейтингувати найуспішніші магістерські курси «Альтернативні способи вирішення спорів» в Україні та закордоном.
7. Створення (творчість) <i>(здатність до створення нового культурного продукту, творчості в умовах багатомірності та альтернативності сучасної культури)</i>	
7.1)	писати есе з пропонованих ситуацій;
7.2)	будувати плани доповідей;
7.3)	укладати міні глосарії до визначених тем.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1.Юридична професія

A career in law. Course descriptions. Graduate recruitment programme. Short email. Presentation.

Тема 2. Договірне право

Contract law. Remedies for breach of a contract. Contract clause. Conditions and warranties. Email of advice.

Тема 3. Корпоративне право

Company law. Course in company law. Breach of Companies Act 2006.

Тема 4. Торгове право

Commercial law internship. Role of commercial agents. Commercial agency contract. The Commercial Agents (Council Directive) Regulations 1993. Profile of a commercial lawyer. Meeting with corporate counsel. Letter of application.

Тема 5. Судовий розгляд та арбітраж

Litigation and arbitration. Letter of invitation. Avoiding litigation. Cost of litigation. Cost of arbitration. Arbitration seats. An arbitrator's qualifications. Letter before action. Responding to a letter before action.

Тема 6. Міжнародне право

International law. Developments in EU law. US patent laws. Microsoft v. AT & T. Multiple jurisdictions.

Тема 7. Порівняльне право

Comparative law. Course reader. Asset protection. Legal translation. Explaining, comparing and contrasting.

4. Структура вивчення навчальної дисципліни**4.1. Тематичний план навчальної дисципліни**

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС		Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	Юридична професія	12	-	6	-	-	6	19	-	4	-	-	15
2.	Договірне право	12	-	6	-	-	6	19	-	4	-	-	15
3.	Корпоративне право	12	-	6	-	-	6	19	-	4	-	-	15
4.	Торгове право	12	-	6	-	-	6	19	-	4	-	-	15
5.	Судовий розгляд та арбітраж	18	-	8	-	-	10	19	-	4	-	-	15
6.	Міжнародне право	12	-	6	-	-	6	21	-	6	-	-	15
7.	Порівняльне право	12	-	6	-	-	6	19	-	4	-	-	15
	Всього годин:	90	-	44	-	-	46	135	-	30	-	-	105

4.2. Аудиторні заняття

4.2.1. Аудиторні заняття (практичні заняття) проводяться згідно з темами та обсягом годин, передбачених тематичним планом.

4.2.2. Плани практичних занять з передбачених тематичним планом тем, засоби поточного контролю знань та методичні рекомендації для підготовки до занять визначаються в навчально-методичних матеріалах з дисципліни.

4.3. Самостійна робота студентів

4.3.1. Самостійна робота студентів денної форми навчання включає завдання до кожної теми.

4.3.2. Самостійна робота студентів заочної форми навчання передбачена навчальним планом у формі виконання домашньої контрольної роботи.

4.3.3. Завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в навчально-методичних матеріалах з дисципліни.

4.3.4. Виконання індивідуальних завдань всіма студентами не є обов'язковим і може здійснюватися окремими студентами з власної ініціативи або за пропозицією викладача.

4.3.5. Виконання індивідуальних завдань студентами заочної форми навчання передбачено навчальним планом у формі домашньої контрольної роботи.

4.3.6. Тематика індивідуальних завдань та методичні рекомендації до їх виконання визначаються в навчально-методичних матеріалах з дисципліни.

4.3.7. Індивідуальні завдання виконуються в межах часу, визначеного для самостійної роботи студентів, та оцінюються частиною визначених в розділі 6 цієї програми кількості балів, виділених для самостійної роботи.

5. Методи навчання та контролю

На практичних заняттях застосовуються:

- дискусійне обговорення проблемних питань;
- вирішення ситуаційних завдань;
- виконання лексико-граматичних вправ;
- оформлення різних видів ділової кореспонденції.

Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться у формах:

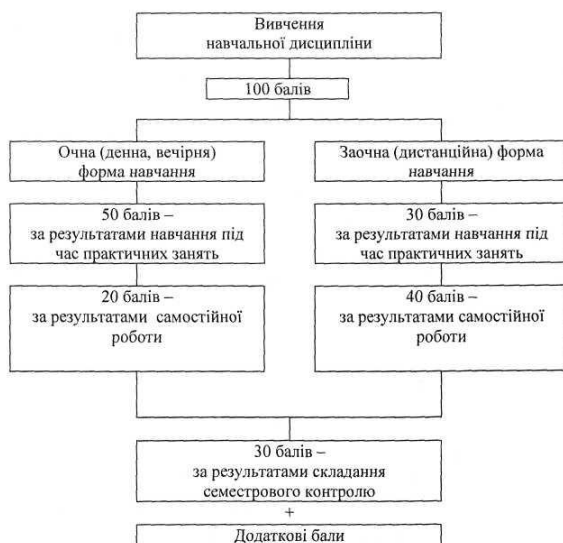
- 1) усне опитування на практичних заняттях;
- 2) виконання поточних контрольних робіт у формі тестування;
- 3) складання окремих видів ділової кореспонденції;
- 4) підготовка презентацій з пропонованих ситуацій;
- 5) написання есе та творів-роздумів.

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усно-письмового заліку з використанням тестових технологій.

Структура залікового білету включає виконання лексико-граматичного тесту та усне висловлювання з теми.

6. Схема нарахування балів

6.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

6.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час практичних занять, самостійної роботи студентів та виконання індивідуальних завдань визначаються в навчально-методичних матеріалах з цієї дисципліни

7. Рекомендовані джерела

7.1. Основні джерела

1. Арзянцева Н.І. Ділова англійська мова: навчальний посібник / Н.І. Арзянцева. – Хмельницький університет управління та права, 2010. – 224 с.
2. Krois Linder A. Introduction to International Legal English / A. Krois Linder, M. Firth. – Cambridge University Press, 2008. – 154 p.

7.2. Допоміжні джерела

1. Кнодель Л.В. Англійська мова для магістрів: навчальний посібник / Л.В. Кнодель. – К. : Видавець Паливода А.В., 2007. – 257 с.
2. Соколова Н.В. Ділова англійська мова в державному управлінні/ Н.В. Соколова, Н.Т. Осинська, О.Г. Каверіна. – Донецьк: Донецький національний технічний університет, 2004. – 285 с.
3. Brown G. D. Professional English in Use: Law / G. D.Brown, S. Rice. – Cambridge University Press, 2007. – 128 с.
4. Glukhova Yu. English: textbook for training professionals in the field of European and Euro-Atlantic integration / Yu. Glukhova, D. Say, Yu. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka. – Миколаїв, 2012. – 479 с.
5. Krois Linder A. International Legal English / A. Krois Linder. – Cambridge University Press, 2005. – 320 p.

8. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. A Quick and Powerful Way to Meet Your Objectives – Public Speaking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ravenwerks.com/?page_id.
2. Agreement Forms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agreementforms.org/>
3. Effective Public Speaking Skills [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.effective-public-speaking.com/>
4. Employment Contract [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.overseas.doe.go.th/form/014.ampleEmploymentContract.pdf>
5. Inquiry Letters [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.writeexpress.com/inquiry.htm>
6. Lawyer Resume Sample [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bestresumewriting.com/lawyer-resume-sample.html>
7. Public Speaking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sideroad.com/Public_Speaking/index.html

Розробник робочої програми:**Викладач дисципліни** – завідувач кафедри мовознавства, к.ф.н., доцент О.О. Нагорна18 жовтня 2016 року

Схвалено кафедрою мовознавства

18 жовтня 2016 року, протокол № 2.

Завідувач кафедри О.О. Нагорна18 жовтня 2016 року

Декан юридичного факультету

 С.А. Крушинський26 жовтня 2016 рокуПогоджено методичною радою університету 28 жовтня 2016 року,
протокол № 3.Голова методичної ради В.Т.Савицький
28.10.2016

Обліковий обсяг робочої програми – 0,32 ум.др.арк.

Додаток П.
Список публікацій здобувача
Монографія

1. Нагорна, О. О. (2020). *Професійна підготовка магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії: теорія і практика*. Хмельницький: Термінова поліграфія.
Навчальний посібник

2. Нагорна, О.О., Арзянцева, Н. І., Гайдамащук, Л. В., Гуменчук, О. Є., Кічігін, В. О., Молотай, С. М., Петрушко, А. А. *English for Lawyers*. (2011). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.

Статті у фахових наукових виданнях України (у тому числі у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз)

3. Нагорна, О. О. (2015). Деякі аспекти організації професійної підготовки магістрів міжнародного комерційного арбітражу в університетах Великої Британії. *Педагогічний дискурс*, 19, 137–140.

4. Нагорна, О. О. (2015). Затребуваність майбутніх юристів-фахівців з міжнародного комерційного арбітражу в умовах сьогодення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*, 767, 122–126.

5. Нагорна, О. О. (2016). Організація магістерської програми «Вирішення міжнародних спорів» (MIDS) в Женевському Університеті. *Вісник Черкаського університету*, 9, 6–9.

6. Нагорна, О. О. (2016). Професійна підготовка магістрів за програмою «Міжнародні судові процеси і арбітраж» у Цюрихському університеті. *Педагогічний дискурс*. 2016, 21, 105–109 (1 міжнар. наук. база).

7. Нагорна, О. О. (2016). Особливості організації професійної підготовки за магістерською програмою «Міжнародне торгове право та вирішення спорів» у Швейцарській міжнародній юридичній школі. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 12 (8), 24–28 (20 міжнар. наук. баз).

8. Нагорна, О. О. (2017). Поняття «міжнародний арбітраж» в контексті професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів. *Освітній простір України*, 9, 107–112.
9. Нагорна, О. О. (2017). Поступ професійної освіти та підготовки міжнародних арбітрів у розрізі історичного розвитку міжнародного арбітражу: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (41), 179–182.
10. Нагорна, О. О. (2017). Професійна підготовка магістрів за спеціальністю «Будівельне право та арбітраж» в Абердинській школі бізнесу університету Роберта Гордона. *Вісник Черкаського університету*, 15, 67–71 (2 міжнар. наук. бази).
11. Нагорна, О. О. (2017). Сучасний стан професійної підготовки магістрів за спеціальністю «Будівельне право та вирішення спорів» в університеті Лідса Беккетта. *Педагогічний дискурс*, 23, 96–102 (1 міжнар. наук. база).
12. Нагорна, О. О. (2018). Загальна характеристика магістерської програми за спеціалізаціями «Судовий розгляд цивільних справ та вирішення спорів» та «Вирішення спорів» у школі права Лондонського університету Сіті. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (43), 187–192 (3 міжнар. наук. бази).
13. Нагорна, О. О. (2018). Організаційно-педагогічні основи професійної підготовки фахівців міжнародного арбітражу в умовах магістратури «Міжнародне комерційне право і вирішення спорів» в школі права університету Бедфордшир. *Науковий вісник НУБіП України*, 291, 214–220 (8 міжнар. наук. баз).
14. Нагорна, О. О. (2018). Соціально-професійні характеристики міжнародного арбітражного судді. *Наука і освіта*, 11–12, 50–55.
15. Нагорна, О. О. (2019). Завершення навчання на спеціалізованій магістерській програмі з міжнародного арбітражу як невід’ємний етап у професійній підготовці майбутніх арбітражних суддів. *Педагогічний дискурс*, 26, 60–63 (12 міжнар. наук. баз).
16. Нагорна, О. О. (2019). Регулювання юридичної освіти в рамках

магістерського рівня в університетах Великої Британії. *Освітній простір України*, 16, 30–37 (8 міжнар. наук. баз).

17. Нагорна, О. О. (2019). Сучасний стан професійної підготовки фахівців з міжнародного арбітражу в університетах України. *Молодь і ринок*, 12 (179). 116–122 (4 міжнар. наук. бази).

18. Nagorna, O. (2017). The Current State of Professional Training of LLM Students in International Arbitration in the New York University School of Law. *Zarządzanie Strategiczne w Organizacji*, 12, 243–248 (2 міжнар. наук. бази).

19. Nahorna, O. (2018). Master Degree Programmes in the UK: a Challenge or Stimulation. *Lodging the Theory in Social Practice* (pp. 161–169). Los Angeles (2 міжнар. наук. бази).

20. Nahorna, O. (2019). Management of LLM Programmes in International Dispute Resolution and Arbitration: The Experience of England. *Virtus*, 39, 50–52 (7 міжнар. наук. баз).

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

21. Нагорна, О. О. (2016). Особливості викладання англійської мови майбутнім фахівцям у сфері міжнародного арбітражу в аспекті міжкультурної комунікації. *Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (с. 352–355). Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М. І.

22. Нагорна, О. О. (2016). Укладення арбітражної угоди як невід'ємна складова діяльності майбутніх арбітрів. *Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті: матеріали Міжнар. наук. конф. УАКЛіП* (с. 87–88). Черкаси: Видавець ФОП Гордієнко Є. І.

23. Нагорна, О. О. (2017). «Виробниче» навчання як передумова ефективної професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів: досвід США. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 191–192). Хмельницький: ХНУ.

24. Нагорна, О. О. (2017). Digital Competence as a Precondition for Effective Education and Training Practices of Master Degree Students in International Arbitration. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 52–53). Суми: ФЛП Цёма С.П.
25. Нагорна, О. О. (2017). Академічне письмо як складова професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів-міжнародників. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ВНЗ*: матеріали IX Міжнар. наук.-метод. конф. (с. 123–124). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
26. Нагорна, О. О. (2017). Велика Британія як світовий центр міжнародного арбітражу. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України*: тези X Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 338–340). Хмельницький: НАДПСУ.
27. Нагорна, О. О. (2017). Кадровий потенціал як основа успішного функціонування магістерських програм з міжнародного арбітражу. *Психологія та педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 67–68). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».
28. Нагорна, О. О. (2017). Магістерська програма за спеціалізацією «Міжнародний комерційний арбітраж» в юридичній школі університету Вашингтон. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VI Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 157–158). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.
29. Нагорна, О. О. (2017). Особливості магістерської програми «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» в юридичній школі університету Техас. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 56–57). Київ: Педагогічна думка.
30. Нагорна, О. О. (2017). Розвиток науково-дослідницьких навичок як

складова частина професійної підготовки магістрів – майбутніх міжнародних¹ арбітрів. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (с. 40–41). Дніпро: СПД «Охотнік».

31. Нагорна, О. О. (2017). Розвиток професійної освіти міжнародних арбітрів як показник правової культури українського суспільства. *Лабіринти реальності*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 120–122.). Монреаль: СРМ«ASF».

32. Нагорна, О.О. (2017). Організація магістерської програми «Міжнародний інвестиційний арбітраж» в Уппсальському університеті. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців*: тези доп.V Всеукр. наук.-практ. конф. (С. 108–109). Хмельницький: ХНУ.

33. Нагорна, О. О. (2018). «Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу»: необхідність створення та перспективи використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародного арбітражу в умовах магістратури. *Сучасні наукові інновації*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 12–13). Київ: МЦНД.

34. Нагорна, О. О. (2018). Dissertation as an Assessment Method at Master Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VII Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 15–16). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

35. Нагорна, О. О. (2018). Tempus проект як важіль розвитку магістерської програми з економічного права та альтернативного вирішення спорів (арбітражу) в університетах України. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 176–178). Київ–Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД».

36. Нагорна, О. О. (2018). Можливість здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» в школі права

університету Вестмінстера. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 24–25.). Суми: ФЛП Цёма С. П.

37. Нагорна, О. О. (2019). Магістерська програма з міжнародного комерційного арбітражу: досвід Пеппердинського університету. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів*: матеріали VIII Міжнар. наук.-метод. семінару (с. 29–31). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

38. Nagornaya, O. O. (2017). Moot as an Effective Training Activity of LLM Students in Alternative Dispute Resolution or International Arbitration. *Інновації в освіті*: сб. науч. ст. участников XI Междунар. науч. конф. «ТехноОБРАЗ' 2017» (с. 102–105). Гродно: ГрГУ имени Янки Купалы.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

39. Нагорна, О. О. (2017). Досвід юридичної школи Університету Маямі щодо організації магістерської програми з міжнародного арбітражу. *Університетські наукові записки*, 3 (63), 379–386 (2 міжнар. наук. бази).

40. Нагорна, О. О. (2018). *English-Ukrainian International Arbitration Glossary*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права.

41. Нагорна, О. О. (2017). Організація магістерської програми «Міжнародний комерційний арбітраж» в Стокгольмському університеті. *Фізико-математична освіта*, 1 (11), 80–84 (31 міжнар. наук. база).

Додаток Р.

Відомості про апробацію результатів дослідження

Апробація результатів дослідження здійснювалася на конференціях та семінарах різного рівня:

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма», м. Хмельницький, 27 квітня 2016 р., очна форма участі. Тема доповіді: Особливості викладання англійської мови майбутнім фахівцям у сфері міжнародного арбітражу в аспекті міжкультурної комунікації.
2. Міжнар. наук. конф. УАКЛіП «Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті: теорія і практика», м. Черкаси, 8–10 жовтня 2016 р., очна форма участі. Тема доповіді: Укладення арбітражної угоди як невід’ємна складова діяльності майбутніх арбітрів.
3. IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи», м. Хмельницький, 9–10 листопада 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Виробниче» навчання як передумова ефективної професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів: досвід США.
4. Міжнар. наук.-практ. конф. «Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця», м. Суми, 7–8 грудня 2017, заочна форма участі. Тема доповіді: Digital Competence as a Precondition for Effective Education and Training Practices of Master Degree Students in International Arbitration.
5. IX Міжнар. наук.-метод. конф. «Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ВНЗ», м. Харків, 28 квітня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Академічне письмо як складова професійної підготовки майбутніх міжнародних арбітрів-міжнародників.
6. X Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України», м. Хмельницький, 2 листопада 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Велика Британія як світовий центр

міжнародного арбітражу.

7. Міжнар. наук.-практ. конф. «Психологія та педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття», м. Харків, 8–9 грудня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Кадровий потенціал як основа успішного функціонування магістерських програм з міжнародного арбітражу.
8. VI Міжнар. наук.-метод. семінар «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» м. Київ–Хмельницький, 18 травня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді: Магістерська програма за спеціалізацією «Міжнародний комерційний арбітраж» в юридичній школі університету Вашингтон.
9. I Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2017: освітні трансформації у контексті європейської інтеграції і глобалізації», м. Київ, 15–16 червня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Особливості магістерської програми «Світова енергетика, міжнародний арбітраж та екологічне право» в юридичній школі університету Техас.
10. Всеукраїнська наукова конференція «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій», м. Дніпро, 24–25 листопада, 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Розвиток науково-дослідницьких навичок як складова частина професійної підготовки магістрів – майбутніх міжнародних арбітрів.
11. IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Лабіринти реальності», м. Монреаль, 30–31 жовтня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Розвиток професійної освіти міжнародних арбітрів як показник правової культури українського суспільства.
12. V Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців», м. Хмельницький, 30–31 березня 2017 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Організація магістерської програми «Міжнародний інвестиційний арбітраж» в Уппсальському університеті.
13. II Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні наукові інновації», м. Київ, 24–25

лютого 2018 р., заочна форма участі. Тема доповіді: «Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу»: необхідність створення та перспективи використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародного арбітражу в умовах магістратури.

14. VII Міжнар. наук.-метод. семінар «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів», м. Київ–Хмельницький, 17 травня 2018 р., очна форма участі. Тема доповіді: *Dissertation as an Assessment Method at Master Programmes in International Arbitration and Alternative Dispute Resolution*.

15. II Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2018: трансформації та інновації в освіті у глобалізаційному світі», м. Київ, 7–8 червня 2018 р., заочна форма участі. Тема доповіді: *Tempus* проект як важіль розвитку магістерської програми з економічного права та альтернативного вирішення спорів (арбітражу) в університетах України.

16. Міжнар. наук.-практ. конф. «Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця», м. Суми, 6–7 грудня 2018 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Можливість здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Вирішення міжнародних та комерційних спорів» в школі права університету Вестмінстера.

17. VIII Міжнар. наук.-метод. семінар «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів», м. Київ–Хмельницький, 15 травня 2019 р., очна форма участі. Тема доповіді: Магістерська програма з міжнародного комерційного арбітражу: досвід Пеппердинського університету.

18. XI Междунар. науч. конф. «ТехноОБРАЗ’ 2017. Инновации в образовании», г. Гродно, 14–15 марта 2017 г., заочная форма участия. Тема выступления: *Moot as an Effective Training Activity of LLM Students in Alternative Dispute Resolution or International Arbitration*.

Додаток С.**Довідки про провадження результатів дослідження****НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА**

Україна, м. Київ - 03142, вул. Ак. Доброхотова, 7-а, Тел.: (044) 409-26-43, факс: (044) 423-90-87
ЄДРПОУ - 23745145, e-mail: kul@kul.kiev.ua, www.kul.kiev.ua

№ 076/4 від 12.03.2020
на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
наукового ступеня доктора педагогічних наук**

Нагорної Ольги Олександрівни

**на тему: «Теорія і практика професійної підготовки магістрів
міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії»
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти**

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Нагорної О.О. здійснювалося шляхом використання матеріалів наукового пошуку дисертантки у процесі підготовки студентів Київського університету права Національної академії наук України.

На основі матеріалів дисертаційного дослідження Нагорна О.О. ознайомила викладачів та студентів із сучасними вітчизняними та зарубіжними вимогами до професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародного арбітражу. Результати дослідження Нагорної О.О. було апробовано шляхом впровадження Англо-українського глосарію з міжнародного арбітражу та навчальних посібників «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel "Theodore Boone: The Abduction" by John Grisham».

Навчально-методичні матеріали отримали позитивні відгуки від студентів, сприяли розширенню їхнього світогляду, а також використанню нових методик та технологій навчання юридичних дисциплін, розвитку професійної компетентності.

Враховуючи актуальність проблеми професійної підготовки арбітражних юристів у закладах вищої освіти та відсутність комплексних досліджень з окресленої проблеми у науково-педагогічній літературі, матеріали дисертаційного дослідження Нагорної О.О. є цінними, мають вагомe теоретичне та практичне значення, можуть використовуватися в освітній практиці вищої школи України.

Ректор, професор

Ю. Л. Бошицький

Міністерство юстиції України
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

вул. Гонча, 34, м. Чернігів, 14000, тел. (0462) 676822, E-mail academy@kvs.gov.ua, код
ЄДРПОУ 08571788

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Академії Державної
пенітенціарної служби
кандидат педагогічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
С. О. Чебоненко

« 04 » березня 2020 року

м. Чернігів

№ 15/26-A

Акт

впровадження результатів дисертаційної роботи
Нагорної Ольги Олександрівни
з теми «Теорія і практика професійної підготовки магістрів
міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії» на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Комісія у складі:

голови – начальника кафедри іноземних мов кандидата педагогічних наук Борисенко І. В.;

членів комісії: професора кафедри іноземних мов доктора педагогічних наук, доцента Биконі О. П.; доцента кафедри іноземних мов кандидата філологічних наук Набок А. І.

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Нагорної О. О. на тему «Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії» впроваджено та реалізовано у науковій і освітній діяльності на юридичному факультеті Академії Державної пенітенціарної служби.

Спираючись на прогресивні ідеї і досвід організації професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії є важливою складовою наукового обґрунтування стратегії розвитку системи професійної юридичної підготовки в Україні у період трансформації вищої освіти та її інтеграції в європейський і міжнародний освітні простори.

Розроблені Нагорною О. О. «Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу» та навчальні посібники «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel “Theodore Boone: The Abduction” by John Grisham)» було апробовано під час навчальних занять, індивідуальної та самостійної роботи курсантів та студентів, що забезпечило підвищення якості та ефективності підготовки майбутніх юристів за спеціальністю 081 «Право».

Практика впровадження підтвердила актуальність дисертаційного дослідження, відповідність реальним потребам науки, практики, інтересам особистості, та його ефективність у підвищенні якості професійної підготовки юристів.

У результаті апробації зроблено висновок, що результати дисертаційного дослідження Нагорної О. О. доцільно впроваджувати у практику освітнього процесу закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку фахівців юридичних спеціальностей.

Голова комісії
кандидат педагогічних наук

Борисенко І. В.

члени комісії:
доктор педагогічних наук, доцент

Биконя О. П.

кандидат філологічних наук

Набок А. І.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-22-76, факс: (0382) 67-42-65
E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

02.03.2020 № 7

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня
доктора педагогічних наук

НАГОРНОЇ ОЛЬГИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

на тему «Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в
університетах Великої Британії»

за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

На базі Хмельницького національного університету кандидат філологічних наук, доцент Нагорна Ольга Олександрівна здійснювала дослідження, присвячене проблемі професійної підготовки міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії. Тема наукової розвідки дисертантки Нагорної О.О. є актуальною, особливо з огляду на концепцію використання зарубіжного досвіду Великої Британії як одного із найкращих у галузі освіти, що є важливим кроком на шляху України до інтеграції у світовий освітній та науковий простір.

Упродовж 2014-2019 років результати наукової роботи дисертантки з успіхом впроваджувалися у навчально-виховний процес підготовки бакалаврів та магістрів факультету міжнародних відносин Хмельницького національного університету. Навчальні посібники «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel "Theodore Boone: The Abduction" by John Grisham)», розроблені Нагорною О.О. у співавторстві та Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу застосовувалися бакалаврами та магістрами кафедри права, кафедри практики іноземної мови та методики викладання та кафедри іноземної філології Хмельницького національного університету.

Матеріали дослідження Нагорної О.О. застосовувалися студентами при підготовці курсових і магістерських робіт, в проектах з порівняльної професійної педагогіки, поза аудиторній професійно спрямованій роботі.

Основні ідеї дисертаційного дослідження Нагорної О. О. доповідались на циклічних засіданнях кафедри германської філології та перекладознавства, та кафедри практики іноземної мови та методики викладання, а також у рамках щорічного міжнародного науково-методологічного семінару «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» у Хмельницького національного університету. У ході засідань та семінару дисертантка представляла результати проведеного дослідження, ознайомлювала присутніх з особливостями навчально-методичного забезпечення професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії та можливостями запровадження зарубіжного досвіду у системі юридичної освіти в Україні.

У результаті апробації зроблено висновок, що результати дисертаційного дослідження Нагорної О. О. доцільно впроваджувати в практику навчально-виховного процесу закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку юристів.

Проректор з НПР

Декан факультету міжнародних відносин

С. А. Матюх
В. В. Третько

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
E-mail: info@univer.km.ua. Розрахунковий рахунок UA 598201720344281002200032328 в ДКСУ у м. Києві.
МФО 820172. Код ЄДРПОУ 14163438

04.03.2020 р. № 0184/20

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
наукового ступеня доктора педагогічних наук**

Нагорної Ольги Олександрівни

**на тему: «Теорія і практика професійної підготовки магістрів
міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії»
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти**

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Нагорної О.О. здійснювалося шляхом використання матеріалів наукового пошуку дисертантки у процесі підготовки студентів юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

На основі матеріалів дисертаційного дослідження Нагорна О.О. ознайомила викладачів та студентів із сучасними вітчизняними та зарубіжними вимогами до професійної підготовки арбітражних юристів.

Результати дослідження Нагорної О.О. було апробовано шляхом впровадження методичних рекомендацій з дисципліни «Юридична іноземна мова» для магістрів міжнародно-правової спеціалізації, навчальних посібників «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel "Theodore Boone: The Abduction" by John Grisham», Англо-українського глосарію з міжнародного арбітражу.

Враховуючи актуальність проблеми професійної підготовки арбітражних юристів у закладах вищої освіти та відсутність комплексних досліджень з окресленої проблеми у науково-педагогічній літературі, матеріали дисертаційного дослідження Нагорної О.О. є цінними, мають вагомое теоретичне та практичне значення, можуть використовуватися в освітній практиці вищої школи України.

Проректор з нормативного та
науково-методичного забезпечення

І.Б. Ковтун

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник начальника
Національної академії Національної
гвардії України з навчально-методичної
та наукової роботи

доктор технічних наук, професор

Олександр МОРОЗОВ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Нагорної Ольги Олександрівни на тему: «Теорія і практика професійної
підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої
Британії» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти**

Комісія у складі: голови – доктора психологічних наук, професора, полковника Приходька І.І., та членів комісії – доктора економічних наук, професора, полковника Медвідя М.М., кандидата педагогічних наук, доцента, полковника Рютіна В.В. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Нагорної О.О. за темою «Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії» вивчено, позитивно оцінено та впроваджено в навчально-методичну та наукову роботу Національної академії Національної гвардії України, а саме:

англо-український глосарій з міжнародного арбітражу;

інноваційні методи, форми та засоби професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу рекомендовано до врахування в освітній діяльності Національної академії Національної гвардії України;

навчальні посібники «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel “Theodore Boone: The Abduction” by John Grisham».

Матеріали, основні положення та висновки дослідження О.О. Нагорної апробовано під час лекційних та практичних занять і рекомендовано для

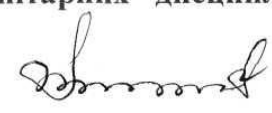
використання у навчальному процесі Національної академії Національної гвардії України.

Голова комісії:

Начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ
доктор психологічних наук, професор **Ігор ПРИХОДЬКО**

Члени комісії:

Заступник начальника навчально-методичного центру – начальник
відділу методичного забезпечення навчального процесу
доктор економічних наук, професор **Михайло МЕДВІДЬ**

Начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного
факультету
кандидат педагогічних наук, доцент **Віталій РЮТІН**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

вул. М.Коцюбинського, 2, м.Чернівці, 58002, тел. (0372) 584811, факс (0372) 552914,
E-mail: rector@chnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02071240

Від 18.03.2020 № 27/15-732 На № _____ Від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Нагорної Ольги Олександрівни
на тему: «Теорія і практика професійної підготовки магістрів
міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії» для здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Науково-методичні результати дослідження *Нагорної Ольги Олександрівни* на тему: «*Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії*», зокрема навчальні посібники «*Англійська мова для правників / English for Lawyers*», «*A Reading Skills Book (on the basis of the novel “Theodore Boone: The Abduction” by John Grisham*» та Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу апробовано під час проведення практичних занять для студентів юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та отримали позитивні відгуки. Вагоме значення мало використання матеріалів дослідження в індивідуальних завданнях для самостійної роботи студентів.

Дисертаційна робота Нагорної О.О. є актуальною і доцільною, її результати можуть бути використані закладами вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх юристів, при розробці відповідного науково-методичного забезпечення та подальших наукових пошуків з порівняльної професійної педагогіки.

Перший проректор

Василь БАЛУХ

УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА
KING DANYLO UNIVERSITY

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35. тел. +38(0342)77-18-45, факс +38(0342)77-62-82
35 Konovaltsia St., Ivano-Frankivsk 76018, Ukraine, tel. +38(0342)77-18-45
e-mail: university@iful.edu.ua. Офіційна сторінка - www.iful.edu.ua

№ 2790 від 07.04.2020
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Нагорної Ольги Олександрівни

на тему: «Теорія і практика професійної підготовки магістрів
міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії» для здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження Нагорної Ольги Олександрівни з теми «Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії», зокрема Англо-український глосарій з міжнародного арбітражу та навчальні посібники «Англійська мова для правників / English for Lawyers» та «A Reading Skills Book (on the basis of the novel "Theodore Boone: The Abduction" by John Grisham)» були апробовані під час практичних занять, індивідуальної та самостійної роботи студентів юридичного факультету Університету Короля Данила. Це забезпечило підвищення якості та ефективності підготовки майбутніх юристів, розвиток їх професійної компетентності як майбутніх фахівців у сфері міжнародного арбітражу.

Теоретична цінність зазначених навчально-методичних матеріалів полягає у підвищенні рівня володіння студентами англійської мови в цілому та володіння вузькоспеціалізованою термінологією зокрема як складової професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері міжнародного арбітражу.

Результати дисертаційного дослідження Нагорної О.О. відповідають реальним потребам науки, практики, інтересам особистості, їх доцільно впроваджувати у практику освітнього процесу закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку студентів юридичних спеціальностей.

Ректор

Віталій Хромець

